দুৰবাৰ কাব্য প্ৰতিভা

সম্পাদনা সমিতি

শ্ৰীবীৰেন বৰকটকী		—সভাপতি।
শ্ৰীযোগেন চেতিয়া		—সম্পাদক।
শ্ৰীজগত চেতিয়া,	}	সহকাৰী সম্পাদক।
শ্ৰীঅৰুণ কাকতি,		
শ্ৰীবসন্তলাল দুৱৰা।		
শ্ৰীভগবান দত্ত।		
শ্ৰীগুণ বৰুৱা।		
শ্ৰীললিত শ্যাম।		
শ্ৰীইমৰাণ শ্বাহ।		

ৰংপুৰ সাহিত্য সভা
শিৱসাগৰ : অসম
প্ৰকাশক আৰু মুখ্য পৰিবেশক
নিউ বুক ষ্টল * শিৱসাগৰ

Duwarar Kavya Prativa : *A collection of critical essays on different aspects of literary achievements of Late Jatindra Nath Duwara edited by Sri Jogen Chetia and Published by Sri Gakul Chandra Bora, New Book Stall, Sibsagar, Assam.*

প্ৰথম প্ৰকাশ ॥ ১৯৭২ চন ॥

প্ৰকাশক :
শ্ৰীগকুলচন্দ্ৰ বৰা
নিউ বুক ষ্টল
শিৱসাগৰ, অসম

মূল্য ৬·০০

মুদ্ৰক :
শ্ৰীঅজিতকুমাৰ দত্ত
ৰামকৃষ্ণ প্ৰিণ্টিং ৱৰ্কছ
৪৪, সীতাৰাম ঘোষ ষ্ট্ৰীট
কলিকতা-৯

সম্পাদকৰ বক্তব্য :

কবি যতীন্দ্ৰনাথ দুৱৰাৰ জীৱনী এক সাঁথৰ। তেখেতৰ কাব্য সাধনা অসমীয়া সাহিত্যত এক বিস্ময়। চিয়াহীতকৈ চকুৰ পানী বেছি ব্যয় কৰি দুৱৰাই ওৰে জীৱন কবিতা ৰচনা কৰিলে। এই কবিতাৰ সৰহ ভাগ কবিয়ে নিজে নষ্ট কৰি পেলালে। ইয়াতেই দুৱৰা অন্য কবিৰ সৈতে ব্যতিক্ৰম।

কুৰি শতিকাৰ অসমীয়া ৰোমাণ্টিক কবি সকলৰ ভিতৰত দুৱৰাই শ্ৰেষ্ঠ কবিৰ স্বীকৃতি পাইছিল। পুব-পশ্চিমৰ সাহিত্যৰ বহুমূলীয়া সাহোনেৰে দুৱৰাই ভাষা সাহিত্যক চহকী কৰিছিল। নিজৰ সঙ্গীত কোমল মোহনীয় প্ৰকাশ ৰীতিৰে অসমীয়া লিৰিক কবিতাৰ নিটোল ৰূপদান কৰে। "যেয়ে যেনেকৈ পাৰে মাতৃপূজাৰ বেদীত ফুল-বেলপাত দি মনৰ আনন্দেৰে ষোড়শো-পচাৰে পূজা কৰি নিজৰ মাতৃভাষাৰ উন্নতি বিধান কৰক।" এয়ে আছিল দুৱৰাৰ জীৱনৰ ব্ৰত সাধনা। দুৱৰাৰ সাহিত্য সাধনাৰ নিষ্ঠা আৰু একাগ্ৰতা সহজে পাহৰি যাব পৰা বস্তু নহয়।

কুৰি শতিকাৰ অসমীয়া সাহিত্যৰ শ্ৰেষ্ঠ কবি হৈয়ো দুৱৰা আমাৰ সাহিত্যৰ বহু বিতৰ্কিত কবি হ'ব লগাত পৰিল। কবিগুৰু ৰবীন্দ্ৰ নাথো এনে সমস্যাৰ সন্মুখীন হব লগাত পৰিছিল। কিন্তু দুৱৰাৰ সম্পৰ্কে এই বিতৰ্কত উপযুক্ত পটভূমি বিচাৰি উলিওৱা টান। কাৰণ দুৱৰাৰ জীৱনৰ বিশদ ইতিবৃত্ত আজিলৈকে প্ৰকাশ হোৱা নাই। নিজেই সৰহ ভাগ কবিতা ফালি ধ্বংস কৰি পেলালে, এতিয়াও বহু কবিতা প্ৰকাশৰ অপেক্ষাত আছে। তাৰোপৰি দুৱৰাৰ যিখিনি কবিতা প্ৰকাশিত হৈছে সেই বিলাককো ক্ৰম ৰক্ষা কৰি প্ৰকাশ কৰা হোৱা নাই। নাইবা সমালোচক সকলে কবিৰ জীৱনৰ লগত ক্ৰম ৰক্ষা কৰি আৰু সামাজিক পৃষ্ঠভূমিৰ দৃষ্টিকোণৰ পৰা তাক বিচাৰ বিশ্লেষণ কৰাৰ চেষ্টা কৰা নাই। এই বিলাকৰ বাহিৰেও দুৱৰাই জীৱনৰ বিভিন্ন সময়ত বিভিন্ন ব্যক্তিলৈ লিখা কিছুমান ব্যক্তিগত চিঠি, দুখনমান হাতে লিখা সভাপতিৰ অভিভাষণ, প্ৰবন্ধ, অপ্ৰকাশিত অৱস্থাত আছে। সেই বিলাকে কবিৰ জীৱনৰ গতানুগতিক দিশটোৰ উপৰিও অন্য এটা দিশ

উদঙাই দিয়ে। লিখক এজনৰ সাহিত্য কৰ্ম্মবিচাৰ কৰিবলৈ যাওঁতে এইবোৰ সমলৰ ওপৰত নিশ্চয় গুৰুত্ব দিব লাগিব। কবি দুৱৰাই জীৱিত কালতেই প্ৰায়েই মন্তব্য কৰিছিল, কিছু সমালোচকে তেওঁক ভুলভাৱে বুজিছে। দুৱৰাৰ জীৱিত কালত ইয়াৰ গুৰুত্ব দিয়া নহল। এনে পৰিস্থিতিতেই দুৱৰাৰ সম্পৰ্কে এক শ্ৰেণীৰ সমালোচকে একোটা শেষ সিদ্ধান্ত দিবলৈ আগবাঢ়ি আহিল।

ৰংপুৰ সাহিত্য সভাৰ "দুৱৰাৰ কাব্য প্ৰতিভা" পুথিখনি এই দিশত এটি পদক্ষেপহে। আমি বহু চেষ্টা কৰিও কেইবাজনো বিশিষ্ট লিখকৰ পৰা প্ৰবন্ধ আহৰণ কৰিব নোৱাৰিলো। যি সকলে প্ৰবন্ধাদি দি আমাক সহায় কৰিছে তেখেত সকলৰ ওচৰত আমি কৃতজ্ঞ, শ্ৰীযুত আনন্দ চন্দ্ৰ বৰুৱা দেৱৰ স্মৃতি তৰ্পণ, ৺নকুল ভূঞা দেৱৰ "কবি দুৱৰাৰ লগত" শ্ৰীযুত হীৰেন গোহাইৰ যতীন দুৱৰা "নবযুগ" আলোচনীৰ পৰা লোৱা হৈছে। তাৰ কাৰণে উক্ত আলোচনীৰ সম্পাদক, স্বত্বাধিকাৰী সকলোলৈকে—ধন্যবাদ জনাইছো। শিৱসাগৰৰ নিউ বুক ষ্টলৰ গৰাকী, সাহিত্যানুৰাগী শ্ৰীপূৰ্ণানন্দ বৰা আৰু শ্ৰীগকুল বৰা পুথিখনৰ প্ৰকাশকে গধুৰ দায়িত্ব গ্ৰহণ কৰাত আমি তেখেত সকলৰ শলাগ লৈছো। প্ৰকাশৰ বিভিন্ন কাৰ্য্যত সম্পাদকীয় সমিতিৰ সদস্য আৰু ৰংপুৰ সাহিত্য সভাৰ কৰ্ম্মী সকলে আগবঢ়োৱা সহায় সহযোগৰ কাৰণে তেখেত সকললৈ কৃতজ্ঞতা জ্ঞাপন কৰিছো। পুথিখন যথা সময়ত ৰাইজৰ হাতত দিব নোৱৰাৰ কাৰণে ক্ষমা প্ৰাৰ্থনা কৰিলো—।

সদৌ শেষত না না বাধা বিঘিনি অতিক্ৰম কৰি পুথিখন ছাপা কৰি উলিয়াই দিয়াৰ কাৰণে কলিকতাৰ ৰামকৃষ্ণ প্ৰিণ্টিং ৱৰ্কছৰ গৰাকীলৈ আমাৰ আন্তৰিক ধন্যবাদ জনাইছো।

১৫ নবেম্বৰ, ১৯৭১ চন
শিৱসাগৰ।

শ্ৰীযোগেন চেতিয়া
সম্পাদক।

॥ সূচীপত্ৰ ॥

—:*:—

শেষ কথা।

১। তোমার কাছে শেষ — জীবনের — শেষ কথা
সেই [illegible] আলোময় [illegible] বেলাতে;
আলোময়-স্রোতে — ঘর — জীবন উছলি দিলে —
তোমার মুকুতা [illegible] আলোময়-মালাতে।

২। তোমার [illegible] — [illegible]
নিয়েছি সকলি [illegible] নিজ সুখেরে;
অন্তরে [illegible] [illegible] নিয়েছি হলে —
[illegible] — [illegible] [illegible] —

৩। দেবে দুঃখ-দান — তোমার চরণ-তলে
— সুখ দুঃখ-সীমা আনন্দ-নীর;
জীবন সাঁঝেতে — যবে [illegible]
শেষে তোমার তরে নিবেদন-নীর।

৪। আজি এ মুহূর্তে জীবন ধন্য হয়
[illegible] [illegible] [illegible];
তাই [illegible] — [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible],

[illegible]

স্মৃতি-তৰ্পণ

শ্ৰীআনন্দ চন্দ্ৰ বৰুৱা

কথাৰে কবিতা ৰচি, নিজৰ চকু-লো নিজেই মচি, আলফুল আৰেশৰ সেউজীয়া বননিত সুললিত ছন্দেৰে ইনাই-বিনাই যোৱা যতীন্দ্ৰনাথ ছুৱৰাক আজি মানুহে বিচাৰিছে। অসমৰ মানুহে। কাৰণ, ছুৱৰাক স্বৰ্গৰ সভালৈ লৈ যোৱা দেখি মানুহৰ প্ৰণয় জাগিল। এই প্ৰণয় কাল-পৰিণয়। চিৰকুমাৰ ছুৱৰাৰ পৰিণয় হ'ল—মহাকালৰ বুকুত থকা কোনোবা কুমাৰীৰ লগত। তেৱোঁ চিৰকুমাৰী। পূৰ্ণিমাত দেহহীন চামেলীৰ দৰে মৃত্যুহীন মহাকাশত আজি ছুৱৰাই সূক্ষ্মতম স্থিতি লাভ কৰিলে।

ছুৱৰাৰ একমাত্ৰ পৰিচয়—কবি। কবিতাই আছিল তেওঁৰ অন্তৰতম লোকৰ যথাসৰ্ব্বস্ব। কাৰো ওপৰত অভিমান কৰিবলৈ ছুৱৰাৰ জীৱনত সুৰুঙা নাছিল। অকলশৰীয়া বিশাল বিশ্বত তেওঁ আছিল অকলশৰীয়া এজন কবি—কবিতাই আছিল তেওঁৰ তৃপ্তি। সাগৰৰ বুকুতে সাগৰৰ ঢৌ মাৰ যোৱাদি ছুৱৰাৰ নিজৰ বুকুতে নিজৰ সুখ-ছুখ আশা-আকাঙ্ক্ষাৰ ঢৌবোৰ উঠিছিল আৰু মাৰ নৌ যাওঁতেই কবিতাৰ ৰূপ লৈ দেখা দিছিল। হয়তো ডেকা ছুৱৰাই কোনো মানসীক পাবলৈ তীব্ৰ আকাঙ্ক্ষা কৰি ব্যৰ্থ হৈছিল। মনেৰে একান্তভাবে আপোন বুলি কবিতাৰ ছন্দেৰে সজাই-পৰাই থোৱা সেই মানসীক লাভ কৰিব নোৱাৰি—সেই ব্যৰ্থতাত গুজৰি-গুমৰি ছুৱৰাই হাতত তুলি ললে কবিৰ মোহিনী বীণা—ঝঙ্কাৰি উঠিল আপোন-সুৰৰ সপোন-লহৰ। এই ক্ষেত্ৰত ছুৱৰা এজন লিৰিক্ কবি। কল্পিতা মানসীক তেওঁ কৈছে ঃ

"চেনেহৰ সখা মোৰ শেষ অনুৰোধ
অতীতক নেযাবা পাহৰি।
সমাপি জীৱন খেলা বসুধা বুকুত
যাম গৈ যিদিনা আঁতৰি,
অতীতক নেযাবা পাহৰি॥"

অকপটভাৱে পোনপটিয়াকৈ অন্তৰৰ ব্যথা মোলায়েম শব্দেৰে প্ৰকাশ কৰি দুৰবাই অসমীয়া কাব্যজগতত আলোলোৱা কপৌ-লতাৰ সেউজীয়া ৰূপ ৰেখাৰে যি সৌন্দৰ্য্য সৃষ্টি কৰি থৈ গ'ল—সেই সৌন্দৰ্য্যৰ মেলাত অসমীয়া কবি-কুলৰ মাজত মৰমী দুৰবা নিজেই এদিন কবিতা হৈ চিৰঞ্জীৱি হ'ল। সিদিনা শিৱসাগৰৰ দিখৌ নৈৰ পাৰৰ সেউজীয়া প্ৰকৃতিৰ কোমল কোলাত সাদৰৰ শেষ আৱাহন কৰি তোমাক আমি বিদায় দিলোঁ। দিয়েই বিচাৰিলোঁ তোমাৰ "জীৱনৰ দান" কি? তুমি কৈ গলা—"জীৱন মোৰ কাষলৈ আহি মোক এপাহ ফুল দি গ'ল। মই সেই ফুল পাহি সাবটি বুকুত থলোঁ।" ...তোমাৰ সেই ফুলপাহি বনফুল হলেও সি মাধৈমালতী। তুমি ক'লা,—

"প্ৰেমৰ সপোন আজি সাবটি ধৰিছোঁ
হ'ব পাৰে সুখ খন্তেকীয়া।
সাঁচতীয়া চেনেহৰ মধু পৰশৰ
স্মৃতি মোৰ হক যুগমীয়া।"...

কবি দুৰবা! এইয়া তোমাৰ যুগমীয়া স্মৃতিত হৃদয়-গঙ্গাৰ নিৰ্ম্মল জলেৰে তৰ্পণ দিছোঁ—তৃপ্ত হোৱাঁ।

"ওমৰ-তীৰ্থত" স্মৃতি তৰ্পণ

"বনফুলৰ" পুষ্পাঞ্জলি

শ্ৰীনীলমণি ফুকন

পৃথিবীত যি সকল লোকে যি কোনো ক্ষেত্ৰতে, যি বিষয়তে, নিজস্ব প্ৰতিভা বিস্তাৰ কৰি নাম থৈ গৈছে, তেওঁলোকৰ প্ৰায়জনৰ জীৱনতে মাতৃদেৱীৰ হাত দেখা যায়। মাতৃদেৱীৰ কোলাতেই সেই প্ৰতিভা উমনি লয়। স্বভাৱ কবি যতীন্দ্ৰ নাথ দুৱৰাৰ জীৱনত তেওঁৰ খোজে-কাটলে, মাত-কথাত, ব্যৱহাৰত, তেওঁ নিজেও নজনাকৈ, যি এটি কোমলতাই তেওঁৰ লগত সদায় লাটিপুটি কৰি ফুৰিছিল, সেই দৃশ্য অতি মনোৰম আছিল। এই কোমল স্বভাৱ তেওঁ নিজৰ মাতৃদেৱীৰ স্বাভাৱিক কোমল মৰমীয়াল মাতকথা ব্যৱহাৰৰ মাজেদি, স্তন্যপালনৰ লগে লগে পাইছিল বুলি কব পাৰি। তেওঁৰ এই শৈশৱ-সুলভ স্বভাৱ তেওঁৰ সমস্ত জীৱনৰ অমিয়া আছিল বুলি কব পাৰি। তেওঁৰ অমায়িক জীৱন তেওঁৰ মাতৃদেৱী "আইতা"ৰ পৰা পোৱা দুৰ্লভ বস্তু আছিল। সেই বাবেই তেওঁৰ শৈশৱ অৱস্থাত সকলোৱে মৰেমেৰে মতা কোমল "বাপু" মাতষাৰ তেওঁৰ বয়সেও আমাৰ আগত তল পেলাব পৰা নাছিল। তেওঁৰ এই কোমল স্বভাৱ যৌৱন কালৰ, তেওঁৰ কাব্য-প্ৰতিভাৰ কোমল-ধ্বনিত আমি শুনিবলৈ পাওঁ। তেতিয়াও ল'ৰাৰ দৰে আকাশৰ তৰা বিলাক দেখিলেই, কথা কওঁতেই, সদায় মুখত চকুত হাঁহি-বিৰিঙা মুখেৰে হাতৰ মুদ্ৰা দি "চিক্‌মিক্ জিক্‌মিক তৰাৰ থুপি" বুলি যেতিয়া দুই-চাৰি লাইন কবিতাৰ সৃষ্টি কৰে, সেই দৃশ্য দেখাৰ আনন্দ বৰ্ণোৱা টান। কাপেও তাত কালিমা পেলাব নোখোজে। তেওঁৰ এই স্বভাৱ সুলভ কাব্য

প্ৰতিভা প্ৰৌঢ় অৱস্থাত "ওমৰ-তীৰ্থত" অৱগাহন কৰি গঙ্গাজলৰ দৰে পৱিত্ৰ "অৰ্ঘ্যজল" কৰি "চেনেহী ভাষা জননীৰ" চৰণত অৰ্ঘ্য-দান দিলে। তাৰে একোকণ গণ্ডুষ পান কৰি অসমীয়া জিভাই সদায় অমৃত পান কৰি আছে। এই কোমলতাই তেওঁক চিৰজীৱন শিশু-কণ্ঠ কৰি ৰাখিলে। শিশুৰ দৰে বুঢ়া কাললৈকে তেওঁৰ মুখত "ৰলয়োৰ ভেদঃ" হৈয়েই থাকিল। তেওঁ একবকম বুঢ়া বয়সতো "বগৰিক" বগলি যেন উচ্চাৰণ কৰোতেই গল। টান শব্দ একোটা উচ্চাৰণ কৰোতে গাল ডুখন প্ৰায়েই ফিন্দখাই উঠে, জিভাৰ পানী বৈ যায়। আমাৰ কাপে, তেওঁৰ এই কোমল স্বভাৱ "আৰু বৰ্ণনা কৰিব নোৱাৰো" বোলাত ইমানতে ক্ষান্ত থাকিলো।

হুৰবাদেৱ লিখকৰ সমন্ধত দদাইদেৱেক, বয়সত সৰু। সাতে-সোতৰে মাতত "বাপুখুৰা", সঁচা কথা কবলৈ হলে প্ৰায়েই "বাপু" হবলৈ ধৰে।

তেওঁৰ "ভতিজাক" মাতকথাত, ব্যৱহাৰত তেওঁৰ বিপৰীত ধৰ্ম্মী ঢোল যেন মাত, লোকৰ টান কথাত নিজৰ চকুৰে কান্দিব খোজাতকৈ, নিজৰ টান কথাৰে লোকক কন্দুৱা বিধৰ। কাজেই তেনেটো "ভতিজাকক" কৰবাত কটু-সমালোচনা কৰা শুনিলে, তেওঁ কান্দো কান্দো হৈ আহিব লগাত পৰে। আৰু "ভতিজাকক" উপদেশ দিয়ে "অমুকে আপোনাক (বয়সত ডাঙৰ বাবে তেওঁৰ মুখত "ভতিজাকক" মাতোতে আপুনিহে ওলায়) দেখিব নোৱাৰে ; আপুনি তেনে লোকৰ লগত কথা বতৰা নহব"। এয়ে যতীন্দ্ৰ নাথ হুৰবা মানুহজন। এনেজন লোকৰ দেহাশ্ৰিত হৈ, কাব্য-প্ৰতিভাই যে কল্প-লোকৰ "আকাশ কুসুমৰ" কোমল পাপৰি বিলাককে অসমৰ কাব্য-কাননত দি থৈ গল, তাত আচৰিত হব লগীয়া একো নাছিল। কবিতাই হে তেওঁৰ কণ্ঠকলাপী হৈ তেওঁৰ কোমল মাতৰ সহায় লৈ বাহিৰত প্ৰকাশ পাইছিল।

অসমৰ সমাজ-বুৰঞ্জীত ডেকা-বুঢ়াৰ ঘনিষ্ঠতা ডুঠাইত বিশেষভাবে

দেখিবলৈ পাওঁ—মণিৰাম-পিয়লী, লক্ষ্মীনাথ-যতীন্দ্ৰনাথ। মণিৰাম দেৱানৰ সান্নিধ্যত কুলা-মোদী, চফলডেকা পিয়লী বৰুৱা একেখন ফাঁচি চাঙত ঠাই পাইছিল ; যতীন্দ্ৰ নাথ হুৰবায়ো সাহিত্য-ৰথী বেজবৰুৱাৰ সান্নিধ্যত উৎপ্ৰেৰণা পাই অসম সাহিত্য সভাৰ সভাপতিৰ যিখন আসন সাহিত্যৰথী বেজবৰুৱাই অলঙ্কৃত কৰি থৈ গ'ল সেই আসনো অসমৰ সাহিত্যসেৱী সকলে তেওঁলৈ আগবঢ়াই দিয়ে। আজি মণিৰাম দেৱান-পিয়লীবৰুৱা, লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা যতীন হুৰবা স্মৃতি বিজড়িত হৈ পৰিছে—শ্বহীদ তৰ্পণত, সাহিত্য সভাৰ শ্ৰদ্ধাঞ্জলি অৰ্পণত। সাহিত্য ৰথীৰ জন্মশত বাৰ্ষিকী উৎসৱত "ওমৰতীৰ্থ" অমৰ আত্মা যতীন্দ্ৰনাথেও ঠায়ে ঠায়ে এভুমুকি মাৰিছিল। মণিৰাম দেৱানৰ তিথিত পিয়লী বৰুৱালৈও স্বকীয়া শৰাই এখনি সসম্ভ্ৰমে আগবঢ়োৱা হয়।

যতীন হুৰবাই "স্কটিছ চাৰ্চ্চ কলেজৰ" পৰা বি-এ পাচ কৰে। তাৰ পাছত তাৰেই কলেজিয়েট স্কুলৰ শিক্ষক, বোৰ্ডিঙৰ "মনিটাৰ" হৈ এই মিশ্যনৰ সভ্য নহৈও, এই শিক্ষানুষ্ঠানৰ লগত জড়িত হৈ এটা ওতঃপ্ৰোত সম্বন্ধ স্থাপন কৰে। সেই কলেজৰ কৰ্ত্তৃপক্ষ, শিক্ষক ছাত্ৰ, বোৰ্ডিঙৰ ৰান্ধনি চাকৰ পৰ্য্যন্ত, সকলোৰে শ্ৰদ্ধাৰ পাত্ৰ হৈ উঠে। তাৰ পাছত জৰ্জ্জ ইনষ্টিউশ্যনত শিক্ষকতা কাম কৰোতে, শিক্ষক, ছাত্ৰৰ লগত সেই সম্বন্ধ আমি নিজ চকুৰে দেখা কথা। পঢ়া-শুনাত বৰ ভাল নোহোৱা ছাত্ৰ সকলে বিশেষভাবে তেওঁক ভাল পাইছিল। আমি তেওঁৰ মুখতেই শুনা কথা "স্কটিচ্ চাৰ্চ্চ কলেজ"ৰ অধ্যাপক এজনে পৰীক্ষা হলৰ পৰা নকল কৰা ছাত্ৰক "গাৰ্ডে" ধৰি আমি দিলেও "মোৰ ছাত্ৰই নকল কৰিব নোৱাৰে" বুলি হেনো এৰি দিয়ে। হুৰবাৰো তেনে মৰমীয়াল স্বভাৱৰ বাবে পঢ়াশুনাত বেয়া ছাত্ৰবিলাকে পৰাপক্ষত "হুৰবা-মাষ্টৰে" পৰীক্ষাৰ কাকত চাওঁতে লৰাক ফেইল কৰিবলৈ বৰ টান পায়, এই কথা জানি সদায় তেওঁৰ ওচৰ চাপি ভাল পায়। তেওঁ এম, এ, নহৈয়ো কলিকতা

বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অসমীয়া অধ্যাপকো কিছুকাল আছিল। শেহত ডিব্ৰুগড় কানৈ কলেজতে অসমীয়াৰ অধ্যাপক কামতে শেষ শিক্ষকতা বুলি কব লাগিব। তেওঁ স্বভাৱ কবি আছিল। কবিতাই তেওঁৰ জীৱনৰ সঙ্গিনী বুলিব পাৰি। সাহিত্যই তেওঁৰ "গুৰু-সেৱাৰ" দৰে বুলিব পাৰি। তেওঁৰ শিক্ষকতাই কিমান কৃতী ছাত্ৰ তৈয়াৰ কৰিলে, আমি তাৰ লেখ দিব নোৱাৰিলেও, এবাৰ কথা নিঃসন্দেহে কব পাৰো যে এজন কৃত্ৰিম ছাত্ৰ দেখিলে, তেওঁ মনত বৰ দুখ পাইছিল।

তুৰবাৰ কবিতা বিলাকত প্ৰায়ই একোটা "হা-হুমুনিয়াহ"ৰ ভাব প্ৰকাশ পায়। কিন্তু, কিয় আৰু কোনখিনিত সেই কথা ধৰা টান। এই কথা ঠিক যে এই বাস্তৱ জগতত তেওঁৰ "কল্প-লোকৰ" সহ অৱস্থান নেদেখি সদায় অশ্বস্তিবোধ কৰিছিল। এই অশ্বস্তিবোধেই তেওঁৰ কোমল প্ৰাণত বেদনা দি তাৰ তিক্ততাই তেওঁৰ কাব্যৰসো অলপ তিক্ত কৰি তুলিছিল। তেওঁ "কীটছৰ" দৰে বিশ্বাস কৰিছিল, এই সংসাৰত মানুহে প্ৰকৃততে সুখী নহয়, কিন্তু সুখী হবলৈ বিচৰা-টোৱেই সুখদায়ক। ওমৰখায়ামৰ "সুৰা আৰু পিয়লা" পাৰ্থিৱনে, অপাৰ্থিব সচ্চিদানন্দৰ ৰসবোধৰ (ৰসো বৈ সঃ) প্ৰকাশ কৰিব নোৱাৰা, কেৱলমাত্ৰ কাব্য ৰসত অলপ আস্বাদন পাব পৰা বস্তু তাক কোৱা টান। ওমৰখায়ামৰ "সুৰা আৰু পিয়লা" যথাৰ্থতে উপমা নে উপমেয় সেই বিষয়ে কোনো মতামত দিয়াৰ অধিকাৰ আমাৰ নাই। কিন্তু, তুৰবা কবিৰ মুখত, নিজ মাত কথাত, যেতিয়া খায়ামৰ কবিতাৰ নিজস্ব "খেয়ালী" সুৰ দিবলৈ ধৰে, তেতিয়া তেওঁৰ মুখত কোনো প্ৰকাৰ "সুৰাৰ" গন্ধ পোৱা নাছিলে। তেওঁ ওমৰতীৰ্থত অৱগাহন কৰি তাৰ পৱিত্ৰ জল কমণ্ডলুত লৈ ফুৰিছিল, সি প্ৰকৃততে 'গঙ্গাজলৰ' শুচিত্বকে বুজাইছিল। কাব্যৰস পিয়াসী সকলে সেই নিষ্ঠাৰেই পান কৰি আহিছে।

তুৰবা কবি যথাৰ্থতে অমৰ কবি "গ্ৰে"ৰ বনফুল পাহি আছিল। একৰকম আপোনমনে বনতেই পাহি মেলি, বনতেই ফুলি, বনতেই

গোন্ধদি বনতেই মৰহি গৈছিল। তাৰ সন্ধান লওঁতা কোনো নাছিল। যেতিয়া তেওঁৰ "বনফুল" থুপি, ইন্দ্ৰৰ সভাত পাৰিজাতৰ দৰে, দিল্লী মহানগৰীত "ৰাজ দৰবাৰত" সুগন্ধ দান কৰিবলৈ ধৰিলে, তেতিয়াহে নাক নোহোৱা সকলেও তাৰ গোন্ধ পাবলৈ ধৰে। "ওমৰতীৰ্থ"ৰ কবি যতীন্দ্ৰনাথ এতিয়া "বনফুলৰ" কবি বুলিয়েই সাহিত্যজগতে চিনি পোৱা হ'ল। ৰাজঘৰৰ পৰা সন্মানিত আৰু পুৰস্কৃত হ'ল। এই পাহি "বনফুল" অসম কাব্য-কাননত নন্দনৰ "পাৰিজাতৰ" দৰে নমহৰা বনফুল হৈ গোন্ধত সমস্ত কানন আমোল-মোল কৰি তুলিছে। "ওমৰতীৰ্থ"ৰ যাত্ৰী আজি ওমৰ বা অমৰলোকত "খায়াম" কবিৰ লগত দেৱাঙ্গনা মুখত "খেয়ালী" সঙ্গীত শুনি কাণজুৰ কৰিছে।

এদিন কলামোদী পিয়লী বৰুৱাই চকুলৈ চাব নোৱাৰা মণিৰাম দেৱানৰ গাতপৰা মাখিটো মাৰিবলৈকো যি দৰে তোচ্ কৰা নাছিল, মণিৰাম দেৱানেও "প্ৰাপ্তে তু ষোড়শে বৰ্ষে পুত্ৰেমিত্ৰ বদাচৰেৎ" এই শাস্ত্ৰবচন মানি চফলডেকা পিয়লীক দেৱানে মিত্ৰৰ চকুৰেই চাইছিল। ফাঁচিজৰী ডালৰ এমূৰে বান্ধি লগতে লৈ গল। বেজ-বৰুৱাৰ "বাপু" তুৰবা কবিতো সেই কথা খাটে। যিজন বেজবৰুৱাই লোকক হহুঁৱাইছিল, নিজে ওঠখনকো "খবৰদাৰ অলপো ইষৎহাস্য নকৰিবি" বুলি চম্ভালিব পাৰিছিল, তেনে বেজবৰুৱাকো বাপুৱে হহুঁৱাব পাৰিছিল। যি বেজবৰুৱাৰ আঠুত ধৰি "বাপুৱে" বেজবৰুৱাৰ গাতে লাগি থকা অন্তৰঙ্গ বন্ধু "কৃপাবৰ বৰ বৰুৱাৰ" নাইটোৰোকা "বৰপেটমৈ" হাত মোহাৰিবলৈ সাহ কৰিছিল। সেই কথাত বেজ-বৰুৱা আৰু কৃপাবৰে হ'-হকৈ হাঁহিছিলহে, চকুপকাই ধৰা নাছিল। বেজবৰুৱায়ো তেওঁৰ "কুকিত" ফুলতোলা "বাপুক" নিজে অধিকাৰ কৰা সাহিত্যসভাৰ পুৰোহিতৰ আসনখন "বাপুক" দি থৈ গ'ল। সেই আসনত বহি "বাপুৱেও" বনফুল কেই পাহিকেই নন্দনৰ পাৰিজাত কৰি চেনেহী ভাষাজননীক অৰ্পণ কৰিছিল, "ওমৰতীৰ্থৰ"

জলেৰেই মাতৃভাষাৰ চৰণত তৰ্পণ দিছিল। মণিৰাম পিয়লী, বেজবৰুৱা দুৰবাৰ সম্বন্ধই আজি অমৰলোকৰ অমৰত্ব লাভ কৰিলে।

লিখকে এইজন স্বভাৱ কবিক সৰুৰে পৰা জানো। তেওঁৰ অন্তৰৰ অনুভূতিৰ সংশ্ৰৱত কাব্যৰসো ৰসাল হৈ পৰিছিল বুলিব পাৰি। তেওঁৰ আগত যদি কোনোৱে এটা হত্যাকাণ্ডৰ ভয়াবহ দৃশ্যৰ বৰ্ণনা কৰে, নেদেখাকৈয়ে তেওঁক তেজমূৰে ধৰিছিল। "আৰু নকৰা, আৰু নকৰা মোৰ মূৰ ঘূৰাইছে" বুলি দেও পাৰিছিল। মোৰ ৰাজদুৱা জীৱনত ঈৰ্ষাপৰায়ণ দুই চাৰিজনে মোৰ কটু সমালোচনা কৰিলে, তেওঁ বেজাৰত সেই কথা মোক কওঁতে তেওঁৰ চকুপানী ওলোৱা দেখা গৈছিল। তেওঁ সদায় বিচাৰিছিল শান্তিৰ পৰিৱেশ; কাব্য সুলভ আলাপ আলোচনা, মৰম পোৱা, মৰম বিলোৱা; থকামেলা, খোৱা লোৱাত কোনো বিলাসিতা নাছিল। কিন্তু নিয়ম মানি চলিছিল। তাৰ ব্যতিক্ৰম হলে বৰ দুখ পাইছিল। তেনেজন শিশুৰ মুখ আৰু হাঁহিলৈ ফুৰালোকে শেষ অৱস্থাত যিদৰে কাঠৰ মূঢ়াহৈ পৰিল, সেই দৃশ্য দেখি বৰ দুখ পাইছিলো। জড়-ভৰত অৱস্থাত, যেতিয়া তেওঁৰ পৰিয়ালৰ সকলোটিয়ে তেওঁৰ আলপৈচান ধৰাটোৱেই তেওঁলোকৰ "গুৰুসেৱা" হৈ পৰিছিল—আমি মাজে সময়ে দেখা কৰিবলৈ যাওঁতে তেওঁক মাত্ৰ ছবিত চিত্ৰিতৰদৰে একেথৰে বহি থকা দেখো, তেতিয়া তেওঁৰ পূৰ্ব্বৰ চকুৰেমুখেহাঁহিথকা সকলোৰে চিত্ত আকৰ্ষণ কৰা চেহেৰালৈ মনত পৰি মৰ্ম্মান্তিক বেজাৰ পাওঁ। তেওঁ আমাৰ মাত শুনিলেই মুখৰ ভাতৰ গৰাহ এৰিও তৎক্ষণাৎ হাঁহিমুখে আগত ওলোৱাজনে, সেই অৱস্থাত পৰিয়ালৰ একোজনে চিঞৰি চিঞৰি কলেও ধৰিব নোৱাৰা হ'ল, সেই দৃশ্য মনত পৰিলে আজিও মৰ্ম্মাহত হৈ পৰো।

তেওঁৰ ৰোগশয্যা আমাৰ পক্ষে শ্মশান হৈ পৰিল। শেহত চেতনা হেৰুৱাই পৰিথকা কেইদিন কিযে হিয়া ভগা বস্তুহৈ পৰিছিল, সেই অৱস্থাত তেওঁক দেখা সকলেও বৰ্ণাব নোৱাৰিব। এই খিনিতে

আমি নিজে মৰ্ম্মান্তিক বেজাৰ পাইছিলো। শ্ৰীমান বসন্তই আমালৈ লিখিছিল, অন্তিম শয্যাত তেওঁ আমাক প্ৰায়ে বিচাৰিছিল। আমি নিজে টান নৰীয়াৰ পৰা উঠি ববকৈ ফুৰাচকা কৰা নাছিলো। যি হওক শ্ৰীমান প্ৰেমকলৈ আমি নিজে আকৌ বৰবাৰী আস্পাতাললৈ check up কৰিবলৈ যাওঁতে অৰ্থাৎ আস্পাতালত আকৌ কিছুদিন থাকি বেমাৰৰ পৰা উঠি আকৌ পাছচিকিৎসা কৰাবলৈ যাওঁতে, তেওঁক শেষ দেখা পাবলৈ সোমাও। শুনিবলৈ পালো অলপ জ্ঞান পালেই, আমাক বিচাৰে। আমি দেখিয়েই বুকু-ফাটি যোৱা বেজাৰ পালো। শেষ অৱস্থা বুজিলো কলধিপ কলধিপ কৰি আছে। পুৱা ৮ মান বজাত এই দৃশ্য দেখো। বৰবাৰী আস্পাতাল পায়েই একে সময়তে তেওঁৰ আৰু স্বনামধন্য সূৰ্য্যকুমাৰ ভূঞাদেৱৰ মৃত্যু সংবাদ পাওঁ। পাছত জানিব পাৰিলো, আমি তেওঁক চাই অহাৰ অলপ পাছতেই শেষ নিঃশ্বাস পেলালে। পাছত পৰিয়ালৰ সকলোজনে কবলৈ ধৰে যে তেওঁৰ আত্মাই আমাক দেখা পাবলৈকে মাত্ৰ ৰৈ আছিল। এইটো ভাবাত্মক কথা হলেও ৰহস্যজনক বুলি ধৰিব পাৰি। এইখিনিতে আমাৰ জ্ঞাত আৰু দুই চাৰি ঘটনাৰ কথা কব খোজো। আমাৰ পিতামহীৰ আসন্নমৃত্যু। শেহত কেৱল "বোপা আহিলনে" বুলি একো একোবাৰ সংজ্ঞা পাই সোধে। "বোপা" হৈছে আমাৰ পিতৃ-দেৱতা। তেওঁ সেই সময়ত নগাৱঁত আছিল। ৰেল-জাহাজৰ কোনো ব্যৱস্থা নাছিল। গতিকে আহোতে কেবাদিনো লাগিছিল। আমাৰ পিতৃদেৱতা সন্ধ্যা ৮ মান বজাত পাইছেহি। পায়েই তেওঁৰ মাতৃদেৱীক চিঞৰি মাত দিছে। আমাৰ "আইদেউতায়ো" বোপানে বুলি আকৌ তন্দ্ৰাভাৱত পৰিল। ব্ৰাহ্মমুহূৰ্ত্ততে তেওঁ শেষ নিশ্বাস পেলায়। সেইদৰে আমাৰ বিধৱা পেহী এগৰাকী প্ৰায় ৭৫ বছৰ বয়সত কথাই কথাই ভ্ৰম কোৱা হ'ল। আমাৰ উৎপাতৰ বস্তু হ'ল। আমি নিৰ্ম্মমভাৱে নহয়, ধেমালিতে বুঢ়ীক কওঁ "তুমি মৰি যোৱাই ভাল"! এই কথা শাওন মাহ সোমাওতেই এদিন কৈছিলো।

বুঢ়ীয়ে বিশ্বাসেৰে কয় "তঁহত কুকুৰৰ কথাতেই মই মোৰ জন্মমাহত মৰিমনে ?" কিন্তু, সেই জন্মমাহৰ মাজভাগতে হঠাৎ মূৰ-ঘূৰাই যি পৰিল আৰু চেতনা নাহিল। ডাক্তৰেও ছয়-সাতদিনতকৈ আৰু বেছিদিন নাথাকে বুলি কলে। কিন্তু বুঢ়ীয়ে ভাদমাহ সোমোৱাৰ লগে লগেহে গল। স্বৰ্গীয় বংশীধৰ বৰুৱা ডাঙৰীয়াই কলে বুঢ়ীৰ আত্মাই সেই কল্পনা ৰক্ষা কৰিলে। আজি অলপ দিনৰ কথা। যোৰহাটত স্বাধীনতা সংগ্ৰামৰ বাঘিনী অন্নদা দেবী শয্যাগত শেষ অৱস্থাত। আমি সেই কথাৰ গম নেপাওঁ। তেওঁ আমাক চাবৰ বৰ ইচ্ছা কৰিছিল। নাতিনীয়েক এজনে চিঠি এখন লেখি থৈ গ'ল "আইতাৰ বৰ টান, নেবাঁচিব। আপোনাক কাইলৈ পুৱাতে লৈ যাম"। চিঠিখন পায়েই আমাৰ মনত খুতুৱালে যদি তেওঁ কাইলৈকে নেথাকে ? সেই আশঙ্কা মনলৈ অহাত, আমি এখন সভাৰ পৰা বাহিৰে বাহিৰে সন্ধ্যাৰ আগতে গলো। তেখেতে বিচনাত তেতিয়া অলপ উঠিয়েই বহিল। স্বাধীনতা আন্দোলনৰ স্মৃতিসূচক কথাকেহে পাতিলে। কলে "ফুকন ডাঙৰীয়া! সকলো গ'ল, আপুনি মাথোন আছে। মই নেবাচো, এতিয়া মৰাৰ আগতে আপোনাক দেখি শান্তি পাইছো।" পিছদিনা পুৱাতে খবৰ পাওঁ, তেখেত ব্ৰাহ্মমূহূৰ্ত্ততে বৈকুণ্ঠ প্ৰয়াণ কৰিলে। মোৰ মনত খুতুৱনিৰ মাজত হয়তো এই সম্বাদ অতৰ্কিতে সোমাই আছিল। আমাৰ জীৱনত এইদৰে স্বপ্নৰ অগোচৰ বাতৰিও দিঠক হোৱা দেখি, আমি ৰহস্যবাদৰ একনিষ্ঠ বিশ্বাসী। বিজ্ঞান দৰ্শনেও ঢুকি নোপোৱা, এক ৰহস্য লোকৰ ৰহস্যৰ সন্ধানতে প্ৰাণীজগতৰ শেষ অনিৰ্ব্বচনীয় আনন্দ এয়ে সৃষ্টিৰ মূলীভূত কাৰণ। এয়ে জীৱনৰ আধাৰ ব্ৰহ্মজ্ঞান এয়ে আমাৰ নিশ্বাসৰ লগৰ "মহাবস্তু"। ছুৰবাদেৱৰ "স্মৃতিগ্ৰন্থলৈ" বুলি লিখিবলৈ আগবাঢ়োতে মানুহৰ দেহাশ্ৰিত আত্মাই জন্মান্তৰলৈ এৰি থৈ যাবৰ সময়ত ৰবীন্দ্ৰনাথৰ ভাষাত; শিশুৱে গম ধৰিব নোৱাৰা, "স্তনহতে স্তনান্তৰে যাওয়া" অৱস্থাত যুক্তিয়ে ঢুকি নেপোৱা

যে একোটা ঘটনা অনুভূতিৰ বিষয় হৈ পৰে, সেইকথা অলপ বহলাই কোৱাত স্থানান্তৰ হব পাৰে, কিন্তু অবান্তৰ নহয় বুলি কব খোজো।

"স্মৃতিগ্ৰন্থ" প্ৰকাশক সকলে দেহাশ্ৰিত যতীন্দ্ৰ নাথক নেপাই, তেওঁৰ কাৰ্য্যকলাপ, তেওঁক দেশে কিদৰে উপলব্ধি কৰিছিল ইত্যাদি বিষয় স্মৃতিপথলৈ আনিবৰ যি প্ৰচেষ্টা কৰিছে, সি অতি শোভনীয় হৈছে। এতিয়া তেওঁৰ পদানুসৰণ কৰি, আত্মচেতনা পাই, তেওঁৰ অমায়িক স্বভাৱ, মধুৰ ভাষা, সাহিত্যৰ সাধনা, ভাব আৰু ভাষাৰ অপূৰ্ব্ব মিলনত জন্মহোৱা তেওঁৰ কাব্য প্ৰতিভাৰ উত্তৰাধিকাৰ হবলৈ চেষ্টা কৰে যেন আৰু এই চেষ্টা ফলৱতী হৈ উঠক ইয়াকে কামনা কৰি এই "স্মৃতিগ্ৰন্থ"ত প্ৰৱন্ধাকাৰে আমিও এই স্মৃতিতৰ্পণ যাঁচিলো।

কৰি দুৱৰাৰ লগত

স্বৰ্গীয় নকুল চন্দ্ৰ ভুঞা

যতীন্দ্ৰনাথ দুৱৰা, বিখ্যাত দুৱৰাকাকতিৰ বংশৰ শিৱসাগৰৰ শ্যামসুন্দৰ দুৱৰাৰ চতুৰ্থ পুত্ৰ। তেখেতসকলৰ ঘৰ, শিৱসাগৰৰ (ৰংপুৰ) নগৰৰ বশিষ্ঠ গঙ্গা দিখৌ নৈৰ উত্তৰ পাৰত। এই খন ঘৰতেই যতীন্দ্ৰ দুৱৰাৰ জন্ম। দিখৌ নৈৰ পানী আৰু বালিত সাঁতুৰি নাদুৰি, ল'ৰি-ঢাপৰি সৰুৰে পৰা চেঙেলীয়া ডেকা হৈ, গুৱাহাটী আৰু কলিকতাৰ কলেজলৈও গৈছিল।

যতীন্দ্ৰনাথ দুৱৰাৰ জন্ম দিখৌ নৈৰ পাৰত, ১৮৯২ চনত। দিখৌ নৈৰ পাৰতে জন্মহোৱা বাৰীখনতেই, অতি চেনেহৰ ভতিজাকহঁতৰ আদৰৰ কোলাতেই ১৯৬৪ চনৰ জুলাইৰ ৫ তাৰিখে পুৱা নৰলীলা সম্বৰণ কৰে। দুৱৰা চিৰকুমাৰ আছিল।

১৯৫৫ চনত গুৱাহাটীৰ অধিৱেশনত "অসম সাহিত্য সভাই" দুৱৰাক সৰ্ব্বশ্ৰেষ্ঠ সন্মান দি, সভাপতিৰ আসনত বহুৱাইছিল। "বনফুল" কবিতা পুথিখনৰ ভাৱৰ সৌন্দৰ্য্যত মুগ্ধ হৈ দিল্লীৰ ভাৰতীয় "একাডেমীয়ে" দুৱৰাক এটি মূল্যবান পুৰস্কাৰ (৫০০০ টকা) দি সন্মান কৰিছিল।

যতীন্দ্ৰ "য" আৰু দুৱৰাৰ "দু", এই আখৰ দুটা গোটাই "যদু" কৰি, চন্দ্ৰকুমাৰ আগৰৱালাদেৱে, যতীন্দ্ৰ দুৱৰাক 'যদু" নাম দিছিল। তেখেতৰ প্ৰায়বিলাক কবিতাৰ তলত তেখেতে "যদু" বুলিহে লিখিছিল। ইয়াৰ পৰা বুজিব পাৰি, দুৱৰাই আগৰৱালা ডাঙৰীয়াই দিয়া "যদু" নামটোত গৌৰৱ অনুভৱ কৰিছিল।

১৯০৩-৪ চনৰ কথা। তেতিয়া দুৱৰাৰ ঘৰৰ বাৰীৰ সীমাতে,

দেউতাই অস্থায়ী ঘৰ এখন কৰি আছিলগৈ। তেতিয়া মোৰ বয়স সাত বছৰ মান হ'ব। মোক তেতিয়া দুখীয়া স্কুলত পঢ়িবলৈ দিছিল। তেতিয়াৰ ভালেমান কথা এতিয়াও মনলৈ আহে। দুৱৰা তেতিয়া হাইস্কুলৰ ছাত্ৰ। কোন শ্ৰেণীৰ ছাত্ৰ নেজানিছিলোঁ। দুৱৰা যে পঢ়াত চোকা আছিল সেইটো সকলোৰে মুখত শুনিছিলোঁ। দুৱৰাৰ চেহেৰা মৰম লগাকৈ ধুনীয়া আছিল। নগৰৰ আপোনপৰ সকলোৱেই দুৱৰাক "বাপু" বুলি মাতিছিল। সেয়েই পাছলৈ ভতিজাকহঁতৰ মুখত "বাপুদা" বা "বাপুতা" হ'লগৈ।

দুৱৰাক মই মাতিছিলোঁ "ককাইদেৱ" বুলি। (দুৱৰা এটা সমন্ধত মোৰ "ককাইদেৱ" আৰু এটা সমন্ধত "মোমাইদেৱ")। তেখেতে মোক "তই" বুলিছিল। তেখেতৰ এই "তই" শব্দটোত বহুত চেনেহ আৰু মৰম অনুভৱ কৰিছিলোঁ।

ইয়াৰ পাছত দেউতা শিৱসাগৰৰ পৰা যোৰহাটলৈ আহিছিল। দুৱৰাক আৰু সেইদৰে লগ পোৱা নাছিলোঁ। ইয়াৰ পাছত মাহেকীয়া আলোচনীত দুৱৰাৰ কৱিতাহে পঢ়িছিলোঁ। ১৯১৯-১৯২০ চনৰ পৰা মই ডিব্ৰু-সদিয়া ৰেলৱেৰ ইঞ্জিনিয়াৰিং ডিপাৰ্টমেণ্টৰ প্ৰথম চাকৰিত। এইটো চাকৰিত মই মাহেকত পোন্ধৰ দিন ৰিহাবাৰী অফিচত, আৰু বাকী পোন্ধৰ দিন মাৰ্ঘেৰিটাৰ অফিচত কাম কৰিব লাগিছিল।

শ্ৰদ্ধেয় শ্ৰীযুক্ত নীলমণি ফুকন ডাঙৰীয়াই জৰ্জ্জ স্কুলত কাম কৰিবলৈ যতীন্দ্ৰ দুৱৰাক কলিকতাৰ পৰাই ডিব্ৰুগড়লৈ লৈ আহিছিল। স্কুলৰ কম্পাউণ্ডতে, ঘৰ এটা সাজি দুৱৰাক থাকিবলৈ দিছিল। আমাৰ অফিচৰ পৰা দুৱৰা থকা ঘৰটোলৈ প্ৰায় দেৰ্ ফাৰ্লং মান দূৰত, সদায় দুপৰীয়া এক বজাত অফিচৰ পৰা দুৱৰাৰ ঘৰত চাহ খাবলৈ যাওঁ। অলপ পাছতে দুৱৰাও "টিফিনৰ" ঘণ্টাত চাহ খাবলৈ আহে। তেতিয়া "বাঁহী" খন চন্দ্ৰকুমাৰ আগৰৱালা ডাঙৰীয়াৰ অসমীয়া প্ৰেছত ছপা হৈছিল। বেজবৰুৱা ডাঙৰীয়াই প্ৰবন্ধবিলাক চাই, কলিকতা সম্বলপুৰৰ পৰা দুৱৰালৈ পঠাইছিল। দুৱৰাই ঠিক-ঠাক কৰি,

ছপাখনালৈ দিছিল। আৰ্হি-কাকত আদি চোৱা দুই এটা কাম দুৰ্‌বাই মোৰ হতুৱাই কৰাইছিল। তেতিয়া দেখিছিলোঁ ডিব্ৰুগড়ৰ বয়সীয়াৰ পৰা ল'ৰা-ছোৱালীলৈকে সকলোৱেই দুৰ্‌বাৰ ঘৰলৈ আহিছিল। দুৰ্‌বা যেন সকলোৰেই আদৰৰ আৰু চেনেহৰ মানুহ আছিল। দুৰ্‌বাৰ ব্যৱহাৰ সকলোলৈকে সমান আছিল। দুৰ্‌বাৰ সতে কামত, দুৰ্‌বাৰ সম্ভাষণত সকলোৱেই সমান আছিল। সকলোকে তেখেতৰ আত্মীয় স্নেহ-শ্ৰদ্ধা দিয়া চকুত পৰিছিল। সকলোৱেই যেন দুৰ্‌বাৰ অতি আপোন আছিল। কোমল অন্তৰৰ উম যেন সকলোৱেই অনুভৱ কৰি দুৰ্‌বাক অতি আপোন বুলিও আদৰি লৈছিল। সকলোকে আকৰ্ষণ কৰিব পৰা দুৰ্‌বাৰ ধুনীয়া মুখৰ চেহেৰা, মৰমীয়াল কথা, চেনেহী আহ্বান, সুন্দৰ হাঁহিৰ উজ্জ্বল চকু দুটিয়েই সকলোকে মুহিব পাৰিছিল। অৱশ্যে, ১৯৩৩ চনৰ মটৰ দুৰ্ঘটনাৰ পাছত, দুৰ্‌বাৰ সেই ধুনীয়া মুখখন কিছু সলনি হ'ল কিন্তু, বাকী সৌন্দৰ্য্যখিনি মৃত্যুলৈকে প্ৰায় একেদৰেই আছিল। মৃত্যুৰ কেইবছৰ মানৰ আগৰে পৰা কথাবোৰ তেখেতে একেবাৰেই পাহৰিছিল। ১৯৩৩ চনৰ মটৰ দুৰ্ঘটনাত মুখ আৰু মূৰত সাংঘাতিক ভাৱে জখম হোৱাৰ ফলতেই আৰু বয়স আগ বঢ়াৰ লগে লগে, মগজ দুৰ্ব্বল হোৱাবাবেই কথাবোৰ পাহৰিবলৈ ধৰিলে।

কিছুদিন জৰ্জ্জস্কুলত কাম কৰাৰ পাছত দুৰ্‌বা আকৌ কলিকতালৈ ঘূৰি গ'ল। ময়ো ১৯২৩ চনত, ডিব্ৰুগড়ৰ পৰা তেজপুৰলৈ গ'লোঁ। তাৰ পাছত বহুত দিনলৈকে দুৰ্‌বাৰ লগত আৰু দেখা-দেখি নাই।

আজি কেইবছৰ মানৰ আগতে, ডিব্ৰুগড়ত কানৈ কলেজ স্থাপিত হ'লত কানৈ কলেজৰ কৰ্ত্তৃপক্ষই দুৰ্‌বাক কলেজৰ অসমীয়া বিভাগৰ অধ্যাপক নিযুক্ত কৰিলে। এই কলেজত থাকোঁতেই ডিব্ৰুগড়লৈ যাওঁতে তেখেতক কেইবা বাৰো লগ পাইছিলোঁ। তাহানিৰ মৰম-চেনেহ তেখেতৰ পৰা একেদৰেই পাইছিলোঁ। তেখেতৰ লগত মই কাহানিও অসমীয়া সাহিত্যিকৰ দৰে কথা পতা নাছিলোঁ। তেখেতে কথা কয়, নতুন কৱিতা পঢ়ি শুনায়, মই শুনোঁ। কথা প্ৰসঙ্গত মোক

এবাৰ কৈছিল, "তোৰ 'বহাগী'খনে তোক সাহিত্যিক কৰি জীয়াই ৰাখিব।"

কামৰ পৰা অৱসৰ লৈ যোৰহাটত অকৰ্ম্মা হৈ বহি থাকোঁতে, দুৰ্‌বাৰ কৱিতা কিতাপ পঢ়োঁতে দুৰ্‌বাৰ "ওমৰতীৰ্থ" খন ঘূৰাই ঘূৰাই পঢ়িছিলোঁ। দুৰ্‌বাৰ অন্তৰখন বুজিবলৈ যত্ন কৰোতে, তেখেতৰ "নিবেদন" খনত পঢ়িছিলোঁ'।

"—এই বিশ্বজনীন সুৰ যাৰ প্ৰাণত বাজে সেয়ে কৱি। কৱিক মানুহে ভাল পায়, আপোন বুলি ভাৱে, কাৰণ কৱিয়ে মানুহৰ প্ৰাণৰ কথা কয়, হৃদয়ৰ গভীৰতম স্থানৰ বাতৰি মানুহক দিয়ে। কৱি মানৱজাতিৰ সম্পত্তি আৰু গৌৰৱ।".

। "অনন্ত প্ৰয়াসী মানৱ-আত্মাৰ চিৰন্তন প্ৰশ্ন "ক'ৰ পৰা আহিছোঁ, ক'লৈ যাম?" ওমৰৰ ভিতৰেদি পূৰ্ণৰূপে প্ৰকাশ হৈছে।"

"ক'ৰ পৰা আহিছোঁ, ক'লৈ যাম? এই দুটি প্ৰশ্নৰ সমাধানৰ চেষ্টাই সকলো ধৰ্ম্মৰ, সকলো দৰ্শনৰ মূল। ঈশ্বৰ, জগৎ-সৃষ্টি সকলো প্ৰশ্নৰ উদয় হয় ইয়াৰ পৰাই।"

সকলোতকৈ শ্ৰেষ্ঠ পদাৰ্থ ওমৰৰ মাজেদি প্ৰকাশ পাইছে, ওমৰৰ হৃদয়ৰ গভীৰতম প্ৰদেশৰ পৰা উঠা প্ৰাণস্পৰ্শী তীব্ৰ কৰুণ সুৰ। সেই সুৰ শুনি মানুহ চমকি ৰয়, ভাৱে যেন ক'ৰবাত শুনিছে আৰু বাহিৰৰ জঞ্জাল নিস্তব্ধ হ'লেই নিজৰ প্ৰাণতে এই সুৰ বাজি উঠা শুনে। এয়ে ওমৰৰ বিশ্বজনীন ভাৱ।"

দুৰ্‌বাই ওপৰৰ কথাখিনি লিখিছিল বিশ্ব-কৱি ওমৰৰ উদ্দেশ্যে। কিন্তু, দুৰ্‌বাৰ কৱিতাবিলাক পঢ়িলে আৰু আৰু ভাৱিলে, দুৰ্‌বাকো তেনে এজন কৱি, যি জনে যেন মানৱ-জাতিৰ প্ৰাণত বিশ্ব-কৱিতাৰ ঝঙ্কাৰ দিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল, এনে অনুভৱ হয়।

"এনেকৈয়ে চাইছিলো "ৰংপুৰৰ" হাবি বন নিজকে পাহৰি হওঁ
উলাহতে নিমগন।"

"হৃদয় মুকলি হ'ব পৱিত্ৰ কিৰণ পৰি
উঠিছে প্ৰেমৰ গান সৰগ মৰত জুৰি।"

●

"সকলো প্ৰাণীৰ তুমি প্ৰাণৰ পুতলা
তোমাতেই সাৰ্থক জীৱন
মৃত্যু কিনো? ইও এক তোমাৰ করুণা
আত্মাৰ প্ৰকৃত মিলন"

●

জগতক ভাল পাওঁ জগততে ফুৰোঁ
সকলোটি মোৰ প্ৰিয়জন।"

●

"দেশ কাল সময়ৰ সীমা হেৰুৱাই
সোঁতে যদি নিয়ে মোক বহুদূৰলৈ,
ভয় নাই নাৱৰীয়া বহি কাষতেই
নাও খনি নিব মোৰ নিজ দেশলই।"

●

"ভালপাওঁ জগতৰ সুখ দুখ ৰাশি
ভাল পাওঁ মানৱ জীৱন,
ভালপাওঁ অসীমৰ দূৰৰ আভাস,
ভালপাওঁ সুখৰ সপোন।"

●

"গানে গানে ছন্দে ছন্দে যিদিনা সুৰত বাজি
কৰি ল'ম তোমাক আপোন,
প্ৰতি অণু পৰমাণু মিলিব তোমাৰ স'তে
জীৱনত ফলিব সপোন।"

দুৰৱাৰ সকলো কৱিতাতে এটা বিশেষ সুৰ নৈৰ তলেদি বৈ যোৱা

সোঁতৰ দৰে বৈ থকা অনুভৱ কৰিব পাৰি। দুৰৱা এজন কৱি; কবিয়েই নহয়, তেওঁ যেন নিজেই এটা প্ৰকৃত কৱিতা। এই বাবেই "মিলনৰ সুৰ" পুথিখনিৰ ভূমিকাত, অধ্যক্ষ, পণ্ডিত শ্ৰীযোগীৰাজ বসু দেৱে লিখিছিল,—"তেখেত অসীম সসীমৰ মিলনৰ পূজাত ৰহিছে, মই সেই পূজাৰ ঘণ্টা-বাদক মাত্ৰ।"

"মহাগায়কৰ বাঁহীৰ সুৰত
কবিৰ প্ৰাণত কঁপিলে সুৰ
মন্দাকিনীৰ স্নিগ্ধ ধাৰাই
জীৱন শ্ৰান্তি কৰিলে দূৰ।"

১৯৫৮ চনত, কৱি দুৰৱা আমাৰ যোৰহাটৰ ঘৰত আলহী হৈ এসপ্তাহ আছিলহি। তেখেতৰ বয়স হৈছিল, মনটো কিন্তু কৱি-সুলভ অমায়িক বালকৰ দৰে। তেখেতৰ প্ৰাণখোলা হাঁহি আৰু মৰমীয়াল মাতে আমাক সেই কেইদিন মুগ্ধ কৰি ৰাখিছিল। সেইকেইদিন কত কথা, দেশৰ, নিজৰ সাহিত্যৰ আৰু কৱিতাৰ।

নিজৰ কথা কওঁতে কলিকতাৰ মটৰ দুৰ্ঘটনাৰ কথা এইদৰে কৈছিল :—

১৯৩৩ চনৰ সেইদিনা, ট্ৰামৰ পৰা নামোঁতেই এখন দ্ৰুতবেগে অহা মটৰে তেখেতক খুন্দিয়াই মুখ আৰু মূৰ ভীষণ ৰূপে জখম কৰিলে। হস্পিতালত কেইবামাহো থাকি ভাল হৈ অহাৰ পাছত শুনিবলৈ পালোঁ, মটৰৰ মালিকজনে তেওঁক সেই অজ্ঞান অৱস্থাত "জেনেৰাল হস্পিতালত" থ'লেগৈ। কলিকতাত থকা সকলো অসমীয়াই তেওঁক চাবলৈ গ'ল। আৰু তেওঁৰ অতি সশ্ৰদ্ধ কলিকতাৰ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ "ভাইচ চেঞ্চেলাৰ" ডঃ আৰ্কহাৰ্ট চাহাবে দুৰ্ঘটনাৰ খবৰটো পায়ে ততালিকে হস্পিটেললৈ গৈ, দুৰৱাক যেনেতেনে ভাল কৰিবলৈ ডাক্তৰসকলক অহোপুৰুষাৰ্থ কৰি ভগা মুখ, ভগা মূৰ জোৰা লগাই তেওঁক নতুন জীৱন দান কৰিলে। পাছত তেওঁ সজ্ঞান হ'লত,

"নাৰ্ছ্ৰ" মুখত শুনিবলৈ পালোঁ, তেখেতৰ অজ্ঞান অৱস্থাত, ডঃ আৰ্কহাৰ্ট চাহাবে সদায় গধূলি তেখেতৰ বিচনাৰ ওচৰত আঁঠু লৈ, তেখেতৰ আৰোগ্যৰ বাবে পৰমেশ্বৰক প্ৰাৰ্থনা কৰিছিল।

ভাল হৈ, আৰ্কহাৰ্ট চাহাবক যেতিয়া ক'লে,…"তেখেতৰ প্ৰাৰ্থনাতে পুনৰ জীৱন পালোঁ" তেতিয়া ডঃ আৰ্কহাৰ্ট চাহাবে উত্তৰ দিছিল,—"মই, একো নহওঁ, পৰমেশ্বৰে তোমাক কৃপা কৰিলে।"

কথাখিনি কৈ, জুবৰাই তেতিয়া কৈছিল,—"পৰমেশ্বৰক একান্তমনে চিন্তিব পাৰিলে, পৰমেশ্বৰে মানুহক কৰুণা কৰে।"

কিন্তু, সেই ঘটনাৰ পৰা তেখেতৰ বুকুত এনে এটা ভয় সোমাল যে, আলিয়েদি মটৰ অহা দেখিলে, আলিৰ পৰা একেবাৰে দাঁতিলৈ নামি গৈছিল আৰু সদায় কেনিবা যাবলৈ হ'লে, লগত এজন মানুহ বা ল'ৰা লৈছিল।

এদিন কথা প্ৰসঙ্গত "সুফীবাদৰ" কথা কৈছিল, তেতিয়াও "মিলন সুৰ" কবিতা পুথিখন ছপা হৈ ওলোৱা নাছিল। "মিলনৰ সুৰ" কবিতাটি "সুফীবাদ"ৰ সুৰত লিখা। তেখেতে, স্বৰ্গীয় তৰুণৰাম ফুকনৰ তেখেতলৈ থকা মৰম, চেনেহৰ কথা কৈছিল আৰু কৈছিল কেনেকৈ ফুকনৰ চিঠি লৈ অধ্যাপক খোদা বক্সৰ কাষলৈ গৈছিল। জুবৰাই "মিলন সুৰ"ৰ পুথিখনত "মোৰ ক'বলগীয়া দুআষাৰমান" আগ কথাত এই কাহিনীটোৰ এটা আভাস দিছে।

"চুফীবাদৰ" কথা কওঁতেই, তেখেতে নিজৰ ৰচনাৰ এই কবিতা ফাকি গাই শুনাইছিল ঃ—

"ক'লে কাণে কাণে এন্ধাৰ বাটত
আছিলো তোমাৰ কাষত ৰই,
পাছে পাছে মই ফুৰিছোঁ সদায়
কায়াৰ লগতে ছাঁয়াটি হই।

ভুলতেই তুমি উভতি নেচালা
মিছাতে দূৰলৈ মেলিলা হাত,
মোক আঁতৰাই নিজৰ দোষতে
নিজৰ শৰীৰ কৰিলা পাত।"

"সুফীবাদ" আৰু হিন্দুৰ দৰ্শন শাস্ত্ৰৰ চমু আভাস দি কৈছিল——"আমি হে নুবুজো, পৰমেশ্বৰ সদায় আমাৰ লগতে থাকে।" ঘোষাৰ "প্ৰাণ প্ৰিয়তম, পৰম সুহৃদ"—এই বাণীটি জুবৰাই যেন তেওঁৰ হৃদয়ত অতি সুন্দৰকৈ অনুভৱ কৰিছিল।

সেই কেইদিন জুবৰাই ঘৰখনৰ সকলোৰে লগত, ৰঙ-ধেমালিৰে ঘৰখন আনন্দময় কৰি ৰাখিছিল।

চকুত পৰিছিল, কোৱা কথাবোৰ পাহৰি আকৌ ন-কৈ কৈছিল, কিজানি সেই কথা কোৱা হোৱাই নাছিল। জুবৰাৰ এনে পাহৰণি সকলোৰে চকুত পৰিছিল।

তেতিয়াও, ততালিকে মুখে মুখে কবিতা ৰচিব পাৰিছিল। আমাৰ ল'ৰা এটিক "আপোন সুৰ" পুথিখন উপহাৰ দিওঁতে, ততালিকে লিখি দিলে ;—

"মৰমৰ শ্ৰীমান মাধৱলৈ—"

পূৰ্ণিমাৰ ৰূপহী জোনায়ে
ধৰণীত সুষমা ঢালক,
জীৱনৰ তোমাৰ পথত
সৰগৰ আশীষ নামক।"

কাহানিও শুনা নাছিলোঁ, জুবৰাই কাৰোবাক অবিশ্বাস কৰিছিল বুলি। জুবৰাই সকলোকে স্নেহ আৰু শ্ৰদ্ধা কৰিছিল। কলিকতাত থাকোতে তেখেতৰ "সাধন" নামৰ বঙালী ল'ৰা এটি লগুৱা কৰি লৈছিল। তাক ইমান মৰম আৰু বিশ্বাস কৰিছিল যে সাধনে জুবৰাক নিজৰ পিতৃৰ দৰেই ভাবি লৈছিল।

ডুৰবাই কি খাবলৈ ভাল পায়, কলেজ মিটিং সকাম আদিলৈ যাওঁতে কি কাপোৰ পিন্ধিবলৈ বিচাৰে, ইত্যাদি ডুৰবাৰ মনৰ কথা ধৰি সাধনে তেখেতৰ আলপৈচান ধৰিছিল। আনকি, অসুখত সাধনে ডুৰবাৰ গু-মুত পৰ্য্যন্ত ধুই দিছিল। ডুৰবাইও সাধনক নিজৰ সন্তানৰ দৰে বিশ্বাস কৰি তেখেতৰ টকা-পইচা সকলো তাক খৰচ কৰিবলৈ দিছিল। সাধন ডিব্ৰুগড়লৈকে তেখেতৰ লগত আহিছিল। টকা-পইচা দিও সাধনক কলিকতালৈ বিয়া কৰিবলৈ পঠাইছিল। সাধনৰ ঘৈণীয়েকক লগতে আনি ডিব্ৰুগড়ত ডুৰবাৰ আলপৈচান ধৰি আছিলহি। ১৯৬০ চনৰ ভাষা-আন্দোলনত ঘৈণীয়েকৰ বৰ ভয় হোৱাত সাধনহঁত কলিকতালৈ যায়গৈ। পাছত, এবাৰ সাধনে আহি, ডুৰবাৰ পৰা অলপ পইচা নি কলিকতাত বহিলগৈ।

কানৈ কলেজৰ পৰা অৱসৰ লোৱাত, ডুৰবাৰ ভতিজাকহঁতে শিৱসাগৰৰ ঘৰলৈ লৈ গৈছিল। মৃত্যুৰ তিনি চাৰি বছৰ আগৰে পৰা প্ৰায়ে মাজে মাজে ডুৰবাৰ অসুখ হ'বলৈ ধৰিলে। লগে লগে তেখেতৰ পাহৰণিটো বেছি হ'বলৈ ধৰিলে। প্ৰথমতে মানুহ গ'লে ডুৰবাই "কোন?" বুলি সোধে। চিনাকি দিলে ভালকৈ চিনি পাই, তেতিয়াহে সকলো কথা পাতিছিল। পাছলৈ অৱশ্বে ঘনে ঘনে পাহৰা হৈছিল। আমি (মই আৰু মোৰ পৰিবাৰ) প্ৰায়েই শিৱসাগৰৰ ডুৰবাৰ খবৰ লবলৈ গৈ আছিলো।

তেখেতৰ দ্বিতীয় গৰাকী বাইদেৱকক বলিয়াঘাটৰ ৺চন্দ্ৰনাথ কাকতিয়ে বিয়া কৰাইছিল। এই গৰাকী বাইদেৱকৰ ছোৱালী এটি জন্ম হোৱাৰ তিনিমাহৰ পাছতে মৃত্যু হয়। কেঁচুৱা ছোৱালীটিক চাবলৈ যাওঁতে, চেঙেলীয়া ডুৰবাই কেঁচুৱাটিক কোলাত লৈ "কুইন" নাম দিলে। 'কুইন' নামটো, ডুৰবাৰ নিজৰ। আনে ছোৱালীটিক প্ৰখ্যাত নামেৰেহে মাতিছিল। ডুৰবাই কিন্তু সদায় "কুইন" নামেৰে মাতিছিল। আজি এবছৰমানৰ আগলৈকে ডুৰবাই আন মানুহক সতকাই চিনি নেপালেও, এই গৰাকী ভাগিনীয়েক গৈ, ওচৰত থিয়

হ'লেই গাত হাত দিয়েই "কুইন" বুলি মাতিছিল আৰু ততালিকে চিনি পাইছিল। (এই গৰাকী ভাগিনীয়েক লিখকৰ পৰিবাৰ)।

১৯৬৩ চানৰ ৭ এপ্ৰিলৰ দিনা ডুপৰীয়া ভতিজাক শ্ৰীমান বসন্ত লাল ডুৰবাৰ নিমন্ত্ৰণত, আমি (শ্ৰদ্ধেয় শ্ৰীযুত নীলমণি ফুকন, শ্ৰীযুত পদ্মধৰ চলিহাদেৱ আৰু মই) ডুৰবাৰ লগত একেখন মেজতে ভাত খাইছিলোঁ। সেয়েই তেখেতৰ লগত একেলগে আমাৰ শেষ খোৱা।

ইয়াৰ পাছত, ডুৰবাৰ ঘনে ঘনে অসুখ হ'বলৈ ধৰিলে। আমি ডুৰবাৰ মৃত্যুৰ কেইদিনমানৰ আগতে গৈছিলোঁ। সেয়েই আছিল শেষ দেখা ডুৰবাৰ লগত।

ডুৰবা গ'ল, ডুৰবাৰ কৱিতা থাকিল। কৱিতাতেই, ডুৰবা সদায় আমাৰ মাজত চিৰ-জীৱিত হৈ থাকিব।

দুৰ্‌বাৰ কবিতা

স্বৰ্গীয় ডঃ বিৰিঞ্চি কুমাৰ বৰুৱা

["বনফুলৰ" পাতনি হিচাবে পুথিখনৰ লগতে এই প্ৰবন্ধটি প্ৰকাশিত হৈছিল। তাৰ কিছু অংশ বাদ দি বৰ্ত্তমান এই প্ৰবন্ধটি ইয়াত আকৌ প্ৰকাশ কৰা হ'ল। —সম্পাদক]

দুৰ্‌বাৰ কবিতা সৰ্ব্বজন সমাদৃত হোৱাৰ সৰ্ব্বপ্ৰধান গুণ তেওঁৰ কবিতাৰ ভাষা। দুৰ্‌বাৰ কবিতাত ভাষাৰ জটিলতা, শব্দৰ দুৰ্ব্বোধ্যতা, অৰ্থৰ অস্পষ্টতা নাই। তেওঁৰ কাব্যৰ ভাষা শিশুৰ দৰে সৰল, স্বভাৱ-সুন্দৰী ৰমণীৰ দৰে নিৰলঙ্কাৰ। ইংৰাজ কবি ওৱৰ্ডছৱৰ্থে এনে ভাষাকেই কাব্যৰ উপযুক্ত বাহন বুলি নিৰ্দ্দেশ কৰি লৈছে। কবিৰ কাব্য প্ৰেৰণাও সহজ আৰু স্বতঃপূৰ্ণ। ই অসমীয়াৰ জাতিগত ভাবনাৰ অনুকূল। দুৰ্‌বাৰ কবিতাত পাহৰি যোৱা অসমীয়া বনগীতৰ কথা সুৰ নতুন ৰূপত নবীন ছন্দত ধ্বনিত হৈছে। সেয়ে তেওঁৰ কবিতাক গীতাত্মক 'লিৰিক' কবিতাৰ পৰ্য্যায়লৈ তুলিছে। দুৰ্‌বা এই বিষয়ত আধুনিক অসমীয়া কাব্য বুৰঞ্জীত যুগ প্ৰৱৰ্ত্তক কবি। তেওঁৰ প্ৰতিটি কবিতাতে কাব্যতকৈ কবিৰ পৰিচয় অধিক ভাৱে পৰিস্ফুট; প্ৰতি ফাঁকি কবিতা হৃদয়-বীণৰ ঝঙ্কাৰহে মাথোন। আপোন অন্তৰত সৃষ্টি পাতনিৰ ভঙা-পতা ছবি আঁকি কবি আপোন ভাবতে আপুনি বিভোৰ। আত্মনিমগ্ন কবিয়ে নিজেই গাইছে নিজেই শুনিছে—

"মোৰ গান ময়ে গাওঁ
শুনি শুনি ময়ে তল যাওঁ।
গানৰ শেষত
শুনোতা গাওঁতা দুয়ো
একে হৈ পাৰকে নাপাওঁ।" (মোৰ সৰগ)

দুৰ্‌বা মুখ্যতে প্ৰেমৰ কবি; সৌন্দৰ্য্যৰ উপাসক। তেওঁ 'প্ৰেমৰ সপোন দেখে; প্ৰেমৰ কবিতা লেখে'। দুৰ্‌বা কবিৰ মতে প্ৰেম আৰু সৌন্দৰ্য্য একে পাহি ফুলৰে বিভাজনব্যৰ্থ বৰ্ণ আৰু সৌৰভ। য'তে প্ৰেম ত'তে সৌন্দৰ্য্য। কবিয়ে এই প্ৰেম মানুহৰ অকপট প্ৰেম-প্ৰীতি, স্নেহ-ভালপোৱাৰ মাজত বিচাৰি হাবাথুৰি খাইছে। কিন্তু পৃথিবীত অবিকল প্ৰেম-প্ৰীতি বিৰল। প্ৰেমৰ লগত ব্যথা-বেদনা, বিচ্ছেদ-বিষাদ, লাঞ্ছনা-গঞ্জনা, অৱহেলা-অৱসাদ জড়িত হৈ সপ্তবৰ্ণ ৰঞ্জিত ইন্দ্ৰধনুৰ সৃষ্টি হৈছে (ইন্দ্ৰধনু)। সেই হেতুকেই দুৰ্‌বাৰ কবিতা নানা ভাব বৈচিত্ৰ্যৰে সমৃদ্ধিশালী। কোনো কবিতাত মিলন আকাঙ্ক্ষাৰ আনন্দ, কোনোটিত প্ৰত্যাখানৰ নিদাৰুণ মৰ্ম্মাঘাত, কোনোটিত ব্যৰ্থজীৱনৰ অকলশৰীয়া অসহায়তা, কোনোটিত অতৃপ্তিৰ দীৰ্ঘশ্বাস, কোনোটিত বিদায়ৰ বেদনা ধ্বনিত হৈছে। সৌন্দৰ্য্য পিয়াসী কবিহৃদয়ে সমাজ-সংসাৰত অকপট প্ৰেম, অনাবিল সৌন্দৰ্য্য বিচাৰি ব্যৰ্থ মনোৰথ হৈ নিখিল বিশ্বৰ বায়ু-পানী-সূৰ্য্যলোক, বিটপ-বিহঙ্গমৰ মাজত সহৃদয়তা স্থাপনৰ কল্পনা কৰিছে। বিশ্বব্যাপিনী সৌন্দৰ্য্যৰ বিচিত্ৰ ৰেখাই ধ্যান তন্ময় কবিৰ চিত্ত নানাভাবে আলোড়িত কৰিছে। পখীৰ সঙ্গীত, মৌমাখিৰ গুঞ্জন, ফুলৰ সুষমা, পুৱাৰ পোহৰ, সন্ধিয়াৰ হেঙুলী ৰহণ, বিজুলীৰ চিকমিক হাঁহি, নিজৰাৰ কুলুকুলু ধ্বনি, জোনৰ পোহৰত তিৰবিৰাই জিলিকা লুইতৰ ৰূপালী চাপৰি, বাৰিষাৰ বগা ডাৱৰৰ শাৰী—সকলোৱেই কবিৰ অন্তৰত এক অতীন্দ্ৰিয় অনুভূতিৰ সৃষ্টি কৰিছে। বিশ্বফুলনিত কবি জাকিমাৰি উৰিফুৰা সৌন্দৰ্য্যসন্ধানী পখিলা। 'পাখীত পোহৰ সানি' পখিলাৰ যেনেকৈ ফুলৰ লগত এক হবৰ অভিলাষ সেইদৰে কবিৰো বিশ্বসৌন্দৰ্য্যৰ লগত একীভূত হবৰ ঐকান্তিক আকুতি—

"কেতিয়ানো সুন্দৰৰ মধুৰ পৰশে
কাষ চাপি লবহি চপাই।"

(এটি উৰি যোৱা হাঁহলৈ)

কবিয়ে এইভাৱে প্ৰকৃতিৰ ৰূপ ভঙ্গিমাৰ লগত নিবিড় অন্তৰঙ্গতা আকাঙ্ক্ষা কৰিছে। প্ৰকৃতিৰ ৰূপ, ৰস, গন্ধ, স্পৰ্শ কবিয়ে প্ৰাণভৰি উপভোগ কৰিছে। প্ৰকৃতিৰ প্ৰতিটি ৰেখাই, বননিৰ বনৰীয়া সুৰে, বৰ্ণৰ বৈচিত্ৰ্যই, গন্ধৰ সৌৰভে কবিক উন্মনা কৰি তুলিছে। অতীন্দ্ৰিয় ৰহনেৰে ৰঞ্জিত হেতু চিৰ পৰিচিত গাওঁখনিৰ প্ৰতিটি ৰেখাই নবীন সৌন্দৰ্য্যেৰে দুৰবাৰ কবিতাৰ শাৰীয়ে শাৰীয়ে "নাচি নাচি দেখা দিছে।" (নাৱৰীয়া যাই ভটিয়াই)।

স্থূল বস্তুসৌন্দৰ্য্যৰ পৰা ভূমাৰ সৌন্দৰ্য্য বিৰামহীনভাৱে অন্বেষণ, সন্ধিয়া জিলিকা সুদূৰ দেশৰ উদ্দেশ্যে অন্তহীন গতি (এই বাটে নাহিবা দুনাই)—এয়ে দুৰবাৰ কবিতাৰ দাৰ্শনিক পৰিচয়। নদী, নাও, নাওৰীয়া—এই প্ৰতীক ত্ৰয়ৰ সহায়ত কবিয়ে জীৱনৰ গতিধৰ্ম্মৰ (বৌদ্ধধৰ্ম্মৰ universal flux) ইঙ্গিত দিছে। নদীৰ নিৰবিচ্ছিন্ন গতি-সোঁতত নাৱৰীয়াই জীৱন-নাও মেলি দিছে—

"অজানৰ সুৰে নিয়ে টানি
সোঁত তাৰ চিৰলগৰীয়া।" (চিৰলগৰীয়া)

শত বাধা-বিঘিনি, ধুমুহা-ধেৰেকনি, বিদ্যুত-বজ্ৰপাত সকলোকে আওকাণ কৰি সংসাৰবিৰাগী কবি আজি অন্তহীন সুদূৰৰ অভিসাৰত—

"মুকলি মনেৰে দিম মেলি নাওখনি
পিচলৈ নেচাওঁ দুনাই।
অনন্তত বই থকা সুৰৰ সোঁতত
........................।"

দুৰবাৰ কবিতা সোণোৱালী দেশৰ পিনে অবিৰত যাত্ৰাৰ কাহিনী। তেওঁৰ কবিতাই ঐতৰেয় ব্ৰাহ্মণত দেৱতাই ৰোহিতক দিয়া উপদেশ স্মৰণ কৰায়।—"চৰন্ বৈ মধু বিন্দতি চৰণ স্বাদুমুদুম্বৰম্।
সূৰ্য্যস্য পশ্য শ্ৰেমানং যো ন তন্দ্ৰয়তে চৰন॥"

চৰৈবতি, চৰৈবতি।

যাত্ৰাৰ উদ্যোগ করুণ বিননিৰে বিজড়িত, অতীত স্মৃতিৰে বিমণ্ডিত। বিদায়ৰ সময়ত পুৰণি পৃথিবীৰ সনাতন ৰূপটো মধুৰ; আৰু অৰ্ব্বাচীন হৈ মানসপটত ভাহি উঠে; এৰি যাওঁ বুলিও যাবলৈ সত নেযায়। যাত্ৰাউদ্যোগ কালত মন এপিনে আসন্ন বিচ্ছেদৰ দুৰ্ভাৱনাত আনপিনে আগন্তুক ভবিষ্যতৰ অস্পষ্ট উদ্দীপনাত দোদুল্যমান। ই যেনিবা নৱ-বধূৰ প্ৰথম স্বামীৰ ঘৰ কৰিবলৈ ওলোৱা ন-যযৌ ন-তস্থৌ অৱস্থা। দুৰবাৰ কবিতা জীৱন-মৰণৰ সীমা পাৰহৈ যাবলৈ উদ্যোগ কৰা যাত্ৰাৰ ছবি—তেওঁ আশাবাদী জীৱনৰ চলন্ত ইতিহাস।

—৹—

আপোন সুৰ

(পৰিচয় লিপি)

স্বৰ্গীয় পদ্মধৰ চলিহা

কোনো এজন লিখকৰ সাহিত্যিক অৱদানৰ সম্যক মূল্যাঙ্কন কৰিবলৈ হ'লে কি পৰিবেশ, কেনেকুৱা পাৰিপাৰ্শ্বিক অৱস্থা, কেনে অনুকূল বা প্ৰতিকূল পৰিস্থিতিৰ মাজত সেই অৱদান দিব পাৰিলে তাৰ বিষয়েও এটি স্পষ্ট ধাৰণা থকা নিতান্ত বাঞ্ছনীয়। ৺যতীন্দ্ৰনাথ দুৱৰা ৰংপুৰৰ সম্ভ্ৰান্ত দুৱৰাবংশৰ সৌম্যমূৰ্ত্তি—শ্ৰদ্ধাভাজন শ্যামসুন্দৰ দুৱৰাৰ কনিষ্ঠ পুত্ৰ আছিল। তেওঁৰ জন্ম হৈছিল ৰংপুৰত ১৮৯২ চনৰ মাৰ্চ্চ মাহত। তেওঁ সৰুৰে পৰা লাজকুৰীয়া স্বভাৱৰ আৰু সকলোৰে আদৰৰ পাত্ৰ আছিল। বিশেষকৈ মাক-বাপেকৰ তেওঁ আছিল আলাসৰ লাড়ু। শিৱসাগৰৰ চৰকাৰী হাইস্কুলত ছাত্ৰজীৱন কটাই প্ৰৱেশিকা পৰীক্ষাত উত্তীৰ্ণ হৈ কলিকতাৰ স্কটিচ্ চাৰ্চ্চ কলেজত পঢ়িবলৈ যায়। ছাত্ৰাৱস্থাতে তেওঁ শিৱসাগৰৰ নাট্যমন্দিৰত (তেতিয়াৰ) গোঁহাই-বৰুৱাৰ 'জয়মতী' নাটকত আজলী নাগিনী 'জিন্নু'ৰ চৰিত্ৰ নিখুঁতকৈ ৰূপায়িত কৰা আমাৰ এতিয়াও বঢ়িয়াকৈ মনত পৰে। কলিকতাত কলেজৰ ছাত্ৰ হৈ থাকোঁতে তেওঁ তাৰ খৃষ্টান মিশ্যনেৰী অধ্যক্ষ, অধ্যাপক আদিৰ আৰু বঙালী, উৰিয়া, বিহাৰী, এংলো-ইণ্ডিয়ান আদি সহপাঠীসকলৰ বিপুল আদৰ চেনেহ লাভ কৰে। লগতে সাহিত্যৰথী লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ সৈতে দুৱৰাৰ ঘনিষ্ঠ সম্পৰ্ক ঘটে। বেজবৰুৱাই তেওঁৰ কৱিত্ব শক্তিৰ উমান পাই তেওঁক যথেষ্ট উদ্গনি দিলে আৰু 'বাঁহী'ত 'যদু' ছদ্মনামেৰে কবিতাবোৰ সততে প্ৰকাশ কৰি থাকে। শ্ৰীমতী অৰুণা (পিছত মুখাৰ্জ্জী), ৰত্না (পিছত বৰুৱা), দীপিকা (পিছত নান্ হয়) এই জীয়াৰী সকলৰ সৈতেও দুৱৰাৰ মিলা-প্ৰীতি ঘটে। দুৱৰাৰ প্ৰেমমূলক কবিতাবোৰৰ

অন্তৰালত নিৰ্ম্মল প্ৰেমৰ প্ৰতিদান নোপোৱাৰ আবেগ লুকাই নথকা নহয়।

কলিকতা প্ৰৱাসী ছাত্ৰ হৈ থাকোঁতেই দুৱৰাৰ অলপ বৈৰাগ্যৰ ভাৱ পৰিলক্ষিত হৈছিল। তেওঁৰ অন্তৰঙ্গ আৰু সহপাঠী বন্ধু বলীন্দ্ৰৰাম খাওন্দ (যি "ৰবাখাওঁ" নামেৰে 'বাঁহী'ত কেইটামান সুন্দৰ গল্প লিখিছিল) সন্ন্যাসী হৈ 'ডাণ্ডাছ হোষ্টেল'ৰ পৰা অন্তৰ্দ্ধান হ'ল। দুৱৰাৰ কাৰণেও আমি অতি উদ্বিগ্ন হৈছিলোঁ। কালক্ৰমত বি. এ. ডিগ্ৰীলৈ দুৱৰাই ভালেমান বছৰ স্কটিছ্ চাৰ্চ্চ কলেজিয়েট স্কুলত শিক্ষকতা কৰে আৰু লগে লগে কলেজৰ ছাত্ৰাবাসৰো চুপাৰিণ্টেণ্ডেণ্ট পদত অধিষ্ঠিত হয়। লগে লগে তেওঁ কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অসমীয়া বিষয়ৰ অধ্যাপক আৰু পৰীক্ষক পদত ভালেমান বছৰ অধিষ্ঠিত থাকি সুখ্যাতি অৰ্জ্জন কৰে।

কলিকতা প্ৰৱাসী হৈ থকা কালত তেওঁ 'ওমৰতীৰ্থ', 'কথাকবিতা', 'আপোন সুৰ', 'বনফুল', 'মিলনৰ সুৰ' এই পাঁচখনি গ্ৰন্থ ৰচে। 'বনফুল' এ সাহিত্য একাডেমিৰ পুৰস্কাৰ লাভ কৰে। ভালেমান কবিতা অপ্ৰকাশিত অৱস্থাতে তেওঁ থৈ গৈছে বুলি জানিবলৈ পাইছোঁ। সেইবোৰ পোহৰলৈ ওলালে স্বভাৱকবি দুৱৰাৰ প্ৰতিভা জ্বলজ্বল পট-পটকৈ জিলিকি উঠিব।

কিবা এটি মনৰ বেজাৰত তেওঁ ভালেমান বছৰ অসমলৈ নাহি আত্মীয়-স্বজনৰ পৰা আঁতৰি আছিল। একমাত্ৰ লগৰীয়া আছিল 'সাধন' নামৰ এটি বঙালী বিশ্বাসী লগুৱা বান্ধনি। এবাৰ তেওঁ সাঙ্ঘাতিক ট্ৰাম দুৰ্ঘটনাত বিষম আঘাত পায়। কলিকতাৰ এল্‌ম্. প্ৰেছৰ গৰাকী শ্ৰীদেৱপ্ৰসাদ মিত্ৰ আছিল তেওঁৰ পৰম বন্ধু। দুৱৰাই এই লিখক আৰু ৺যাদৱপ্ৰসাদ চলিহাৰ লগত কলিকতাত তাহানিখন নিতৌ আবেলি আবেলি ফুৰা-চকা কৰিছিল। বাটে বাটে তেওঁ কবিতা গাই যায়। যাদৱে কেতিয়াবা জোকালে গাত নিৰ্দ্দোষ ঢকা একোটা মৰা দৃশ্য আজিও মানস পটত ভাঁহি উঠে। ১৯৪৮ চনত

তেওঁ কানৈ কলেজৰ অসমীয়া অধ্যাপক হয়। ১৯৫৫ চনত অসম সাহিত্য সভাই গুৱাহাটীৰ অধিবেশনত তেওঁক সভাপতি পাতি সন্মান প্ৰদৰ্শন কৰে। পিছত কলেজৰ পৰা অৱসৰ লৈ জীৱনৰ শেষছোৱা শিৱসাগৰ আমোলাপতিৰ নিজ ঘৰত ভতিজাক শ্ৰীবসন্তলাল ভুৰবা আদিৰ অক্লান্ত সেৱা শুশ্ৰূষাত শয্যাগত হৈ থাকে। ভালেমান দিন বাৰ্দ্ধক্যজনিত ৰোগত ভুগি ১৯৬৪ চনৰ ৫ জুলাইৰ দিনা তেওঁ শেষ নিশ্বাস ত্যাগ কৰে। এয়াই কবি ভুৰবাৰ চমু জীৱন-কাহিনী।

কবি কাক বোলে? কবিতা কি? মূল সংস্কৃত 'কবি শব্দৰ অৰ্থ দূৰদৰ্শী ভবিষ্যৎ বক্তা, ঋষি। "Seer, Prophet, Sage", গতিকে ই গুৰুত্বপূৰ্ণ। ৰামায়ণ, মহাভাৰত, ইলিয়াড, ওৱেষ্টলেণ্ড আদি কাব্যত কবিয়ে মানস চকুৰে অতীত আৰু ভবিষ্যত দেখাৰ উমান নোপোৱাকৈ নাথাকে। ইংৰাজ কবি উইলিয়াম ৱৰ্ডছৱৰ্থৰ মতে কবিতা হৈছে নীৰলে সোঁৱৰা হিয়াৰ আবেগ (Emotion recollect ed in tranquility)। কবিতাৰ এই সুন্দৰ সূত্ৰটি ভুৰবাৰ কবিতা-বোৰত বৰ্টিয়াকৈ ৰজিতা খাই পৰে। আৰু এগৰাকী বিশ্ববিশ্ৰুত কবি ছেলীৰ মতে—

"We look before and after
and pine for what is not.
Our sincerest laughter with some
pain is fraught,
Our sweetest songs are those that
tell of saddest thought."—

ইয়াৰ ভাবাৰ্থ হৈছে আমি এবাৰ অতীতলৈ, এবাৰ ভবিষ্যতলৈ দৃষ্টি পাত কৰোঁ, আৰু কিবা এটি নাই বুলি অনুভৱ কৰি তাক পাবলৈ হাবিয়াস কৰোঁ। আমাৰ প্ৰাণভৰা হাঁহিটিতো কিবা যেন বেদনাৰ সুৰ নিহিত থাকে আৰু বিষাদৰ ভাব প্ৰকাশ কৰা কৰুণ সুৰৰ গীতবোৰ আমাৰ আটাইতকৈ মধুৰ যেন লাগে।

এগৰাকী পাশ্চাত্য মনীষীৰ মতে কবিতা হৈছে সংগীতময় বাক্য (Musical speech)।

ভুৰবাৰ সৰহভাগ কবিতাত এটি শূণ্যতা, এটি নিৰাশা, এটি কাতৰ আকুতিৰ কৰুণ, কোমল পৰশ থকা বাবে সহজতে আমাৰৰ হৃদয়-বীণত সহানুভূতিৰ জোকাৰ উঠে; আমাৰ অন্তৰৰ অন্তঃস্থলত এটি মচ নোযোৱা সাঁচ বহি যায়। কবিয়ে নিজকে অকলশৰীয়া, সকলোৰে অনাদৰ অৱহেলাৰ পাত্ৰ বুলি ভাবি জন-সমাজৰ হাই-উৰুমি দন্দ-খৰিয়ালৰ পৰা আঁতৰি পাহৰণি নৈৰ পাৰত এটি সৰু পঁজা সাজি তাতে থাকিবলৈ নাইবা সংসাৰ-নদীত জীৱনৰ নাওখনি মেলি সাগৰৰ সিপাৰৰ সোণোৱালী দেশৰ ফালে অকলে, অকলশৰে নাৱৰীয়া হৈ অবিৰাম গতিৰে নাওবাই গৈ থাকিবলৈ হেঁপাহ কৰে। থুলমূলকৈ এয়ে তেওঁৰ জীৱন-দৰ্শন বুলিব পাৰি। অৱশ্যে ইয়াত ভাৰতীয় জীৱন-দৰ্শনৰ বিশেষকৈ উপনিষদ, সাংখ্য, বেদান্ত দৰ্শনৰ আৰু লগতে বিশ্ব-কবি ৰবীন্দ্ৰনাথৰ মানৱাত্মাৰ 'অনন্তযাত্ৰা'ৰ কল্পনাৰ প্ৰভাৱ নপৰাকৈ থকা নাই যেন লাগে। কবিতাৰ সঙ্কলন 'আপোন সুৰ'তে নাৱৰীয়া (ক), (খ), (গ), শিতানত আৰু 'নাৱৰীয়া নিয়া নাও বাই' শিতানত মুঠতে চাৰিটা কবিতা আছে। ৰঘু চৌধাৰী যেনেকৈ 'বিহগী কবি', বিনন্দ বৰুৱা 'ধ্বনি কবি', আনন্দ বৰুৱা 'বকুলবনৰ' কবি', কমলাকান্ত ভট্টাচাৰ্য 'অগ্নি কবি' বুলি জনাজাত হৈছে, ভুৰবাকো 'বনফুলৰ কবি' বোলাতকৈ "নাৱৰীয়া কবি" আখ্যা দিলেহে তেওঁৰ ঘাই জীৱন-দৰ্শনৰ লগত বৰ্টিয়াকৈ ৰজিতা খাই যাব যেন লাগে। এইজনা কবিয়ে অকলে, অকলশৰে নিজৰ গান গাই গাই নিজে শুনি শুনি নিজে কেতিয়াবা তল গৈ অনন্তপ্ৰেমৰ, অনন্তমিলনৰ, অনন্ত-শান্তিৰ সোণোৱালী দেশক ধিয়াই অনন্তকালৰ সোঁতত জীৱনৰ নাওখনি মেলি ভটিয়াই গৈ আছে। ই এটি অতি সুন্দৰ, অতি মধুৰ অথচ অতি মহৎ কল্পনা, এটি অবিস্মৰণীয় মানস-চিত্ৰ। কেতিয়াবা নিশাদেৱীয়ে কলীয়াচুলি মেলি জগতক আৱৰি ধৰিলে, আন্ধাৰ

নামিলে, কোনোবা দেৱীয়ে যদি তেওঁক পুতৌ কৰি নিশাটো তেওঁৰ বহাত কটাবলৈ মাতে, কবিয়ে এই বুলি সমিধান দিয়ে—

"মানুহৰ ভালপোৱা ? আছে যদি থক
নাই তাত মোৰ প্ৰয়োজন ;
জগতক ভাল পাওঁ, জগততে ফুৰো
সকলোটি মোৰ প্ৰিয়জন।
ধন সোণ দেৱী মোক একোকে নালাগে
যি আছে তাতেই সুখীয়া ;
আহিছিলোঁ শুদাহাতে যামো শুদাহাতে
ধন বস্তু মাথোঁ। দুদিনীয়া।"

নাৱৰীয়া কবিয়ে আৰু গাইছে :—

"সুখ দুখ একো নাই সকলোটি মিছা
ই এটি মনৰ কল্পনা ;
যিটিয়ে তোমাৰ সুখ হব পাৰে সিটি
অইনৰ দুখৰে ভাৱনা।"

(নাৱৰীয়া (ক))

তেওঁ য'তে ৰাতি হয় ত'তে কাটি হৈ মুকলি মুৰীয়া হৈ গছৰ তলতে পৰি থাকিবলৈ ভাল পায় আৰু কয় :—

"ফাকি ফুকা য'ত নাই আৰু নাই য'ত
সমাজৰ কঠোৰ শাসন
সেয়ে মোৰ থকা ঠাই এই জগতত
সেই ঠাই অতি নিৰজন।"

(নাৱৰীয়া (ক))

কবিয়ে মাথোন সুন্দৰৰ চৰণত মুকলি মনেৰে ভক্তিৰ আঁজলি যাচিবলৈ হেঁপাহ কৰে :

"মুকলি আকাশ তল মুকলিতটিনী জল
উদাৰ প্ৰকৃতি আজি জগত মুকলি ;
মুকলি পৰাণ মোৰ মুকলি মনেৰে দিওঁ
সুন্দৰৰ চৰণত ভক্তিৰ অঞ্জলি।"

(নাৱৰীয়া (খ))

দুৰ্গাৰ কবিতাবোৰ তন্নতন্নকৈ অধ্যয়ন কৰিলে তেওঁক পলায়নবাদী (Escapist) নাইবা দুৰ্ঘোৰ নৈৰাশ্যবাদী (Pessimist) বুলিলে তেওঁৰ প্ৰতি অবিচাৰ কৰা হ'ব। নিৰাশাৰ কলীয়া ডাৱৰৰ মাজতো তেওঁ আশাৰ বেঙনি দেখে ; আন্ধাৰতো পোহৰৰ সন্ধান পায়, বিচ্ছেদতো মিলনৰ সুৰ শুনে। জীৱনৰ নাও বাই গৈ থাকোঁতেই যুগৰ আহ্বান, সংসাৰৰ কৰ্ত্তব্যৰ চিন্তা-ভাবনাই তেওঁৰ মন অধিকাৰ নকৰাকৈ থকা নাই। সেয়েহে তেওঁ গাইছে :—

"জগতৰ আৱাহন কাণত পৰিছে শুনা
কাচি-পাৰি সকলোৱে দিহাদিহি যোৱা ;
কবি তেন্তে উঠি আহাঁ মুখত বাঁহীটি লই
নতুন সুৰেৰে তুমি জগত জগোৱাঁ।"

(নাৱৰীয়া (খ))

দুৰ্গাৰ নিচিনা শান্ত প্ৰকৃতিৰ সৌন্দৰ্য্যসাধকে সেইকালৰ ৰাজনৈতিক আন্দোলনৰ লগত ঘনিষ্ঠভাৱে সংশ্লিষ্ট নথকাটো একো আচৰিত কথা নহয়।

নাৱৰীয়া কবিৰ লক্ষ্যস্থান সাগৰৰ সিপাৰৰ কবিৰ আপোন দেশলৈ গৈ থাকোঁতে যদিও উত্তাল তৰঙ্গ উথলি উঠি খলকনি লগায়, মেঘৰ প্ৰচণ্ড গাজনিয়ে চতুৰ্দ্দিশ নিনাদিত কৰে ; তত্ৰাচ আশাবাদী কবিৰ আতঙ্ক নাই :—

"আহক বিশাল ঢৌ—স্থিৰ গতি হীন
উথলি উঠক পানী—নীৰৱ নিমাত ;

আনিলে সি ঢৌৱে মোক অনন্তৰ পৰা
ৰঙমনে ঘৰলই উটি যাম তাত।”
“দেশ-কাল-সময়ৰ সীমা হেৰুৱাই
সোঁতে যদি নিয়ে মোক বহুদূৰলই,
ভয় নাই নাৱৰীয়া বহি কাষতেই
নাওখনি নিব মোৰ নিজ দেশলই।”
(নাৱৰীয়া (গ))

সাগৰৰ সিপাৰত আশাৰ চাকিটি জ্বলি একেৰাহে পোহৰ বিলোৱা উলাহসোঁতত পৰি বিষাদ বিননি উটি মৰমৰ জেউতি চৰোৱা কবিয়ে দেখি অনন্ত সঙ্গীতৰ অমৃত লহৰীত উল্লাসিত হৈছে ঃ—

“অনন্ত সঙ্গীত উঠে অমৃত লহৰী তুলি
আকাশ বিয়পি বই যায় ;
সুমধুৰ ধ্বনি তাৰ বিশ্বৰ বুকুত বাজে
অসীমত সীমা হেৰুৱাই।
অহা আহে যোৱা যায়, নতুন পুৰণি হয়
জগতৰ নতুন প্ৰকাশ ;
আৱাহন বিসৰ্জ্জন কালৰ সোঁতত ঘূৰে
জীৱনৰ নতুন বিকাশ।”
(নাৱৰীয়া নিয়া নাও বাই)

যেতিয়া ৰেলি বুৰিল, নিজান দেশৰ পিনে নাৱৰীয়াক নাও বাই যাবলৈ কবিয়ে আকুতি জনাইছে। কবিৰ এই জীৱন-দৰ্শনৰ গভীৰ তত্ত্ব আৰু আধ্যাত্মিক মূল্য মন কৰিব লগীয়া।

“শূন্য পৰিচয়” কবিতাটি উপমা, প্ৰতীক, মানস-চিত্ৰ, ভাবাবেগ আদিৰ সুন্দৰ নিদৰ্শন। কবিৰ হিয়াখনি জেতুকা পাতৰ দৰে সেউজীয়া বননিৰ বৰণেৰে ঢকা বুকুৰ ৰঙা তেজেৰে জ্বলি থকা ছবি তেওঁৰ অন্তৰত অঁকা আছে। কোনো প্ৰেয়সীৰ ভালপোৱা তেওঁ

আশাও নকৰে, কামনাও নকৰে, বিশ্বাসো নকৰে। তাক মাথোন এটি অলীক সপোনৰ ৰেখা বুলিহে গণ্য কৰে ঃ—

“তুমি মোক ভালপোৱা শুনিলেও হাঁহি উঠে
হ’ব পাৰে ইও এটি সপোনৰ ৰেখা ;
সপোনৰ শেষ হ’লে মোহ জাল আঁতৰিলে
তুনাই এনুৱা ভাবে দিবা জানো দেখা।”

এইখিনি কথা কবিৰ হিয়াৰ তেজেৰে ৰচা।

কবিয়ে অনাদৰ অৱহেলা সকলো গোটাই লৈ জীৱনৰ কুসুম কানন ৰচিব খোজে, পাহৰণি নৈৰ পাৰত পঁজা এটি সাজি নিৰলে থাকিবলৈ লৈ ; ধুনীয়া জোনাক ৰাতি বীণখনি লৈ জীৱন-গীতি শুনাবলৈ বাঞ্ছা কৰে। মানৱী দেহা অনন্তত লয় গলেও সংসাৰৰ বেচা-কিনা সদায় একেদৰেই চলি থাকিব। কবিৰ পঁজাৰ কাষেদি বৈ যোৱা ‘পাহৰণি নৈয়ে’ তেওঁৰ ‘শূন্য পৰিচয়’ দিব। কিন্তু কবিয়ে নিজকে ‘শূন্য’ বুলি ভাবিলেও আমি একৰ পিচত কেইবাটাও শূন্য দিহে তেওঁক বিচাৰ কৰিব খোজোঁ। আৰু কবিক ‘সোঁৱৰণি’ নৈৰ পাৰতহে এটি নিগাজী ঘৰ সাজি দি তাতে তেওঁৰ স্মৃতিৰ প্ৰতি হিয়াভৰা শ্ৰদ্ধাঞ্জলি যাচি থাকিবলৈ হেঁপাহ কৰোঁ।

প্ৰকৃত শিল্পীৰ দৰে ত্বৰৱা কবি সৌন্দৰ্য্যৰ পূজাৰী, সৌন্দৰ্য্যৰ অনন্ত নিজৰা তেওঁ আজীৱন বিচাৰি ফুৰিছে। যাতে তাত এটি বুৰ মাৰি চিৰকাললই তেওঁৰ মানস-প্ৰতিমাতেই আপোন পাহৰা হব পাৰে। গানে গানে ছন্দে ছন্দে যিদিনা কবিৰ বীণৰ সুৰত সেই প্ৰতিমাক আপোন কৰি লব ; প্ৰতি অণু পৰমাণু তেওঁৰ সৈতে মিলিব তেতিয়াহে তেওঁৰ জীৱন-সপোন ফলিয়াই দিকঠত পৰিণত হব, সংসাৰৰ লীলা-খেলা সামৰি-সুতৰি থৈ হাঁহিমুখে কৱি প্ৰয়াণ কৰিব। অতদিনে বৈ অহা প্ৰেমৰ, কবিতা-ধাৰাৰ সেইদিনাহে অৱসান ঘটিব। এই প্ৰসঙ্গতে এটি কথা উনুকিয়াব পাৰি যে ত্বৰৱা কবিয়ে যদিও ভালেমান

প্ৰেমৰ কবিতা ৰচিলে ; সেই প্ৰেম অতীন্দ্ৰিয় বা 'প্লেটনিক' ধৰণৰ প্ৰেম বুলিহে আমাৰ ধাৰণা হয়। তেওঁ ইন্দ্ৰিয়গ্ৰাহ্য প্ৰেমতকৈ বিশ্বপ্ৰেমক অধিক ওখ আসন দিয়াটোহে কবিতাবোৰে প্ৰতিপন্ন কৰে।

কবিতাৰ ঘাই উপকৰণ—কল্পনাৰ উৰণ, ভাবৰ স্ফুৰণ, আবেগৰ স্পন্দন আৰু সৌন্দৰ্য্যৰ বহণ—দুৰ্বা-কবিতাত জিলিকি আছে।

দুৰ্বাৰ কবিতা নিজৰাৰ নিৰ্ম্মল সোঁতৰ দৰে। সুললিত ছন্দৰ অবাৰিত, লীলায়িত গতিত সি বৈ বৈ গৈ থাকে, ক'তো ঠেকা নাখায়। কোনো কোনো ঠাইত ভাৱৰ খেলিমেলি আৰু আবেগৰ সংঘাত থাকিলেও সাধাৰণতে ক'তো দুৰ্ব্বোধ্যতা বা জটিলতা নাই। প্ৰত্যেকটিয়েই বোধগম্য, সহজ, সৰল, নিবহ-নিপানী। আৰু এটি বিশেষত্ব এই যে প্ৰায় আটাইবিলাক কবিতাকে গীতি-কবিতা (lyric)ৰ শ্ৰেণীত পেলাব পাৰি। প্ৰায় আটাইবিলাকেই সঙ্গীতধৰ্ম্মী। সঙ্গীতৰ ৰণন, ছন্দৰ নেপুৰধ্বনি কাণত বাজি উঠে। সুদক্ষ সুৰকাৰৰ হাতত পৰিলে দুৰ্বাৰ চুটি কবিতা কিছুমান একোটি সুন্দৰ গীতলৈ ৰূপায়িত হব পাৰে। সেয়ে হ'লে কবিতাবোৰ অধিক মৰ্ম্মস্পৰ্শী হব বুলি এই লিখকৰ ধাৰণা। 'আপোন সুৰ' দৰাচলতে আমাৰ সকলোৰে অতি আদৰৰ, অতি হেঁপাহৰ 'আপোন সুৰ'। ৰবীন্দ্ৰনাথৰ ভাষাত কবলৈ হ'লে 'আপোন সুৰে' আমাৰ প্ৰাণত সুৰৰ জুই জ্বলাই দিয়ে—সেই জুইকুৰাৰ ফিৰিঙতি চাৰিওফালে বিয়পাই দিয়ে, অন্তৰৰ অন্ধকাৰ, বিষাদৰ ক'লা ছাঁ, হতাশাৰ আৱৰণ সকলো নিমিষতে পুৰি পেলায়। সেই সুৰৰ লহৰীয়ে কোনো এখন সপোন-পুৰীলৈ আমাক আগুৱাই লৈ যায়।

দুৰ্বাৰ কবিতাৰ বাহিৰেও অসমীয়া সাহিত্যত এনে ভালেমান কবিতা, চুটি গল্প, কথা-কবিতা, প্ৰৱন্ধ আৰু গ্ৰন্থ আছে, যিবোৰ অন্য ভাষালৈ অনূদিত হলে বিশ্বসাহিত্যৰ দৰবাৰত সন্মানিত আসন লাভ কৰিব বুলি ভাবিবৰ যথেষ্ট থল আছে। উপযুক্ত প্ৰচাৰ আৰু উদ্যমৰ

অভাৱত সেইবোৰে আন্তৰ্জ্জাতিক সমাদৰ নোপোৱাটো অতি দুৰ্ভাগ্য আৰু পৰিতাপৰ কথা। তদুপৰি আমাৰ সাহিত্য-সম্পদৰ প্ৰকৃত মূল্যাঙ্কন তথা সূক্ষ্ম, সম্যক, নিৰপেক্ষ আৰু নিৰ্ভীক সমালোচনাৰো অভাৱ পৰিলক্ষিত হয়। এই অভাৱ পূৰণ কৰিবলৈ আমাৰ উচ্চ শিক্ষিত সম্প্ৰদায়ৰ, গুণগ্ৰাহী পঢ়ুৱৈ সমাজৰ আৰু সহৃদয় ৰাইজৰ মনোযোগ আকৰ্ষণ কৰিবলৈকে এই দু-আষাৰ লিখা হ'ল।*

---

* 'আপোন সুৰ' পুথিৰ পাতনি।

সাহিত্যৰথী বেজবৰুৱা আৰু কবি দুৱৰা

শ্ৰীযতীন্দ্ৰনাথ গোস্বামী

সাহিত্যৰথী লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা আৰু কবি যতীন্দ্ৰনাথ দুৱৰা দুয়োৰে ঘৰ দিখৌ নৈৰ পাৰত; আৰু দুয়ো দুটি প্ৰাচীন সম্ভ্ৰান্ত পৰিয়ালত জন্মগ্ৰহণ কৰে। ১৮৮৮ চনত ডাঙৰীয়া দীননাথ বেজবৰুৱা প্ৰতিষ্ঠিত শিৱসাগৰৰ বেজবৰুৱা হাইস্কুলত দুৱৰাৰ পিতৃ মিষ্টভাষী শ্যামসুন্দৰ দুৱৰা ডাঙৰীয়াই শিক্ষকতা কৰিছিল, আৰু এইজনা বেজবৰুৱাৰ দ্বাৰা স্থাপিত বাল্যাশ্ৰমতে বালক যতীন্দ্ৰনাথে বিভিন্ন বিষয়ৰ শিক্ষা লাভ কৰিছিল। লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাই কলিকতালৈ যাবৰ সময়ত হেনো যতীন্দ্ৰনাথ দুৱৰাৰ মাকক "চাৰি চকুৱা ৰেঘা লোৱা মেকুৰী-পোৱালি এটা দি কলিকতালৈ যোৱাৰ সময়ত বিদায় লৈছিল। আৰু দুটা-তিনিটা হেনো ভাটৌ-পোৱালি দিছিল" (পত্ৰলেখা, ২৬৪)। ইত্যাদি কথাৰপৰা বেজবৰুৱা আৰু দুৱৰা দুয়োটা পৰিয়ালৰ সদ্ভাৱ আৰু প্ৰীতিৰ কথা সহজে অনুমান কৰিব পাৰি।

বয়সৰ ফালৰ পৰা লক্ষ্য কৰিলে দেখা যায় যে লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা আৰু যতীন্দ্ৰনাথ দুৱৰাৰ ভিতৰত ২৮ বছৰৰ ব্যৱধান। তথাপি সকলো সমাজতে নিজকে খাপখুৱাব পৰা বেজবৰুৱা দুৱৰাৰ, 'friend, philosopher and guide' স্বৰূপ আছিল। তেওঁ দুৱৰাক ভাতৃ আৰু সমনীয়াৰূপে জ্ঞান কৰিছিল। সিজনেও বেজবৰুৱাক বয়োবৃদ্ধ আৰু জ্ঞানবৃদ্ধৰূপে মান কৰিছিল, আৰু নিজৰ সুখ-দুখৰ কথাও গোপন নকৰিছিল। বেজবৰুৱাই দুৱৰালৈ এখন চিঠিত লিখিছিল, "তোমাক মই কি চকুৰে দেখোঁ তুমি নাজানা

নে? নিশ্চয় জানা। দহৰ ভিতৰত এজন তুমি মোৰ মানত নহয়। তুমিও মোক দহৰ ভিতৰত এজনকৈ পেলাই থোৱা নাই; সেই বাবেহে তোমাৰ চিঠি, বাতৰি, সঙ্গ ইত্যাদিলৈ মোৰ হাবিলাস" (পত্ৰলেখা, পৃষ্ঠা ২০)।

বেজবৰুৱা এজন ৰসিক লোক আছিল। তেওঁ দুৱৰাৰ লগত ধেমালি কৰি বৰ আনন্দ উপভোগ কৰিছিল (১)। বেজবৰুৱাৰ হাওৰাৰ ঘৰত নিতাই (?) নামৰ সাত বছৰীয়া লগুৱা ল'ৰা এটা আছিল। দুৱৰা সন্ধিয়া বেজবৰুৱাৰ ঘৰলৈ আহি কথা-বাৰ্ত্তা পাতি বহুত সময় কটায়। সেই সময়ত পূৰ্ব্বৰ শিকনিমতে নিতাই নামৰ লগুৱাটোৱে মেজৰ তলত সোমাই মহে কামোৰাৰ দৰে দুৱৰাৰ ভৰিত মাজে মাজে চিকুটিবলৈ ধৰে। সঁচা মহৰ কামোৰ বুলি তেওঁ অশ্বস্তি বোধ কৰে। তেওঁ যেতিয়া কামোৰ সহিব নোৱাৰি উঠিব খোজে তেতিয়া বেজবৰুৱাই দুৱৰাৰ মূৰত পানী ঢালি দি তেওঁক শান্ত কৰে। এবাৰ দুৱৰা বেজবৰুৱা পৰিয়ালৰ লগত পুৰীলৈ যায়। বেজবৰুৱাৰ এটা বুঢ়া চাকৰ আছিল। তাৰ দাঁত সৰি দুটা অৱশিষ্ট আছিল। বেজবৰুৱাই তাৰ নাম ৰাখিলে মালতী। তাৰ চুৰিয়াখন শাৰীৰ দৰে পিন্ধাই মূৰত ওৰণী দি বেজবৰুৱাই তাক দুৱৰাৰ আগলৈ লৈ আহে। মালতী নামটো যে অপাত্ৰত দান সেই কথা ভাবি দুৱৰা অস্থিৰ হৈ উঠে। এনেদৰে বেজবৰুৱাই দুৱৰাৰ লগত ধেমালি কৰিছিল। দুৱৰাৰ প্ৰতি গভীৰ স্নেহ থকাৰ কাৰণেহে বেজবৰুৱাই সহজ সৰল ধেমালি কৰি আনন্দ উপভোগ কৰিছিল।

দুৱৰা বেজবৰুৱা পৰিয়ালৰ যেন এজন লোক। ১৯৩০ চনত ৺দুৰ্গাপূজাৰ বন্ধত বেজবৰুৱা সপৰিয়ালে ডিব্ৰুগড়ত থকা তেওঁৰ মাজুজীয়েক শ্ৰীমতী ৰত্না বৰুৱাৰ ঘৰলৈ আহে। পিচত দুৱৰাও সেই ঠাইলৈ আহে। তেওঁ বেজবৰুৱা পৰিয়ালৰ লগত একে

(১) "‥ মোৰ লগত ঘনিষ্ঠ সম্বন্ধ—তেখেতে মোক মৰম কৰে আৰু জোকায়, মই ওফোন্দ পাতো, খং কৰোঁ।।" (পত্ৰলেখা পৃঃ ২৭৫)

মটৰ গাড়ীত জন্মভূমি শিৱসাগৰলৈ যায়। এই প্ৰসঙ্গত বেজবৰুৱাই লিখিছে, "অক্টোবৰ মাহৰ ১৫ তাৰিখে ডিবুৰুগড় এৰি শিৱসাগৰলৈ যাবলৈ ওলালোঁ। বাহন মটৰগাড়ী। ০০০ যদু কবি এদিনৰ আগতে ভটং কৰে ডিবুৰুত ওলাইছিলগৈ, সম্ভৱতঃ চুম্বকৰ টানত আৰু সেই চুম্বকডোখৰো সম্ভৱতঃ ময়েই। নহয় যদি তেওঁ কওক, মই মোৰ দাবী এৰি দিম। ০০ আমাৰ মটৰগাড়ীত তেওঁলৈ ঠাই নাছিল বুলিলেই হয়। কিন্তু ঠাই নহলে কি হব তেওঁকতো নিবই লাগিব"। (মোৰ মাতৃমুখ দৰ্শন)।

ছুৰবা বেজবৰুৱাৰ অতি আপোন আছিল। তেওঁৰ অসুখ অশান্তি হলে বেজবৰুৱাই মনত বৰ বেজাৰ পায়। এবাৰ বেজবৰুৱাই ছুৰবালৈ লিখিছিল, "০০ মোৰ সকলো সৰ্ব্বস্ব পৰিত্যাগ কৰিবলৈ মই সাজু; কিন্তু পুৰণি যতীন্দ্ৰ the dear old soul-অক হেৰুৱাব নোখোজোঁ ০০"। (পত্ৰলেখা, পৃষ্ঠা ১৮)। ১৯৩৩ চনৰ ৪ এপ্ৰিলত এটা সাংঘাতিক মটৰ দুৰ্ঘটনাত আহত হয়। ছুৰবাৰ যোৱা-থোৱা অৱস্থা। সেই বাতৰিটো পাই বেজবৰুৱাই বৰ বেজাৰ পালে। সেইদিনা বেজবৰুৱা ঝাড়চোগোড়াৰ ঘৰত (সম্বলপুৰৰ পৰা ৩২ মাইল দূৰ) আছিল। এই ঘটনা সন্দৰ্ভত তেওঁৰ দিন-লিপিত লেখা আছে, "ঝাড়চোগোড়ালৈ গলো আৰু জিৰণি ললোঁ। ৰাতি কলিকতাত থকা ৰত্নালৈ টেলিফোন কৰিলোঁ। ৰোহিনীয়ে ৪ তাৰিখে ছুৰবাৰ সাজ্ঘাতিক মটৰ দুৰ্ঘটনাৰ কথা জনালে। অত্যন্ত উদ্বিগ্ন হৈছোঁ।" ছুৰবাই আৰোগ্য লাভ কৰাৰ পিচত বেজবৰুৱাই তেওঁলৈ লিখিলে, "০০ তুমি যমৰ দুৱাৰ মুখৰপৰা আহিলা ঠিক। ঘূণীয়া হৈ থাকিলেও, ঈশ্বৰে তোমাক আকৌ আমাৰ হাতলৈ আনি দিলে, এই ফেৰা কৃপাৰ নিমিত্তেই আমি ঈশ্বৰৰ চৰণত সেৱা জনালোঁ। বিশ্বাস কৰিলে কওঁ, যে মোৰ জীৱনত অতি বৰ শোকৰ ভিতৰত তোমাৰ নিমিত্তে পোৱাটো 3rd.। গা সমূলি ভাল পালে এইফালে

পাৰিলে আহিবা।" এনে চিঠিৰ পৰা বেজবৰুৱা আৰু ছুৰবাৰ কেনে "ঘনিষ্ঠ সম্বন্ধ" আছিল তাক সহজে অনুমান কৰিব পাৰি।

বয়সত কনিষ্ঠ হলেও ছুৰবা বেজবৰুৱাৰ সাহিত্যিক সঙ্গী আছিল। ছুৰবাই বেজবৰুৱাৰ কেইবাখনো পুথিৰ আহিঁ-কাকত চাই সহায় কৰিছিল। তেওঁ বেজবৰুৱাৰ পৰাও প্ৰেৰণা লাভ কৰিছিল। ওমৰ তীৰ্থ অনুবাদৰ মূলতে এই প্ৰেৰণা। সেই কাৰণে ওমৰ খায়ামৰ ৰুবায়াতৰ অনুবাদ শেষ কৰিয়েই তেওঁ বেজবৰুৱালৈ লিখিলে, "০০ আজি আপোনাক এটা কথা জনাবলৈকে এইখন চিঠি লিখিছোঁ —কথাটো এই যে, কালি দিনৰ ১০॥ মান বজাত মোৰ Omar Khyaam শেষ অৰ্থাৎ complete হ'ল। ১০৫টা stanga বা ৪২০ লাইনত শেষ কৰিলোঁ—এইবাৰৰ পৰা এলেহুৱা ছুষ্ট লৰা বুলিব জানো? সঁচাকৈয়ে আপুনি এইবাৰ কলিকতালৈ নহাহেঁতেন মোৰ ওমৰ তীৰ্থ শেষ নহলহেঁতেন। যদি কেতিয়াবা প্ৰকাশ হয়, তেন্তে সি আপোনাৰ বস্তু, আপোনাকে দিম।"

ছুৰবাই এবাৰ এটা কবিতা লিখি বেজবৰুৱালৈ চিঠিৰ লগতে পঠিয়ায়। কবিতাটোত ছুৰবাৰ উলাহৰ মনোভাব প্ৰকাশে পাইছে।

"সেইদিনা বাটত লেখা

Doggeral verse

ৰৰবৰুৱা ডাঙৰীয়াৰ সমীপেষু।

ধূলি আৰু ধোঁৱাৰ মাজত
চলে কলিকতীয়া জীৱন
বোকা আৰু পানীৰ বাটত
ওপৰত ঢালে বৰষুণ।
এ বুকুৱা পানীৰ মাজত
Tram, Bus বন্ধ হৈ যায়,
Taxi আহি তেনে পানী দেখি
ভয়তেই ৰ লাগি চায়।

পাৰ হলোঁ ম'হ-গাড়ী উঠি
Ricksaw তল পৰিল পানীত,
মুটিয়াই মিচিকিয়াই কয়
পইচা দিলে তুলিম পাটীত।

* * *

আৰু মোৰ কবিতা নোলায়
বাকীবোৰ দিয়ে যেন পূৰাই।"

বেজবৰুৱাৰ বাখৰ নামৰ পুথিৰ পাতনি হৈছে ভুৰবাৰ এটা কবিতা। জয়মতী কুঁৱৰী নাটক ৰচনাতো বেজবৰুৱাই ভুৰবাৰ ঋণ স্বীকাৰ কৰিছে।

বেজবৰুৱাৰ বীণ-বৰাগী এটা সাৰ্থক কবিতা। এই কবিতাটি ৰচনা-প্ৰসঙ্গত চন্দ্ৰকুমাৰ আগৰৱালা আৰু ভুৰবা দুয়োৰে সামান্য বৰঙণি আছে এই কথা ভুৰবাৰ তলৰ উদ্ধৃতিৰ পৰাই বুজিব পাৰি।

"সেই সময়ত চন্দ্ৰকুমাৰ আগৰৱালা কেইদিনমানৰ কাৰণে বেজবৰুৱাৰ ঘৰত আলহী আছিল। এদিন তাত কথা পাতি থাকোতে আগৰৱালা ডাঙৰীয়াই মোক কৈছিল, 'হেৰা, যদু, তুমি কবিতা কেইটামান লিখাহে।' মই ওঁ-আ কৰি কথাষাৰ অইনফালে ঢাল খুৱাব খোজোঁতে পৰিলগৈ বেজবৰুৱা ডাঙৰীয়াৰ কাণত। তেওঁ হাঁহি হাঁহি আগৰৱালালৈ চাই মাত লগালে, 'ওঁ ভাল তেওঁক কৈছা কবিতা লিখিবলৈ। তেওঁক কোৱা কান্দনি কলা মেলিবলৈ। চকুৰ পানীৰে নৈ বোৱাই দিব নহয়। আমি বা ক'ত উটি যাম গৈ?' ময়ো হাঁহি হাঁহি কলোঁ, 'আপোনাৰনো অসমত পেট্ৰিয়টিক কবিতা লিখিবলৈ কি আছে? মাথোন নাই নাই—

'আছিল এদিন আৰু নাই, ভাবিলে কলিজা ফাটি যায়,
সুখৰ সুৰুয অসমত, ৰাতি আজি অদৃশ্য চক্ৰত,
নাই সেই মহাভাৰতৰ, বাণ ৰজা শোণিতপুৰৰ,

নৰকাসুৰৰ কামৰূপ, বিধৱাৰ নিচিনা বিৰূপ,
যিদিনাই বদন ফুকন, মান পদে ভজিলে শৰণ,
সিদিনাৰ পৰাতো অসম, সংসাৰত পোকে খোৱা আম,
নাই সেই গৌৰৱৰ ভাতি, আহোমৰ দিন আজি ৰাতি।'

—এনেবিলাকৰ বাহিৰেনো আৰু কি লিখিবলৈ আছে?" তেখেতে একেচাবেই চকীৰপৰা জঁাপ মাৰি উঠি, মোক কলে, 'কি ক'লা তুমি, অসমত লিখিবলৈ নাই। তোমালোকে নপঢ়িবা, নুশুনিবা, মাথোন আনৰ চকুৰে নিজৰ দেশক চাবলৈ শিকিছা, মাথোন নাই নাই। আছে সকলো। তোমালোকে নাজানা আৰু জানিবলৈ মন নকৰা।' আগৰৱালা ডাঙৰীয়াই মাথোন চকু টিপিয়াই মোক তেখেতৰ লগত তৰ্ক কৰিবলৈ লগাইছে, কাৰণ আমি জানো যে তেখেতৰ খং তোলাই দিব পাৰিলেই তেখেতৰপৰা ধুনীয়া প্ৰবন্ধ ওলাব। শেহত মই কলোঁ, 'বাৰু আপুনিয়েই লিখক চাওঁচোন কি হয়।' তেখেতে কলে, 'নিশ্চয় লিখিম, চাবা বাৰু।' এই বুলি অলপ পৰ মনে মনে আছিল। তাৰ পিছত আমাৰ লগত আকৌ হাঁহি-মাতি কথা পাতিবলৈ ধৰিলে। পিচদিনা আকৌ যেতিয়া সন্ধিয়া তেখেতৰ ঘৰলৈ যাওঁ তেখেত ওপৰত আছিল আৰু আগৰৱালা ডাঙৰীয়াক তলতে লগ পালোঁ। তেতিয়া আগৰৱালা ডাঙৰীয়াই মোক হাঁহি পেলাই কলে, 'হেৰা যদু লিখিলেহে, ওলাল।' তাৰ পিছত বেজবৰুৱা ডাঙৰীয়া ওপৰৰপৰা নামি আহোতে মই কলোঁ, 'চাওঁ দিয়ক কি লিখিলে।' তেখেতে কলে, 'নাই লিখিবলৈ নাই নহয়।' কি দিম "—এই বুলি মেজৰ পৰা 'বৰাগী আৰু বীণ' কবিতাটো উলিয়াই দিলে। আমাৰ পঢ়ি ইমান ভাল লাগিল যে মই মাথোঁ ইয়াকে কলোঁ, 'অসমীয়া ভাষাত মই এনেকুৱা কবিতা আজিলৈকে পঢ়া নাই।' আগৰৱালায়ো মোৰ মতত মত দি কলে, 'হেৰা কিটিপ জানিলে সকলো হয়"। (বাঁহী, ৩০শ বছৰ ১১-১২শ সংখ্যা)।

'বাঁহী' প্ৰকাশ কাৰ্য্যতো ভুৰবাই বেজবৰুৱাক সৰ্ব্বতোপ্ৰকাৰে

সহায় কৰিছিল। আনকি বাঁহীৰ নামকৰণ প্ৰসঙ্গত বেজবৰুৱাই তেওঁৰ মতামত বিচাৰিছিল। বেজবৰুৱাই বাৰ্ড কোম্পানীৰ কাৰ্য্যত ১৯১৭ চনত কলিকতা এৰি সম্বলপুৰত থাকিব লগীয়া হয় আৰু সেই সময়ত ডুৰবা ডিব্ৰুগড়লৈ যায় 'জৰ্জ ইনষ্টিটিউচন'ত শিক্ষকতা কৰিবলৈ। এই কালছোৱাত শ্ৰীঅমিয়কুমাৰ দাস প্ৰমুখ্যে কেইজনমান কলিকতীয়া ছাত্ৰই বাঁহীৰ সম্পাদনা কাৰ্য্যত সহায় কৰে। ১৯১৮ চনত বেজবৰুৱাই ডুৰবাৰ লগত আলোচনা কৰি বাঁহী প্ৰকাশৰ দায়িত্ব অভিন্ন হৃদয় চন্দ্ৰকুমাৰ আগৰৱালাক দিয়ে। ১৯২৯ চনত বাঁহী নিৰৱ হৈ যায়। শ্ৰীঅমিয়কুমাৰ দাসে বাঁহীখন সম্পাদনা কৰি প্ৰকাশ কৰিবলৈ ইচ্ছা কৰাত ডুৰবাই সেই সম্পৰ্কে বেজবৰুৱাৰ মতামত বিচাৰে। বেজবৰুৱাই ডুৰবালৈ লিখে, "০ ০ কাকতিৰো চিঠি পাইছোঁ, তোমাৰো পালোঁ। দুফালৰপৰা দুজন 'ডেকা অধিকাৰৰ তাপত বুঢ়া অধিকাৰ লৰকফৰক। তোমালোক দুয়ো যি ভাল দেখিছা তাকে কৰা। মোৰ অমত হবৰ কোনো কাৰণ নাই, মাথোন মনত ৰাখিবা,—বাঁহী মোৰ মানস প্ৰতিমা, আলাই-আথানি হোৱা দেখিলে মই বৰ বেজাৰ পাম।"

বেজবৰুৱা অসম সাহিত্য সভাৰ সপ্তম অধিবেশনৰ (১৯২৪) সভাপতি হৈছিল। তেওঁ অভিভাষণখন কলিকতাত ছপা কৰিবৰ কাৰণে ডুৰবালৈ পঠাইছিল। ডুৰবাই সেইখন জুকিয়াই দুই-চাৰি কথা সংযোগ কৰি ছপা কৰে। বিশেষ যোগ্যতা নেথাকিলে ডুৰবাই এই কাম কৰিবলৈ সাহ নকৰে। অভিনন্দন প্ৰসঙ্গত তেওঁ বিনয়-সূচকভাবে বেজবৰুৱালৈ লিখিছিল, "০ ০ ০ Address খন বৰ বিতোপন হৈছে। লক্ষ্মীহঁতে কৈছে যে ইমান comprehensive address অসম সাহিত্য সভাত কেতিয়াও পঢ়া হোৱা নাই। ০ ০ ০ আপোনাৰ ৭৫পৃঃ লৈকে সকলো ঠিক আছে। তাৰ পাচত যত চাকৰী সম্বন্ধে আৰু অসম-প্ৰবাসী বঙ্গালীসকলৰ সম্বন্ধে বৰ দীঘলকৈ লেখা আছে সেইটো অলপ digression হোৱাত আৰু আচল বিষয়ৰ গাত সম্বন্ধ নথকাত আৰু প্ৰেছেও ছাপিব নোৱাৰোঁ বোলাত সেই দুটা point মই অলপ touch কৰি conclusion টো নিজে লেখিব লগীয়া হ'ল—নিজে মানে আপোনাৰ পুৰণা লেখাবিলাকৰ পৰা permutation combination কৰি দিয়া হ'ল। কাৰণ আপুনি conclusion একেবাৰে নেলেখিলে, সেইটো মোলৈকে থৈছিল নে কি?"

দুয়োৰে ভিতৰত গভীৰ আত্মীয়তা আছিল। ডুৰবা বয়সত সৰু হলেও বেজবৰুৱাই তেওঁক ভাতৃ আৰু বিশ্বস্ত বন্ধু স্বৰূপে জ্ঞান কৰিছিল। বেজবৰুৱা ডুৰবাৰ কবি-প্ৰকৃতিৰ প্ৰতি সহানুভূতিশীল আছিল। ডুৰবাই তেওঁক অসীম শ্ৰদ্ধা কৰিছিল। তেওঁ যেন বেজবৰুৱা পৰিয়ালৰ ভিতৰ বৃত্তৰ মানুহ। কলিকতাৰ গতানুগতিক জীৱন-যাত্ৰাৰ অৱসাদ দূৰ কৰিবৰ কাৰণে ডুৰবাই কেতিয়াবা সম্বল-পুৰলৈ গৈ কৰ্ম্মৰ উদ্যম আৰু প্ৰেৰণা লাভ কৰিছিল। ডুৰবাৰ অন্তৰ ফুলৰ পাপৰিৰ দৰে কোমল। শিশুসুলভ সৰলতা তেওঁৰ চৰিত্ৰৰ এটা বৈশিষ্ট্য। সেয়েহে বেজবৰুৱাই মাজে সময়ে ডুৰবাৰ 'ওন্দোলাই অনা বেজাৰৰ ডাৱৰ' আঁতৰাবৰ চেষ্টা কৰে আৰু উলাহৰ বাণী পঠিয়ায়।

দুৰৰাৰ ওমৰ তীৰ্থ

আব্দুছ ছাত্তাৰ

কবি যতীন্দ্ৰনাথ দুৰৰাৰ 'ওমৰ তীৰ্থ' বোলা পুথিখন পাৰস্য কবি ওমৰ খায়ামৰ এশ পাঁচটা ৰুবায়তৰ অসমীয়া ভাঙনি। ওমৰৰ এই ৰুবায়ীসমূহ এডৱাৰ্ড ফিট্জেৰাল্ডৰ ইংৰাজী অনুবাদৰ পৰাহে দুৰৰাৰ অনূদিত। মূল বিষয়-বস্তুলৈ অহাৰ আগতে ৰুবায়ৎ কি, ফিট্জেৰাল্ড কোন, ওমৰৰ সমসাময়িক সমাজৰ পটভূমি আদিৰ সম্বন্ধে জনাহে প্ৰথম আৱশ্যক।

ৰুবায়ৎ ঃ—ফাৰ্চী ভাষাত ৰুবায়তৰ অৰ্থ হ'ল চাৰিশৰীয়া কবিতা। ইংৰাজীত ইয়াক কোৱা হয়—Quatrain। 'ৰুবায়ৎ' ফাৰ্চী শব্দ আৰু ই আছে এক বচনত। বহু বচনত হয়—'ৰুবায়ী'। এই ৰুবায়ী জাতীয় কবিতাত প্ৰায়েই প্ৰথম, দ্বিতীয় আৰু চতুৰ্থ শাৰীৰ ছন্দ মিলে। তৃতীয় শাৰী স্বতন্ত্ৰভাৱে থাকে। ফাৰ্চী কবিতাৰ অনুকৰণতেই ইংৰাজ কবি ফিট্জেৰাল্ডে ছন্দবদ্ধ কৰিছে। যেনে ঃ

Here with a Loaf of Bread beneath the Bough,
A Flask of Wine, a Book of Verse-and Thou
Beside me singing in the Wilderness-
And Wilderness is Paradise enow.

ছন্দ বিচাৰ কৰিলে ককখক মিলে।

দুৰৰাৰ অনুবাদত তেওঁ প্ৰতিটো ৰুবায়ৎ দুটা চৰণত (stanza) চাৰি শাৰী চাৰি শাৰীকৈ আঠ শাৰীত সমাপ্ত কৰিছে। ওপৰৰ ইংৰাজী ভাগৰ অনুবাদ দুৰৰাই এইদৰে কৰিছে—

সেই নিৰলাত থাকিম নিজানে
কাষত তোমাৰ মধুৰ গান

ৰুটি এটুকুৰা সুৰাৰ পিয়লা
কবিতা কুঁৱৰী আকুল প্ৰাণ।
সি সুৰ পুৰীৰ এয়েই সপোন
এয়ে হৃদয়ৰ বাসনা মোৰ
মৰুৰ মাজত নামিব স্বৰগ
জীৱন যাতনা পৰিব ওৰ।

ইয়াত দুৰৰাই ককখখ ছন্দতহে ছন্দবদ্ধ কৰিছে। ওপৰত দিয়া একেটা ৰুবায়তকে কবি নজৰুল ইচলামে অনুবাদ কৰিছে এই ধৰণে—চাৰিশাৰীতে।

এক সোৰাহি সুৰা দিও, একটু ৰুটির ছিলকে আর
প্রিয়া সাকী, তাহার সাথে একখানি বই কবিতার।
জীর্ণ আমার জীবন জুড়ে রইবে প্রিয়া আমার সাথ,
এই যদি পাই চাইব নাকো তখন আমি শাহনশার।

বিশ্লেষণ কৰিলে দেখা যাব যে নজৰুল ইচলামে ফাৰ্চী ৰুবায়ৎৰ ককখক ছন্দ ৰীতি ৰক্ষা কৰিছে। তৃতীয় শাৰী স্বতন্ত্ৰভাৱে আছে।

এই একেটা ৰুবায়তকে নৰেন্দ্ৰদেৱে আন এটা স্বকীয়া ছন্দত ৰচনা কৰিছে—

এইখানে—এই তরুতলে—
তোমার আমার কুতূহলে,
এ-জীবনের যে কটা দিন কাটিয়ে যাবো প্রিয়ে,
সংগে রবে সুরার পাত্র অল্প কিছু আহার মাত্র
আর একখানি ছন্দ-মধুর কাব্য হাতে নিয়ে।

কিন্তু কান্তি ঘোষে এই একেটা ৰুবায়তকে ককখখ ছন্দত ভাঙিছে। কিন্তু, দুৰৰাৰ নিচিনাকৈ আঠশাৰীত নকবি চাৰি শাৰীতে কৰিছে—

সেই নিরালা পাতায় ঘেরা বনের ধারে শীতল ছায়
খাদ্য কিছু, পেয়ালা হাতে, ছন্দ গেঁথে দিনটা যায়।

মৌন ভাঙ্গি মোর পাশেতে গুঞ্জে তব মঞ্জু সুর
সেইটো সখি স্বপ্ন আমার, সেই বনানী স্বৰ্গপুর ॥

এডৱাৰ্ড ফিট্‌জেৰাল্ড (১৮০৯-৮৩) ঃ—এজন ইংৰাজ কবি। ওমৰ খায়ামৰ কবিতাৰ সম্বন্ধে ফিটজেৰাল্ডে তেওঁৰ ৰুবায়ত অনুবাদ কৰাৰ পিচত হে তেওঁক প্ৰথম বাবৰ কাৰণে ইউৰোপে জানিছিল। ফিটজেৰাল্ডে ৫০ বছৰ বয়সত ১৮৫৯ চনত সৰু এখন পুস্তিকাত ওমৰৰ কিছুমান ৰুবায়ীৰ ইংৰাজী ভাঙনি কৰে—তাকো আকৌ কবিয়ে নিজৰ নাম প্ৰকাশ কৰা নাছিল। ১৮৬০ চনত কবি চুইনবাৰ্ণ আৰু ৰচেটিয়ে ইয়াক আবিষ্কাৰ কৰে। তাৰ আঠ বছৰৰ পিচত পৰিবৰ্দ্ধিত দ্বিতীয় সংস্কৰণ ফিটজেৰাল্ডে নিজৰ নাম দি প্ৰকাশ কৰে। কিন্তু ফিট্‌জেৰাল্ডে ৰচনা কৰা ৰুবায়ীসমূহৰ সম্বন্ধে জানিবলগা এইটোহে যে তেওঁ কৰা অনুবাদ সম্পূৰ্ণ অনুবাদ নহয়—বহুত সময়ত তেওঁ মূল ভাবকে বহলাই একোটা ৰুবায়ৎ ৰচনা কৰিছে বা দুটা-তিনিটা ৰুবায়ীৰ মূল কথাৰে একোটা ৰুবায়ৎ ৰচনা কৰিছে। কিন্তু এইটো সুনিশ্চিত যে ফিট্‌জেৰাল্ডে মূল ভাবৰ ক'তো বিকৃত অৰ্থ বা ভাবাৰ্থ কৰা নাই। জগতৰ বিভিন্ন ভাষাত ৰুবায়ীসমূহৰ অনুবাদ হ'ল। কিন্তু পণ্ডিতসকলৰ মতে জাৰ্ম্মান, ৰুচী, ফৰাচী আৰু অন্যান্য অনুবাদৰ ভিতৰত ফিট্‌জেৰাল্ডৰ অনুবাদ জনপ্ৰিয় আৰু এই ইংৰাজী অনুবাদৰ যোগেদিহে সমগ্ৰ বিশ্বতে ওমৰৰ কবিতা ৰাজিৰ প্ৰচাৰ হ'ল। গতিকে ওমৰৰ দ্বাদশ শতিকাৰ কবিতাই ঊনবিংশ শতিকাত জনপ্ৰিয়তা অৰ্জ্জন কৰি সমগ্ৰ ইউৰোপতে বিশেষ চাঞ্চল্যৰ সৃষ্টি কৰিলে। ওমৰ আছিল একাদশ দ্বাদশ শতিকাৰ কবি। কবিৰ মৃত্যু হয় ১১২৩ খৃষ্টাব্দত। তেতিয়াৰ পৰা ছ শ বছৰ কাল এই কবিৰ কবিতাসমূহে জগতত বিস্তাৰ লাভ কৰিব নোৱাৰিছিল। হঠাৎ ইয়াৰ আদৰ কিয় এনেদৰে বাঢ়িলে ই এটা প্ৰশ্ন। ইয়াৰ এয়ে বিশেষ কাৰণ যে ওমৰে ধৰ্ম্ম-কথাবোৰ যুক্তি-তৰ্কেৰে বিচাৰ কৰিবলৈ লৈছিল আৰু ধৰ্ম্মৰ নামত ওমৰে ভণ্ডামি বা গোড়ামি মানি লোৱা

নাছিল। পৰকাল, অৰ্থাৎ সৰগ-নৰকৰ সত্যতাত ওমৰৰ বিশ্বাস নাছিল কাৰণে পশ্চিমীয়া ভাব ধাৰাত সেইবোৰ খাপ খায়। জনা যায় ওমৰে প্ৰায় ৮০০ ৰুবায়ী ৰচনা কৰিছিল। কিন্তু তাৰে আকৌ বাছি বাছি মাত্ৰ কিছুমানহে পশ্চিমীয়া সভ্যতাৰ লগত খাপ খোৱা ৰুবায়ীহে ফিট্‌জেৰাল্ডে অনুবাদ কৰিলে। কাৰণ তেওঁলোকে (ইউৰোপীয়সকলে) ওমৰৰ "সুৰাক" পাৰ্থিৱ সুৰাৰ লগতে ধৰি লৈছিল। গতিকে ছুৰবাই যি ৰুবায়ীসমূহৰ ভাঙনি কৰিলে সিও আমাক একেটা ধাৰণাকে দিবৰ সক্ষম হ'ল। গতিকে প্ৰকৃত ওমৰক "ওমৰ তীৰ্থ" পঢ়ি বিচাৰ কৰা দুৰূহ। কাৰণ এই দ্বাদশ শতিকাৰ কবি ওমৰকে পৰৱৰ্ত্তী পাৰস্য কবি হাফেজ, ৰুমী (জালালুদ্দিন) আদি চুফী কবিসকলে গুৰুৰূপে মানি লৈছিল। গতিকে ওমৰ আছিল আদি চুফী কবিসকলৰ অগ্ৰণী। চুফীবাদ হ'ল—ইচলামৰ অন্তৰ্গত পন্থা। তেনে অৱস্থাত কিছু অংশ অনুবাদ পঢ়ি ওমৰক নাস্তিক কোৱা বা বিধৰ্ম্মী কোৱা অন্যায়।

১৮৮৩ চনত হুইনফিল্ডে (Whinfield) ওমৰৰ পাঁচশ ৰুবায়ী মূল ফাৰ্চীসহ একেবাৰে আক্ষৰিক আৰু হুবহু অনুবাদ কৰে। এওঁ আস্তিক-নাস্তিক দুই ভাবৰ কাব্যানুবাদ কৰে। গতিকে ওমৰে 'নাস্তিক' আখ্যা পোৱা কথাষাৰৰ মূল হ'ল ফিট্‌জেৰাল্ডৰ অনুবাদৰ কাৰণেহে।

হেৰণ এলেন নামৰ এজন ইংৰাজে ১৮৯৯ চনত ওমৰৰ কিছুমান ৰুবায়ী ইংৰাজীলৈ গদ্যানুবাদ কৰে। ইয়াৰ পৰাও জনা গল যে ফিট্‌জেৰাল্ডে আক্ষৰিক অনুবাদ কৰা নাই। গতিকে ইয়াৰ পৰাও ক'ব পাৰি যে কবিৰ আচল ৰূপ বা দৰ্শন ফিট্‌জেৰাল্ডৰ অনুবাদে প্ৰকট কৰিব পৰা নাই। এটা বিশেষ ধাৰাৰ ৰুবায়ীহে তেওঁ অনুবাদ কৰিছিল। ইয়াতো নিশ্চয় কিবা এটা ন্যস্ত স্বাৰ্থ আছিল। এই সম্বন্ধে পিচত আৰু আলোচনা কৰা হৈছে।

গতিকে 'ওমৰ তীৰ্থ'ই যে প্ৰকৃত ওমৰক বুজিবলৈ সহায় নকৰে ই

ঠিক। ওমৰে যেন পাৰ্থিৱ জীৱনটোতহে মূল্য দিছিল—সিপাৰৰ কথা ইপাৰৰ পৰা যেন চিন্তা কৰিবলগা একো নাই—সেয়েহে ফিট্‌জেৰাল্ডে বাছি ললে—

Ah, make the most of what we yet may spend,
Before we too into the Dust Descend ;
Dust into Dust, and under Dust, to lie,
Sans Wine, sans Song, sans Singer and-sans End :

ধূলিৰ লগতে মিলিব যেতিয়া
খন্তেকীয়া ই জীৱন মোৰ
যাওক তেন্তে ভাহি সুৰাৰ সোঁতত
নপৰক যেন সুখৰ ওৰ।
আহিলে মৰণ যাবই লাগিব
আন্ধাৰ পুৰীৰ কোনোবা দেশ
নাই য'ত সুৰা, নাই য'ত গান
অজান দেশৰ ক'তনো শেষ।

ঠিক একে ভাব ধাৰাৰ আন এটা প্ৰখ্যাত ৰুবায়ৎ হ'ল—
Ah' my Beloved, fill the cup that clears
To-day of past Regrets and future Fears—
To-morrow ? Why, To-morrow I may be
Myself with Yesterday's Sev'n Thousand Years.

অসমীয়াত ছুৰবাৰ ভাঙনি চাওক—

ধৰা প্ৰিয়তম প্ৰাণৰ পিয়লা
জীৱন মদিৰা ভৰাই দিয়া
অতীত-ভবিষ্য শোক-দুখ ভয়
আজিৰ ভাবনা উটাই দিয়া।
আজিয়েই দিয়া কালিলৈ কিয়
কোনে জানে মোৰ কালি কি হ'ব ?

হাজাৰ হাজাৰ বছৰ বিয়পা
হয়তো অতীতে সামৰি থ'ব।

ছুৰবাই শেষৰ শাৰীকেইটা মূল ভাব ৰক্ষা কৰিহে ভাঙনি কৰিছে। নজৰুল ইচলামে এই চৰণটিৰ অনুবাদ কৰিলে এনেদৰে :—

কাল কি হ'বে কেউ জানেনা দেখছ ত হায় বন্ধু মোর !
নগদ মধু লুঠ করে লও, মোছ মোছ অশ্রু লোর।
চাঁদনি-তরল শরাব পিও, হায়, সুন্দর এই সে চাঁদ
দীপ জ্বালিয়ে খুজবে বৃথাই কাল এ শূন্য ধরার ক্রোড়।

সেইকাৰণে ওমৰে আজিৰ কাৰণে অৰ্থাৎ বৰ্ত্তমানৰ কাৰণে যিমান মূল্য দিছে অতীত আৰু ভবিষ্যতৰ প্ৰতি একোকে চিন্তা কৰা নাই—

"অতীত ভবিষ্য ভাবিলে কি হ'ব
ভাবনাৰ দেখো বিৰাম নাই
ঢালা সুৰা ঢালা পিয়লা ভৰাই
প্ৰতি নিমিষতে সময় যায়।
'আজি' যদি মোৰ বঙতেই যায় !
অতীতৰ 'কালি' দূৰতে থক
'কাইলৈ' কি হব ? ভবিষ্য ভাৱনা
সুৰাৰ সোঁতত উটোৱা যক !

ফিট্‌জেৰাল্ডৰ ভাঙনিৰ ছুৰবাৰ এই চৰণটি অতি সাৱলীল আৰু নিমজ ভাঙনি। ইংৰাজী ভাগত আছে—

Ah, fill the cup :—What boots it to repeat
How time is slipping underneath our Feet :
Unborn To-Morrow and dead Yesterday,
Why fret about them if To-Day be sweet !

ওমৰৰ কবিতাত উল্লিখিত 'সুৰা' কি ? এই সুৰা পাৰ্থিৱ সুৰা নহয়—ই হৈছে আধ্যাত্মিক প্ৰেম (Divine Love)। 'সুৰা' 'চাকী' আদি শব্দবোৰক ৰূপক ৰূপে অৰ্থ কৰিব নোৱাৰিলে এনে ধৰণৰ

কথাবোৰ বুজা টান। পাৰস্য সমাজে 'সুৰা' ক পাৰ্থিৱ সুৰাৰ লগত ধৰি লোৱা কাৰণেই হ'ল—ওমৰ ইচলামৰ বিৰোধী। কাৰণ, সুৰা ইচলামৰ নীতি অনুসৰি 'হাৰাম' অৰ্থাৎ নিষিদ্ধ। তেনে অৱস্থাত পিয়লা ভৰাই সুৰা বিচৰাজন ইচলাম বিৰোধী হোৱা স্বাভাৱিক। কিন্তু 'দৈৱ প্ৰেমৰ' (সুৰা) আশাৰেহে চাকীক তেওঁ পিয়লা ভৰাই দিবলৈ অনুৰোধ কৰিছিল। কাৰণ—সীমিত জ্ঞানেৰে মানুহে অসীমৰ সম্বন্ধে একো জানিব নোৱাৰা কাৰণেই তেওঁৰ আছিল আটাইতকৈ ডাঙৰ দুখ। সেই দুখ পাতলাবলৈকে কবিয়ে 'সুৰা'ৰ কামনা কৰিছিল। "চাকী" শব্দটোৰ অৰ্থও ইয়াত জনা দৰকাৰ। ওমৰৰ কবিতাত বা পৰৱৰ্ত্তী চুফী কবিসকলৰ লেখনীত 'চাকী'ৰ ব্যৱহাৰ খুব বেছি। 'চাকী' শব্দৰ শব্দগত অৰ্থ হ'ল—যি মদ বাকি দিয়ে। ইৰাণীয় সভ্যতাত কবিসকলে মদ্য পানক আধ্যাত্মিক প্ৰেমৰ প্ৰতীক-ৰূপে লৈ 'চাকী' শব্দৰ ব্যৱহাৰ কৰিছে। গতিকে 'সুৰা' হ'ল আধ্যাত্মিক প্ৰেমৰূপে লোৱা ৰূপক বিশেষ। সেয়েহে 'চাকী' হ'ল আধ্যাত্মিক প্ৰেমৰ বাৰ্ত্তা-বাহিকা। তেওঁৰ হাতৰ ফুলাম চোৰাহীৰ এটুপি সুৰাই হ'ল কবিয়ে কামনা কৰা দৈৱ প্ৰেম বা আধ্যাত্মিক প্ৰেম। সেই কাৰণে উপকুৱাকৈ চালে ওমৰক উদ্বাউল প্ৰেমিক বা মাতাল যেন লাগে। এনে উদ্বাউল প্ৰেমিক আৰু মাতালৰ কাৰণে কিহৰ ভগবান আৰু পৰকাল দৰ্শন !—তেওঁৰ কাৰণে "আজিয়েই দিয়া কালিলৈ কিয়?" গতিকে এইবোৰ বিচাৰতে ওমৰ হৈ পৰে একেবাৰে নাস্তিক।

সামাজিক পটভূমি ঃ—ওমৰ যি সময়ৰ লোক সেই সময়ৰ পাৰস্যৰ সমাজখন কেনে আছিল তাকো চোৱা আৱশ্যক। সেই সময়ত চুফীবাদৰ প্ৰতি পাৰস্য সমাজ অতিকৈ আকৃষ্ট আছিল। চুফীবাদৰ মূল নীতি হ'ল "তৱাক্কল-তু-আলাল্লাহ" অৰ্থাৎ সকলো আল্লাৰ ওপৰত ভাৰসা। আন কথাত ইয়াৰ অৰ্থ এনেকুৱা যে—মানুহে কৰিব পৰা একো ক্ষমতা নাই। সকলো আল্লাই কৰে আৰু তেওঁৰ

নিৰ্দ্দেশতে সকলো হয়। ইয়াৰ ফলত সমাজত কৰ্ম্মহীনতা আৰু কৰ্ম্ম বিৰতিৰ ইচ্ছা কৰা লোকেৰেই ভৰি পৰিল। বিশৃঙ্খলতাই হে দেখা দিলে। কাৰণ, কৰ্ম্ম নকৰি 'আল্লা', 'আল্লা' কৰি থকা মনোভাৱ হলে দৈনন্দিন কাৰ্য্যও সমাপন নহয় আৰু দৈনন্দিন খোৱা কামোৰা বা সমস্যাৰো অন্ত নপৰে। ওমৰে 'সম্পূৰ্ণ আল্লাৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰাৰ শেষ পৰিণতি কি হব পাৰে তেওঁ মৰ্ম্মে মৰ্ম্মে অনুভৱ কৰিছিল। গতিকে তেওঁ বহিৰ্জগতত আল্লাৰ সত্তা বিচাৰি ব্যাকুল হ'ল আৰু পৰকালৰ প্ৰতি বিৰূপ ধাৰণা জন্মাই দিলে। সমাজ চেতনা আছিল কাৰণেই ওমৰে সমাজ-সংস্কাৰকৰূপে এটা নতুন পন্থা দেখুৱাবলৈ প্ৰয়াস কৰিছিল। তৰ্ক-বিতৰ্ক কৰি কবিয়ে হাবাথুৰি খাইছে—

শিকিবৰ আশে প্ৰথম পুৱাতে
　　কত পণ্ডিতৰ কাষত গই
শুনিলো বহুত তৰ্ক-বিতৰ্ক
　　এটি মাথোঁ। এটি বিষয় লই।
নেদেখিলো ক'তো বিচাৰৰ শেষ
　　তৰ্কই থাকে জীৱন জুৰি
শেষে লাভ মোৰ গ'লো যেই বাটে
　　সেই বাটেদিয়ে আহিলো ঘূৰি।

কবিয়ে একোৰে সন্ধান নেপালে। যোৱা বাটেদি ঘূৰি আহিল। ৰুবায়ীৰ মাজেদি দেখা যায় অদৃষ্টবাদী ওমৰক ! অদৃষ্টবাদত (Fatalism) ওমৰৰ দৃঢ় বিশ্বাস আছিল। কাৰণ, চুফীবাদৰ প্ৰকৃত উদগাতা হিচাবে জগতৰ সকলো কাৰ্য্য অদৃষ্ট শক্তিৰ অবিহনে হ'ব নোৱাৰে। মানুহে কৰোঁ বুলি কৰিব পৰা একো কাম নাই। যি জনৰ এই মহান অদৃষ্ট শক্তিত বিশ্বাস তেওঁহে অদৃষ্টবাদী হ'ব পাৰে— একালেদি চালে দেখা যায় যে অদৃষ্টবাদীৰ কাৰণে পাপ-পুণ্যৰ বিচাৰ একোকে নাই। যি হ'ব লগা আছে হ'বই। ভাগ্যৰ লিখন কোনে খণ্ডাব !—

The Moving Finger writes; and, having writ,
Moves on : nor all thy Piety nor Wit
Shall lure it back to cancel half a Line,
Nor all thy Tears wash out a Word of it.

এই—ৰুবায়ৎটো জুবৰাই কিমান সুন্দৰকৈ অসমীয়ালৈ ৰূপান্তৰ কৰিছে—ই মন কৰিবলগীয়া—

নিয়তিয়ে নিজ হাতেৰে যিদিনা
কপালত সিটি লিখিলে আহি
নাই লবচৰ সেই আখৰৰ
সিদৰে জীৱন চলিব ভাহি।
চকুৰ পানীৰে নৈ বৈ যক
হিয়া যদি ভাগে শোকতে হায়
তথাপিতো জানো পাৰেনে গুচাব
কপালৰ ছাপ লগতে যায়।

গতিকে আমি পাশাখেলৰ গুটি। চালকে যিদৰে চলায় সেইদৰেই আমি চালিত হ'ব লাগিব। ইয়াৰ ইংৰাজী শাৰীকেইটিৰ অতি মনোৰম অনুবাদ হ'ল :—

দিন ৰাতি ল'ই আন্ধাৰে পোহৰে
অঁকা এই খনি পাশাৰ ঢাল
মানুহক লৈ পাষটি খেলিছে
বহি নিয়তিয়ে অনন্ত কাল।
সোমাই নতুন গুটিটি ঢালত
কোনোটিবা পকি ওলাই যায়
কাৰোবা কেঁচাতে কাটিলে গুটিটি
ই খেলা সদায় খেলিছে হায়।

ওমৰৰ ৰুবায়ীক কেইবাভাগেও ভাগ কৰা যায়।

(১) আল্লাৰ প্ৰতি অভিযোগ—দৈৱ-প্ৰেমৰ ব্যৰ্থতা।
(Disappointment in Divine Love)

(২) প্ৰেম-মিলন আৰু বিৰহ—মিলনৰ আনন্দ আৰু বিৰহৰ জ্বালা।

(৩) সৌন্দৰ্য্য—প্ৰকৃতি আৰু মানুহৰ ৰূপৰ প্ৰতি ব্যাকুলতা। ৰূপ-ৰসৰ তৃষ্ণা চিৰবিদ্যমান।

(৪) বিদ্ৰূপ—মানৱৰ অন্ধ বিশ্বাস আৰু ভণ্ডামিক ফঁহিয়াই দেখুওৱা—তাতে ওমৰৰ সমাজৰ প্ৰতি বিদ্ৰোহ ফুটি ওলাইছে।

(৫) আধ্যাত্মিকতা—বিশ্বৰ মূল সত্তাৰ প্ৰতি আকুল সন্ধান—পাপ-পুণ্য, সৰগ-নৰক, জন্ম-মৃত্যুৰ ৰহস্য বিচাৰ। ই হ'ল বিশ্বজনীন। "ওমৰ তীৰ্থ"ৰ পৰা আমি ওপৰত দিয়া ধৰণৰ দুই এটাকৈ ৰুবায়তৰ উদাহৰণ উদ্ধৃতিৰূপে দেখুৱাম—কবি জুবৰাই কিন্তু এই ধৰণে ৰুবায়ী সমূহক ভাগ কৰা নাই—

(১) দৈৱ-প্ৰেম ব্যৰ্থতামূলক—

"পুৱা বিহগৰ মধুৰ সুৰত
শত আলহীয়ে সাদৰি কয়
মেলাহে দুৱাৰ নৱীন পথিক
আহিছো উলাহে বাঁহীটি লই।
খন্তেক থাকিম ধেমালি কৰিম
ধেমালি শেষত কেনিবা যাম
সোঁতৰ মুখত উটিলে এবাৰ
পুৰণি সুখ কি পুনৰ পাম।"

(২) মিলনৰ আনন্দ আৰু বিৰহৰ দুখত গাইছে—

"সৌ যে দেখিছা গোলাপ কুঁৱৰী
ঢালিছে ৰঙেৰে সুধাৰ ধাৰা
কয় হাঁহি হাঁহি পাহি মেলি মেলি
চোৱা মোৰ হিয়া চেনেহ ভৰা।

প্ৰেমৰ বাতৰি দিম জগতত
তোলা মোক হেৰা যতন কৰি
শুকাম যেতিয়া ঢুকাম তেতিয়া
চিন-স্মৃতি যাব কেনিবা উৰি।

(৩) সৌন্দৰ্য্যৰ প্ৰতি ব্যাকুলতা—কিন্তু সকলোবোৰ যে লয়-প্ৰাপ্ত তাকে বৰ্ণাইছে—

পুৱা কিৰণত লাখে লাখে ফুল
ফুলিছে মলয় পৰশ পাই,
কাষতেই তাৰ আক অসংখ্যাত
নীৰলে লেৰেলি শুকাই যায়।

যাৰ পৰশত লাজুকী গোলাপে
নাচিছে ৰঙেৰে ওৰণি থই
সেই পৰশতে শত জামচেদ্
শত কৈকোবাদ কালত লয়।

(৪) **বিদ্ৰূপাত্মক ৰুবায়তৰ নিদৰ্শন**—সমাজৰ প্ৰতি ক্ৰোধ বা বিদ্ৰোহ তাতে প্ৰকাশ পাইছে। যেনে—

ইয়াৰ আগেয়ে ক'ত আছিলো
কাকনো সুধিম কথাটি মোৰ !
ইয়াৰ পাচত কোন দেশলৈ
নোৱাৰো বুজিব ৰহস্য ঘোৰ।

ঢালা তেন্তে সখা জীৱনৰ সুৰা
চিন্তা ভাবনা দূৰতে থক
ধৰিব নোৱৰা নিয়তিৰ লীলা
পিয়লা ভৰাই পাহৰা যক।

(৫) **আধ্যাত্মিকতা**—এয়ে হ'ল ৰুবায়ীৰ মাজেৰে ওমৰৰ বিশ্বৰ মূল সত্তাৰ সন্ধান বিচৰা—পাপ-পুণ্যৰ বিচাৰ, সৰগ-নৰকৰ ৰহস্য অভেদ্য হৈয়ে ৰয়—

পাপ পুণ্য প্ৰভু কোনে সৰজিলে ?
সুধিছো কাতৰে কোৱাচোঁ মোক
সুখ-সাগৰত এজনে সাঁতোৰে
ইজনে কিয়নো ভুগিছে শোক ?

নিষিদ্ধ ভোগৰ গুপুত বাসনা
ইয়াতেই যদি সাৰটে নৰে
কোন বিধানত সিপুৰীত তাৰ
নৰকৰ ছবি আগত ধৰে ?

মুঠতে ওমৰৰ কবিতা বুজাৰ আগতে কবি ওমৰক বুজা দৰকাৰ। কবিক নুবুজাকৈ কবিতা বুজা টান। ওমৰ প্ৰকৃততে আছিল আস্তিকবাদৰ কবি। ঈশ্বৰত গভীৰ বিশ্বাস আছিল কাৰণেই তেওঁৰ অস্তিত্বও ওমৰে অনুভৱ কৰিছিল। কিন্তু কৌতূহলী মন এটাৰে ঈশ্বৰৰ সত্তাৰ প্ৰশ্ন কৰিলেই কবি নাস্তিক হ'ব নোৱাৰে। ঈশ্বৰৰ সত্তা অনুভৱ কৰা ভালেখিনি ৰুবায়ৎ ওমৰৰ আছিল কিন্তু ফিট্‌জেৰাল্ডে তাৰ ভাঙনি কৰা নাই। গতিকে আমাৰ 'ওমৰ তীৰ্থ' তো নাই। কিন্তু নজৰুল ইচলামে ভাঙনি কৰাৰ পৰা এটা চৰণ তুলি দিলো—অন্ততঃ ওমৰ কি, সম্যক পাঠকসকলে অনুভৱ কৰিব পাৰিব।

"আকাশ যেদিন দীৰ্ণ হবে, আসবে যেদিন ভীম প্ৰলয়,
অন্ধকারে বিলীন হবে গ্রহ তারা জ্যোতির্ময়,
প্রভুর আমার দামন ধরে বলব কেঁদে, 'হে নিঠুর',
নিরপরাধ মোদের কেন জন্মে আবার মরতে হয় ?

সিন্ধুৰ পৰা বিন্দুৰ বিচ্ছেদ হৈ অহা যি দুখ সেই দুখেই আছিল ওমৰৰ। আত্মা পৰমাত্মাৰ পৰাই বিচ্ছেদ হৈছিল—সিন্ধু পূৰ্ণ—সেয়েই পৰমাত্মা। বিন্দু—অসম্পূৰ্ণ—সেয়েই মানৱাত্মা। এই ধৰণৰ পংক্তিসমূহ ইংৰাজীত ফিট্‌জেৰাল্ডে বাদ দি গ'ল।

"সিন্ধু হতে বিচ্ছেদেরই দুঃখে কাঁদে বিন্দুজল,
'পূৰ্ণ আমি', কইল হেসে বিন্দুরে সিন্ধু অতল।
সত্য শুধু পূৰ্ণ, বাকী অন্য যা তা নাস্তি সব,
ঘূৰ্ণমান ঐ এক সে বিন্দু বহুর রূপে করছে ছল।"

তেন্তে এইজন কবিক কোনোবাই নাস্তিক ক'ব নেকি? সৃষ্টিৰ সন্ধান বিচৰা জন নিশ্চয় নাস্তিক নহয়। এঠাইত এইজন কবিয়েই আকৌ কৈছে—"খোদা কি, তা জানতে পাবে মৃত্যুতে সে অৱশ্যই।" গতিকে ততাতৈয়ালৈকে ওমৰক বিচাৰ কৰিলে নহ'ব। ওমৰ কবিতাক সন্ধানী চকুৰে চালেহে ভগৱৎ প্ৰেম প্ৰকট হোৱা দেখা পোৱা যাব। সন্ধানী চকু আৰু কৌতূহলী মন থকা সকলো মানুহেই এই ধৰণৰ জীৱনৰ ইপাৰ সিপাৰৰ প্ৰশ্ন কৰে—কিন্তু সেইবাবে জগৰীয়া হ'ব নোৱাৰে। এই বিশ্বজনীনতা ওমৰৰ কবিতাত বিদ্যমান কাৰণেই কবি দুৰবাই ওমৰতীৰ্থৰ পাতনিত উল্লেখ কৰিছে—"এই সুৰতে মুগ্ধ হৈ আজি আমি অসমীয়া ৰাইজৰ ওচৰত নিজৰ ক্ষুদ্ৰ শক্তিৰে ওমৰৰ ভাবৰ এটি চানেকি, এটি ছাঁ দাঙি ধৰিব খুজিছোঁ।" গতিকে প্ৰকৃততে দুৰবাৰ সকলো ভাঙনি নহয়। কিছুমান পংক্তিৰ সম্পূৰ্ণ ভাবাৰ্থহে পোৱা যায়—অনুবাদ কেতিয়াও নহয়—যেনে :

Oh Thou, who Man of baser Earth didst make,
And who with Eden didst devise the Snake ;
For all the Sin wherewith the Face of Man
Is blacken'd, Man's Forgiveness give-and take !

প্ৰথম মানুহ 'আদম'ক মাটিৰে তৈয়াৰ কৰা আৰু ঈডেন ফুলনিত

সাপৰূপী চয়তানৰ প্ৰবোচনাত পৰি হাওৱাই (ইভে) কেনেকৈ আদমক নিষিদ্ধ বৃক্ষ-ফল খুৱাই 'পাপ' কৰালে তাৰ উল্লেখ আছে। দুৰবাদেৱে এই পংক্তিৰ ভাবাৰ্থহে কৰিলে—ইংৰাজী ভাগৰ অনুবাদ নহয়—

মাটিৰ মানুহ সৰজিলা তুমি
পাপৰ কালিমা তুমিয়ে দিলা
অসীম অনন্ত বিশ্বজগতত
দেখালা পঞ্চভূতৰ লীলা।
পাপৰ ছাঁয়াটি ঘূৰি দিনে ৰাতি
আবৰি ধৰিছে মৰত ভূমি
মানুহে তোমাক ক্ষমিছে দেৱতা
মানুহকো দেৱ ক্ষমিবা তুমি।

অনুবাদেই হওক, তথাপি ওমৰৰ কবিতা, তথা ফাৰ্চী কাব্যৰ আদি চুফী কবি ওমৰৰ ভাবৰাশি প্ৰথম বাৰৰ কাৰণে 'ওমৰতীৰ্থ'ৰ যোগেদিয়ে অসমীয়া সাহিত্যত আৰু অসমীয়া সমাজত প্ৰৱেশ লাভ কৰিলে। "ওমৰ তীৰ্থ"ই কবি দুৰবাক অসমীয়াৰ আৰু আপোন কৰিলে। অনুবাদ হলেও কবিৰ বিশেষত্ব আছে শব্দ চয়নত আৰু আঁৰ নলগা ছন্দৰ লয়লাস গতিত। গতিকে পঢ়ি যাওঁতে ক'ৰবাৰ পৰা যে অনুবাদ পঢ়িছোঁ এনে এটা ধাৰণা নাহে। কবিৰ স্বাভাৱিক কবিত্ব শক্তিয়ে অনুবাদ হলেও বা আনৰ ভাবৰ দ্বাৰা অনুপ্ৰাণিত হলেও কবিৰ স্বকীয়তা পোৱা যায়। কবি ওমৰৰ ভাবাবেগে কবি দুৰবাৰ অন্তৰত প্ৰকৃততে থৌকি-বাথৌ লগাইছিল—সেয়েহে কবি দুৰবাই ইমান প্ৰাণ ঢালি "ওমৰতীৰ্থ" ৰচনা কৰিব পাৰিলে।

কবি দুৰ্ব্বা মানুহজন

শ্ৰীযতি নাৰায়ণ শৰ্ম্মা

কবি দুৰ্ব্বাই তেখেতৰ আত্মজীৱনীৰ বিষয়ে মোলৈ এবাৰ লিখিছিল—"জীৱনত কোনো দিনে ডাঙৰ মানুহ হোৱাৰ আশা কৰা নাছিলোঁ আৰু ইচ্ছাও নাছিল। সেই কাৰণেই মোৰ 'অতীত' বা আত্মজীৱনী দিবৰ সমল নাই। যাৰ দিলে জগতৰ উপকাৰ হ'ব সেই সকলে দিছে আৰু ভৱিষ্যতে দিও থাকিব। মোৰ—

অতীত আঁতৰি গ'ল আন্ধাৰ গুহাত
বৰ্ত্তমান নোৱাৰোঁ বুজিব,
ভৱিষ্যত ছয়াময়া চকুৰ আগত
উৱাদিহ নোৱাৰোঁ ধৰিব।
শুকান তটিনী খনি ধীৰে ধীৰে বই
সময়ৰ সোঁত পাহৰাই,
আছোঁ মাথো ঠিয় হই শুকান বালিত
নিৰাশাত আশাটি মিলাই"—

সময়ৰ সোঁত পাহৰি গলোঁ, কাজে-কাজেই মোৰ অতীত is a long forgotten dream. নজনোৱাত কাৰোৰ তাত একো হানি নাই। শেহত মাথোন এটি অপ্ৰকাশিত (যি আৰু ভৱিষ্যতে পোহৰ নেদেখে) কবিতাৰ চাৰিটা শাৰী তুলি দি আজিলৈ সামৰণি মাৰোঁ।—

'শান্ত তাপসৰ দৰে থাকিবা এচুকে
এৰি দিয়া বাসনা-বিলাস,
ঘৰে ঘৰে কান্দি কান্দি নকৰা ভুনাই
বিশ্বাসৰ সমূলি বিনাশ।'—

'কবিতা কুঞ্জ'ত, 'শূন্য পৰিচয়', আৰু 'কথা-কবিতা'ত 'চোৰ' পঢ়িবা আৰু তেতিয়াই সকলো বুজিবা।" ইত্যাদি।

আত্মজীৱনী সম্পৰ্কে দুৰ্ব্বাদেৱে ওপৰোক্ত কথাখিনি লিখিছিল আৰু তেখেতৰ স্বভাৱ সম্পৰ্কে তেখেতে নিজেই লিখিছিল—"তাৰ পাছত মোৰ লাজকুৰীয়া স্বভাৱ। বহুত সময়ত মই লাজতে নেখাওঁ বা খাব নোৱাৰোঁ। আৰু এটা কথা—I am very shy before ladies and I get nervous. You will be surprised to know that I cannot go to privy even, in a family, where there are ladies............এইবোৰ কাৰণে মই অকলে অকলে এটা ঘৰত থাকিবৰ মন যায়। পৃথিবীৰ লাজকুৰীয়া মানুহবোৰে যদি তেওঁলোকৰ লাজৰ উহঁটো বিচাৰি পালেহেঁতেন তেন্তে পৃথিবীৰ বহুত প্ৰশ্নৰ সমাধান হ'লহেঁতেন। আৰু হয়তো মোৰো জীৱনৰ ধাৰা আন ফালে বলেহেঁতেন। ইত্যাদি।" দুৰ্ব্বাই নিজৰ কবিতা সম্পৰ্কে লিখিছিল ".........মোৰ কল্পনাকুঞ্জৰ পাহৰণি নৈৰ দাঁতিৰ পঁজাত থকা কবিতা-কুঁৱৰী আধুনিকা বা 'Modernica' নহয়। সেই কাৰণে মোৰ বাহিৰে আনৰ আগত ওলাবৰ ইচ্ছা প্ৰকাশ নকৰে। যদিও মোৰ অনুৰোধত অলপ-অচৰপ ওলাইছিল, কিন্তু বাস্তৱতাৰ আঘাটত বৰ বেছি ৰকমে ঘাইল হৈ আকৌ ভিতৰ সোমাল। ভৱিষ্যতে হেনো কাৰোৰ আগত নোলায়, অৱশ্যে মোৰ বাহিৰে। তোমাৰ চিঠিখন দেখুৱালত মাথোন মোৰ জৰিয়তে তোমালৈ এটা বাতৰি পঠাইছে—

"আকাশৰ কিৰণ কণা নউ পৰোঁতেই
কলি যাৰ আন্ধাৰত লেৰেলি শুকায়,
মাৰ গ'ল জোন-বেলি আকাশত যাৰ
কবিতাৰ চন্দ্ৰহাৰে তাক নুগুৱায়।"

কবিয়ে আকৌ এবাৰ লিখিছিল—"তুমি ভুল বুজিছা, কবিতাবোৰ মই ফালি পেলাব খোজা নাই। সেইবোৰ আপোনা-

আপুনি নষ্ট হৈ গৈছে। মই ধাৰাবাহিকৰূপে কোনো ঠাইতে কবিতা লেখি নথওঁ, য'তে যেতিয়া মন যায় তাতে লেখি থওঁ আৰু লগে লগে নিজে ক'ত লেখিলোঁ পাহৰি যাওঁ। কিন্তু বেছি ভাগ কবিতা মনত থাকি যোৱাৰ কাৰণে সেইবোৰলৈ যত্ন নলওঁ। তাৰ পাছত এদিন শ্ৰীমান তীৰ্থৰ লগত ফুৰোঁতে মোৰ আগৰ যুগৰ দুই-চাৰিটা কবিতাৰ ফাঁকি তেওঁক মাতি শুনাইছিলোঁ আৰু কৈছিলোঁ এইবোৰ কবিতা যতিক লাগে; এইবোৰ কবিতা এতিয়া চলিব জানো। তেওঁ কলে যে কিছুমান rewrite কৰিব লাগিব, নহলে আগৰ যুগৰবোৰ এনেদৰে উলিওৱা ঠিক নহ'ব। এলেহুৱা মানুহ মই—আকৌ rewrite কৰি উলিওৱা মোৰ পক্ষে অসম্ভৱ। মিছাকৈয়ে আনৰ আগত 'বগা-কাউৰী' হৈ ওলোৱাৰ কি আৱশ্যক। এয়েই কথা। সেই দেখিয়েই 'কবিতা নষ্ট হোৱা'ৰ কথা লেখিছিলোঁ। বহীৰ পাতত নেলেখিলেও মোৰ মনৰ পাতত লেখা আছে; কিন্তু তাক আকৌ নতুনকৈ কাগজৰ পাতত লেখিবৰ মন নাযায়। ইমানেই কথা; আশাকৰোঁ অভিমানৰ প্ৰথম কাৰণটো আঁতৰিব পায়। তাৰ পাছত বোধহয় 'raking up my past'-অৰ সম্বন্ধে লেখিছিলোঁ। তাতো তুমি অলপমান ভুল বুজিছা যেন পাওঁ। যতি! মই অতীতত এনে কোনো বেয়া কাম কৰা নাই যাৰ কাৰণে মই বৰ্ত্তমান লাজ পাব লাগিব। মোৰ ভৱিষ্যত আন্ধাৰ বা একেবাৰে নোহোৱা বুলি ধৰিলেও অতীত আৰু বৰ্ত্তমান আৰ্চীৰ দৰে ফটফটীয়া। মই সেইবাৰ কথা এনে ভাৱত লেখিছিলোঁ যে মোৰ ব্যৰ্থ-জীৱনৰ এটা করুণ কাহিনী উজাৰি উলিয়াই নিজে কিয় মনত কষ্ট পাবা। সেই ভাবতহে লেখিছিলোঁ। সংসাৰত বাট বুলিবলৈ ওলোৱা এজন নতুন যাত্ৰীৰ সৰলতাৰ সুবিধা লৈ তেওঁৰ পৰা সকলোখিনি প্ৰয়োজনীয় আহিলাপাতি নিজৰ সুখৰ কাৰণে লৈ তেওঁক বাটত বহুৱাৰ কাহিনীয়ে তোমাৰ মনত বেজাৰহে দিব। সুখ নিদিয়ে। সেই সময়ত যি সকলে ঠিকমনে উপদেশ দি ঠিকবাট বোলাব পাৰিলেহেঁতেন

তেওঁলোকে মাথোন মুখেৰে দুটা-চাৰিটা উকা উপদেশেৰেই নিজৰ কৰ্ত্তব্য সমাধান কৰিলোঁ বুলি ভাবি আঁতৰি গ'ল। অথচ তেওঁলোকৰ কামৰ ওপৰতে মোৰ গোটেই জীৱনটোৱেই নিৰ্ভৰ কৰিছিল। সদায় কল্পনা-ৰাজ্যত উৰি-ফুৰি বাস্তৱ-জগতৰ মোল ধৰিব নোৱাৰিছিলোঁ, অথচ তেওঁলোকে মনকৰাহেঁতেন মোৰ জীৱনৰ গতি আনফালে পোনাই দিব পাৰিলেহেঁতেন। এতিয়া এই কথাবিলাক আলোচনা কৰি বা উজাৰি উলিয়ালে কিবা লাভ হ'ব জানো; নিজে আনৰ পৰা অকামিলা বা অলগদ্ধ বুলি উপাধিহে পাম।" ইত্যাদি। দুৰবাই আকৌ এবাৰ নিজৰ সম্বন্ধে লিখিছিলে "......মোক যেতিয়া ঈশ্বৰে পৃথিবীলৈ পঠাইছিল তেতিয়া বিধাতাই অদৃশ্যভাৱে কপালত লেখিছিল যে চকুৰ পানীৰে জীৱনৰ বাট বুলিব লাগিব আৰু কামতো হৈছে সেয়েই। সেই কাৰণে কাৰোৰ ওপৰত অভিমান নকৰি, কাকো নুদুষি নিয়তিৰ হাতৰ পুতলা হৈ যোৱাই ভাল। অৱশ্যে মনত বেজাৰ লাগে, কিন্তু উপায়তো নাই। তুমি মোৰ চিঠিবোৰ ৰখাই থোৱা, নোথোৱাহেঁতেন আৰু কিছুমান লেখিলোঁ-হেঁতেন যাতে তুমি বুজিবা যে নাৰৱীয়াই কিয় চকুৰ পানীৰে লুইতৰ ভটিয়নী সোঁতত অকলে অকলে পাৰি দিছে।" ইত্যাদি।

কবি দুৰবাদেৱৰ অন্তৰ বৰ সৰল আৰু সৰু ল'ৰাৰ নিচিনা, কোনোৱে টানকৈ এষাৰ কথা কলেও জগৰ লাগে, কোনোৱে নামাতিলেও জগৰ লাগে আৰু নিজেও কাকো টান কথা ক'ব নোৱাৰে। বিশেষতঃ তেখেতৰ প্ৰতি ভবা বা তেখেতৰ মনবুজি চলা কোনো মানুহ নাছিল বুলি তেখেতৰ ধাৰণা। তেখেতে এবাৰ লিখিছিল ".........তাৰ পাছত তোমাৰ কবিতাৰ কথা। কবিতা মই লেখা নাই। লেখাহেঁতেন পঠালোঁহেঁতেন। বাস্তৱৰ কঠোৰ হেঁচাই কবিতা কেনিবা আঁতৰাই পঠালে। তুমি জানা মই অকলশৰীয়া —মোৰ সহায়-সাৰথি কোনো নাই। মুখেৰে বহুতে স্বৰ্গতো তুলি দিয়ে, কিন্তু কাৰ্য্যতঃ কাষলৈ কোনো নাহে। বৰ্ত্তমান আমাৰ নিচিনা

অৱস্থাৰ মানুহৰ কি দুৰৱস্থা হৈছে তুমি তাক বুজিব নোৱাৰা। চাউলৰ পৰা কয়লালৈকে সকলোখিনি ময়েই যোগাৰ কৰিব লাগে। পইচা দিলেও বজাৰত চাউল পাবলৈ নাই (১৯।১০।৪৩ চনত লিখা চিঠি)। বস্তু-বাহানিৰ দাম দিনে দিনে বাঢ়ি গৈছে। তুমি হয়তো ক'বা—"খোৱা-বোৱাটো মই অতি তুচ্ছ বুলি ভাবোঁ"। কল্পনা-ৰাজ্যত বহি এসময়ত ময়ো তেনেকৈ কৈছিলোঁ—কিন্তু বাস্তৱে গটামাৰি বুজাই দিলে যে কল্পনা-ৰাজ্য আৰু বাস্তৱ-ৰাজ্য দুয়োখন বেলেগ। যাৰ কাৰণে ভাবোঁতা-চিন্তোঁতা আছে, যাৰ কাৰণে সহায়-সাৰথি ভৰি আছে, মাথোন তেওঁলোকৰ কাৰণেহে কবিতাৰ ৰাজ্য—আমাৰ নিচিনা নিঃসহায় দুখীয়া মানুহৰ কাৰণে নহয়। তাৰ ওপৰিও নিজৰ মনলৈকো এটা ধিক্কাৰ ভাব আহিছে। নোযোৱা মানুহৰ তালৈ গৈছোঁ, কথা নোকোৱাক কথা কৈছোঁ, হাত নপতাৰ ওচৰত হাত পাতিছোঁ। তেও উদ্ধাদিহ পোৱা নাই। ইয়াতকৈ আৰু কি কৰিব পাৰোঁ! সঁচাকৈয়ে নিজৰ জীৱনটো কি দৰে নষ্ট কৰিলোঁ এতিয়া ভাবিলে বেজাৰ লাগে। মোৰ লগৰ লগৰীয়া বিলাক মোতকৈ কিমান ওপৰত তাকে ভাবি-চিন্তি থাকোঁতে থাকোঁতে নিজৰ মনলৈকো এটা ধিক্কাৰ আৰু অৱসাদ আহিছে। সিদিনা এজনে কৈছে যে মই হেনো সদায় উৰণীয়া চৰাইকে আপোন বুলি ভাবোঁ—ইত্যাদি। এইবোৰ কথা আৰু শুনিবৰ মন নাযায়। এনে অৱস্থাত কবিতা লেখিব পাৰি জানো? অকলে মনে মনে বহি গুন্‌গুনাই থাকিলেও কাগজে-কলমে কৰিবলৈ ভাল নাপাওঁ। তাৰ উপৰিও মোৰ কবিতাই মানুহক আমনি লগালে। তেওঁলোকে বিচাৰে নতুন। তোমালোকৰ সমালোচনা-মন্দিৰৰ-কথাবোৰ তুমি জানাই দেখোন।" ইত্যাদি।

মুঠতে দুৰবাই মানুহৰ ওপৰত বিশ্বাস কৰি কৰি হাৰ মানিলে। মানুহৰ মৰম বিচাৰি হাবাথুৰি খাই ফুৰিও জীৱনত তেখেতে নির্দিষ্ট মৰম বিচাৰি নাপালে। দুৰবাৰ "শেহৰ বীণ" নামৰ কবিতাটি পঢ়িলে বুজা যায়—এসময়ত তেখেতে কেনেকুৱা এখন সুখৰ সংসাৰৰ কল্পনা

কৰিছিল আৰু এজনৰ মৰমৰ কাৰণে জীৱন উটাই দিব খুজিছিল; কিন্তু সেই প্ৰিয় জনেও তেওঁক নেওচি গুছি গ'ল। সেইটো আছিল পুৰীৰ ঘটনা। তাৰ পাছত আকৌ বহুজনৰ পৰা মৰম আশা কৰি খন্তেকৰ কাৰণে নিজকে পাহৰি গৈছিল, কিন্তু—

"অতদিনে আলাসত উমলি ফুৰোঁতে
অকলে আপোন মনে সকলো পাহৰি
সাৰ পাই উঠি দেখোঁ দুচকু মোহাৰি
হঠাতে হেৰাল মোৰ কবিতা কুঁৱৰী।"

ঠিক এইদৰেই কোনোজনে তেওঁক দুষাৰ মৰমৰ কথা শুনাই আৰু গুছি যায়।—

"শুকুলা ডাৱৰ আহি পৰ্ব্বত কোলাত
কটালেহি এৰাতি মাথোন,
পুৱাৰ সমীৰ সতে পুনু উৰি গ'ল
এৰি থৈ নিশাৰ সপোন।
সৰু সৰু পানী কণা শিলনি বুকুত
পৰি ৰ'ল সোঁৱৰণী চিন,
পৰ্ব্বতৰ হুমুনীয়া—জুৰি বই যায়
ভৈয়ামত বিষাদৰ বীণ।"

তেওঁৰ বন্ধু-বান্ধৱ আৰু আপোনজনে এৰি যোৱাৰ বিষয়ে আৰু দুটি ধুনীয়া কবিতা লেখি মোলৈ পঠাইছিল—এটি হৈছে "শিলটিৰো সপোন ভাগিল" আৰু আনটি হৈছে "এটি উৰি যোৱা ৰাজহাঁহলৈ"।

যদিও দুৰবাদেৱৰ জীৱন ব্যৰ্থ হ'ল বুলি তেখেতে ভাবিছিল আৰু জীৱন বিফলে গ'ল বুলি কয় তথাপি তেখেতে আনক তেখেতৰ স্বভাৱ অনুকৰণ কৰিবলৈ কেতিয়াও নিদিয়ে। 'কথা-কবিতা'ৰ "মন্দিৰ" আৰু 'আপোন সুৰ'ৰ "এইবাটে নাহিবা দুনাই" কবিতাত পোৱা যায়

যে তেখেতে যেনেকৈ ভুল বাট ললে সেইদৰে যাতে কোনেও ভুল বাট নলয়।

ছুৰবাৰ ছুখ এইটোৱেই আছিল যে তেখেতক বুজিবলৈ কোনেও চেষ্টা নকৰিলে বা কোনোৱে নুবুজিলে। সেই গতিকেই তেখেতৰ কবিতাত নিৰাশাৰ সুৰ বেছি। তেখেতৰ প্ৰতিটো কবিতাৰে একোটা বুৰঞ্জী আছে। কিবা এটা কথাত কাৰোবাৰ পৰা আঘাত পালেই একোটা কবিতা লিখিছিল। ছুৰবা, মানুহজনৰ কবিতাবিলাকৰ পৰাই তেখেতৰ স্বভাৱ অতি সহজেই বুজিব পাৰি।

দৈনন্দিন জীৱনত ছুৰবাদেৱ বৰ পৰিপাটি আছিল। ভাল কাপোৰ-কানি পিন্ধিছিল, ভাল বস্তু খাইছিল আৰু সদায় ভাল আলোচনা কৰিছিল। কোনো মানুহৰ বিষয়ে তেখেতে বেয়াকৈ আলোচনা নকৰিছিল বা কাকো দোষ নিদিছিল।

তেখেত কলিকতাত থকা কালত আবেলি তেখেতৰ ঘৰলৈ প্ৰায়ে ৺হলিৰাম ডেকা আৰু শ্ৰীযুত তীৰ্থ শৰ্ম্মা আদি গৈছিল। তেখেত সকলৰ লগতো প্ৰায়ে অসমীয়া সাহিত্যৰ আলোচনা চলিছিল। ৺হলিৰাম ডেকালৈ ছুৰবাই বৰ ভয় কৰিছিল, কিয়নো তেখেতে সাধাৰণ একোটা কথাতে বৰ ঠাট্টা কৰিছিল। সেইবুলি তেখেতক বেয়া নাপাইছিল।

ছুৰবা অতিনিয়মীয়া মানুহ আছিল। খোৱা-বোৱা, ফুৰা-চকা সকলো কাম ঘড়ী চাই কৰিছিল। তেখেতৰ খং উঠিলে সাধাৰণতে মুখেৰে নামাতে, কেতিয়াবা চকুপানীও ওলায়, কিন্তু কাকো টানকৈ এবাৰ কথাও নকৈছিল। তেখেত অতি বেছি Sentimental আছিল। কেতিয়া কোন কথাত জগৰ লাগে ধৰিবলৈকে টান।

ছুৰবাদেৱে যাক বৰ বেছি মৰম কৰিছিল তেওঁলোকক প্ৰায়ে সজ পথ ল'বলৈ সতৰ্ক কৰি দিয়ে। তেখেতে এবাৰ মোলৈ লিখিছিল—

"মই উপদেশ দিব নাজানোঁ। আৰু সেইটো মোৰ 'বাবো'

নহয়। তাৰ কাৰণে বহুত ডাঙৰ 'দাড়ীয়া' আৰু 'চুলীয়া' গহীন প্ৰকৃতিৰ ভব্য-গব্য লোক আছে। তেওঁলোকেই সেইবিধ কাম সুচাৰুৰূপে সমাধা কৰিব পাৰিব বুলি মোৰ বিশ্বাস। মই মাথোন মোৰ জীৱনৰ বাটত যি কেইঠাইত ঠেকা খাই সাধাৰণৰ পৰা পিচলি পৰি যি বাটেদি খোজ কাঢ়িব লগীয়া হলোঁ তাকে মাথোন যি ছুই-এজনক খুব বেছি ৰকমে মৰম কৰোঁ তেওঁলোকক উন্মুকিয়াই সাৱধান কৰিব খোজোঁ। অৱশ্যে শুনিলে ভালপাওঁ, নুশুনিলে বেজাৰেৰে নিজৰ কপালকে ছুষি বহি থাকোঁ।......জগতত মানুহৰ ছুটা বেষ্টনী (World) আছে। এটা নিজৰ আৰু আনটো আনৰ। প্ৰথমটোৰ ভিতৰত তেওঁলোকে নিজে কাম-কাজ কৰি ফুৰে আৰু দ্বিতীয়টোৰ ভিতৰৰ বিলাকে সেই কামবিলাকৰ সমালোচনা কৰে। যেয়ে এই ছুটাৰ সামঞ্জস্য ৰাখি কাম কৰি গৈছে তেওঁলোকেই জগতত কৃতকাৰ্য্য হৈছে। যি খন্তেকীয়া হাত চাপৰিত মোহ গৈ সেই সামঞ্জস্যতা ৰাখিব পৰা নাই তেওঁলোকে ব্যৰ্থ-জীৱনৰ ভাৰ বৈ আনৰ হাঁহিয়াতৰ পাত্ৰ হৈছে।...তুমি কিয় বিপদৰ বীণ বজোৱা? তোমাৰ সকলো আছে, তোমাৰ বীণত সদায় যেন উলাহৰ ধ্বনি উঠে। তোমালোক হৈছা পৃথিবীৰ আনন্দৰ স্বৰূপ। তোমালোকৰ মন ঠিক যেন বসন্তৰ কুঁহিপাতৰ দৰে—

বসন্তে বাতৰি দিয়ে ফুৰি বনে বনে
মলয়-কোঁৱৰে চুমি যায়,
এজাৰ উপচি ফুলে ভৰা উলাহতে
পলাশৰ ৰং কোনে চায়!

সেইদৰেই জগতখন যেন তোমালোকৰ আনন্দেৰেই ভৰি পৰক। তোমলোকৰ ৰং দেখিয়েই আনেও যেন ৰং পাওক; তোমালোকৰ হাঁহিয়েই যেন জগতৰ জেউতি চৰাওক। মানুহৰ প্ৰকৃত বন্ধু হৈছে কিতাপ। Human friends may fail, but books will

never. সেইকাৰণে কিতাপক বন্ধ কৰিবলৈ বিশেষ চেষ্টা কৰিবা,— উপকাৰ হ'ব, শান্তিও পাবা।"—ইত্যাদি।

কবি হুৰবাৰ পূৰ্ণ-জীৱনী এতিয়াও প্ৰকাশ পোৱা নাই। তেখেতৰ পূৰ্ণ-জীৱনী লিখিবলৈ হলে তেখেতে বিভিন্ন লোকলৈ লিখা চিঠি-বিলাক গোটাব লাগিব। যি বিলাকত তেখেতে নিজৰ সম্বন্ধে বহুতো কথা লিখিছিল। তাৰ উপৰিও হুৰবাৰ কবিতাৰ পূৰ্ণ সমালোচনাও প্ৰকাশ হোৱা নাই। তেখেতৰ কবিতাৰ কেউটি ধাৰা বহল ভাবে আলোচনা কৰা দৰকাৰ।

* * *

কবি যতীন হুৰবাৰ সোঁৱৰণত

শ্ৰীমুনীন বৰকটকী

'যতু' কবিও নোবোলো, দীঘলীয়াকৈ যতীন্দ্ৰনাথ হুৰবাও বোলাৰ দৰকাৰ নকৰে। অসমীয়াত কবি হুৰবা বুলিলে যিজন একমেবাদ্বিতীয়ম তেওঁক অকল কবি হুৰবাকে বুলিছো। লগতে অৱশ্যে এইটোও মন কৰিবলগীয়া যে আমাৰ হুৰবা ভালেখিনি আছে যদিও শিল্প-সাহিত্য-কলাৰ জগতত বৰ সৰহ হুৰবাৰ নাম সঘনে নোলায়।

মোৰ কাৰণে,—সম্ভৱতঃ সৰহভাগ অসমীয়া সাহিত্যৰসিকৰ বাবেই স্বৰ্গীয় হুৰবা মুখ্যতঃ ওমৰতীৰ্থৰ অনন্য কবি হিচাবেই অমৰ। হুৰবাই আৰু বহুত লিখিছিল—আৰু অলেখ কবিতা, কথা কবিতা। পুৰণি আলোচনীৰ পাতত—বিশেষকৈ বেজবৰুৱাৰ 'বাঁহীত' হুৰবাৰ নানা তৰহৰ প্ৰবন্ধ পাতিও দেখিবলৈ পোৱা যায়। তথাপি যি প্ৰথম অসমীয়া ওমৰ খায়ামেৰে আত্মপ্ৰকাশ কৰি হুৰবাই সেই ১৯২৭-২৮ চন মানতে (?) সকলো অসমীয়াৰে চকুত চাঁত মাৰি ধৰিছিল সেই "ওমৰতীৰ্থ"ৰ কবিতাৰ সোৱাদৰ ওচৰ চাপিব পৰা আৰু কোনো কবিতা হুৰবাৰ আছেনে নাই মোৰ সন্দেহ হয়।

'ওমৰতীৰ্থ' এতিয়া মোৰ ওচৰত নাই। হুৰবাৰ আন কোনো কবিতাৰ পুথি নাইবা ৰচনাও নাই। গতিকে হুৰবাৰ কবিতাৰ অবিস্মৰণীয় পংক্তিৰ উদ্ধৃতি দি নিজে পুলকিত হোৱাৰ উপৰিও আনকো পুলকিত কৰাবো উপায় নাই। সেইটো কিজানি একপ্ৰকাৰে ভালেই। কাৰণ হুৰবাৰ কবিতাৰ "মেমৰেবিলিটি" স্মৰণযোগ্যতা গুণটো ইমান বেছি যে তেওঁৰ কবিতাৰ টুকুৰাবোৰ যেনেকৈ মনত ৰৈ যায় তেনেকৈয়ে তেওঁৰ নাম ওলালেই তাৰ দীঘলীয়া উদ্ধৃতি দিয়াৰ লোভ-সামৰ্ৰা টান হৈ পৰে।

কবি ত্বৰবাৰ ওচৰ চাপিছিলোঁ ল'ৰালিতে, স্কুলীয়া ছাত্ৰৰ হিচাবে। কলিকতাত স্কটিছ চাৰ্চ স্কুলৰ শিক্ষক হিচাবে ত্বৰবাই যেতিয়া কলেজৰ সুবিখ্যাত "ডান্‌ডাচ্" হোষ্টেলৰ "চুপাৰ" নে কি হিচাবে হোষ্টেলৰে এখোটালীত তেওঁৰ ডঙুৰা জীৱন যাপন কৰিছিল তেতিয়া সৰু ল'ৰা হিচাবে তেওঁৰ ওচৰলৈ গৈ—তেওঁৰ সৰ্ব্বজন বিদিত মৰম-সাদৰৰ ভাগ লৈছিলো। কেঁকোৰাচুলীয়া, অসম্ভৱ লাজকুৰীয়া, বেচ্ ধুনপেছ্ সচেতন ত্বৰবা মানুহ জনৰ সৈতে পৰিচয় আছিল সেয়া। সেইটো যত্ন কৰিব মোল পোৱা বয়স নাছিল। পুনৰ পাইছিলো ডেকাকালত—'ওমৰতীৰ্থৰ' পঢ়ি অতোবাৰ পাছত। তেতিয়া হয়তো ত্বৰবাৰ কবিসত্তাৰো অলপ সান্নিধ্য পাইছিলো। তথাপি নিচেই চুচুৰ্ৰীয়া-কৈহে। কাৰণ যি সময়ত ৺ বীণা বৰুৱা, ৺ মাধব বেজ বৰুৱা, শ্ৰীতীৰ্থ নাথ শৰ্ম্মা আৰু আজিৰ গোলাঘটীয়া এম-এল-এ শ্ৰীনবেন শৰ্ম্মা, যতীন গোস্বামী, কবি যতি নাৰায়ণ শৰ্ম্মা নাইবা বৰদৈচিলাৰ 'দিলদাৰ গুলজাৰ ফুলজাৰী' লিখক সম্পাদক 'শিপ্ৰা বৰুৱা' আদিয়ে ঘনে ঘনে ত্বৰবাৰ ওচৰলৈ গৈ তেওঁক ভুলাই আৰু ভুলি ত্বৰবাক লিখিবলৈ উৎসাহ দিছিল নাইবা লিখা আদায় কৰিছিল; সেই সময়ত কলিকতাতে আছিলো যদিও ত্বৰবাৰ ওচৰলৈ তেনেকৈ যাবলৈ এৰিছিলো। কলিকতা এৰি ডিব্ৰুগড়-বাসী হোৱাৰ পৰা তেওঁক আৰু লগ পোৱাই নহল একপ্ৰকাৰ। বহুদিনৰ পাছত অলপতে শিৱসাগৰত বেজবৰুৱা শতবাৰ্ষিকীৰ সময়ত কেইজনমান বন্ধুৰ লগত গৈ ত্বৰবাৰ দিখৌপৰীয়া পুৰণি ঘৰটো দেখা পাইছিলো মাথোন। তেতিয়া যতীন ত্বৰবা আৰু নাই।

এইকণ চিনাকিৰে ত্বৰবাক চিনি পাইছিলো বুলি ক'বলৈ যেনেকৈ সাহ নহয়; বিশেষকৈ তেওঁৰ নিচিনা আপোন সুৰীয়া আত্মসমাহিত কবি এজনক;—তেনেকৈ 'ওমৰ তীৰ্থ'ৰ বাহিৰে ত্বৰবাৰ আন ভালেমান কবিতা ভালকৈ নপঢ়াকৈ আৰু পঢ়াতো কিছুমান মোৰ সিমান ভাল নলগাকৈ—কবি ত্বৰবাৰ কবি-কৰ্ম্মৰ-চৰ্চ্চা কৰিবলৈকো ভয় লাগে।

কিন্তু এটা কথা বিনাবাক্যব্যয়ে ঘপহকৰে কৈ পেলাব পাৰি যে আমাৰ সৰ্ব্বসাধাৰণৰ 'কবি'ৰ যিটো "ইমেজ" বা ভাবমূৰ্ত্তি সেই "ইমেজ" ত্বৰবাৰ বাহিৰে কিজানি আন কোনো অসমীয়া কবিৰ গাতে তেওঁতকৈ পৰিপূৰ্ণভাৱে মূৰ্ত্তিমন্ত হোৱা নাই। চন্দ্ৰকুমাৰ আগৰৱালাতো হোৱা নাই। কাৰণ আগৰৱালাৰ কবি মূৰ্ত্তিত তামোলবাৰী চাহ বাগিছাৰ মালিক হিচাবে আৰু বাতৰি কাকতৰ মেনেজাৰ প্ৰোপাইটাৰ হিচাবে তেওঁৰ কাৰ্য্যকুশলতাই কিছু চোকা পলাইছে। আনকি আপোন ভোলা ৰত্নকান্ত বৰকাকতীও নহয়—কাৰণ বৰকাকতী যিমানেই কবিভাবাপন্ন নাথাকক, তেওঁৰ লগতে আছিল এটা দাৰ্শনিকতা, বেদ-উপনিষদ-ৰবীন্দ্ৰনাথ পৰিপুষ্ট চিন্তাশীলতা—যিটো ঠিক আমাৰ সচৰাচৰ কবিৰ মূৰ্ত্তিৰ সৈতে পূৰাকৈ খাপ নেখায়। এই হিচাবে কিজানি যতীন ত্বৰবাই আধুনিক অসমীয়া কবিৰ আটাইতকৈ নিভাঁজ, আটাইতকৈ সম্পূৰ্ণ কবি। অৱশ্যে এই কথাত কবিৰ জীৱন-চৰ্য্যা আৰু বাহ্যিকৰূপৰো ইঙ্গিত আছে।

কবিও কবি,—ওমৰ খায়ামৰ দৰে "হেডনিষ্ট" কবি জীৱনৰ চলচঞ্চলতা আৰু ক্ষণস্থায়িত্বৰ নিবিড় উপলব্ধিৰে কৰুণ অথচ থাকোতে সময় সুৰাৰ পিয়লা ভৰাই লোৱা—যি কেইদিন জীয়াই আছা জীৱন পাত্ৰৰ মদিৰা শেষবিন্দুলৈকে শুহি খোৱা—ধৰণৰ উগ্ৰ ভোগবিলাসী আনন্দোচ্ছল। ওমৰ খায়াম, চাদী, ৰুমী, হাফিজ সেই শ্ৰেণী কবিৰ নাম ললেই সুৰা সাধক, সৌন্দৰ্য্যবোধৰ আৰু ৰহস্যময়তাৰ এখন অপৰূপ অতিন্দ্ৰীয় সুকীয়া জগতৰ বাৰ্ত্তা আৰু বৰ্ণালী চকুৰ আগত ভাহি উঠা পাৰস্যীয় কাব্য জগতখনে যি কোনো ডেকা গাভৰুকে উন্মনা কৰি তোলে, সময়ত উতনুৱাও কৰে। তাৰ ভিতৰতো ওমৰে এসময়ত প্ৰাচ্য-পাশ্চাত্যৰ সকলোৰে মানসিকতাত এক অপূৰ্ব্ব শিহৰণ আৰু আলোড়নৰ প্ৰৱাহ বোৱাইছিল। প্ৰাচ্যৰ আমিও বিলাতী চাহাব ফিট্‌জেৰাল্ডৰ ওমৰৰ ৰুবাইয়াতৰ ভাঙনি নে ৰূপান্তৰ পঢ়ি মতলীয়া হৈছিলোহঁক—। মূল ফাৰ্চীত পঢ়া লোক কেইজনমান

ওলালেহেঁতেন কোৱা টান। ফিট্‌জেৰাল্ডৰ স্বকীয় কবি প্ৰতিভাব জলঙাইদি সবকি অহা অভিনৱ ওমৰ খায়ামৰ স্বাদে আৰু আকৰ্ষণে সকলো প্ৰান্তীয় ভাষাতে এই শতিকাৰ আগডোখৰত খলকনি তুলিছিল। অইন প্ৰদেশৰ ভাষান্তৰৰ কথা কোৱাৰ উপায় নাই। কিন্তু সেই সময়ত বঙলা ভাষাত কবি নৱেন্দ্ৰদেৱ, কান্তি ঘোষ, হেমেন্দ্ৰ ৰায় আদিৰ খায়ামৰ ভাঙনিৰ কথা শিক্ষিত শ্ৰেণীৰ প্ৰায় মুখে মুখে হৈছিল। ভগীৰথে সুৰধুনী গঙ্গাৰ ধাৰা মৰ্ত্তলৈ বোৱাই অনাদি আমাৰ অসমীয়া কবি যতীন দুৰৰাই ওমৰৰ অমৰ ৰুবাইয়াতবোৰ অনবদ্য ভাষা আৰু ব্যঞ্জনাৰে অসমীয়াৰ মানসিক ভূমিলৈ প্ৰবাহিত কৰাটো এটা জয়জয়কাৰ কীৰ্ত্তি। অনুবাদ, ভাঙনি—কিন্তু এনেকুৱা মৌলিক অনুবাদ এনেকৈ এজন চেঙেলীয়া কবিৰ অনুভূতি অভিজ্ঞতা আপোন কৰি লৈ নিজৰ থলুৱা মন আৰু মাতৰ সাঁচত ঢালি প্ৰত্যেককে অন্তৰ জিনিব পৰাকৈ পৰিবেশন কৰিব পৰাৰ কৃতিত্ব কোনো অনুবাদকৰ পক্ষে সম্ভৱ নহলহেঁতেন যদিহে লগতে তেওঁ এজন প্ৰথম শ্ৰেণীৰ কবিও নহলহেঁতেন। কবি যতীন দুৰৰাৰ শ্ৰেষ্ঠতা এইখিনিতে যে অনুবাদক ৰূপে আবিৰ্ভাৱ হৈয়ো তেওঁ এজন শ্ৰেষ্ঠ কবিৰূপে এখন ভাঙনি কবিতাৰ জৰিয়তে অপ্ৰতিদ্বন্দীভাৱে প্ৰতিষ্ঠিত হব পাৰিলে। দুৰৰাৰ ওমৰতীৰ্থ মোৰ বাবে আৰু এটা ব্যক্তিগত কাৰণত তাৎপৰ্য্যপূৰ্ণ। ১৯২৫ নে ২৬ চনত মোৰ স্বৰ্গীয় দেউতা দুৰ্গাধৰ বৰকটকীয়ে দুৰৰা কলিকতাত থকা দিনতে তেওঁৰ এই যুগান্তৰকাৰী অনুবাদ গ্ৰন্থখন পোনতে প্ৰকাশ কৰিছিল।

পাছে আন বহুতৰে দৰে এসময়ত দুৰৰা কবিৰ ওমৰ তীৰ্থৰ "কোৰেট্ৰেইন" (চতুষ্পদ ?) বোৰ গুণ গুণাই, সুৰীয়াকৈ গাই অপৰি-সীম তৃপ্তি পাইছিলো যদিও পৈণত বয়সত তেওঁৰ কবিতাত cloying sweetness টোৱে আমুৱাইছিলগৈ। খায়ামী ৰুবাইয়াতেই বোলক, হাফিজৰ সুৰেই বোলক, সেইবোৰ কবিতাৰ সৌন্দৰ্য্য থাকিলেও সকলো বয়সত সেই জাতীয় কবিতা সমানে ভাল

নেলাগে। কেতিয়াবা ভাবো যতীন দুৰৰায়ো কিজানি আজীৱন কুমাৰ হৈ নথকা হলে তেওঁ সৰহভাগ যেনে ধৰণৰ কবিতা লিখিছিল তেনেকুৱা কবিতা নিলিখিলেহেঁতেন। কিজানি খায়াম বা হাফিজ বা খাদীক "আউটগ্ৰো" কৰিলেহেঁতেন। অকল 'ওমৰ তীৰ্থই' নহয় যতীন দুৰৰাৰ পাছৰবোৰ কবিতাত মোৰ ধাৰণাৰে ফৰাচী ভাষাত যিটো কিজানি fin de siecle সেই জাতীয় মুখ্যতঃ শতাব্দীশেষৰ অতি ধুনীয়া কবিতা হয়তো কিছু "ডিকাডেন্ট" লক্ষণাক্ৰান্ত। এনে কবিতা কোনো বয়সলৈকে আৰু কোনো এটা সময়ত খুব ভাল লাগে, এৰিবৰ মন নেযায়। কিন্তু শেষলৈ আমুৱায়। অতি আল-ফুলীয়া আৰু অতি লেহুকা যেন লাগে।

ওমৰ তীৰ্থই যদিও কবি দুৰৰাৰ ঘাই কীৰ্ত্তিস্তম্ভ তথাপি সেই ভাঙনি কবিতা তেওঁৰ কাব্য প্ৰতিভাৰ পাতনিহে। পাছত তেওঁ অসংখ্য কবিতা ৰচিলে, কথা কবিতা লিখিলে, কিছু কিছু গদ্য ৰচনাতো হাত দিলে। বহুত পঢ়িলে। হয়, পঢ়িলে ;—যতীন দুৰৰা আমাৰ আধুনিক কবি সকলৰ ভিতৰত এজন অতি "ৱেল-ৰেড্" কবি আছিল। যিটো সম্ভৱতঃ তেওঁৰ সমসাময়িক অসমীয়া কবি সকলৰ অনেকৰে ক্ষেত্ৰত সত্য নহয়। সাহিত্য সভাৰ এক অধিবেশনৰ সভাপতিৰ আসনৰ পৰা দিয়া দুৰৰাৰ ভাষণত তেওঁৰ বিস্তৃত অধ্যয়ন আৰু সুস্থ-সমালোচনাত্মক দৃষ্টিভঙ্গী সুন্দৰকৈ প্ৰকাশ পাইছিল। কৰ্ম্মজীৱনৰ সৰহখিনি সময় তেতিয়া কলিকতাৰ মুকলি আলোকিত বাতাবৰণত ডঙুৱা জীৱনলৈ তদানীন্তন মহানগৰীয়া সংস্কৃতিৰ বৌদ্ধিক আৰু আনুভূতিক প্ৰবাহ আৰু আলোড়ন বিলাকৰ সৈতে দুৰৰা প্ৰত্যক্ষভাৱে জড়িত নাছিল যদিও তেওঁ এনেকুৱা "আয়ভৰি টাৱাৰিষ্ট" আত্মসৰ্ব্বস্ব ; নিৰ্জনতাবাদী কবি আছিল যাক চাৰিপাশৰ বা বতাহে একেবাৰে নুছুইছিল বা যি সকলো প্ৰকাৰ সময়ৰ আহ্বানৰ পৰা উৰ্দ্ধত আছিল। মোৰ সদায় মনত হয় বহু বছৰ ধৰি প্ৰবাসত অজ্ঞাত বাস কৰি থকা, অসম্ভৱ লাজকুৰীয়া মৰহাফুলৰ দৰে বিষাদসিক্ত

মাধুৰ্য্যৰে মধুৰ যতীন দুৰবাৰ কাব্য সৃষ্টিতকৈ দুৰবা মানুহ জনৰ, তেওঁৰ কবি চিত্তৰ, অসমীয়া কবি সকলৰ ভিতৰত একপ্ৰকাৰ একক ব্যক্তি চেতনাৰ আৰু কাব্যসাধনাৰ মূল urge "আৰ্জ"বোৰ মানসিকতা আৰু "চাইকোচিচ" সম্পৰ্কে—বায়ৰণ, শ্বেলী আদি কবিৰ দৰে in depth সুগভীৰভাৱে বিশ্লেষণ আৰু অধ্যয়ন কৰাৰ থল আৰু আৱশ্যকতা আছে। ওপৰে ওপৰে দুৰবাৰ সুন্দৰী কবিতাৰ বিষয়ে বহুতো আলোচনা বিলোচনা হৈছে যদিও এনে ধৰণে সমগ্ৰ দুৰবা কবি সত্তাৰ সমীক্ষণলৈ কোনেও মন মেলা নাই।

যিহক, সেইখিনি ঠিক প্ৰাসঙ্গিক কথা নহয়। ক'ব খুজিছিলো এই বুলিহে যে পাছলৈ এটা বয়সত দুৰবাৰ ইননি-বিননিৰে ভৰা, মৰম-আকলুৱা, বহু সময়ত কিছু পেনপেনীয়া ধৰণৰ বিৰহ বিধুৰ কবিতাবোৰ ভাল নলগা হৈছিল। এনেকি তেওঁৰ কবিতা namby-pamby মডলিন ভাবাবেগগ্ৰস্ত বুলি চোকা সমালোচনা কৰি মই ইংৰাজীতে এজন সম্পাদকলৈ চিঠিও লিখিছিলো যাৰ সমৰ্থন বা প্ৰতিবাদত কোনেও একাষাৰো লিখা নাছিল। বহু বছৰৰ আগতে যি সময়ত মই আসাম "ট্ৰিবিউনত" সেই চিঠি লিখিছিলো তেতিয়া যিমান দূৰ মনত পৰে দুৰবা জীৱিত আছিল। তেওঁ মোৰ সমালোচনা কেনে পাইছিল নেজানো। কিন্তু মোক,—যাক তেওঁ কবো বুলিলে অভিভাৱকৰ দৰে শাসন কৰিব পাৰিছিল আৰু প্ৰয়োজনত টান কথা কলেও মোৰ কোনো প্ৰতিবাদ নৰজিলহেঁতেন; তেওঁ সেই চিঠিৰ বাবত একো কোৱা বা লিখা নাছিল। মই নিজেই অনুতপ্ত হৈছিলো, কিয় এনেকুৱা এজন বেদনাজৰ্জৰ স্পৰ্শকাতৰ শিশু হৃদয়, মৰমীয়াল গুৰুতুল্য মানুহৰ কবিতাৰ বিষয়ে মই কিয় তেনেকৈ এক-তৰফা কঠুৱা মন্তব্য কৰিবলৈ গৈছিলো বুলি। এক হিচাবে যতীন দুৰবাক সোঁৱৰা মানেই হল নানান ঘাত প্ৰতিঘাত সহ্য কৰি, অকল-শৰীয়া দূৰণিবটীয়া জীৱনৰ দুই এক নিৰ্ম্মম দুৰ্ঘটনাবো কৰলত পৰি, জীৱন জুৰি বহু আবেগিক আঘাত আৰু হেপাহৰ ব্যৰ্থতাৰ দুখ ভোগ

কৰিও হাঁহি মুখে আপোনাতে আপুনি হেৰাই কবিতা আৰু সুন্দৰৰ আৰাধনা কৰি যোৱা কবি প্ৰাণ এটাৰ কথা সোঁৱৰা। যতীন দুৰবা বোধ হয় প্ৰকৃততে "তোমাৰ কীৰ্ত্তিৰ চেয়ে তুমি যে মহৎ" শ্ৰেণীৰ মানুহ আছিল। তেওঁৰ কবিতাক আক্ৰমণ কৰিলে একপ্ৰকাৰ সেই কোমল আপোন মানুহ জনকে আঘাত কৰা হয়। হুইটমেনে কোৱাৰ দৰে who touches this touches a man. যিটো কৰা দেখাতে অন্যায়। মই "ৰিকেণ্ট" কবিৰ নোখোজো—দুৰবাৰ সৰহ সংখ্যক কবিতাৰ বিষয়ে মোৰ তাহানিৰ সেই মতামত সলনি কৰাৰ বৰ বেছি কাৰণ মই নেদেখো। যদিও সেইদৰে লিখোতে পঢ়াতকৈ দুৰবাৰ আৰু বহুত বেছি লিখা মই পাছলৈ পঢ়িছিলো আৰু পঢ়ি মুগ্ধ হৈছিলো। তথাপি মোৰ দুখ লাগে নিৰাপৰাধী বোধকৰো, তেনে এজন মানুহক তেনে এটা সময়ত তেনেকৈ কোৱা বাবে। কালৈ কলেজৰ অধ্যাপক যতীন্দ্ৰ নাথ দুৰবাৰ সৈতে মোৰ কোনো দিনেই দেখা হোৱা নাছিল, শিৱসাগৰতো তেওঁক লগ পোৱা নহল। তথাপি যি জন দুৰবাক মই পঢ়িছিলো সেইজন দুৰবাৰ স্মৃতি মোৰ এতিয়াও মনলৈ ঘনে ঘনে আহি থাকে। সেইজন দুৰবা মই কৰা সেই বিচাৰ "এচটিমেট" প্ৰকৃততে অৰ্দ্ধ সত্যহে—সম্পূৰ্ণভাৱে যথাৰ্থ নহয় বুলি মই এদিন অনুভৱ কৰোঁ।

যতীন দুৰবাৰ এখনো কবিতাৰ কিতাপ বৰ্ত্তমান মোৰ হাতত নাই। আগতেও যে দুৰবাৰ সকলো কবিতা পঢ়িছিলো সিয়ো নহয়। এক বাধা আছিল নিতান্ত আৱেগিক, হৃদয় নিৰ্ভৰ কবিতাৰ প্ৰতি মোৰ কিবা এটা সহজাত বিৰাগ, এলাৰ্জি—। যিটোৰ বাবে শ্বেলী বা কীটছৰ কবিতাতো বহুসময়ত সিমান ৰস নেপাইছিলো। আৰু এটা কাৰণ আছিল—দুৰবাৰ কবিতাৰ কিবা এক বৈচিত্ৰ্যৰ অভাৱ, আৰু একঘেয়েমি। কিন্তু মোৰ সেই অজ্ঞতাই তেওঁৰ অসংখ্য অনুপম কবিতাৰ সোণ কমাব নোৱাৰে নাইবা তেওঁৰ আপুৰুগীয়া ধৰণৰ অভিনৱ কথা-কবিতা সমূহৰ আকৰ্ষণো লাঘৱ কৰিব নোৱাৰে।

যতীন ডুৰবা চিৰকাল অসমীয়া কবিসকলৰ অন্যতম শ্ৰেষ্ঠ কবি হিচাবে পৰিগণিত হৈ থাকিব। "মোৰ এই হিয়াখনি জেতুকা পাতৰদৰে···" এনে অপূৰ্ব্ব কবিতাৰ ছত্ৰ কোনে পাহৰিব? পাহৰা টান যদিও অৱশ্যে মই নিজে পাহৰিলো। মনত থকা হলে বা ডুৰবাৰ কোনো কিতাপ হাততে পোৱাত থকা হলে তেওঁৰ কবিতাৰ স্মৰণীয় পংক্তি-বোৰৰ উদ্ধৃতি নিদিয়াকৈ থকা টান হলহেঁতেন। "তুমি মোক নেযাবা পাহৰি" জাতৰ কবিতাবোৰৰ বেথা-ভৰা সুৰটোৱো অৱশেষত সুৰধ্বনি সতকাই মাৰ নেযায়। ডুৰবা এনে সুৰৰ কবিতাৰ ক্ষেত্ৰত নিঃসন্দেহে এজন pace-setter, গতি নিৰ্দ্দেশক। পিছৰ কালৰ সৰহভাগ অসমীয়া ৰোমাণ্টিক কবিতাতে ডুৰবাই অনা ঠাচঁটো বৈ যোৱা যেন লাগে। অলপতে লক্ষ্মীনাথ ফুকনৰ "সোণালী সপোনৰ" কবিতাবোৰ পঢ়োতেও মোৰ বাৰেপতি ডুৰবালৈ মনত পৰিছিল। দৰাচলতে অকল ফুকনেই নহয় তেওঁৰ সমসাময়িক এটা গোট কবিকুলৰ কবিতাৰ সুৰ ডুৰবাৰ সৈতে একে, আৰু ডুৰবাৰ পিছৰ নব্য-ডুৰবাৰো সংখ্যা আমাৰ কবিতাত তাকৰ নহয়। গতিকে ডুৰবাই একৰকম কবিগুৰুকুল বা "স্কুল" থাপি গল বুলি কব পাৰি কি জানি—।

যদুকবি যতীন্দ্ৰনাথ ডুৰবা যে আধুনিক অসমীয়া কবি সকলৰ এজন অন্যতম শ্ৰেষ্ঠ কবি তাত সন্দেহ নাই। চন্দ্ৰকুমাৰ আগৰৱালা, ৰঘুনাথ চৌধাৰী, ৰত্নকান্ত বৰকাকতী, শৈলধৰ ৰাজখোৱা যি শ্ৰেণীৰ শ্ৰেষ্ঠ কবি যতীন ডুৰবাও সেই শ্ৰেণীৰে শ্ৰেষ্ঠ নে তেওঁৰ কিবা বেলেগ বিশেষত্ব বা মূল্য আছে সেইটো মই ঠিক কব নোৱাৰো। কিন্তু মোৰ মনেৰে ডুৰবাৰ পাছৰ আমিবোৰে, সাধাৰণতে মফিজুদ্দিন আহমদ হাজৰিকাৰ দৰেই যতীন ডুৰবাকো এক বিশেষ ধৰণৰ দৰ্শনেৰে অনুপ্ৰাণিত অসমীয়া কবি বুলিয়েই মনত পেলাঁও আৰু পেলাম। ডুৰবাৰ হয়তো এই বিলাকতকৈ কিবা এটা প্লাচ (— +) আছিল যিহৰ বাবে আন কেবা পক্ষীয় লগৰীয়া কবিতকৈ

তেওঁলৈ আমাৰ অলপ বেছি মনত পৰে আৰু তেওঁক এখন স্বকীয়া আসন দিব খোজো। আগতে কৈ অহা ডুৰবাৰ কবিতাত "স্মৰণীয়তা" memorability হয়তো ডুৰবাৰ জন প্ৰিয়তাৰ আৰু এটা কাৰণ হব পাৰে। কিন্তু অকল কবিতা পংক্তিৰ স্মৰণযোগ্যতাৰ আলম লৈয়ে কোনো কবি স্মৰণীয় বা জনপ্ৰিয় হৈ সদায় থাকিব নোৱাৰে। If I should die, think only this of man/that there's some corner of a foreign field/that is far ever boyhood, there shall be······এই শাৰী কেইটা ঘূৰি ঘূৰি মনত নপৰা কবিতা-ৰসিক কমেই ওলাব কিজানি। কিন্তু সেই লাইন কেইটাক কবি ৰুপাৰ্ট ব্ৰুকৰ নাম কেইজনে জানে, কেইজনে ব্ৰুকলৈ মনত পেলায়।

ডুৰবাৰ কবিতাৰ সমালোচনা কৰিবলৈ এই প্ৰবন্ধ লিখিবলৈ লোৱা নাই। কবি যতীন ডুৰবাৰ স্মৃতিত এপাহি ফুল যাচিবলৈ বুলিয়েই লিখিছো। কিন্তু কবি প্ৰশস্তিয়ে প্ৰিয় কবি জনৰ ভৱিষ্যৎ-সম্পৰ্কী প্ৰশ্নটো এৰাই যাব নোৱাৰে, যোৱা উচিতো নহয়। যতীন ডুৰবাৰ কবিতাৰ কিবা স্থায়ী মূল্য আছেনে? আজিৰ পৰিবৰ্ত্তিত যুগ পৰিবেশৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত ডুৰবাৰ কবিতাৰ পৰা কিবা পাথেয় সংগ্ৰহ কৰিব পাৰিনে; নাইবা আজিৰ মনৰ প্ৰশ্ন সমস্যাৰ কিবা সহাঁৰি তেওঁৰ কবিতাত আছেনে? ডুৰবাৰ খ্যাতি কিমান দিন থাকিব এনেকুৱা প্ৰশ্নও উঠিব। মোৰ মনত ৰখাত আঁৰ লগা নাই যদি আমাৰ কৃতী সাহিত্য সমালোচক আৰু লিখক শ্ৰীহোমেন বৰগোহাঁঞি-এ মাহেকীয়া অসমীয়াতে নে ক'তে এনে এটা প্ৰশ্ন তুলিছিল আৰু তাৰ উত্তৰো দিছিল—সম্ভৱতঃ "নিগেটিভত"। টি, এচ, ইলিয়টে এসময়ত বিচৰা দি বিশ্বৰ সমগ্ৰ শ্ৰেষ্ঠ কাব্য পৰিক্ৰমাৰ ধাৰাবাহিকতাৰ ওপৰত খোপনি লৈ একো একোজন কবিৰ বিচাৰ কৰিবলৈ গলে, আমাৰ অসমীয়া কাব্য পৰিক্ৰমাৰ ফালৰ পৰা চাই যতীন ডুৰবাৰ কবিতাক তেনে আখ্যা দিব পাৰি। সেইটো এনে

দৰে বিচাৰ কৰি চোৱা কথা। সেই পৰীক্ষাৰ পৰিণামলৈ অপেক্ষা নকৰি অন্ততঃ এই বুলি বোধহয় ক'ব পাৰি যে যতীন দুৰবাৰ কাব্য কৃতিত্ব এইখিনিতেই যে মানুহ-কবি আৰু লিখক-কবিৰ (?) মাজৰ যিটো সমন্বয় আৰু সঙ্গতি লক্ষ্য কৰা যায় তেনে সামঞ্জস্য, তেনে একত্ব অসমীয়া কবিতাত বিৰল। যতীন দুৰবা কেৱল কবি বুলিয়েই প্ৰসিদ্ধ হৈছিল আৰু সেই কবিৰ খ্যাতি লৈয়ে তেওঁ শেষলৈকে বৈ গল। সেই হিচাবে যতীন্দ্ৰ নাথ দুৰবাক সম্ভৱতঃ চন্দ্ৰকুমাৰ আগৰৱালাৰ সৈতে আধুনিক অসমীয়া কবি সকলৰ "প্ৰোটোটাইপ" বুলি কলে বৰ ভুল কোৱা নহব। দুৰবাৰ শ্ৰেষ্ঠতাৰ দৰে দুৰ্ব্বলতা খিনিও সেই Prototype ৰে সৰলতা-দুৰ্ব্বলতা।

দুৰবাৰ কথা-কবিতা

শ্ৰীনলিনী ধৰ ভট্টাচাৰ্য্য

দুৰবাৰ কবিতা অসমীয়া কাব্যামোদীয়ে এটা সময়ত আস্বাদন কৰিছিল সঁচা, কিন্তু আজিৰ নিবিষ্ট পাঠকৰ বাবে সেইবোৰ স্বাদহীন হোৱাৰ সম্ভাৱনাই বেছি। আধুনিক সাহিত্যৰ পটভূমিত পূৰ্বসূৰী ম্লান হোৱাৰ আশঙ্কা যোল অনাই থাকে; দুৰবাৰ কবি-প্ৰতিভাৰ বেলিকাও এই কথা প্ৰযোজ্য। ইয়াৰ কাৰণ, তেওঁ অতিশয় আত্ম-কেন্দ্ৰিক আৰু ভাবালু; তেওঁৰ কবিতাত বৌদ্ধিক উপাদান আৰু অভিজ্ঞতাৰ বৈচিত্ৰ্যৰ অভাৱ। তদুপৰি, যুগ আৰু সমাজ সম্বন্ধে শোচনীয় উদাসীনতাও ইয়াৰ অন্যতম কাৰণ। তথাপিও তেওঁৰ কাব্য-সাধনাৰ ঐতিহাসিক মূল্য অনস্বীকাৰ্য্য। তেওঁৰ কবিতাৰ আঙ্গিক সমকালীন কাব্য-পৰিক্ৰমাত এটি উজ্জ্বল প্ৰয়াস বুলি ক'ব পাৰি। বনফুলৰ "উৰি যোৱা বাজহাঁহলৈ" নামৰ কবিতাৰ ইমেজ, কল্পনা, ভাষা, আৰু ছন্দই আজিৰ কাব্য-ৰসিককো আকৃষ্ট নকৰাকৈ নেথাকে। আন্তৰিকতাৰে উজ্জ্বল 'শূন্য-পৰিচয়', "তোমালৈ" (শ্বেলীৰ Lines to an Indian air"ৰ অনুসৰণত লিখা) আদি কবিতাও একনিষ্ঠ হৃদয়বাৰ্ত্তা হিচাপে স্মৰণযোগ্য। ভাবাবেগক সুসংহত কৰি মননশীলতা আৰু ভাব-বৈচিত্ৰ্যৰে সমৃদ্ধ কৰাৰ প্ৰচেষ্টা নোহোৱা বাবে দুৰবাৰ আটাইবোৰ কবিতা নিঃস্বাৰ্থ বস্তু হৈ নপৰিল। অৱশ্যে ওমৰ-খায়ামৰ সাৰ্থক অনুবাদক হিচাপে দুৰবাৰ কৃতিত্ব অবিস্মৰণীয়।

দুৰবাৰ কথা-কবিতা সম্পৰ্কেও কম-বেছি পৰিমাণে ওপৰৰ মন্তব্যকে দোহাৰিব পাৰি; এইবোৰ কবিতাতো আমি ইন্দ্ৰিয়গ্ৰাহ্য জগতৰ সন্ধান নেপাওঁ। ইয়াত কবিৰ ইন্দ্ৰিয়ানুৰক্তি স্বপ্নময়

ভাবাবেগত পৰিণত হৈছে। এনে ৰোমাণ্টিক স্বপ্নময়তাই ডুৰবাৰ কথা-কবিতাৰ ঘাই বৈশিষ্ট্য।

একপ্ৰকাৰ সন্ধানী দৃষ্টিৰ ফলতে কথা-কবিতাৰ জন্ম। কাব্যৰ ইতিহাস কাব্য-মুক্তি আৰু বৈচিত্ৰ্যৰ ইতিহাস। এনেবোৰ কাৰণতে এদিন টুৰ্গেনিভৰ Prose-Poems নাইবা হুইটমেনৰ Leaves of Grass ৰ সৃষ্টি হৈছিল। একালত ছন্দ কবিতাৰ অপৰিহাৰ্য্য অঙ্গ বুলি বিবেচিত হৈছিল। আজিৰ কবিয়ে ইয়াৰ পৰাও মুক্তি বিচাৰিছে; কবিতাৰ পটভূমি অতিৰিক্তভাৱে বিস্তৃত কৰি কবিতাক 'স্মৰণীয় উক্তি' বুলিছে। কবিতা স্মৰণীয় নে অবিস্মৰণীয় উক্তি কোৱা টান, তথাপি স্পন্দিত গদ্য অথবা মুক্তকৰ ব্যৱহাৰে কাব্য-প্ৰকৰণৰ পৰিধি বিস্তৃত কৰি কবিতাৰ মৰ্মবস্তুত ইতিহাসচেতনা আৰু কালজ্ঞানক ঠাই দিবৰ বাবে যে সুযোগ দিছে তাক নুই কৰিব নোৱাৰি। কথা-কবিতা অৱশ্যে স্পন্দিত গদ্য নহয়, ই বৰ্ণণাধৰ্মী ৰূপকাত্মক কাব্যিক গদ্য। ইয়াত স্পন্দিত গদ্যৰ অৰ্থঘনতা নাই।

সকলো কাব্য-ৰসিকেই এইকথা স্বীকাৰ কৰিব যে অনুভূতিৰ স্নিগ্ধ অপূৰ্ব ব্যঞ্জনাময় ভাষাই কবিতা পদবাচ্য হ'ব পাৰে। কবিতাত বহিৰঙ্গই সকলো নহয়, তাৰ অন্তৰ্নিহিত চৰিত্ৰৰ ওপৰতহে কবিতাৰ সৌন্দৰ্য্য নিৰ্ভৰশীল। কথা-কবিতাৰ ক্ষেত্ৰতো সম্ভৱতঃ এই অন্তৰ্নিহিত চৰিত্ৰৰ ওপৰতে প্ৰাধান্য দিয়া হৈছিল।

এপাহি বিৰল বিদেশী ফুলক আত্মসাৎ কৰি ডুৰবাই স্বকীয় কবি-প্ৰতিভাৰ জীপ্ দি লহ্‌পহীয়া কৰি তুলিবলৈ যত্ন কৰিছিল। ডুৰবাৰ এনে প্ৰয়াস নিশ্চয় প্ৰশংসনীয়। ই সমকালীন পাঠকক নতুন আস্বাদনৰ সুযোগ দিয়াৰ উপৰিও অসমীয়া কাব্য-সাহিত্যৰ প্ৰকৰণৰ পৰিসৰ বৃদ্ধি কৰিলে। পৰবৰ্ত্তী কালত অসমীয়া গদ্য-কবিতাৰ পৰীক্ষা চলিছিল আৰু এতিয়াও চলি আছে। আধুনিক গদ্য-কবিতাৰ চৰিত্ৰৰ লগত ডুৰবাৰ কথা-কবিতাৰ চৰিত্ৰৰ পাৰ্থক্য থাকিলেও, ডুৰবাক এই ক্ষেত্ৰত আগৰণুৱা বুলি ধৰিব পাৰি।

আজিৰ মুক্তক আৰু স্পন্দিত গদ্যৰ যুগত কথা-কবিতাৰ মৰ্ম-গ্ৰহণ সহজ, কিন্তু ডুৰবাৰ যুগত ই তেনেই আচহুৱা বস্তু আছিল। ডুৰবাৰ ৰচনাত টুৰ্গেনিভৰ বাস্তৱ দৃষ্টিভঙ্গী অনুপস্থিত, টুৰ্গেনিভৰ কবিতাৰ ফৰ্মটোৱেহে ডুৰবাক আকৃষ্ট কৰিছিল। কথা-কবিতা ভাবৰ দৃশ্যগন্ধী মূৰ্ত্ত বৰ্ণনা; ই এনে এক প্ৰকাৰ চিত্ৰাত্মক বৰ্ণনা য'ত এটি কোমল, ভাবালু মনৰ ভাবাবেগ ব্যঞ্জিত হৈছে। ছন্দ বা ছন্দস্পন্দৰ অভাৱ ইয়াত পূৰণ কৰিছে আধেয়ৰ মাজত লুকাই থকা আবেগৰ গুণ্-গুণনিয়ে। সেই গুণ-গুণনি পাঠকে মনৰ কাণেৰে শুনে। এইবাবেই ইয়াক কবিতা আখ্যা দিব পাৰি।

মোৰ ধাৰণা, 'সোণবৰণীয়া দেশ' আৰু 'শিল্পী' এই দুটা কবিতা ডুৰবাৰ কবি-জগতৰ প্ৰতিভূ। 'সোণবৰণীয়া দেশ'ত তেওঁ দেখুৱাব খুজিছে; পৃথিবীৰ প্ৰেম ক্ষণিক; প্ৰকৃত প্ৰেম অপাৰ্থিৱ অথবা অনন্ত, অজেয়—মৃত্যুস্পৰ্শৰ পৰা মুক্ত। পৃথিবীৰ প্ৰেম ক্ষণিক বুলি কোৱাৰ কাৰণ হল, ইয়াত মানুহে ভাল পায় আৰু পাহৰে। অপাৰ্থিৱ প্ৰেমৰ কুঞ্জত পাহৰণিৰ প্ৰবেশ নাই। এনে স্বপ্নময় পৰিৱেশত তেওঁৰ প্ৰেমে পূৰ্ণতা লাভ কৰিছে। অনন্ত প্ৰেমৰ সোণবৰণীয়া দেশত কোঁৱৰ-কুঁৱৰী সুখেৰে আছিল; পকা পাতৰ পৰশ পোৱাৰ পিছত তেওঁবিলাক নামি আহিল পৃথিবীলৈ। স্বাভাৱিক গতিত পৃথিবীত তেওঁবিলাক এদিন মৃত্যুৰ কবলত পৰিল। কোঁৱৰ-কুঁৱৰী আকৌ সোণবৰণীয়া দেশ পালেহি। পৃথিবীৰ মৰহা প্ৰেমৰ করুণ অভিজ্ঞতাৰ মাজতো কোঁৱৰ-কুঁৱৰীয়ে স্বপ্ন দেখিছিল সোণবৰণীয়া দেশৰ। কোঁৱৰ-কুঁৱৰীৰ এই অপাৰ্থিৱ প্ৰেমৰ স্বপ্নই ডুৰবাৰো স্বপ্ন; কিয়নো দিঠকতকৈ স্বপ্নই হে তেওঁৰ বাবে সঁচা :—

সপোনৰ শেষ হ'লে মোহজাল আঁতৰিলে
তুনাই এনুৱা ভাৱে দিবা জানো দেখা ?

(শূন্য পৰিচয়)

'শিল্পী' কবিতাত শিল্পীৰ সৌন্দৰ্য্য-স্পৃহা পৃথিবীত পূৰণ হোৱা

নাই, সময়ৰ চৰণ-চাবকো উপেক্ষা কৰি নীৰৱ সাধনাৰে গঢ়া সৌন্দৰ্য্য-প্ৰতিমাৰ প্ৰাণ-প্ৰতিষ্ঠাত শিল্পী বিফল হ'ল, উত্তাল ধুমুহাৰ মাজত শিল্পীয়ে অনুভৱ কৰিলে—প্ৰতিমাই যেন তেওঁক সংকেত দিছে অনন্তৰ পিনে যাবলৈ। বিফলতা আৰু হাঁহাকাৰৰ মাজত শিল্পীয়ে মৃত্যু বৰণ কৰিছে। ইয়াৰ অৰ্থ, প্ৰেম যি দৰে অনন্ত, সৌন্দৰ্য্যও অনন্ত।

'দেৱী' নামৰ আন এটি কবিতাত এই কথা আৰু স্পষ্ট হৈছে; 'দেৱী' প্ৰেম আৰু সৌন্দৰ্য্যৰ অদ্বৈত ৰূপ; কবিৰ মানস-প্ৰতিমা। এই দেৱীয়েই অপাৰ্থিৱ মোহিনী মূৰ্ত্তি, কল্যাণৰ প্ৰতিনিধি, কবিতাৰ উৎস আৰু কবিৰ জীৱন্ধৰী। সোণবৰণীয়া দেশৰ 'কুঁৱৰী,' শিল্পীৰ 'প্ৰতিমা' আৰু এই দেৱীৰ মাজত কোনো প্ৰভেদ নাই। আগৰ কবিতা দুটাত পকাপাত আৰু ধুমুহাৰ চিত্ৰকল্পৰ মাজেৰে দিয়া মৃত্যুৰ ব্যঞ্জনা মনকৰিবলগীয়া। সম্ভৱতঃ দুৰবাৰ অৱচেতন মন এনে ধৰণৰ ৰোমাণ্টিক মৃত্যু-কামনা সুপ্ত হৈ আছিল। ইয়াৰ কাৰণ ব্যৰ্থতা হব পাৰে, কিন্তু মৃত্যুয়েই যে অপাৰ্থিৱ সৌন্দৰ্য্যৰ দুৱাৰ মুকলি কৰে এইকথা দুৰবাই হয়তো বিশ্বাস কৰিছিল। তেওঁৰ মানত মৃত্যু 'অনন্ত অসীম নীৰৱতা':

"আমাৰ আগৰ আৰু পাছৰ নাওবোৰ ক'লৈ গ'ল—ক'তো অলপো চিন নাই, সেই হাঁহি, ৰং ধেমালি ক'ত, কেনিও কাৰো এবাৰি মাত শুনিবলৈ নাই, নিমাত শূন্য, এক মহান নীৰৱতা, একো বুজিব পৰা নাই। হঁায়! এই অনন্ত অসীম নীৰৱতাৰ মাজত, আমি কোন, কেনি যাম কোনে বুজাব ?···(এটি গীত)

আকৌ,

"ওখ ওখ পৰ্ব্বত শুলে, অনন্ত নীল আকাশ শুলে, অসীম বিশ্ব নিতাল মাৰি শুলে, জগত নিস্তব্ধ—প্ৰকৃতি নীৰৱ! (কথা-বাৰ্ত্তা)

মৃত্যু অনন্ত জীৱনৰ পথ-প্ৰদৰ্শক; শ্বেলীয়ে সেইবাবেই বোধকৰো মৃত্যুক ইম্মৰটেলাইজিং উইণ্টাৰ বুলিছে। দুৰবাৰ মৃত্যু-কামনাৰ

মূলতো আছে অপাৰ্থিৱ জগতৰ সন্ধানৰ ইচ্ছা। পৃথিবীৰ প্ৰেমৰ প্ৰতি তেওঁৰ অনাস্থাৰ কাৰণ হ'ল, ই ক্ষণিক; তদুপৰি মানুহৰ অকৃতজ্ঞতাৰে পৃথিবীৰ প্ৰেম কলুষিত (কেতেকী)। তেওঁৰ মতে পৃথিবীৰ সংজ্ঞা হ'ল :

—য'ত মানুহ ওপজে, বুঢ়া হয় মৰে আৰু য'ত ভাল পায় আৰু পাহৰে।

এনে এখন পৃথিবীত অপাৰ্থিৱ প্ৰেমৰ অন্বেষণহে সম্ভৱ, (পোহৰ), তাক পাব নোৱাৰি। দুৰ্ল্লভ প্ৰেম আৰু সৌন্দৰ্য্যৰ অদ্বৈত ৰূপ, সেই মোহিনী মূৰ্ত্তি অপাৰ্থিৱ, তাক পাব পাৰি কেৱল মৃত্যুৰ স্তব্ধতাৰ সিপাৰে। মৃত্যুৰ ইঙ্গিত কেইবাটাও কবিতাত আছে। 'বুঢ়ী' নামৰ কবিতাৰ 'নিয়তি' জনী, শেষ দেখাৰ বগা সাজ পিন্ধা নিথৰ নাৰীমূৰ্ত্তি, প্ৰকৃতি কবিতাত প্ৰকৃতিৰ পালক আৰু ৰুদ্ৰমূৰ্ত্তি (যাক ঈশ্বৰ বুলিও ক'ব পাৰি), 'সপোন' ত যৌৱনকো মষিমূৰ কৰা শুভাল ভয়লগা জন্তুটো, জঁটীয়া দৰীয়া বুঢ়াটোৰ দৰে থিয় হৈ থকা 'ভগা দ'ল'টো, অনন্তৰ ফালে লৈ যোৱা 'চোৰ'টো, অন্তৰ্দাহী জুই লৈ ফুলৰ বুকুত মৰা পখিলা'টো, 'প্ৰলয়'ত ভীষণ গাজনি আদিয়ে হয়তো কবিৰ মৃত্যু কামনাৰে ইঙ্গিত দিছে।

জীৱনৰ বন কাঁইটীয়া বুলি দুৰবাই ক'লেও শ্বেলীৰ দুখ আৰু তেওঁৰ দুখ একে নহয়; শ্বেলীয়ে দুখ পাইছিল সামাজিক তাড়নাৰ কাঁইটনিত, আমাৰ কবিৰ দুখ-বিষাদ সম্পূৰ্ণ ব্যক্তিগত। দুৰবাৰ দুখ কীট্‌চৰ জীৱনৰ জ্বৰো নহয়। শ্বেলীৰ বৌদ্ধিক প্ৰেমৰ লগতো আমাৰ কবিৰ প্ৰেম তুলনীয় নহয়, কিয়নো দুৰবাৰ কোনো বৌদ্ধিক প্ৰেৰণা নাই। আৰ্টে জীৱনৰ ক্ষণিকতাক অমৰত্ব দিয়ে—কীটচ্‌ৰ এই ধাৰণাৰ পৰাও দুৰবা আঁতৰত। তেন্তে দুৰবাৰ বক্তব্য কি?

সূৰ্য্যমুখী ফুলৰ দৰে কবি প্ৰেমৰ সাধনাত ব্যৰ্থ হ'ল। সামাজিক বাধা নাইবা মানুহৰ অকৃতজ্ঞতাৰ বাবেই এই ব্যৰ্থতা আহিল। 'এহালি পাৰ'ৰ দৰে ৰক্ত-মাংসৰ মানুহে সুখে দুখে লগ বিচাৰে; আমাৰ কবি

কিন্তু আজীৱন নিঃসঙ্গ হৈ ৰ'ল। নিঃসঙ্গতাৰ দুখত তেওঁৰ অন্তৰ দগ্ধ (এপাহি গোলাপ)। এই দুখৰ পৰা মুক্তি পাবলৈকে তেওঁ কবিতাৰ আশ্ৰয় লৈছিল; আচৰিত কথা এই যে, একেটা 'মুড'তে তেওঁ কবিতা ৰচনা কৰি গ'ল, যুগৰ বুকুৰেদি পাৰ হৈ যোৱা ৰাজনৈতিক বা অৰ্থ-নৈতিক ধুমুহা, বয়সৰ আঁচোৰ দেশ-বিদেশৰ কাব্যচৰ্চ্চা একোৱেই তেওঁৰ 'মুড'ৰ সলনি কৰিব নোৱাৰিলে। তেওঁৰ কবিতা ব্যক্তিগত বিফলতাৰ 'চাৱলিমেশ্যন' হৈ ৰ'ল। সেইবাবে তেওঁৰ কবিতাসমূহৰ ঘাই আকৰ্ষণীয় বস্তু হ'ল তাৰ স্বপ্ন সুষমা; তেওঁ জীয়াই আছিল স্বপ্ন ৰাজ্যত, ইয়াৰ বাবে তেওঁক আমি "জীৱন-পলাতক" আখ্যাও দিব পাৰোঁ। এনে কবিতাৰ মাজত ইন্দ্ৰিয়স্পৰ্শবোধহীন মুক্তিৰ ইঙ্গিতহে পোৱা যায়, জীৱনবোধ তাত অনুপস্থিত। ইয়াৰ বাবে সাগৰপৰীয়া ৰোমাণ্টিক চেতনা দায়ী, কিন্তু তাতোকৈ বেছি দায়ী কবিৰ ৰুচি, মানসিক আলস্য, আৰু সমকালীন সমালোচনা।

কবি নিবৰ হৈও সমাজ-সচেতন হ'ব পাৰে; ডুৱৰাৰ পথ নিবৰ-নিঃসঙ্গ যদিও তেওঁ আজীৱন ব্যস্ত হৈ ৰ'ল "অতীতৰ স্মৃতি লৈ।" অতীতৰ ব্যৰ্থ প্ৰেমৰ স্মৃতিৰ শ্মশানত তেওঁ ম্ৰিয়মানঃ

"অন্তৰ জ্বলোৱা ছবি অতীতৰ স্মৃতি লই
বুকুৰ তেজেৰে আছে অন্তৰতে গঁথা। (শূন্য পৰিচয়)

'এটি বুঢ়া মানুহ'ত ইয়াৰ প্ৰতিধ্বনি আছেঃ

"তোমাৰ অন্তৰৰ চকু মুকলি কৰা, অতীতৰ স্মৃতিবাটত তোমাৰ জীৱনক তুলি ধৰি নিজক বুজিবলৈ চেষ্টা কৰা; বহিৰ্জগতৰ পৰা অন্তৰ্জগতলৈ সোমাই তোমাৰ জীৱনক তোমাৰ হাতত থকা সচাৰ কাঠিৰে মুকলি কৰা।..."

এই অন্তৰ্জগত তেওঁৰ কবিতাৰ স্বপ্নৰাজ্য; ইয়াৰ পৰা কবিৰ ব্যক্তিগত উজ্জীৱন হ'ল সঁচা, কিন্তু বাণী কাকতিয়ে কোৱাৰ দৰে তেওঁৰ কবিতা "বিশ্ব-জীৱন ৰচনাৰ উপাদান' নহ'ল।

জীৱনক তেওঁ কেনেদৰে চাইছে তাক আমি 'জীৱনৰ দান' কবিতাৰ পৰাই বুজিব পাৰোঁ। জীৱন এটি পোহৰ, তাৰ কাম দূৰ সুদূৰৰ বাট উজলাই দিয়া। এই পোহৰ হাতৰ মুঠিত থকা বস্তু নহয়। ইয়াৰ অৰ্থ কি? শ্বেলীৰ 'দি ডিজায়াৰ টু চম্‌থিং অফাৰ্ ফ্ৰম্ দি স্ফিয়েৰ অব্ আৱাৰ চৰ'—এই উক্তিৰ প্ৰতিধ্বনি নে কি? সম্ভৱ ইয়াত 'দূৰ সুদূৰৰ' অৰ্থ স্বপ্নময় সুন্দৰ; তাৰ আশাতে তেওঁ ৰৈ থাকে। এই কথাৰ সমৰ্থনত তেওঁৰ কবিতাৰ এটি স্তৱক উদ্ধৃত কৰিব পাৰিঃ

"সৰগ-মৰত থাকে একে থিৰে চাই
সময়ৰ সোঁত বলি যায়,
কেতিয়ানো সুন্দৰৰ মধুৰ পৰশে
কাষ চাপি লবহি চপায়। (এটি উৰি যোৱা ৰাজহাঁহলৈ)

এই সুন্দৰেই সোণবৰণীয়া দেশ; এই খন 'আচৰিত দেশ';—পৃথিৱীৰ পৰাজয় আৰু ব্যৰ্থতা ইয়াত জয়ৰ গৌৰৱেৰে বিমণ্ডিত হয়। সংসাৰৰ বেচা কিনা পাহৰি ব্যৰ্থতাৰ চকুলো লৈ পৰাজয় বৰণ কৰা কবিৰ দুখ তাত সুখ হৈ দেখা দিয়ে। ই ব্যথা-পীড়িত আত্মাৰ মুক্তি স্বপ্ন মাথোন। 'মোৰ লগৰীয়া'ত কবিয়ে অমূৰ্ত্ত প্ৰেমৰ সঙ্গ-সুখ উপভোগ কৰিছে। এই প্ৰেমেই তেওঁৰ কল্পনাৰ 'দেবী', প্ৰেম আৰু সৌন্দৰ্য্যৰ অদ্বৈত ৰূপেৰে উজ্জ্বল এটি স্বপ্নময় সত্তা।

কবি সংসাৰত থাকিও বৰাগী। 'সীমায়ো দিয়েহি ধৰা'ত এই বৰাগীৰ উল্লেখ আছে। বৰাগী জনৰ অন্ধতা আৰু বধিৰতাৰ অৰ্থ সম্ভৱতঃ পাৰ্থিৱ প্ৰেম আৰু সৌন্দৰ্য্যৰ প্ৰতি বিৰাগ। এনে বিৰাগ লৈ বৰাগী জনে গীত জোৰে আৰু অনন্তৰ অনন্ত সঙ্গীতৰ উমান পায়ঃ

'মই এই টোকাৰী লৈ গীত গাওঁ—বতাহৰ ছেৱে ছেৱে ঢৌ তুলি মোৰ গীত ওপৰলৈ উঠি অনন্ত সঙ্গীত-তৰঙ্গত মিহলি হৈ মোৰ অন্তৰত বাজি উঠে—সীমাৰ শেষ অসীমত সঙ্গীতৰ শেষ সেই সঙ্গীত-তৰঙ্গ ত

যি জগতত আবহমান কাল চলি আৰু চলি থাকিব,—শুনাই শুনিব, বুজাই বুজিব।”

কবিৰ অপাৰ্থিৱ স্বপ্নময় ৰাজ্যত অনন্তৰ সঙ্গীত-গুঞ্জন অহৰহ চলিছে, তথাপি সি অধৰা। সসীম পৃথিৱীত দুখৰ শিকলিত কবি আৱদ্ধ, কবিৰ মুক্তি নাই। মানুহে অসীমৰ ৰহস্য উদঘাটনৰ আশা আকাঙ্ক্ষা পুহিলেও তাক সীমাবদ্ধ জ্ঞানেৰে পৃথিৱীত সম্পূৰ্ণভাৱে পূৰণ কৰিব নোৱাৰে। সেই বাবেই ‘মিউজিক অব্ দি স্ফিয়েৰ’ তেওঁ শুনিছে,—তাতে তেওঁৰ মন নিবিষ্ট। দুৰবাৰ বাবে সম্ভৱতঃ ইও সোণবৰণীয়া দেশৰে নামান্তৰ।

ভাবৰ ঘাই সুঁতিৰ লগত মিল নথকা কেইটিমান কবিতাও উল্লেখ কৰিব পাৰি। মোৰ শেষ পাঠ, জীৱনৰ সাঁতোৰ, চহকী মানুহ, মগনিয়াৰ, উৎসাহ, কবি আৰু দাৰ্শনিক আদি এই শ্ৰেণীৰ কবিতা। মাতৃভাষাৰ প্ৰতি অনুৰাগ, দৰিদ্ৰৰ আন্তৰিকতা, আত্মনিৰ্ভৰশীলতা, বিপদ বিঘিনি অতিক্ৰম কৰাৰ প্ৰচেষ্টা, কবিতা আৰু দৰ্শনৰ সমন্বয় আদি ভাবৰ ব্যঞ্জনা এইবোৰত কৰা হৈছে। এনেবোৰ কবিতাৰ মূল বিদেশী যেন অনুমান হয়। সেই দেখি এইবোৰ তেওঁৰ ঘাই ভাব-ভূমিৰ লগত সম্পৰ্কহীন।

কথা-কবিতাৰ প্ৰকাশৰীতিৰ স্বকীয় বৈশিষ্ট্য মনকৰিবলগীয়া। ইয়াত অমূৰ্ত্তৰ মূৰ্ত্ত চিত্ৰন, সপোনক উপস্থাপনৰ মাধ্যম হিচাবে গ্ৰহণ, মনুষ্যতৰ জীৱ জন্তু আৰু নিৰ্জীৱ পদাৰ্থৰ কথাৰাৰ্ত্তা—এনেবোৰ বৈশিষ্ট্য লক্ষণীয়। কেতিয়াবা লোকগীতৰ ফুলকোঁৱৰ, ফুলকুঁৱৰীকো অনা হৈছে, কেতিয়াবা আকৌ দেৱতা, মহাকাশ আদিক চৰিত্ৰৰূপে দাঙি ধৰি বিষয়বস্তুত ৰহস্যময়তা আৰোপ কৰা হৈছে। চৰিত্ৰবোৰৰ ব্যৱহাৰৰ পৰাও কবিৰ ৰোমাণ্টিক স্বপ্নময়তাৰ আভাস পাব পাৰি। দুৰবাৰ কবিতাত নিসৰ্গ চেতনা আছে কিন্তু সি অগভীৰ। টুৰ্গেনিভৰ বাহিৰেও ফৰাচীদেশত ঊনৈশ শতিকাত এলয়চিয়াচ বাৰ্ট্ৰেণ্ড (Aloysius Bertrand) নামৰ এজন কবিয়ে লিখা কবিতাকো সেই

দেশৰ সমালোচকে আচহুৱা গদ্য কবিতা বুলি অভিহিত কৰিছে। তলত তেওঁৰ এটা কবিতাৰ দুটা স্তৱক মাত্ৰ অনুবাদ কৰি (সাৰ্থক অনুবাদ নহবও পাৰে) কথা কবিতাৰ ভাষাৰ এটি চানেকি দাঙি ধৰিব খুজিছোঁ।

“নৰক—নৰক আৰু সৰগ—বিষাদৰ আৰ্ত্তনাদ! হৰ্ষৰ কল্লোল! অভিশপ্তৰ কলঙ্ক! জাকত-জিলিকা সকলৰ কীৰ্ত্তি! অসুৰে উভালি পেলোৱা পাহাৰৰ শালগছৰ দৰে মৃতৰ আত্মা। দেৱদূতে সংগ্ৰহ কৰা উপত্যকাৰ ফুলৰ দৰে মৃতৰ আত্মা!

বেলি, আকাশ, পৃথিবী আৰু মানুহ—সকলোৰে সৃষ্টি হ’ল—সকলোৰে ধ্বংস হ’ল। এটা কণ্ঠই শূন্যতাক কঁপাই তুলিলে! উজ্জ্বল জেরুজেলেমৰ দুৱাৰৰ পৰা সেই কণ্ঠত ধ্বনিত হ’ল, বেলি ?—”

এইয়া কবিতাৰ ভাষা, গদ্য হলেও ই ব্যঞ্জনাময়।

দুৰবাৰ কবিতাৰ ভাষাত এনে অপূৰ্ব্ব ব্যঞ্জনাময়তা নাই। ফৰাচী কবিৰ কাব্যিক পদ্যৰ ৰমণীয়তা টুৰ্গেনিভতো আছে বুলি কোৱা টান। দুৰবাৰ কবিতাত মিতভাষণৰ অভাৱেও ভাষাৰ সৌন্দৰ্য্য হানি কৰিছে, আৰু তাৰ ফল স্বৰূপে ঠায়ে ঠায়ে প্ৰগাঢ়তাও নষ্ট হৈছে। তথাপিও কথা-কবিতাৰ গদ্য মনোহৰতা অসমীয়া সাহিত্যৰ সম্পদ হৈ থাকিব। ইয়াৰ প্ৰাঞ্জল আৰু প্ৰসাদগুণ সম্পন্ন ব্যঞ্জনাময় ৰচনা-ভঙ্গী মনোৰম চিত্ৰৰ দৰে আকৰ্ষণীয়। ব্যৰ্থপ্ৰেমৰ তাড়নাত চকুলো টুকি স্বপ্ন-সুষমাৰে মানস-প্ৰতিমা গঢ়া এই কবিজন জীৱন বিমুখী হব পাৰে, কিন্তু তেওঁৰ কথা-কবিতাৰ ৰচনা-ৰীতি কাব্যমোদীৰ বাবে সদায় তৃপ্তিকৰ হৈ থাকিব।

সকলো-দেশৰে কাব্য-আন্দোলনৰ ইতিহাস চালি জাৰি চালে দেখা যায় যে কবি-জগতৰ উৎস-ভূমিত থাকে সমকালীন জীৱন-বোধ আৰু ঐতিহাসিক চেতনা। অসমীয়া ৰোমাণ্টিক কবিতাৰ জন্মলগ্নত দেশৰ জীৱনৰ লগত জড়িত কোনো সমস্যাই কবিসকলৰ মনত গভীৰ ৰেখাপাত কৰা নাছিল। এই কথা দুৰবাৰ ক্ষেত্ৰতো প্ৰযোজ্য।

নিজস্ব ভাৱলোক কাল-চেতনা অথবা গভীৰ জীৱন-বোধেৰে উদ্ভাসিত হোৱা হলে ডুৰবা কালোত্তীৰ্ণ কবি হলহেঁতেন। ৰোমান্টিক কবিতাত প্ৰথমে যি বাস্তৱবোধ আছিল, শেহলৈ সি ক্ৰমে নাইকিয়া হ'ল আৰু সম্পূৰ্ণভাৱে আত্মকেন্দ্ৰিক হোৱা বাবে নিজৰ সৃষ্টিৰ জালত নিজেই স্থবিৰ হৈ পৰিল। বাস্তৱ-বোধৰ অভাৱৰ বাবেই ডুৰবাৰ কবিতাত 'মুড'ৰ সলনি নহ'ল। সেইগুণে আধুনিক জিজ্ঞাসু মানসৰ বাবে ডুৰবা কাব্যৰ ভাৱ-বস্তুৰ আবেদন প্ৰায় শূন্য বুলি কলেও অত্যুক্তি নহয়।

যতীন ডুৰবাৰ প্ৰতি এটি শ্ৰদ্ধাঞ্জলি

ডঃ হীৰেন গোহাঁই

অলপ দিনৰ ভিতৰতে এজন এজনকৈ বিগত পৌৰুষৰ কেই-বাজনো কৃতী অসমীয়াই দেহ ত্যাগ কৰিলে। লগে লগে বৰ্ত্তমান কৰ্ম্মক্ষেত্ৰত প্ৰবিষ্ট হোৱা নবীনসকলে তেওঁলোকৰ অসহিষ্ণু ক্ষোভ, বিৰক্তি আৰু ঔদাসিন্য নেওচা দি, সেই সকল পূৰ্ব্বসূৰীৰ সকলো সাময়িক দুৰ্ব্বলতা, আপোচ আৰু আলস্য পাহৰি তেওঁলোকৰ কীৰ্ত্তি আৰু মাহাত্ম্যৰ যথাযথ স্বীকৃতিৰ বাবে প্ৰস্তুত হৈছে। বিগত পৌৰুষৰ বহু আধা-ডুখৰীয়া কাম আৰু বহু দ্বিধাৰ বিৰুদ্ধে বৰ্ত্তমানৰ পৌৰুষৰ বিদ্ৰোহ কোনো কালাপাহাৰী মাৰ্গৰ চিন নহয়। গতিশীল সমাজত বয়ঃপ্ৰাপ্তিৰ এটা স্তৰত পিতৃ-পিতৃব্যৰ বিৰুদ্ধে বিদ্ৰোহ নিতান্ত স্বাভাৱিক, এনেকি প্ৰয়োজনীয়। কিন্তু এই অসন্তোষ আৰু বিদ্ৰোহৰ পৰৱৰ্ত্তী কালডোখৰত সংযত আৰু শান্ত চিন্তাৰ সময় আহে ঃ যিসকলৰ ভয় আৰু ব্যৰ্থতাৰ নিন্দাৰে ঢোল-দগৰ বাই আমি আমাৰ জীৱনৰ নানা ফাক মুখৰ কৰি ৰাখিছোঁ, সেই সকলৰ সিদ্ধি আৰু সাফল্যৰ তুলনাত আমি নিজে কিমান সহৃদয় অধ্যৱসায় আৰু ঐকান্তিক এষণাৰ স্মৃতিচিহ্ন ৰাখি যাব পাৰিম? প্ৰকৃততে এই চিন্তাই বিবেকবান ব্যক্তি মাত্ৰৰে ৰাজহাঁড় কঁপাই দিব পাৰে। অতীতৰ তুলনাত বৰ্ত্তমানৰ সাহিত্যিক সকলৰ ৰচনাৰ সমৃদ্ধি প্ৰকৃততে সংখ্যাধিক্যজনিত নে বিচাৰভিত্তিক, ভাবিলে এক অস্বস্তি জন্মিব।

অৱশ্যে এই অস্বস্তি সকলোৰে মাজত দেখিবলৈ আশা নকৰোঁ। সাহিত্যসাধনাৰ আদৰ্শৰ প্ৰতি এটা ভাবপ্ৰৱণ আনুগত্য ৰাখিলেও

প্ৰায় অসহায়ভাৱে লক্ষ্য কৰিছোঁ বৰ্ত্তমানৰ বেপাৰী সভ্যতাৰ ঢৌৱে কিদৰে বেলাভূমিৰ বাদামৰ চোকোৰা, খালি বটল, চিগাৰেটৰ পেকেট আৰু নানা জাহি-জাবৰৰ দৰে আমাৰ সাংস্কৃতিক উপকৰণসমূহ নচুৱাবলৈ আৰম্ভ কৰিছে। এনেকি নৱজীৱনৰ সূচনাৰ বাবে যিবোৰ সৰঞ্জাম আমাৰ হাতত আহি পৰিছেহি সেইবোৰৰ প্ৰয়োগ আমি কি ভাবেই যে কৰা নাই! যৌন প্ৰবৃত্তিৰ স্পষ্ট স্বীকৃতিৰ পৰা লৰেন্সৰ দৰে গভীৰ জীৱনবোধ—আধুনিক জগতৰ ব্যাপক মুদ্ৰাস্ফীতিৰ পৰা জীয়াই থকাৰ, কষ্ট কৰাৰ আৰু কষ্ট সহাৰ আকাঙ্ক্ষাক মুক্ত কৰিবলৈ তেওঁৰ আপ্ৰাণ চেষ্টা—আমি আহৰণ কৰিব পৰা নাই। বৰং বজৰুৱা চিনে'মাৰ দৰে যৌনসম্পৰ্কৰ পুঙ্খানুপুঙ্খ সম্মোহনজনক বিৱৰণৰ দ্বাৰা আমি যৌনশক্তিৰ আদিম দৈৱী মহিমা হ্ৰাস কৰিবলৈ উদ্যত হৈছোঁ। জিভাৰ জুতি বিচাৰি যেনেকৈ চীনা বা ইটালিয়ান ভোজনাগাৰত সোমাওঁ, সেইদৰে যৌনপ্ৰবৃত্তিৰ ক্ষুদ্ৰ ক্ষুদ্ৰ উত্তেজনাত আমি বিচিত্ৰ আনন্দ অনুভৱ কৰিবলৈ ধৰিছোঁহক—আধুনিকতাৰ হাৱা লগাত আমি যৌনপ্ৰতিক্ৰিয়াকো শৌচাচাৰ প্ৰভৃতি জৈৱিক প্ৰক্ৰিয়াৰ দৰে "বৈজ্ঞানিক" কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছোঁ। এই আসন্ন নৈৰাজ্যৰ মাজত ঐতিহ্য আৰু নিষ্ঠা (piety) ৰ কথা স্মৰণ কৰাটো বৰ্ত্তমানৰ ৰাজনৈতিক দোৱান মতে "অবাস্তৱ।"

কিশোৰসুলভ বীৰপূজাত মোৰ আগ্ৰহ নাই। আনহাতে শ্ৰদ্ধা আৰু আনুগত্যৰ সকলো অনুভূতি যিজন মানুহৰ মনৰপৰা অন্তৰ্হিত হৈছে তেওঁৰ দৰে করুণ নিঃস্বতা আৰু কাৰো নাই। তেনে ধৰণৰ সম্পূৰ্ণ নিৰালম্ব জীৱন বতাহৰ দৰে অবাধ আৰু উত্ৰাৱল। সেয়ে অসমীয়া ভাষা আৰু সাহিত্যৰ ঐতিহ্য যিজন আধুনিক লেখকে সম্পূৰ্ণ আওকাণ কৰে, তেওঁৰ নিজৰ মাধ্যমতে এই অন্ধতাৰ সাক্ষ্য প্ৰচুৰ ওলাব। বিগত পৌৰুষৰ সাহিত্য সাধনাৰ কথা শ্ৰদ্ধাৰে বিচাৰ কৰি আৰু তাৰ নিভাঁজ সোণখিনি আপোন চেতনাৰ অন্তৰ্ভুৰ্ক্ত কৰি যদি আমি আগনেবাঢ়ো তেন্তে অচেতন পুনৰাবৃত্তি আৰু অস্থায়ী নতুনত্বৰে

আমাৰ ৰচনা চপচপীয়া কৰিলেও আমি স্থায়ী আৰু সৃজনক্ষম অৱদান যোগাব নোৱাৰিম।

কবি যতীন দুৱৰা লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ প্ৰিয়পাত্ৰ আৰু সৌ সিদিনালৈ পঢ়ুৱৈ সমাজৰ সকলোতকৈ আদৰৰ কবি আছিল। বেজবৰুৱাৰ বিপুল আৰু বিশৃঙ্খল সৃজনীপ্ৰতিভাই অসমীয়া ভাষাৰ নানা সম্ভাৱনা মূৰ্ত্ত কৰি থৈ গ'ল—গহীন অথচ নিয়ঁাৰি গন্তৰ ঠঁাচৰ-পৰা সহজ আৰু ঘনিষ্ঠ আলাপৰ ভঙ্গীলৈ তেওঁৰ ৰচনাত বিবিধ আদৰ্শনীয় ৰীতি দৃষ্ট হয়। কিন্তু কোনো এটা অনুভূতিৰে গভীৰতম অনুৰণন তেওঁ ঐকান্তিকভাৱে অনুসৰণ নকৰিলে। তেওঁৰ "জয়মতী" নাটৰ ডালিমী ৰোমাণ্টিক জীৱনাদৰ্শৰ—দ্বন্দ্বহীন, পূৰ্ণপ্ৰস্ফুটিত, স্বচ্ছন্দ আৰু তৰঙ্গায়িত জীৱনৰ—স্মৰণীয় কল্পৰূপ। কিন্তু এই কল্পনাৰ সাৱলীলতা সত্ত্বেও সি আমাৰ হৃদয়ৰ অন্তৰতম প্ৰদেশত প্ৰৱেশ নকৰে। কাৰণ দিনৰাতি, বগা-কলা'ৰ বৈষম্যই যিদৰে পৰস্পৰৰ শক্তিবৰ্দ্ধন কৰে সেইদৰে দুখবোধ আৰু আনন্দানুভূতিয়েও পৰস্পৰৰ সান্নিধ্যপৰা বল পায়। বেজবৰুৱাৰ ৰচনাৱলীত স্ফূৰ্ত্তিৰ যি অফুৰন্ত নিজৰাৰ কল্লোল শুনা যায় তাৰ পটভূমিত জীৱনৰ নানা গভীৰ বিষাদ আৰু সংঘাতৰ অনুপস্থিতিহেতুকে সি আমাক সত্তাৰ শিপালৈকে জোকাৰ খুৱাব নোৱাৰে। চিন্তাক্লীষ্ট গদাপাণিৰ বাবে ডালিমী সাধাৰণ জীৱনৰ নিয়মৰ বহিৰ্ভূত এখনি প্ৰতিমা। বেজবৰুৱাৰ ৰচনাত এনে আনন্দ কাচিৎহে অনুভৱ কৰা যায়, যি আমাৰ অশ্ৰু উদগত কৰিব পাৰে। আনহাতে চন্দ্ৰকুমাৰ আগৰৱালাৰ "তেজীমলা" নামৰ অনুপম সৃষ্টিতে তেজীমলাৰ স্বাধীনতা ঘোষণাৰ অন্তৰালতে মানৱ সংসাৰৰ শঠতা আৰু নীচতাৰ বিষাদ অনুভৱ কৰিব পাৰি :

আজি পুৱা বেলি হাঁহি চকু মেলি
পঠালে বাতৰি কিবা ;
চিকুণ নাওখনি আশাৰে উজলি
আহিছে উজাই বা।

মানুহৰ নাও   মানুহৰ ভাও
দেখিযে লাগিছে ভাল ;
মানুহ মিতিৰ   বৰ মৰমৰ
পাতিছে কিহৰ জাল ?

আশাৰ আনন্দ ক্ৰমাৎ কিদৰে অৱজ্ঞাৰ ভ্ৰূকুটিত পৰিণত হৈছে মন কৰিব লগীয়া। ("তেজীমলা" কবিতাৰ এই অপেক্ষাকৃত জটিল সংগঠন অসমীয়া কবিতাত বিৰল) তেজীমলাৰ আনন্দ ডালিমীৰ দৰে স্মৃতিভাৰ শূন্য আৰু উচ্ছল নহয়।

যতীন দুৰবাৰ জীৱনকালতে আকাঙ্ক্ষা আৰু অধ্যৱসায়ৰ জয়গানে প্ৰায়বোৰ ভাৰতীয় কবিৰ কাব্য ধ্বনিত কৰিছিল। ভাৰতবৰ্ষৰ জাতীয় জাগৰণৰ কালত আত্মকেন্দ্ৰিক ব্যক্তিমানসৰ নিঃসংগতা আৰু ব্যথা প্ৰায় অভাৱনীয়। কিন্তু দুৰবাৰ প্ৰায়বোৰ কবিতাতে কৰ্ম্ম, সংগ্ৰাম আৰু আকাঙ্ক্ষাৰ প্ৰতি এক অপাৰ ঔদাসিন্য। দুৰবাই যে সদায় নৈৰাশ্যৰ অন্ধকাৰ পছন্দ কৰিছিল তেনে নহয়—কিন্তু জীৱনৰ ব্যাপক ৰূপ সম্পৰ্কে তেওঁৰ ধ্যানধাৰণা আছিল সমসাময়িক বহু প্ৰতিনিধিস্থানীয় কবিৰ বিপৰীত। জীৱন তেওঁৰ বাবে ব্যক্তিজীৱনৰ বিচৰণক্ষেত্ৰ নহয়, কাৰাগাৰ। বিশ্বসংসাৰ তেওঁৰ বাবে ব্যক্তিমনৰ আশা-আকাঙ্ক্ষা চূৰমাৰ কৰা নিৰ্ম্মম নিয়তি। "বনফুল"ৰ পাতনিত স্বৰ্গীয় বিৰিঞ্চি কুমাৰ বৰুৱাই নাৱৰীয়াৰ প্ৰতি কবিৰ আহবানক ঐতৰেয় ব্ৰাহ্মণত থকা ইন্দ্ৰদেৱতাৰ নিৰ্দ্দেশৰ লগত তুলনা কৰিছে ঃ চৰৈৱতি, চৰৈৱতি। কিন্তু সদায় সোঁতৰ মুখত নাও এৰি দিয়া দুৰবাৰ আহ্বানৰ তাৎপৰ্য্য সম্পূৰ্ণ অন্যজাতৰ। সি বিশ্বাস আৰু অভিযাত্ৰী প্ৰেৰণাত দৃপ্ত নহয়, বৰং অনিবাৰ্য্য সংসাৰচক্ৰৰ পৰিবৰ্ত্তন নিৰ্ব্বিবাদে স্বীকাৰ কৰি লবলৈ মানুহৰ প্ৰতি এক দৈববাদী ইঙ্গিত। দুৰবাৰ নদীখন বস্তু চৰাচৰৰ অনিত্যতা আৰু ক্ষণিকতাৰ প্ৰতীক—ই যেন বৌদ্ধ দৰ্শনৰ flux.

দুৰবাৰ কৰ্ম্মবিমুখতা এক কোমল, স্পৰ্শকাতৰ মনৰ বৈৰাগ্য।

কিন্তু এই প্ৰতিক্ৰিয়াৰ ভিত্তি কৰ্ম্মমুখৰ সংসাৰৰ কোনো অভিজ্ঞতা বা উপলব্ধি নহয়। সেয়ে কৰ্ম্মযোগৰ কোনো বুদ্ধিপ্ৰসূত সমালোচনা বা ব্যঙ্গ দুৰবাৰ কাব্যত অদৃশ্য। জীৱনীকাৰে আমাক খবৰ দিয়ে যে দুৰবাৰ যৌৱনকালত তেওঁৰ প্ৰেমৰ অৰ্ঘ্য অৱহেলিত হোৱা বাৱেই তেওঁৰ এই দুখ। এই ব্যৰ্থতাৰ পঙ্কৰ পৰা আপোন সত্তাক উদ্ধাৰ কৰিবলৈ কিন্তু দুৰবাৰ উৎসাহ দেখা নগ'ল। বৰঞ্চ প্ৰেমৰ অভিযানত হতাশ হৈ তেওঁ সকলো ধৰণৰ অভিযানৰে প্ৰতি নিৰুৎসুক হৈ পৰিল। নিয়তিৰ নিৰ্ম্মমতা আৰু জীৱনৰ নিৰৰ্থকতাত তেওঁ আজীৱনকাল নিমগ্ন হৈ থাকিল। জীৱনৰপৰা তেওঁৰ আৰু এনে কোনো অভিজ্ঞতা নহ'ল যি এই বোধৰ Limitation সম্পৰ্কে তেওঁক সজাগ কৰিলে।

এইখিনিতে দুৰবাৰ চৰম ব্যৰ্থতা। ই তেওঁক প্ৰয়োজনীয় আত্ম-সমালোচনা আৰু এষণাৰ পৰা নিলগত ৰাখিলে। সেয়ে জীৱনৰ পূৰ্ণাংগ বিচাৰৰ শেষ ঢাপত তেওঁ ভৰি দিব নোৱাৰিলে। নিৰলাত বহি সকলো আহুকলীয়া সংস্পৰ্শৰপৰা কাছৰ দৰে ঠেং-মূৰ বচাই তেওঁ বেদনাৰ সুৰ বজাই সময় কটালে। এই সুৰ মধুৰ, মাজে মাজে মৰ্ম্মস্পৰ্শী—কিন্তু দুৰ্ব্বল আৰু কুহুমীয়া। ই মানসিক আৰু ইন্দ্ৰিয় আলস্যৰ লক্ষণ। এইবাবেই দুৰবাৰ কবিতাত ইন্দ্ৰিয়ানুভূতিৰ তীব্ৰতা নাই, দুৰবাৰ ভাষাৰ বিন্যাসত (texture) ঘনত্ব নাই। এইবাবেই প্ৰথাগত আৰু নতুনত্বহীন শব্দ আৰু উপমাৰ প্ৰতি তেওঁৰ লক্ষণীয় দুৰ্ব্বলতা। এইবাবেই জোৰা-তালিমৰা শব্দ তেওঁৰ কাব্যত প্ৰচুৰ। কাৰণ তেওঁৰ প্ৰধান লক্ষ্য আবেগপ্ৰকাশ, কল্পনা-প্ৰয়াস নহয়।

তথাপি তেওঁৰ বিশেষ ক্ষেত্ৰত দুৰবাৰ অধিকাৰ সন্দেহাতীত। সমসাময়িক বহুত কবিতাৰ বিফল শব্দঝংকাৰে আমাক আমুৱায়—সেই শব্দসংগ্ৰহে কোনো বিশেষ অনুভূতি আমাৰ মনত মূৰ্ত্ত কৰি নোতোলে। কিন্তু দুৰবাৰ শ্ৰেষ্ঠ কবিতাত তেখেতৰ যি "আপোন সুৰ" ফুটি উঠিছে সি নিভাঁজ বস্তু। সংগ্ৰামী মানৱ-সত্তাৰ চিৰন্তন পৰিস্থিতিৰ এক বিশেষ দিশ তেওঁ গভীৰভাৱে অনুভৱ কৰিছে। সেই

অনুভূতিৰ প্ৰকাশৰ চেষ্টাত তেওঁ তেওঁৰ আত্মকেন্দ্ৰিকতাৰ বন্দীশাল বাৰে বাৰে এৰি আহিছে। তাৰ ঠেক পৰিসৰৰ মাজত তেওঁৰ বুদ্ধি আৰু বিশ্লেষণশক্তি কিছুদূৰ সক্ৰিয়। ("এই বাটে নাহিবাঁ ডুনাই" কবিতাৰ বিভিন্ন কল্পচিত্ৰৰ সংগঠন আৰু স্থাপনত তাৰ প্ৰমাণ মিলে।) "ওমৰ তীৰ্থ"ৰ পাতনিত ডুৱৰাই মন্তব্য কৰিছে: কিন্তু সকলোতকৈ শ্ৰেষ্ঠ পদাৰ্থ ওমৰৰ মাজেদি প্ৰকাশ পাইছে ওমৰৰ হৃদয়ৰ গভীৰতম প্ৰদেশৰ পৰা উঠা প্ৰাণস্পৰ্শী তীব্ৰ করুণ সুৰ। এই সুৰ শুনি মানুহ চমক খাই ৰয়, ভাবে যেন ক'ৰবাত শুনিছে আৰু বাহিৰৰ জঞ্জাল নিস্তব্ধ হ'লেই নিজৰ প্ৰাণতে এই সুৰ বাজি উঠা শুনে" প্ৰেম, স্বাৰ্থ-ত্যাগ, কৰ্ত্তব্যবোধ প্ৰভৃতিক জঞ্জাল বুলিবলৈ বহুতে টান পাব। কিন্তু নিঃসন্দেহে এই still sad music of humanity চিন্তাপ্ৰৱণ মানুহমাত্ৰৰে কাণত এদিন নহয় এদিন পৰিছে। ডুৱৰাৰ কাব্যতো তাৰেই দূৰতম প্ৰতিধ্বনি শুনা যায়।

অভিজ্ঞতাৰ দ্বন্দ্ব আৰু সংঘাত যুযুৎসু মনোবৃত্তিৰে অতিক্ৰম নকৰি ডুৱৰাই একধৰণৰ মানসিক সংগঠনৰ দুৰ্গত আশ্ৰয় লৈছে—এনে সংগঠনৰ অবিহনে তেওঁ নিৰাপদ বোধ কৰিবলৈ অক্ষম আছিল। এই সংগঠন হ'ল সংসাৰৰ নানান আহুকাল, আশংকা আৰু বিপদৰ প্ৰতি এক উদাস মনোভাৱ। এই ধৰণৰ তথাস্তুবাদত Charles Lambৰ নিবন্ধসমূহৰ দৰে এক কাৰুণ্যৰ ফল্গুধাৰা প্ৰবাহমান। কিন্তু ট্ৰেজিডিৰ দ্বন্দ্বকম্পিত বিষাদৰ বল তাত নাই:

সকলো সামৰি লই বুকুৰ মাজত
বাটকৰা যায় বহুদূৰ,
ঘনে ঘনে অভিমানী অন্তৰ কঁপাই
বাজি উঠে আপোনাৰ সুৰ।

সুখ-দুখ, সাফল্য-ব্যৰ্থতা, আশা-আশংকাৰ ভূমিকৰ্ষণ কৰি জীৱনৰ ফচল ফলাবলৈ কবিৰ উদ্যমৰ অভাৱ। বৰং বাটকৰাৰ দৰে জীৱনৰ

বিচিত্ৰ অভিজ্ঞতাৰ মৃদু কঁপনিৰ আমেজ অনুভৱ কৰি কৰি সদায় দূৰণিলৈ আঁতৰি আহিব খোজে। এই পলায়নৰ মাজত প্ৰচ্ছন্ন হৈ আছে সংসাৰ-সংগ্ৰামৰ প্ৰতি কবিৰ বিশিষ্ট প্ৰতিক্ৰিয়া। সংগ্ৰামস্থল পৰিত্যাগ কৰা বাবেই কবিৰ মন্ময় চিন্তাত সংগ্ৰাম আৰু বাস্তৱ হৈ থকা নাই। বৰং সি দুখজনক মায়া মৰীচিকাৰ ৰূপ লৈছে:

পাৰোতেনো কওঁ বেজাৰেৰে
সমুখত মায়াৰ দাপোণ,
ছঁয়াময়া পুতলাৰ নাচ
সপোনতে দেখিছোঁ সপোন।
(সোণোৱালী বালিৰ এমুঠি।)

এই সুযোগতে জীৱনৰ ক্ষণিকতা, সুখদুখৰ অলীকতা আৰু অনিত্যতাৰ বিষয়ে কবিয়ে বহু আপ্তবাক্য আওৰাইছে। কবিৰ আদৰ্শ জীৱনৰ প্ৰতীক পখিলা সংসাৰৰ বিষাদ বিননিৰ পৰা মুক্ত, ব্যৰ্থতাৰ বিষস্মৃতি আৰু অপ্ৰাপ্তিৰ হুমুনিয়াহ তাৰ অপৰিচিত:

আকাল ভৰাল মোৰ নাই অকণিকে
নাই মোৰ কোনো লগৰীয়া।

কিন্তু মানুহৰ জীৱনত এনে আনন্দময় স্বয়ংসম্পূৰ্ণতা অভাৱনীয় নানাতৰহৰ ঠেলা-হেঁচা বা টনা-আঁজোৰাত সি ব্যতিব্যস্ত। সেয়ে নাৱৰীয়া আৰু বাটকৰাৰ কণ্ঠও বেদনাবিধুৰ:

সময়ৰ প্ৰতিশোধ, কোনে বাধা দিব?
জগতত অকলশৰীয়া,
যাওক উটি যেনি তেনি সোঁতৰ লগত
মেলি দিয়া নাও নাৱৰীয়া।
(অতীতক নাযাবা পাহৰি)

প্ৰবল মনৰ সোঁত ঠেলিব নোৱাৰি হাঁয়
ল'ৰিছোঁ সদায় মই কিহৰ পাছত ;
কেতিয়া পৰিব ওৰ দীঘলীয়া যাত্ৰা মোৰ
চাপিব কেতিয়া তৰী জুৰণি ঘাটত ? ঃ
(নাৱৰীয়া)

"নিজান দেশ"ৰ আকৰ্ষণ আৰু একো নহয়, দ্বন্দ্বমুখৰ সংসাৰৰ যন্ত্ৰণাৰ পৰা পলায়নৰ চেলু। অন্যান্য কবিৰ ৰচনাত পাৰমাৰ্থিক অভিজ্ঞতাৰ শক্তি ইমান জাগ্ৰত যে মায়াময় সংসাৰৰ বিকল্পহিচাবে তেওঁলোকে আন এখন সংগ্ৰামমুখৰ জগৎ সৃষ্টি কৰে। ডুৰবাই কিন্তু য'তেই ধৰ্ম্মীয় আবেগ প্ৰকাশ কৰিছে ত'তেই জুৰণি আৰু সমাপ্তিৰ প্ৰতি তেখেতৰ মোহ কোনো যথাৰ্থ উপলব্ধিৰ আগ্ৰহতকৈ প্ৰবল যেন দেখা গৈছে ঃ

এতিয়া বুৰিল বেলি তোমাৰ বীণত
বাজে ধীৰে মৰণৰ সুৰ—
জীৱনৰ সন্ধ্যাবেলা আহাঁ কাষলই
সেই সুৰ হক সুমধুৰ।

"এই বাটে নাহিবা ডুনাই" কবিতাত ধৰ্ম্মৰ প্ৰতি এক সংশয়ৰ ভাবেই গাঢ় ঃ

দূৰৰ মন্দিৰ যিটো অতি আচৰিত ;
সিয়ে মাথোঁ মায়ামৰীচিকা,
নাই তাত দেৱতাৰ পূজা-আয়োজন
মিছাতেই দেখিছা জিলিকা।

সংসাৰৰ অমোঘ নিয়মৰ স্বীকৃতিতেই যৎ কিঞ্চিৎ শান্তিৰ আশা।

সমালোচকসকলৰ মতে ডুৰবাৰ কাব্যধাৰাৰ প্ৰধান উৎস প্ৰেম। এই ধাৰণাৰ বিশ্লেষণৰ প্ৰয়োজন আছে। অসমৰ ৰোমান্টিক যুগত ব্যক্তিৰ আত্মবিকাশ আৰু আত্মপ্ৰতিষ্ঠাৰ অন্যতম ঘাই সৰণি আছিল

প্ৰেম। প্ৰেমৰ অভিনৱ আঘাতে বন্ধ সমাজে গঢ়া বন্ধ হৃদয় সৰোবৰৰ পাৰ ভাঙি ব্যক্তিপ্ৰাণক গতিশীলতা আৰু প্ৰসাৰণৰ আস্বাদ দিছিল। সেয়ে প্ৰেম আছিল সেই যুগৰ অনেক কবিৰ বাবে প্ৰাণৰ পৰশমণি। কিন্তু ডুৰবাই এই সাধনাত সিদ্ধিলাভ কৰিব নোৱাৰিলে। তেওঁৰ দুখপনেয় নৈৰাশ্যবো ইয়ে কাৰণ। তেওঁৰ প্ৰেমৰ কবিতাতো এই ব্যৰ্থতাৰ সাঁচ বহিছে দকৈ। ৰোমান্টিক যুগৰ আত্মপ্ৰকাশৰ দস্তুৰমতে এই আকাঙ্ক্ষাৰ বেগ আৰু আকৰ্ষণ ডুৰবাই মুকলিমনেৰে প্ৰকাশ কৰিছে। কিন্তু প্ৰেম কেৱল আকাঙ্ক্ষা নহয়—দুই পৰিণত হৃদয়ৰ বিনিময়ত গঢ়ি উঠা জটিল সম্পৰ্ক। কেৱল আকাঙ্ক্ষাক ভিত্তি কৰি যি প্ৰেম গঢ়ি উঠে সি প্ৰায়ে অবাস্তৱ আৰু স্বপ্নভংগৰ শাস্তি প্ৰায় তাৰ নিৰ্দ্ধাৰিত। কোনো বিশেষ লক্ষ্যৰ প্ৰতি আকৃষ্ট হ'লেও প্ৰকৃত ঘনিষ্ঠতাৰ অভাৱত এই প্ৰেমে পৰিণতি লাভ নকৰে। বৰঞ্চ অতৃপ্ত আকাঙ্ক্ষাৰ হেঁচাত হৃদয়াবেগৰ সংযম আৰু সুস্থ বিকাশ অসম্ভৱ হৈ পৰে। ডুৰবাৰ কবিতাত "চেনেহৰ চুমাৰ" সংখ্যাতীত পুনৰাবৃত্তিৰ কথা বাদ দিলেও "তোমালৈ" বোলা কবিতাৰ পৰাই এই অসুস্থ অতৃপ্তিৰ চিনাকি পোৱা যায় ঃ

প্ৰাণ মোৰ পৰিছে ভাগৰি
আথেবেথে তুলি লোৱা মোক
শেষ হক তোমাৰ কোলাতে
জীৱনৰ যত দুখশোক।

× × ×

কান্দি কান্দি লাগিল আমনি
কান্দিবৰ শকতিও নাই,
তোমাৰ চেনেহী হাতখনি
চেনেহৰে দিয়াহি বুলাই।

প্ৰশ্ন উঠে ই সঁচাকৈ প্ৰেমৰ অভিব্যক্তি নে ? সৰু ল'ৰাৰ মাকৰ

প্ৰতি যি ধাৰণা, কবিৰো যদি প্ৰেয়সীৰ প্ৰতি তেনে মনোভাৱ দেখা যায়, তেন্তে সেই আবেদনত কবিপ্ৰিয়াই সঁহাৰি দিবলৈ আগ্ৰহশীল নহ'বও পাৰে! পাঠকে এনে মনোবৃত্তিক চকু ৰঙাকৈ নেচালেও বিশেষ শ্ৰদ্ধাও কৰিব নোৱাৰে। ইংৰাজ কবি শ্বে'লীৰো এই ধৰণৰ ছুৰ্ব্বলতা দেখা যায়। কিন্তু তেওঁৰ অপূৰ্ণ তৃষ্ণা কেৱল মানবীয় বাসনা নহয়, তাৰ সুদূৰ প্ৰসাৰি দাৰ্শনিক তাৎপৰ্য্য আছে—যি বাবে আমাৰ অশ্ৰদ্ধাৰ ভাব মূৰ দাঙি উঠিব নোৱাৰে।

এই বিফল অনুৰাগৰ শেষফল কোনো আত্মসমালোচনা নহয়—সেইধৰণৰ মনোবল কবিৰ স্পষ্টকৈ নাছিল। বৰং সমাজৰ প্ৰতি আৰু সংসাৰৰ প্ৰতি অপৰিমিত অভিমানেৰে কবিয়ে এই বঞ্চনাৰ এক অভিনৱ প্ৰতিশোধ লৈছে:

মানুহৰ ভাল পোৱা? আছে যদি থক;
নাই তাত মোৰ প্ৰয়োজন,
জগতক ভালপাওঁ জগততে ফুৰোঁ
সকলোটি মোৰ প্ৰিয়জন। (নাৱৰীয়া)

এই মনোভাৱৰ এটা অপেক্ষাকৃত উন্নত দৃষ্টান্ত "মৰম ভিখাৰীলৈ"। এই কবিতাৰ ভাষা আৰু প্ৰকাশভঙ্গী সংযত আৰু কাঁচৰ দৰে আটিল। সন্ধানৰ বিফলতা ইয়াত কবিয়ে অবিচলিত দৃঢ়তাৰে স্বীকাৰ কৰিছে, যদিও সেইবাবে তেওঁ জগতকে জগৰীয়া কৰিছে:

তোৰ চেনেহৰ জেউতি চৰিল
জগত উজ্জ্বল কৰি
মাথো তোৰ নিজা পাহৰণি পঁজা
ৰ'ল আন্ধাৰত পৰি।

* * *

মৰম ভিখাৰী মৰুৰ মাজত
নুফুলে চেনেহ ফুল।

ব্যক্তিগত আবেগৰ পিটনি এৰি যেতিয়াই ছুৰবাৰ কাব্যই অইন আশ্ৰয় লৈছে তেতিয়াই তেওঁৰ প্ৰতিভাৰ সম্ভাৱনাই পূৰ্ণ অবয়ৱ ধাৰণ কৰিছে। "ওমৰ তীৰ্থ" এইবাবেই ছুৰবাৰ শ্ৰেষ্ঠ কীৰ্ত্তি। অৱশ্যে এইখিনিতে আন এটা বৈশিষ্ট্য লক্ষ্য নকৰি নোৱাৰি। পৰাজয় আৰু ব্যৰ্থতাৰ অনুভৱত জ্বলিপুৰি মৰিলেও তেওঁৰ অন্তৰ তাৰ গ্লানিয়ে স্পৰ্শ কৰা নাই। হিংসা-দ্বেষ-অসূয়াৰ প্ৰভাবৰ পৰা সি মুক্ত। তেওঁৰ অন্তৰ সঁচাকৈ নিৰ্ম্মল।

অসমৰ ৰোমাণ্টিক যুগৰ অনেক কবিৰে খোৱাক বাস্তৱ অভিজ্ঞতাৰ ঠাইত কাল্পনিক অনুভূতি। সেয়ে দৈনন্দিন জীৱনসংগ্ৰামত লিপ্ত মানুহৰ ঠাইত এক নাটকীয় মানবাত্মাৰ ৰূপহে তেওঁলোকৰ কবিতাত ফুটি উঠে। এইজন মানুহে অৰ্থ উপাৰ্জন নকৰে, ৰোমাৰত নোভোগে, মানুহৰ প্ৰকৃতিগত সন্দেহ আৰু স্বাৰ্থমত্ততাৰ অকণো পৰিচয় নিদিয়ে, উদ্‌ভ্ৰান্ত প্ৰেমত বিকল হ'লেও এওঁৰ ব্যৱহাৰ সদায়ে ভদ্ৰোচিত। এওঁ মালা গাঁথি, বীণ বজাই, হুমুনিয়াহ কাঢ়ি উদাসভাবেৰে ডাৱৰলৈ চাই সময় কটায়। জুহালৰ ওচৰত বহি অতীতৰ বেদনাৰ ৰোমন্থন কৰাত এওঁ বিশেষ পাৰদৰ্শী। এনেবোৰ কবিতাই আৰু আমাক আনন্দ নিদিয়ে:

জীৱনৰ তটিনীৰ তীৰত বহোঁতে আহি,
পাহৰা পুৰণা সুৰ বতাহত ভাহি ভাহি,
পেলায় মনত যদি শুকুৱা ফুলৰ পাহি
ফুলিছিল যিটি ফুল তাহানিয়ে হাঁহি হাঁহি।
দূৰণিৰ বননিৰ বনৰীয়া ফুল তুলি
পানীত উটাই দিবা অতীতৰ স্মৃতি বুলি:
(শেষ মিনতি)

লেৰেলা ফুল, ৰাঙলী সূৰুয, শৰতৰ শেৱালি, শূন্য হুমুনিয়াহ, গোলাপৰ গোন্ধ, সন্ধিয়া সপোন, অতীতৰ মধুস্মৃতি প্ৰভৃতি শব্দমালাৰ

প্ৰচুৰ প্ৰয়োগে আৰু স্বয়ংক্ৰিয়ভাবে আমাৰ মন ভাৱাবেশত ভৰাই নোতোলে। উপমা, ছন্দ, আৰু বাক্‌ভঙ্গীৰ মাজত আবেগৰ অভিনৱ আৰু বিশেষত্বপূৰ্ণ ৰূপ ফুটি উঠিলেহে আমি সঁহাৰি দিব পাৰোঁ। আগতে উল্লেখ কৰি অহা দুৰৰাৰ অন্তৰংগ অনুভূতি মাজে মাজে তেওঁৰ কবিতাত এঙামুৰি দি উঠিছে। তেনেবোৰ কবিতাৰ শাৰীয়েই আমাৰ মাজত জীয়াই ৰাখিব ঃ

জগতত এবে মই যেতিয়া যিপিনে চাওঁ
নীৰস নীৰৱ এটি ছাঁয়া মাথো দেখা পাওঁ।
দীঘল খোজেৰে যেন ঘূৰি ফুৰে আন্ধাৰত
অকলে আপোন মনে মানুহৰ আঁতৰত।
(পাহৰা সুৰ)

দুয়ো কাষে গছতলা নীৰলে নিমাতে থাকি
গভীৰ ভাবনা কিবা ভাবিছে মনত ঃ (নাৱৰীয়া)
দুটি এটি লগৰীয়া পাইছিলা পুৱাতেই
দুপৰতে গ'ল লগ এৰি
নতুন আলহী আহি ঘৰৰ দুৱাৰ মাৰি
আবেলিতে দিলে বাজ কৰি ঃ (নাৱৰীয়া
নিয়া নাও বাই)

বালিকণা জুৰজুৰ কৰি
সৰে আঙুলিৰ সুৰুঙাই,
বন্ধা মুঠি বন্ধাতে থাকিল
বালি মোৰ কেনি উৰি যায়! (সোণোৱালী বালি)

অৱশ্যে এইধৰণৰ শাৰী দুৰৰাৰ ৰচনাত প্ৰচুৰ নহয়। তেওঁৰ লয় স্বচ্ছন্দ যদিও পাতল, গধুৰ অৰ্থ বহন কৰিবলৈ অক্ষম। তেওঁৰ কথা

অৰ্থঘন নহয়। তেওঁৰ কবিতা সমূহৰ গাঠনিতো বিশেষ কৃতিত্ব নাই —"এই বাটে নাহিবাঁ দুনাই"ৰ কৌশল তেওঁৰ কাব্যত অপ্ৰচুৰ। তেওঁৰ কবিতা আগৰ পৰা গুৰিলৈ পঢ়িলে ভাগৰ লাগে। নতুন উপলব্ধিৰ আশাত মন উৎসুক হৈ নুঠে। কেৱল জীৱনসংগ্ৰামত পৰাস্ত এক নিঃসংগ প্ৰাণৰ প্ৰতি এক অনিচ্ছুক সহানুভূতিৰে মন ভৰি পৰে। ইংৰাজ ৰোমাণ্টিক কবিসকলৰ প্ৰাণৰ বিপুল প্ৰসাৰ— তেওঁলোকৰ দাৰ্শনিক কৌতূহল, সমাজৰ প্ৰতি তেওঁলোকৰ দায়িত্ব-বোধ দুৰৰাৰ পৰা আশা কৰিব নোৱাৰি। তেওঁৰ কৰুণ ঔদাসিন্যৰ তুলনাত অম্বিকাগিৰীৰ দেহবনৰ সংগ্ৰামী মনোভাৱ আৰু দেৱকান্ত বৰুৱাৰ আত্মনিৰ্ভৰ আৰু চঞ্চলতা অধিকতৰ প্ৰাণশক্তিৰ লক্ষণ।

ওমৰ খৈয়ামৰ বহল মনৰ সংস্পৰ্শত কবিয়ে আত্মকেন্দ্ৰিকতাৰ এই ক্ষুদ্ৰ পৰিধি অৱশেষত অতিক্ৰম কৰিছে আৰু সাৰ্বজনীন আবেদন তেওঁৰ কাব্যত প্ৰসাৰিত হৈছে। দুৰৰাৰ সেয়ে ওমৰ আছিল মুক্তি-দূত। তেওঁৰ অভ্যস্ত দুখানুভূতিৰ একঘেয়েমি বহুদূৰ ইয়াত শাম কাটিছে। কান্দোনৰ উচ্ছ্বাস তাকৰ বাবেই ইয়াৰ বিষাদ অশ্ৰুৰ অতীত (too deep for tears)। তদুপৰি তেওঁৰ কাব্যত বিৰল এক স্বতস্ফূৰ্ত্ত উলাহে (elan) তেওঁৰ চেতনাৰ এই অলৌকিক মুক্তিৰ ইংগিত দিয়ে।

"ওমৰ তীৰ্থ" মূলৰ সাইলাখ অনুকৃতি নহয়। ওমৰৰ পৰিহাস-প্ৰৱণতা আৰু সংসাৰবুদ্ধি দুৰৰাৰ ভাষাত অদৃশ্য। পাৰস্য সমাজৰ নানা উল্লেখে দুৰৰাৰ হাতত মোট সলাইছে। ফিট্‌জেৰাল্ডৰ অনুবাদত পানাগাৰৰ দুৱাৰত ঢকিওৱা মানুহবোৰ অন্ততঃ দেখাত সুৰাৰ প্ৰকৃত ভক্ত—মদৰ নাম শুনিলে তিনি জাপ মৰা অসমীয়া মধ্যবিত্ত দুৰৰাৰ অনুবাদত কিন্তু সিহঁত সুৰাপায়ী নহয়, ধাৰণা হয় যে ফুলৰ মৌতকৈ কঢ়া বস্তু সিহঁতে কেতিয়াও খাই পোৱা নাই!

পুৱা বিহগৰ মধুৰ সুৰত
শত আলহীয়ে সাদৰি কয়

মেলাহে দুৱাৰ নবীন পথিক
আহিছোঁ উলাহে বাঁহীটি লৈ।

অৱশ্যে এই বৈশিষ্ট্য দোষ নহয়। উক্ত শাৰীকিটাৰ উদ্দীপনাত সুৰাৰ মোহ নেথাকিলেও সি জীৱন্ত হৈ ৰব।

প্ৰথম ছত্ৰৰ শঙ্খধ্বনিতে যি আবিৰ্ভাৱ সূচিত হৈছে তাৰ প্ৰভাৱত যে দুৰৰাৰ দুখাভিভূত মনৰ কুঁৱলি একলহমাতে অন্তৰ্হিত হৈছে ঃ

সোণালী ৰথত আলোকি বিমান
মাৰিলে সূৰুযে সোণৰ কাঁড়
পলাল এন্ধাৰ—হৰিণীয়ে যেনে
হয় নিমিষতে চকুৰ আঁৰ।

ৰাজপুৰুষৰ উদ্দীপ্ত মূৰ্ত্তিৰ দৰে সূৰ্য্যৰ সৌম্য আবিৰ্ভাবৰ লগত ভীতচকিতা হৰিণীৰ পলায়নৰ সংযোগ বিশেষ ব্যঞ্জনাময়। লয়ৰ গতি আৰু শব্দৰ বিন্যাসে এই ভাবৰ যথোপযুক্ত বাহন হৈ আমাৰ মনত অভূতপূৰ্ব্ব শিহৰণ তোলে।

অৱশ্যে এইখন পুথিতো টাপলি মৰাৰ চিন বহুত। যথা ঃ

আহিলে মৰণ যাৱই লাগিব
——আন্ধাৰ পুৰীৰ কোনোবা দেশ
নাই য'ত সুৰা নাই য'ত গান
অজান দেশৰ ক'তনো শেষ।

ইয়াৰ শেষ শাৰীৰ দুৰ্ব্বলতা পীড়াদায়ক। ফিট্‌জেৰাল্ডৰ অনুবাদৰ লগত এই ছত্ৰটো মিলাই চাওক ঃ

পিয়লাটি মোৰ ধৰাহি মুখত
আহা প্ৰাণসখা সময় নাই
পাখি মেলি সৌ জীৱন পখিটি
অনন্তৰ পিনে উৰি যে যায়।

দুৰৰাৰটো সহনীয় হ'লেও ব্যঞ্জনাক্ষম নহয়।

আনহাতে "ওমৰতীৰ্থ"ত সেইবোৰ দোষ ঢাকিব পৰা বহু বস্তু আছে। কুমাৰ গাঁৱৰ উপকাহিনীটো অসমীয়া কাব্যৰ এক শীৰ্ষবিন্দু। নিভাঁজ অসমীয়া মাতকথাৰ লগত দুৰৰাৰ অভ্যস্ত লয় আৰু কণ্ঠ মিলি এক দাৰ্শনিক ৰূপক সৃষ্টিত অভূতপূৰ্ব্ব দক্ষতা দেখুৱাইছে ইয়াত। নিয়তিৰ প্ৰতি কবিৰ আবেদন আৰু তাৰ উত্তৰতো দুৰৰাৰ কাব্যই সিদ্ধিলাভ কৰিছে। মানুহৰ আবেদনৰ কাতৰ কাকূতি আৰু নিৰ্ম্মম নিয়তিৰ গহীন গৰ্জনত দুৰৰাৰ কাব্যত দুৰ্লভ এক অভিজ্ঞতা জাগ্ৰত হৈছে ঃ

যুৰি দুই কৰ সৰগ ধিয়াই
সুধিলোঁ কাতৰে, জীৱন স্বামী!
কোন পোহৰত যাওঁ আগবাঢ়ি
তিমিৰ পথৰ যাত্ৰী আমি।
গৰ্জ্জিলে সৰগে গহীন সুৰেৰে
"নাই নাই ক'তো আলোকপথ
অন্ধ নিয়তিৰ অন্ধ বিশ্বাসত
চলে মানৱৰ জীৱন ৰথ।"

এনে মুহূৰ্ত্ত দুৰৰাৰ কাব্যত বিৰল। কিন্তু অসমীয়া কাব্যতো বিৰল।

যত্ন কবিৰ জীৱন দৰ্শন আৰু কাব্য প্ৰতিভা

শ্ৰীপৰাগ চলিহা।

পুট্চিনি নামৰ এজন প্ৰখ্যাত ইটালীয় সংগীতজ্ঞই কৈছিল "সংগীত সাধনাত হাত নিদিয়াহলে এই পৃথিৱীত মই আন একোকে কৰিব নোৱাৰিলোহেঁতেন।" কবি দুৱৰাই তেনেদৰে একো লিখি থৈ যোৱা নাই; কিন্তু তেওঁৰ সান্নিধ্যলৈ অহালোকে থিতাতে ক'ব, এইষাৰ কথা দুৱৰাৰ বেলিকাও খাটে—সংগীতৰ ঠাইত কবিতা শব্দটো সলনি কৰি। লাজুকী লতাৰ দৰে ছুলেই জয় পৰি যোৱা, জীৱনত কাকো এষাৰ টান কথা কৈ নোপোৱা সহজ-সৰল গতিৰ বাহিৰে কোনো কাহানিও একাবেকা বাট নোলোৱা আনকি আওপকীয়াকৈ কেতিয়াও কাকো এটি কথাও কৈ নোপোৱা দুৱৰাৰ গোটেই জীৱনটোৱেই এটি সহজ সৰল কবিতাৰ দৰে। কবিসকলৰ কবি হৈয়েই জনম। তেওঁলোকক সাজি উলিওৱা নহয়। 'যত্ন' কবি এই সংজ্ঞাৰো এক সুন্দৰ নিদৰ্শন। সম্পত্তিশালী শ্যামসুন্দৰ দুৱৰাৰ (শ্যামবাবুৰ) নুমলীয়া পো বাপুৱে উচ্চশিক্ষাৰ অৰ্থে যায় কলিকতালৈ; লগত যায় ৺ভোলা কাকতি, গনি মৌজাদাৰ, তেখেতৰ ভায়েক জামায়ত চাহাব। মাকে পিঠা-পনাৰ টোপোলা দি বাপুক এওঁলোকৰ লগতহে পঠায়—দিছাংমুখৰ জাহাজঘাটৰ পৰা কলিকতালৈ সুদীৰ্ঘ বাটছোৱা। মহানগৰীৰ তপত আৱেষ্টনীত সোমাই পৰে দুৱৰা পৰিয়ালৰ আলাবাহুজন। কিন্তু তাৰ মাজতো দুৱৰাৰ গতিবিধি সলনিহে যোৱা নাছিল। আলিবাটত ফুৰিবলৈ লৈ যাওঁতে ৺পদ্মধৰ চলিহা, যাদৱপ্ৰসাদ চলিহা আদিয়ে সদায় দেখে তেওঁ আনমনা! তেওঁলোকে পিছলৈ জোকায়,

"আহা কেনে মনমোহা বাহ ট্ৰামগাড়ী"
কেউপিনে ওখপাখ পকীঘৰ শাৰী শাৰী।"

মাণিকতলাৰ দুমহলীয়া ঘৰ এটাৰ ওপৰমহলাৰ দুটা কোঠা ভাৰালৈ তাতে কলিকতীয়া জীৱনৰ শেহতীয়া কালচোৱা কটায়, সঙ্গী সাধন নামৰ এটা (বঙালী) ল'ৰা। চেমনীয়া সাধন ঘোষ দুৱৰাৰ লগতে থাকি কবিৰ সহায়তে সংসাৰীও হৈ পৰেগৈ। তেওঁৰ সুখ-দুখৰ লগৰী সাধনেই, সাধনে দিলে খায়, নিদিলে নাখায়। ঘৰটোৰ এটাকোঠাত তেওঁৰ শোৱা পালেংখন। কেউপিনে কিতাপেৰে ভৰি থকা কেইটামান আলমাৰী আৰু ইটো কোঠাত সাধনৰ বিচনাৰ কাষতে সৰু বান্ধনীশালখন। দুয়োটি কোঠা অতি পৰিপাটি। কুটা এডালো ক'তো পৰি নাথাকে। দুৱৰাৰ কলিকতীয়া জীৱন ঘড়ীৰ কাঁটাৰ লগত মিলোৱা। কাম কৰিবলৈ ওলাই আহে ঘড়ীৰ কাঁটাৰ লগত খোজ মিলাই। কামৰ শেষত ঘৰলৈ ওভটে সদায় একেটা খেন মিলাই, একেটা খোজতে। বজাৰ-সমাৰ, পিন্ধন-উৰণ, এইবোৰৰ যোগাৰ যতন কৰে সাধনে। আবেলি ঘৰটোৰ চাতৰ ওপৰত ফুলৰ 'টাব' কেইটামান থকা মুকলি ঠাইকণত তহল দিয়ে। দুৱৰাৰ দৈনন্দিন জীৱনৰ তালিকা এইখনেই।

১৯৪৬ চনৰ কলিকতাৰ সেই জঘণ্য হত্যাকাণ্ডৰ ৺অমূল্য বৰুৱা বলি যোৱাৰ খবৰ ওলোৱাৰ লগে লগে আমাৰ সকলোৰে (কলিকতাবাসী সমূহ অসমীয়া লোকৰে) মনত চিন্তা দুৱৰাৰ বিষয়ে। একেৰাহে ৯৬ ঘন্টিয়া সান্ধ্যআইন আবেলি দুঘণ্টালৈ ঢিলাই দিয়াৰ প্ৰথম সুযোগতে আমি গোড়া পল্টনৰ শাৰীৰ মাজে মাজে আহিলো তেওঁৰ খবৰ লবলৈ। বঙালী চুবুৰীয়াসকলে তেওঁক নি তেওঁলোকৰ লগতে ৰাখিছে। অমূল্য বৰুৱাৰ খবৰ ক'লত কবিজন জয় পৰিল! মুখৰ মাত হৰিল—যেন নিৰ্ব্বাক-নিস্পন্দ এটা মূৰ্ত্তি। আমি যেতিয়া সুধিলো তেওঁ ক'ত কেনেকৈ থকাৰ কথা ভাবিছে তেওঁ তেতিয়াও অলৰ অচৰ। প্ৰতিবেশীসকলে আৰু সাধনে আমাক আশ্বাস দি

কলে—"কোনো ভয় নাই, দিন ভাল হলেই তেখেতক আমি ঘৰলৈ নিম।" এটি যেন অনাথ-অসহায় শিশুৰ বাবেহে আমাৰ সকলোৰে এই ভাৱনা! ১৯৪৪ চনত বংপুৰত বহাগী মেলা। দুৰৱা তেতিয়া শিৱসাগৰত। দুআষাৰ কবলৈ ধৰাত লাজকুৰীয়াভাৱে বহু পৰৰ পিছত উঠি আৰম্ভ কৰিলে—"মোৰ বৰ লাজ লাগিছে। মইনো ইয়াত কি কম?" আকৌ নিস্তব্ধতা। "বাৰু মই বিহুৰ বিষয়ে লিখা কবিতা দুফাকিমানকে গাওঁ।" কবিতা আওঁৰাই কবিয়ে আমালৈ চাই অকণমান ল'ৰাটিৰ দৰে সুধিলে "হ'লনে বাৰু? মই হলে বক্তৃতা দিব নোৱাৰোঁ দেই।" অথচ কলিকতাত এম. এ মহলাত আমাক আৰু স্কটিছ চাৰ্চ্ছ কলেজিয়েট স্কুলৰ শ শ ল'ৰাক নিতৌ কাবো মুখলৈ নোচোৱাকৈ সুন্দৰকৈ পঢ়ুৱাই থাকে। স্কুলৈ নিয়মৰ খাতিৰত সৰু বেতডালিও কিতাপৰ মাজত নিয়ে। ব্যৱহাৰ কাঠৰ মেজখনৰ ওপৰতহে—ল'ৰাই হাই কৰিলে "এই" বুলি ধমক দিবলৈ। এবাৰ আমাৰ কলেজত তেখেতক সম্বৰ্দ্ধনা দিবৰ বাবে মাতি অনা হ'ল। বহু কেৰ্‌জেৰৰ পিছত কোনোমতে আহিল। সম্বৰ্দ্ধনাৰ শেষত ল'ৰা-ছোৱালীলৈ বুলি একেষাৰ কবলৈ কোৱাত সেই একেধৰণৰ শিশুসুলভ কেৰ্‌জেৰবোৰ। লাজত মুখখন তললৈ কৰি আমাক ভোৰভোৰাই কয়—"এহ্, মোকনো কেলেই এনেকুৱাখন কৰ পাই? মইনো কিটো কম?" বৰকৈ ধৰাত হাতত থকা লাখুটিডাল-অন্তৰখোলা হাঁহি এটা মাৰি দাঙিও লয়। এইদৰে ধেমালি-ধুমুলাৰ পাছত 'যদু' কবিয়ে বহি থকা আসনৰ পৰাই মাইকটোৰ সমুখত গাই পেলায় কবিতা এফাঁকি—

গোটোৱা গোলাপ কলি
থাকোতে সময় সখি
জীৱনৰ সোঁত বলি যায়,
যিটি ফুলে হাঁহি আজি

ফুলনি ফুলাই তোলে
কালিলৈ পাহি মেলি নেহাঁহে দুনাই॥

কবিতা ফাকি চাৰিবাৰ মান আওঁৰালে। ল'ৰাহঁতে উচপিচাই উচপিচাই আৰু অলপ কবলৈ খাটনি ধৰাত কবিয়ে—"এই হ'ল আৰু দেউহে" বুলি আকৌ গহীন হৈ পৰে।

কবি, প্ৰেমিক আৰু বলিয়া—এই তিনিও লোক একেটা সাঁচৰ বুলি কথা এটা আছে। বলিয়াৰ সংজ্ঞা নানাজনে হয়তো নানা ভাৱত লব। কিন্তু মানৱ-প্ৰকৃতিৰ অসাধাৰণ উদণ্ড ৰূপটোক আঁতৰাই শান্তৰূপৰ কমনীয় অংশটোক সামৰি যদি সেই অৰ্থতহে বলিয়া শব্দ প্ৰকাশ কৰা হয়, তেনেহলে যদুকবিৰ গাত ওপৰৰ সংজ্ঞাটি যথাৰ্থই খাটে। থোৰতে কবলৈ হলে দুৰৱা কবিজন কবিয়েই। দুৰৱা মানুহজন কি বুলি সুধিলেও উত্তৰ হ'ব দুৰৱা মানুহজন কবিহে। অসমীয়া সাহিত্যৰ গোটেই বুৰঞ্জীৰ ভিতৰতে আন এজন মানুহক মনে-প্ৰাণে, ভাৱে-ভাষাই, চলনে-ফুৰণে, হাড়ে-হিমজুৱে কবি বুলিব পৰা হোৱা নাই। বিশ্ববিখ্যাত কবি-সাহিত্যিক সকলৰ জীৱনতো তেনেধৰণৰ অসাধাৰণ কাৰ্য্য-কলাপ দেখা যায়। তেওঁলোকৰ বেলিকাও বলিয়াৰ ভয়াবহ বা উলাই কৰা অৰ্থ নিশ্চয় ব্যৱহাৰ নহয়। মিল্টন দৃষ্টিহীন আছিল, আৰু গোটেই জীৱন ভুগিছিল বাত (গাউট্) ৰোগৰ বিষত। কিন্তু তেওঁৰ বিশ্ববিশ্ৰুত কাব্য Paradise Lost লেখিছিল ঠেঁটুৱৈ ধৰা জাৰকালি। হাতত খলিহে মাটি একুটুৰা লৈ এখন ভৰি পুৰণিকলীয়া চকী এখনত ভেজা দি সহচৰ জনক অনৰ্গল শব্দ প্ৰবাহৰ শ্ৰুতলিপি দি দি। প্ৰখ্যাত ফৰাচী লিখক বালজাকে ৰাতিৰ আহাৰ খায়েই শুবলৈ যায়। মাজনিশা উঠি বগা পোছাক এটা পিন্ধি লৈ মূৰত সন্ন্যাসীৰ দৰে টুপী এটা পিন্ধি পিছদিনা দুপৰীয়ালৈকে লিখি থাকিব। আগনিশাৰ লেম্প জ্বলিয়ে থাকে, দুৱাৰ খিৰিকীৰ পৰ্দাই বাহিৰৰ পোহৰ বন্ধ কৰিয়েই ৰাখে। সুপ্ৰসিদ্ধ মহাকবি 'চিলাৰ'ৰ ওচৰলৈ এগৰাকী বন্ধু গৈ বহা মাত্ৰকে এনে এটা

উৎকট গোন্ধ আহিবলৈ ধৰিলে যে তেওঁ সেই ভেকেটাভেকেট গোন্ধ ক'ৰপৰা আহিছে তাক চাবৰ অৰ্থে কবিৰ কোঠাতো চলাথ কৰি দেখে যে কবিয়ে লিখা মেজখনৰ এটা ড্ৰয়াৰৰ ভিতৰত ভালেমান আপেল গেলিপচি পোকলগা হৈ আছে। কবিৰ কিন্তু খবৰ নাই।

দুৰ্বাৰ কবিতাই আমাক দিলে কি? থিতাতে কোৱা হ'ব—এটি অনুপম সুৰৰ লহৰী। ওপৰত উন্নকিওৱা কবিতাফাকিতে এই সুললিত ছন্দ ধ্বনি নিহিত হৈ আছে। কবিতাফাকিৰ উৎস অৱশ্যে শ্বেলীৰ ইংৰাজী কবিতা এফাকি—

The flower that smiles to-day
Tomorrow dies
All that we wish today
Tempts—and then flies.

দুৰ্বা কবিয়ে কিন্তু তাত শ্বেলীক আঁতৰাই নিজকে বহুৱাই দিলে—দুটি প্ৰাণ একহৈ গ'ল।

হেমলেটক পলনিয়াচে যেতিয়া সুধিছিল—'আপুনি কি পঢ়ে কোঁৱৰ? উত্তৰ পালে—'Words, words, words.' শ্বেলীয়ে শব্দমালাৰ যাদুকৰী ব্যৱহাৰৰ যোগেদিয়েই কবিপ্ৰাণৰ অনুভূতিবোৰ তথা সৌন্দৰ্য্যত সত্যৰ ব্যাখ্যা মানুহৰ মাজত কৰি দি কবিগোষ্ঠী মানৱ জাতিৰ অস্বীকৃত বিধানকাৰী বুলি অভিহিত কৰিছে। মূলৰ পৰা অনুবাদ কৰোঁতে শব্দমালাৰ সলনি হ'ল—আটাইতকৈ এৰাব নোৱাৰা লক্ষণ ভাবানুভূতিৰ পৰিবৰ্ত্তন হয়তো নহবও পাৰে। দুৰ্বাৰ বেলিকা এই লক্ষণসমূহৰ তাৎপৰ্য্য বিশেষভাৱে মনকৰিবলগীয়া।

কোনো কোনোৰ মতে কবিতা আৰু গান একেটা বস্তুৱেই। গান বুলিলে তাত সুৰ থাকে। দুৰ্বাৰ প্ৰতিটো কবিতাত গানৰ সুৰ নিহিত হৈ আছে। সুৰৰ লগত লয়ৰ নিবিড় সম্বন্ধ সহজ-সৰল গতিত

থকা বাবে দুৰ্বাৰ কবিতাৰ লয় নিমজ আৰু সাৱলীল আৰু সেই হেতুকে তাত থাকে এটি সুকীয়া মাদকতা। কবিতাৰ ছন্দবন্ধনৰ বিভিন্ন ৰূপ আলচিবৰ থল ইয়াত নাই। কিন্তু দুৰ্বা-কবিতাৰ আকৰ্ষণীয়তাৰ মূলতে হ'ল ছন্দৰ সাৱলীল গতি—। কবিতাবাণীয়ে যেন তাত জুৰিটিৰ দৰে কুলকুলু কৰি সোঁতৰ চেৰে চেৰে নাচি যায়। আগৰ ফাকিৰ লগত শেষৰ ফাকি আপোনাআপুনি আখৰে আখৰে মিলি যায়। মিলাবলৈ সুকীয়া জোটনি বা প্ৰচেষ্টাৰ আৱশ্যকতা দুৰ্বাৰ কবিতাত নাই। আধুনিক (মুক্তক ছন্দৰ) কবিতাত সুৰ নাই বুলি কোৱা হোৱা নাই, কিন্তু গানৰ সুৰৰ অৰ্থে আখৰৰ মিতালি নহলে নচলে। ইপিনে দুৰ্বাৰ যিটো আলফুলীয়া প্ৰকৃতি, সেই প্ৰকৃতিয়ে কোনো উদ্দাম বা প্ৰচণ্ড ভাৱত নোসোমায়গৈ। সেইহেতু যুক্তশব্দও দুৰ্বা-কবিতাৰ ভাষাৰ লক্ষণ হব নোৱাৰে। ভাষা ভাৱৰ বাহন। কোমলমতীয়া শিশুৰ মুখত সংযুক্তবৰ্ণৰ কথা যেনেকৈ নুফুটে, কোমল প্ৰকৃতিৰ যদুকবিৰ ভাষাটো সৰল-সহজ আখৰেহে সহজ-সৰল ভাৱৰ বাহনহৈ পৰে। দুৰ্বাই যিমানবোৰ কবিতা লিখিলে, সকলোতে এই একেটা সুৰৰে গাঁথনি। বৈচিত্ৰ্যহীন বুলি এই কবিতাৰাজি কোনো কোনোৱে উলাই কৰিব পাৰে। কিন্তু দুৰ্বাৰ প্ৰকৃতিৰ যদি সুকীয়া সত্তাটো স্বীকাৰ কৰা হয় তেনেহলে তেওঁৰ কবিতাৰ এই সাৱলীল গতিটোত সুকীয়া মূল্য আৰোপ নকৰি নোৱাৰি। অৱশ্যে ৰবীন্দ্ৰনাথৰ বিভিন্ন ছন্দৰ বিভিন্ন উপাদানত সঙ্গীতৰ বিভিন্ন সুৰৰ বিবিধ মাদকতা বিচিত্ৰভাৱে বৈছিল; হলেও একে কথাকে দুনাই কব লাগিব—সৰলতাই দুৰ্বা প্ৰকৃতিৰ বিশিষ্ট গুণ আৰু তেওঁৰ কবিতাৰ সকলোতে সেই কোমল লয়ৰে সমাবেশ।

'হায় অভিমানী মোৰ, কোনে তোৰ ভাঙি অভিমান
চেনেহৰে ধৰিব যোগান?

মিছাকৈয়ে কিয় গাৱ গান
পাষাণৰ নগলে পৰাণ।'

এই কথাখিনি ছুৱবাৰ বাহিৰে আনকোনে তেনেকৈ কব ? পাষাণৰ পৰাণ নগলে বুলি জানিও প্ৰতিমাৰ প্ৰাণ পাবলৈ কবিয়ে গোটেই জীৱনটো কবিতাৰ মালা গাঁথিয়ে থাকিল। প্ৰেমৰ প্ৰতিদান নাপাই তেওঁ বিদ্ৰোহী হৈ উঠা নাই—(ছুৱবা বিদ্ৰোহী হ'ব কেনেকৈ ?) নাপাই নাপাই পাবলৈ আকুলতা বাঢ়িহে গ'ল।

ছুৱবা কবিতাত সেয়েহে অনুভূতিৰ ৰূপ একেটাই। আন কবিৰ দৰে সমাজৰ বিভিন্ন ক্ৰিয়া প্ৰক্ৰিয়াই এই গৰাকী কবিৰ মনত প্ৰতিক্ৰিয়া নকৰে। আমাৰ কবিয়ে দেহে-মনে-প্ৰাণে থাকিবলৈ বাচি লয় নিবলাক। তেওঁৰ একমাত্ৰ সাধনা হ'ল সৌন্দৰ্য্য। অনাদৰ-অৱহেলা ভৰা সমাজখনৰ পৰা বহুত আঁতৰত নৈ এখনিৰ পাৰত নিজান-নিতাল ভাৱে এচুকত থাকিব খোজে অকলশৰীয়াকৈ—মানুহৰ সঙ্গ তেওঁৰ নালাগে। নালাগিবৰে কথা !—সেইহে জোন, বেলি, তৰা, ফুল এইবোৰক লৈ 'ৰচে তেওঁ জীৱনৰ কুসুম-কানন।' কবিয়ে নিজেই স্বীকাৰ কৰিছে তেওঁৰ দৰে মানুহৰ আজিৰ জীৱনত অসাৰ্থকতা—তেওঁ নিজেই এপহি বনফুলহে। সেই বনফুলক 'কোনোৱে দূৰতে চায় কোনোৱেবা ছুই যায়। সপোনত তাকে ভাৱে চেনেহ কণিকা বুলি, কিন্তু—

সপোন আঁতৰি গলে দিঠকে জনাই দিয়ে
বাটৰ কাষৰ মই বননিৰ ফুল।

ছুৱবাৰ আত্মকেন্দ্ৰিক মনোভাৱ এই প্ৰসঙ্গতে উল্লেখযোগ্য। কোনো কোনোৱে ইয়াক দোষ বোলে। কিন্তু গীতি কবিতা মাত্ৰৰে এনে লক্ষণ গুণহে আৰু এনে ধৰণৰ কবিতাত সুমধুৰ শব্দ সংযোজনাৰ যি আকৰ্ষণীয়তা সেই পিনৰ পৰাও ছুৱবা কবিতাৰ ই গুণহে। গীতি কবিতা আচলতে কবিজনৰ জীৱন প্ৰবাহৰ স্বীকাৰোক্তি। ই কবিৰ

নিজৰ জীৱনৰ অনুশীলনী। তেনে ধৰণৰ কবিতাৰ প্ৰকাশ ভঙ্গিমা আৰু অনুভূতিৰ ব্যঞ্জনাও তেনেই স্বকীয়া ৰূপৰ হয়। জীৱনৰ ঘাত প্ৰতিঘাতৰ মুক্ত প্ৰকাশ হোৱা হেতুকে আৰু সেয়ে ঘাইকৈ প্ৰণয় প্ৰবাহক লৈয়ে হোৱা হেতুকে এইবিধ গীতৰ প্ৰকাশত ভাৱৰ স্বৰূপ উচ্ছ্বাস হয়। প্ৰকৃতপক্ষে আবেগৰ উপশম ঘটাবলৈকে এই গীতৰ সৃষ্টি। সেইহেতু এই ভাবোচ্ছ্বাসে কোনো ধৰণৰ বাধা-বিঘিনি মানিব নোখোজে। ই অন্তৰৰ পৰা বাগৰি অহা নিজৰাৰ দৰে। কবিয়ে জীৱনৰ সুৰত গাইছে,—

'জীৱনৰ ছুখৰ ৰাশিৰ এটি এটি কণা তুলি লৈ,
ৰঁচো মই অন্তৰৰ গান
শুনো তাকে বহি অকলই॥
অকলই ওমলো-জামলো অকলই পাতিছো সংসাৰ
অকলই শূন্য মন্দিৰত
যাচোঁ মোৰ হৃদয় সম্ভাৰ।

আৰু,—

অকলে আপোনমনে বহি নিৰলাত
ৰচোঁ মই নিজানৰ গান।

বিশ্বকবি ৰবীন্দ্ৰনাথে তেওঁৰ কবিপ্ৰাণৰ সৰ্ব্ব অনুভূতিৰ সুপ্ৰকাশ কৰি প্ৰকৃতি, পূজা, স্বদেশানুৰাগ, উলাহ, বিষাদ, সকলো বিষয়তে কবিতাৰ মহান সুউচ্চ বেদী থাপি গ'ল। আমাৰ অসমীয়া সাহিত্যতো কেবাগৰকীও প্ৰখ্যাত কবিয়ে বিবিধ ভাৱৰ কবিতা ৰচি গ'ল বা ৰচি আছেও। কিন্তু ছুৱবাৰ কবিতাৰ আকৃতি আৰু প্ৰকৃতি আগতে কোৱামতে একে ধৰণৰ। অৱশ্যে বিহুৰ বিষয়েও তেওঁ কবিতা লিখিছিল, সিও কিন্তু প্ৰকৃতিৰ মনমোহা ছবিখন লৈহে আৰু অসমীয়া মানুহৰ অন্তৰৰ মধুৰ ভাৱৰাশি প্ৰকাশ কৰিহে। শঙ্কৰদেৱ আৰু জয়মতীৰ বিষয়েও যদু কবিয়ে লিখিছিল। কিন্তু সেয়া গুৰুজনাৰ

সুমহান আদৰ্শ আৰু মহাসতীৰ ত্যাগৰ সূক্ষ্ম অনুভূতিৰ উচ্ছ্বাসক কেন্দ্ৰ কৰিছে। ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ বলিয়াবান, বিজুলী ঢেৰেকনি, ধুমুহাই সৃষ্টি কৰা বিভীষিকা জাতীয় আন্দোলনৰ উত্তপ্ত ঘটনাৱলী—এইবোৰে আমাৰ কবিৰ অনুভূতিক জগাই তোলা নাছিল। অৱশ্যে এইকথাত আমি পাহৰিলে নচলিব যে এইজন আলফুলীয়া কবিয়েই "মোৰ শেষ পাঠ" কথা কবিতাত অসমত অসমীয়া ভাষাৰ দুৰৱস্থাৰ কথা ভাৰি বিদেশৰ পটভূমি লৈ হলেও এনেদৰে কৈছিল—"হাঁয়, মই আৰু মোৰ মাতৃভাষা শিকিব নোৱাৰিলোঁ। হাঁয়, চেনেহৰ মোৰ মাতৃভাষা! কোনো এটা অইনৰ তলতীয়া জাতিয়ে যেতিয়ালৈকে নিজৰ মাতৃ-ভাষাক বুকুৰে আঁকোৱালি ধৰি থাকে তেতিয়ালৈকে শত্ৰুৱে বন্দী শালৰ দুৱাৰৰ সঁচাৰ কাঠিটি তেওঁলোকৰ হাতৰ পৰা নেপায়—এই কথাষাৰ কেতিয়াও পাহৰা উচিত নহয়।"

সংসাৰৰ কাঁইটীয়া বনৰ মাজত যিজনে সোমাবলৈকে সাহ নকৰে, 'আন্ধাৰৰো মান আছে' বুলি যিজনে কবিতাত প্ৰতিপন্ন কৰে, সেইজনক বহুতেই পলায়নবাদী কবি বুলি উলাই কৰিব খোজে। কিন্তু সঁচাই তেওঁ পলায়নবাদীনে? জীৱনত যিজনে নিজকে অকলশৰীয়া বুলি ভাবে, আকাশৰ তৰা, নৈৰ কুলু-কুলু ৰৱ, গোলাপ-কেতেকী মাথো যিজনৰ লগৰী, প্ৰতিদান পাওক নেপাওক হিয়া উজাৰি চেনেহ বিলাই থাকিয়েই যিজনে নিৰাশাৰ মাজতে আশাৰ ৰেঙনি দেখা পায়; সেইজনৰ সমাজখনৰ লগত সম্বন্ধ হ'ব কেনেকৈ? সমাজৰ সমস্যাৰ কথা দূৰতে থাওক নিজৰ জীৱনৰ কোনো জটিল পাকচক্ৰতে যিজনে সোমাব নোখোজে সেইজন সমাজৰ সমস্যাৰ মাজত সোমোৱাৰ কথাকে বা ভাৱো কেনেকৈ? সেয়েহে আমি কওঁ—তেওঁ পলাতক নহয়, যুঁজ-বাগৰ, জটিলতা-কুটিলতা—এইবোৰৰ পৰা যিজন সদায় আঁতৰত আছিল, নিৰলাই যিজনৰ চিৰ আৱাস, সেইজন পলাতক হ'ব কেনেকৈ? কবিয়ে পোহৰ নিবিচৰা নহয়, বিচাৰে। কিন্তু পোহৰৰ সেই হেঙুলি দাপোনে তেওঁৰ পৰা সোণালী সপোনৰ দৰে লুকাভাকু

খেলি গুচি যায় আৰু কবিয়ে সপ্তমী তিথিতে আঁউসীহে দেখা পায়—

পূবেদি ওলোৱা জোন পশ্চিমৰ ডাৱৰে আহি
ধীৰে ধীৰে লুকুৱালে কলীয়া কোলাত,
সপ্তমীতে আঁউসীত আপোনাকে হেৰুৱাওঁ
আন্ধাৰে আৱৰি ধৰে চকামকা বাট।

(সপ্তমীতে আঁউসী)

কিন্তু সেইবুলি কবি হতাশ হোৱা নাই। সেইবাবেই 'পোহৰ' কথা-কবিতাত কবিয়ে পোহৰৰ জয়গীতি স্পষ্টভাবে গাইছে—"এদিন দেখিব মোৰ কথা ফলিয়াব, পোহৰ পৰি আপোনাৰ ৰাজ্য সুন্দৰ হৈ পৰিব" (পোহৰ)।

দুৰবাই পুৱতিৰ অৰুণৰ আশাৰ কিৰণৰ কথা কোৱাতকৈ বিয়লিৰ হেঙুলি বেলিৰ কথা কৈহে বেছি ভাল পায়। জীৱনৰ বেলি যেতিয়া লহিয়াই গ'ল তেতিয়াও সন্ধিয়াৰ আকাশৰ সৰু তৰাটিয়েও সাদৰৰ শেষ আৱাহনকে ধিয়াই যায়। জীৱনৰ প্ৰথম পুৱাৰ কথা মধু সোঁৱৰণৰূপে মাজে মাজে আনে কিন্তু মানস পটলৈ—

ভাগৰুৱা বেলি পশ্চিমৰ পিনে
হেঁপাহেৰে জুমি চায়,
উজলি উঠিল পশ্চিম আকাশ
হেঙুলি পোহৰ পায়। (তোমালৈ)

সেয়েহে তেওঁ কবিতা লিখে আবেলিৰ সপোনক লৈ। ভাগৰুৱা জীৱনৰ কথাকৈ সন্ধিয়াৰ প্ৰতি কৰি বেছিকে আকুল। সোণোৱালী দেশৰ পিনে যাওঁতেও কবিয়ে জোনালী ৰাতিহে নাওখিনি মেলি দিয়ে। আনকি ফাগুনৰ বলিয়া বতাহৰ কথা কওঁতে "পুৱাৰ সূৰুযে

সোণালী ধাৰা বঙেৰে ঢালিছে” বুলি কৈও “ফাগুনী কোঁৱৰে চেনেহী চাৱণে বিষাদ কালিমা হৰে” বুলি কৈও, ফাগুনৰ এই মিলনৰ শুভ লগনকো সোণালী সপোনে ৰাঙলী নিচান উৱাইছে” বুলিহে কয়। কেতিয়াবা কবিয়ে পুৱাৰ কিৰণত আশাৰ পালতৰি জীৱন লুইতত যৌৱনৰ নাও বাই কোবাল সোঁতত উটি যাওঁতে হঠাতে ধুমুহা, ডকা চাকনৈয়াৰ লগত যুঁজিব লগীয়া হয় বুলি ভাবিলেও প্ৰকৃততে তেনে বিপদসঙ্কুল যাত্ৰাত কৰি নানামে। কাৰণ,—

ধুমুহাৰ স'তে যুঁজি অকলে আপুনি
ভাগৰিব জীৱন পথত,
এবাৰ উজলি উঠি নুমাব ছুনাই
সপোনৰ বন্তি আন্ধাৰত। (সামৰণি)

দিঠকৰ ছলনাত যিজনে হাবাথুৰি খাই থাকে সেইজনে সপোনৰ সুষমাকে সাবটি নললে কিহৰ আশাত জীয়াই থাকিব ? জীয়াই থকাৰ আশালৈয়ে পৃথিৱীত কতজন চিৰদুখীয়ে গোটেই জীৱন কান্দি কান্দিও জগতক দি গ'ল আশাৰ বতৰা। যাউতিযুগীয়া খিয়াতি অৰ্জ্জা অমৰশিল্পী ৰেনগাফে নিয়তিৰ মতে গোটেই জীৱন যুঁজি যতে ততে খকাখুন্দা খাই অধীৰ অতিষ্ঠ হৈ পৰিলতো লিখিছিল এই কথাহে—Hope should manifest itself, not as a feeling, but as an action in the present. Because I have hope, I have exerted all my energy.

যিজন কবিয়ে চেনেহৰ বাটৰুৱা জনক উদ্দেশি কয়—

মিছা আশাৰ নেবান্ধিবা ঘৰ
নাই কোনো আপোনাৰ জন
চেনেহী মাতত ভোল গৈ
বিষাদক নকৰা বৰণ। (সপোন কুঁৱৰী)

সেইজনক পলায়নবাদী বুলিম নে ? দিঠকৰ মাজত মায়াকানন বিচাৰি বাৰে বাৰে হাবাথুৰি খায়ো খন্তেকলৈ হলেও সপোনতে হেৰুওৱা মাণিক পাবলৈ হাবিয়াস কৰাটো বৰণীয় গুণ বুলিহে কম ? তাৰোপৰি 'কৰি' নামৰ কবিতাত তেওঁ কৈছে, “সংসাৰ বিৰাগী সংসাৰ তিয়াগী হৈয়ো কবিয়ে সংসাৰৰ মাজতে থাকি সৃষ্টি পাতনিৰ ভঙা পতা ছবি মনৰ মাজতে আঁকে আৰু তেওঁলোকৰ প্ৰাণবীণৰ জোঁকাৰত জগতখনেই কঁপি উঠে। সঁচাকৈ বিশ্ব-প্ৰকৃতিৰ সূক্ষ্মতকৈও সূক্ষ্ম তত্ত্ববোৰৰ সন্ধান কবিয়েই নিদিয়ে জানো ? জড়জগতৰ অফুট অবুজ ভাষাবোৰক কবিয়েই পোনতে বুজা নাই জানো ? জোন, বেলি, তৰা, আন্ধাৰ-পোহৰ, সাগৰতলি, অসীম জগতক আমাৰ আপোনৰো আপোন কৰি তেওঁলোকেই পোনতে চিনাকি কৰি দিয়া নাই জানো ?

আমাৰ কবিয়ে সমাজৰ কামত নলগাকৈ থকা বুলি ভাবিলেও তেওঁৰ সাধনা নোহোৱা নহয়। সাধনাৰ বিষয়বস্তু হ'ল সৃষ্টিৰ আটাইতকৈ শ্ৰেষ্ঠ বস্তুটো—সুন্দৰৰ। যিয়ে সুন্দৰ সেয়ে সত্য। যতে প্ৰেম তাতে সৌন্দৰ্য্য। সেইহে প্ৰেম, সৌন্দৰ্য্য আৰু সত্য এটি আনটিৰ পৰিপূৰক। কালজয়ী বিশ্বসাহিত্যৰ পটভূমি বিভিন্ন হলেও প্ৰতিষ্ঠিত আদৰ্শ সেই একেটাহে। কথা-কবিতাৰ পাতনিত ডঃ কাকতিয়ে ছুৰবা কবিৰ স্বৰূপ বখানি কৈছে—“শিল্পী” বোলা কবিতাটোক ছুৰবাৰ কাব্য জীৱনৰ মূলমন্ত্ৰৰ স্বীকাৰোক্তি বুলিব পাৰি। আজীৱন সৌন্দৰ্য্য সাধনাই তেওঁৰ জীৱনৰ লক্ষ্য। আৰু এনেদৰে সৌন্দৰ্য্যৰ নীৰৱ সাধনাতে তেওঁৰ জীৱন ঢালি দিছে। শিল্পীয়ে সময়ৰ চিনচাবলৈ মন নকৰি নিজৰ অন্তৰৰ সেউজীয়া ভাৱ সজীৱ কৰি থব পাৰিছে। তেওঁৰ একোলৈকে ভ্ৰুক্ষেপ নাই—সময়েও যেন তেওঁৰ কাষত হাৰ মানিলে।”

মহাকবি দান্তেৰ দৰে তেওঁকো নিশ্চয় কোনোবা বিয়েত্ৰিচে প্ৰেৰণা যোগাইছিল। সেইগৰাকী কোন সেই প্ৰশ্ন অবান্তৰ। আৰেলাৰ্ডৰ দুৰ্ভাগ্যৰ করুণ সোঁৱৰণ ছুৰবা কবিতাত নাই আৰু ভাৰতীয় কবিৰ

বিৰহী যক্ষও তেওঁ নহয় কিন্তু তেওঁৰ সপোন কুঁৱৰীৰ অলীক সুষমা ধিয়াই ধিয়াইয়ে গোটেই জীৱন কবিয়ে গীতৰ লহৰি তুলিলে। ধৰাতে সৰগ ৰচে মন সপোনৰ—

লাগে মোক অকলশৰীয়াকৈ এখনি সৰগ

* * *

নিন্দা বচনেও যাৰ বজ্ৰ প্ৰাচীৰত উফৰি উফৰি
কৰে ৰণ.........

* * *

সুৰৰ ৰাগীত কাৰো যেন অন্তৰত
নুঠে ঢৌ নিৰাশা আশাত।

* * *

মোৰ গান ময়ে গাওঁ
শুনি শুনি ময়ে তল যাওঁ
গানৰ শেষত শুনোতা গাওঁতা দুয়ো
এক হৈ পাৰকে নেপাও। (মোৰ সৰগ)

সেই মানসী ৰাণীকে ধিয়াই কবিয়ে গায়—

আঁহা কাষলই বীণধ্বনি লই
গোৱা গীত সুমধুৰ ;
দিনে ৰাতি মোৰ বাজক হিয়াত
অনন্ত প্ৰেমৰ সুৰ। (প্ৰেমৰ সুৰ)

তেওঁকে ধিয়াই কবি ভাগৰি পৰিছে। সপোনৰ প্ৰথম পুৱাত সাৰ পাই কামনা কৰিছে তেওঁৰ কোলাতে যেন জীৱনৰ কত দুখ শোক সকলো শেষ হওক, কাৰণ—

ক'তো নাই মৰমৰ চিন
মিছাকৈয়ে ফুৰিলো বিচাৰি

তুমি যদি এৰি দিয়া মোক
কোনে তেনে ধৰিব সাদৰি ? (তোমালৈ)

সেয়েহে মৰণৰ আগতে কবিৰ জনম সাৰ্থক কৰিবলৈ তেওঁ আকুল হৈ কৈছে—

মোৰ যক তোমাৰ বুকুতে
অন্তহীন সুৰ বিষাদৰ
হাঁহিমুখে মাগিলো মেলানি
তুমি মোৰ প্ৰতিমা প্ৰাণৰ। (তোমালৈ)

প্ৰেমাক্লিষ্ট কবিয়ে প্ৰেয়সীৰ বুকুতে নিজৰ সৰ্ব্বস্ব অৰ্পণ কৰি দুৰ্ব্বহ দুখৰ তাড়না পাতলোৱা কথা বিশ্ব সাহিত্যত বিস্তৰ। 'মেঘদূত'ৰ বিৰহী যক্ষই এনে কৰিয়েই বিৰহৰ জুই নুমুৱাইছিল। ডান্তেৰ 'ডিভাইন কমেডি'ত সেই ভাৱৰে আভাস পোৱা যায় এই কথাশাৰীত— "If my life continue with me a few years it is my hope that I should yet write concerning her what hath not before been written of any woman.

দুৰবা কবিয়ে প্ৰেয়সীৰ কায়িক পৰশ লভিব নোৱাৰিলে। তেনে বাঞ্ছাও হয়তো তেওঁৰ নাই। দৰাচলতে প্ৰিয়লাভ কৰাতকৈ লাভৰ আশাৰ মাদকতা বেছি। সপোনবলীয়া কবি সপোনৰ আশাতে বিভোৰ—

ভাল পাওঁ জগতৰ সুখ দুখ ৰাজি
ভাল পাওঁ মানৱ জীৱন,
ভাল পাওঁ অসীমৰ দূৰৰ আভাস
ভাল পাওঁ সুখৰ সপোন।

সেই আশাতে বন্দী হৈ পদে পদে উজুতি খাই বিৰহ বিষাদৰ চকুলো টুকিও কবিয়ে কিন্তু সত্য সুন্দৰ প্ৰেমৰ জয়গান নোগোৱাকৈ থকা নাই।

চকুলো হুধাৰি দেখি সূৰুয কিৰণে
চুমি মোক বাতৰি বিলায়,
"মিছাতে বেজাৰ কিয় প্ৰেমৰ পোহৰ
একেবাহে জ্বলিব সদায়।" (প্ৰেমৰ পোহৰ)

আৰু—

এৰি দিয়া সকলোটি আজি
চলি থকা ৰীতি জগতৰ ;
আমি মাথো যাওঁ আগুৱাই
গাই গীত প্ৰেম, মৰণৰ। (ন আৰু পুৰণি)

ডঃ বিৰিঞ্চি কুমাৰ বৰুৱাই 'বনফুল' পুথিৰ পাতনিত কৈছিল "হুৰবা মুখ্যতে প্ৰেমৰ কবি"। আমি তাতে ৰহন লগাই ক'ব খোজো অসমীয়া সাহিত্যত কিয় যেই কোনো সাহিত্যৰে প্ৰেমৰ কবিতাৰাজি জুকিয়াই ললে যতীন হুৰবাৰ প্ৰেমৰ কবিতাখিনিয়ে আগ শাৰীত ঠাই ল'ব। নাপাই বুলি জানিও পাবলৈ এনে আকুলতা, ঐহিক মিলনৰ অভাৱতো মিলন মাধুৰীৰ এনে মাদকতা! অতৃপ্তিৰ মাজতো এনে ঐকান্তিকতা যেই কোনো প্ৰেম গাঁথাৰে অতীৱ বৰণীয় সম্ভাৰ।

হুৰবাৰ কবিতাত পাহৰণি তত্বৰ সন্ধান পোৱা যায় বুলি কোনো কোনো সমালোচকে ক'ব খোজে। কিন্তু আচলতে পাহৰণি নামৰ কোনো সূক্ষ্ম দৰ্শনৰ পৰ্য্যালোচনা হুৰবাৰ কবিতাত নাই। কোমল-মতীয়া কবিয়ে অন্তৰৰ ভকতি ঢালি আবেগৰ গান গাই অনেক বাৰ তেওঁৰ প্ৰাণৰ প্ৰতিমাক হেঁপাহেৰে সাৱটি ধৰিও প্ৰতিমাৰ প্ৰাণ নেপাই তেওঁৰ বেথাভৰা জীৱনৰ সুৰহীন গান গাই থাকে। যৌৱনৰ জোৱাৰত কবিৰ মন উটি যায় হুৰণি দেশলৈ। বিৰহ বেথাৰ এই সোঁৱৰণিবোৰ মনলৈ আহিলে কবি বিয়াকুল হৈ পৰে। মনৰ তাড়নাৰ শাঁত পেলাবলৈ সেই ভাববোৰ পাহৰণিৰ বুকুত পেলাই দিব খোজে। চেনেহৰ মায়া জৰী গছ ছিঙি দিবলৈ কবিয়ে কয়—

সময়ৰ প্ৰতিশোধ, কোনে বাধা দিব ?
জগতত অকলশৰীয়া,
যাওঁক উটি যেনি তেনি সোঁতৰ লগত
মেলি দিয়া নাওঁ নাৱৰীয়া।
(অতীতক যোৱাহে পাহৰি)

কিন্তু তাৰ পাছত কবিয়ে ভাবি পায় যে অনাদৰ-অৱহেলা তেওঁৰ কপালত বিধিৰ নিষ্ঠুৰ লেখা, তাৰ হাত কেনেকৈ সাৰিব আৰু "জীৱনৰ সুখে দুখে অতীতৰ মধুৰ সপোনবোৰ ফুৰে পাছে পাছে।" মনৰ এই তাড়নাৰ ক্ষন্তেকলৈ হলেও জুৰণি বুলিবলৈ অতীতৰ সেই সপোনৰূপী প্ৰেমৰ দাপোনখন। অনন্ত সাগৰত পৰ্ব্বত সমান ঢৌৰে, শুকুলা পাখি যেন লৈ যোৱা নাওখনি গ্ৰাস কৰিব খোজাৰ দৰে মৰণৰ বাহুৱেও অকলশৰীয়া কবিকো চিনচাব সমূলি নাৰাখি সামৰি ল'ব খোজে। তেনেহলে কবিৰ এই জীৱনৰ অস্তিত্ব নিজতে ব্যস্ত হৈ থকা হুৰবা নামৰ মানুহজনে অতদিনে সেউজীয়া প্ৰকৃতিৰ কোমল কোলাত সুন্দৰৰ সতে যিখিনি খেলা কৰিলে ; সেই সকলো আৰু বিশেষকৈ তেওঁৰ ঐকান্তিক প্ৰণয়ৰ মধু সোঁৱৰণ বিস্মৃতিৰ গৰ্ভত লুকাই যাব, এনে অসহনীয় অৱস্থা হবই নোৱাৰে। সেয়েহে অতীতক পাহৰি যাবলৈ দঢ়াই কোৱা কবিজনে পিছ মুহূৰ্ত্ততে কাতৰ অনুৰোধ জনায়— অতীতক নেযাবা পাহৰি। সেইহে হুৰবাৰ কবিতাত পাহৰণিৰ পৰিবৰ্ত্তে সোঁৱৰণিৰ তত্বহে দৰাচলতে বিচাৰি পোৱা যায়। অৱশ্যে এই সোঁৱৰণো কবিৰ সুন্দৰ সাধনাৰ এটা উপায়হে। স্বৰূপতে হুৰবা কবিৰ মূল লক্ষ্য প্ৰেম নিবেদন—সুন্দৰ তাৰে ভেটি, সোঁৱৰণি হল উপায়।

'যহু' কবিৰ প্ৰতিপাদ্য দৰ্শন কি? ই হল মানুহৰ ওপৰত নিয়তিৰ অখণ্ড প্ৰতাপ। প্ৰেমত বিৰহৰ-বিষাদ আছেই আৰু এই বিৰহ-বিষাদৰ আঁৰত জীৱনৰ চকৰি ঘূৰাই থাকে নিয়তিয়ে। আগতে

কোৱামতে কবিৰ খেলা অৱসান নৌহওঁতেই সন্ধ্যা নামে। যিটি সোঁতে আমাক এই জীৱনলৈ আনিলে সেই সোঁতে সকলোকে উটুৱাই নিব। কবিয়ে সেয়েহে কয়—

হুঁহা কন্দা জগতৰ ৰীতি চিৰন্তন ;
বিষাদৰ উলাহৰ গান,
পোহৰত আন্ধাৰৰ অন্ধ আৱৰণ
নিয়তিৰ বিচিত্ৰ বিধান। (আপোন সুৰ)

আৰু—

যেতিয়া কালৰ নিদাৰুণ সোঁতে
বিৰহৰ বাণ মাৰে,
মৰণ সমান স্মৃতিটি সাৰটি
চকুলো বাগৰি পৰে। (চকুলো)

আকৌ—

আঁতৰিম হাঁহিমুখে পুৰণিৰ স'তে
জীৱনৰ খেলা সাং কৰি
মিছাতে বেজাৰ কিয় ? ঘূৰিছে সদায়
জগতৰ কালৰ চকৰি। (পথিলা)

কবিৰ মতে হাঁহি আৰু চকুলোৰ করুণ মিলনেই জগতৰ মানৱ জীৱন। নিয়তিৰ লগত যুঁজ কৰিবৰ শকতি আমাৰ কবিৰ নাই। সেয়ে তেওঁ জীৱন নদীত সদায় ভটিয়াইহে যায়। বিশ্ব সাহিত্যত এই দৰ্শন প্ৰতিপন্ন কৰা উদাহৰণ অনেক। আমাৰ কবিকো আন আন সাহিত্যৰ এই বিষয়ক দৰ্শনে নিশ্চয় প্ৰভাৱান্বিত কৰিছে। টেনিচনৰ Tears, Idle Tears নামৰ কবিতাই তুৰবাৰ "চকুলো" কবিতাত পূৰ্ণ প্ৰভাৱ পেলাইছে। নাৱৰীয়া (গ) টেনিচনৰ Crossing the Bar কবিতাৰ পোনপটীয়া ভাঙনি যথা :—

Crossing the Bar

Sun set and evening star
And one clear call for me!
And may there be no moaning of the bar
When I put out to sea.
But such a tide as moving seems asleep
Too full for sound and foam
When that which drew from out the boundless deep
Turns again home.
Twilight and evening bell
And after that the dark!
And may there be no sadness of farewell
When I embark;
For tho' from out our bourne of Time and Place
The flood may bear me far
I hope to see my Pilot face to face
When I have crossed the bar.

নাৱৰীয়া (গ)

মাৰ গলে ৰঙা সৰু তৰাটিয়ে
দিয়ে মোক সাদৰৰ শেষ আৱাহন,
ওলাম যেতিয়া মই সাগৰৰ পিনে
নুশুনো ঘাটত হেন করুণ কান্দোন।

আহক বিশাল ঢৌ—স্থিৰ গতি হীন,
উথলি উঠক পানী—নীৰৱ নিমাত,
আনিলে যি ঢৌৱে মোক অনন্তৰ পৰা
ৰঙ মনে ঘৰলই উটি যাম যাত।
সন্ধিয়াৰ ডবা শঙ্খ—তাৰ পাছে ধীৰে
ঢাকিব ধৰণীখনি আন্ধাৰে তেতিয়া,
বিদায়ৰ বেথা যেন নাথাকে অকণো
মেলানিৰ নাওখনি মেলিম যেতিয়া,
দেশ কাল সময়ৰ সীমা হেৰুৱাই
সোঁতে যদি নিয়ে মোক বহুদূৰ লই,
ভয় নাই—নাৱৰীয়া বহি কাষতেই—
নাওখনি নিব মোৰ নিজ দেশলই।

ওমৰ খায়ামৰ এই বিষয়ক দৰ্শনে যদু কবিক কবি জীৱনৰ পুঁৱতিতে পোনপটীয়া পৰশ বোলাই গ'ল। সেয়েহে তেওঁ সেই অমৰ কবিতা ফাকি ৰচি গ'ল...

আজিয়েই দিয়া কালিলৈ কিয়
কোনে জানে মোৰ কালি কি হ'ব,
হাজাৰ হাজাৰ বছৰ বিয়পা
হয়তো অতীতে সামৰি থব।

এই দৰ্শন প্ৰতিপন্ন কৰিবলৈকে বিশ্ব কবিৰ 'সোনাৰ তৰী'ৰ দৰে সহায় ললে প্ৰতীকত্ৰয়ৰ ;—নৈ, নাও আৰু নাৱৰীয়াৰ, নাৱৰীয়া (ক), নাৱৰীয়া (গ), আৰু নাৱৰীয়া নিয়া নাও বাই" এই কবিতা কেইটি থোৰতে দুৰবা কবিৰ জীৱন দৰ্শনৰ পৰিচয়। জীৱন সুঁতিত শুকুলা পাখিৰে নাও পাৰি দি অনন্তৰ উদ্দেশ্যে আগবাঢ়োতে তটিনীৰ তীৰৰ ফুলনিৰ মাজৰ পৰা মনোমোহা মাধুৰী মালতীয়ে নাৱৰীয়াক আন্ধাৰ নমা পৰত অকলে যাবলৈ বাৰণ কৰোতে আৰু তেওঁৰ ঘৰতে ৰাতিটো

কটাবলৈ কওঁতে কবিয়ে হাকবচন নুশুনি য'তে ৰাতি হয় তাতে কটোৱাৰ কথা কৈ মালতীৰ মৰমৰ মাতক নেওচা দি গুচি যায়। এইদৰে নিতাল সোঁতৰ সৈতে নিৰলে গৈ থাকোতে আঁতৰত ঢৌ দেখি কবিৰ মনত শঙ্কাও ওপজে। কিন্তু জীৱন নৌকাৰ আচল গুৰিয়াল ভগবানৰ ওপৰত ভৰসা ৰাখি নাৱৰীয়াজনে নাও বাই গৈ থাকে কাৰণ—

দেশ কাল সময়ৰ সীমা হেৰুৱাই
সোঁতে যদি নিয়ে মোক বহু দূৰলৈ,
ভয় নাই—নাৱৰীয়া বহি কাষতেই
নাওখনি নিব মোৰ নিজ দেশলৈ।'

(নাৱৰীয়া 'গ')

এই প্ৰতীকত্ৰয় ভাৰতীয় দৰ্শনৰ সততে ব্যৱহাৰ হোৱা ৰূপকৰ বস্তু হলেও দুৰবাৰ কবিতাত এই প্ৰতীকৰ তাৎপৰ্য্য মৰ্ম্মস্পৰ্শী।

দুৰবাৰ কবিতাত নিৰাশাবাদ আছে বুলিও ভালেমান সমালোচনা হৈছে কিন্তু প্ৰকৃতপক্ষে দুৰবা নিৰাশাবাদী নে? নহয় তেওঁ নিৰাশাবাদীও নহয়, দুখবাদীও নহয়। মাজে মাজে যত নিৰাশাৰ সুধাসনা ৰেণুবোৰ ওপঙি ফুৰা যেন দেখা যায় সেয়া অকলশৰীয়া কবিৰ ক্ষন্তেকৰ লগৰী ৰূপেহে। কবিৰ 'হিয়াখনি জেতুকা পাতৰ দৰে সেউজীয়া বননিৰ বৰণেৰে ঢকা' বুলি কওঁতে জেতুকা পাতটি মোহাৰিলে তেজৰঙা ফল পোৱা হলেও আচলতে কিন্তু কবিয়ে অনাদৰ অৱহেলা সকলো গোটাই লৈও জীৱনৰ কুসুম-কাননহে ৰচিব খোজে। 'কবিৰ শতেক বাসনা কলিতে শুকালেও' 'শতেক আশা জয় পৰি গলেও' নিয়তিৰ নিদাৰুণ হাতত পৰি 'ভাৱ তেওঁৰ ভাষাহীন হলেও' 'অতীতক আঁতৰি থকা বুলি অভিমানৰ সুৰত ক'লেও', কিন্তু 'বনফুল'ৰ শেষৰ পিনলৈ আশাৰ গানহে গাইছে—

মোৰ চিৰজনমৰ চিৰ চেনেহৰ
যত অপূৰণ আশা
হয়তো কাৰোবাৰ মধু পৰশত
পাব কেতিয়াবা ভাষা।
দেৱৰ আশীষ হয়তো নামিব
ফুলিব শুকোৱা কলি,
মাথো মই যাম কেনিবা আঁতৰি
হ'ম ধৰণীৰ ধূলি। (আশা)

আৰু,—

এই ধৰণীৰ প্ৰতি ধূলিকণে
সোণৰ সৰগ গঢ়ে,
মৰণ বিজয়ী প্ৰেমৰ মূৰত
অমৃত উথলি পৰে। (সোণৰ সৰগ)।

আকৌ,—

সপোনত হেৰাপোৱা ধন
দিঠকত কোনে ক'ত পালে
কল্পনাৰ মায়া-কাননত
কিনো বীণ কোনেবা বজালে।
জীৱনৰ আবেলি বেলিকা
আজি তাৰ নকৰো বিচাৰ,
মাৰ যক অন্তৰতে যত
সুখ-দুখ আশা নিৰাশাৰ।" (সমাপন)।

তাৰোপৰি কবিয়ে যেন কালান্তত সোণোৱালী দেশৰ ৰিণি ৰিণি পোহৰ দেখি তেওঁৰ অতদিনীয়া সাধনাৰ সাৰ্থক হ'ল যেন ভাবিছে। তেওঁৰ অতদিনৰ 'বিষাদ কালিমা বতাহত যেন কেনি উৰি যায়।' 'সাঁচতীয়া নিৰাশা আন্ধাৰ কোনে আহি দিয়ে পোহৰাই।' এই

শুভমুহূৰ্ত্তত আকাশৰ তৰাটিয়েও অকলশৰীয়া কবিক সাৰথি হব বুলি হাঁহি হাঁহি কৈছে, জোনবায়েও যেন ডাৱৰৰ মাজৰ পৰা হাঁহি হাঁহি 'মেলি দিম ৰূপৰ পোহাৰ।' সোণোৱালী উজ্জ্বল পোহৰে আঁতৰাব যত দুখ-ক্লেশ। আজি তুমি মোৰ বুকুৰ মাজত ই যে কি সোণোৱালী দেশ। ধৰাৰ মাজতে যিখন সৰগ কবিয়ে বিচাৰিছিল সেই সৰগৰ সন্ধান যেন কবিয়ে পালেগৈ। আন্ধাৰকে সাৱটি যিজনে এচুকত লুকাই আছিল সেইজনৰ "উলাহ বিলাই হিয়া উজ্জ্বলাই জ্বলিছে অসংখ্য বাতি" আজি তেওঁৰ সাৰ্থক দীপালি। এইখিনিতে দুৰবাৰ ব্যক্তিগত জীৱনত ভুমুকি মাৰিলে তেওঁৰ আশা নিৰাশাৰ দোমোজা-কালৰ কিছু কথা জানিব পৰা হয়। দুৰবাৰ কাব্যৰচনাৰ প্ৰথম প্ৰচেষ্টা ওমৰৰ ৰুবায়তৰ ভাঙনি। হাফিজৰ সুৰে আৰু ওমৰৰ সুৰাই ডেকা কবিক নিশ্চয় প্ৰভাৱান্বিত কৰিছিল। নিয়তিৰ শকতি বখানিলেও এই দুজনৰ দৰ্শনত নিৰাশাৰ কথা নাই; বৰঞ্চ "থাকোতে সময় লোৱা ভৰাই পিয়লা"—এইহে আহ্বান। কিন্তু তাৰ পিছতে দুৰবাৰ 'আপোন সুৰ'ত পোৱা হ'ল শূন্য পৰিচয়। কবিৰ জীৱনত ভুমুকি মাৰি দেখা যায় কাৰবাৰ প্ৰণয়ত বিমুখ হোৱাৰ উপৰিও ঘাইকৈ দুৰবাৰ নিজা আৰু ঘৰুৱা শোকাবহ ঘটনা কেইটিমানে কবিৰ জীৱন দৰ্শন সমূলি সলাই পেলালে। তেওঁৰ এগৰাকী ককায়েক (নন্দ) এণ্ট্ৰেঞ্চ পাচ কৰি কলিকতাত পঢ়িবলৈ যোৱাৰ ঠিক আগমুহূৰ্ত্তত হাইজা ৰোগত ঢুকায়। বাকী থকা তিনিজন ককায়েকৰ এজনৰ (কুঞ্জৰ) দিখৌ নৈত সলিল সমাধি হোৱাৰ পিছতে আন এজনৰ (ললিতৰ) অকাল মৃত্যু হয়। সৰুতেই যদু কবিক নিজৰ পোৰ দৰে মৰম কৰা এগৰাকী নবৌৱেককো—তেওঁৰ অতি মৰমৰ বৰ নবৌক কালে নিয়ে অকালতে কাঢ়ি হাইজা ৰোগত। তেখেত ঢুকুৱাৰ ১২ ঘণ্টাৰ পিছতে একে ৰোগতে আনগৰাকী নবৌৱেক ঢুকায়। অকল সেয়ে নহয়, কবি নিজেই কলিকতাত এটা ভয়ঙ্কৰ দুৰ্ঘটনাত মৃতপ্ৰায় হবলগীয়া হয়। কিবা আহুকালৰ বাবে ঘৰৰ পৰা

আপোনজন সময়ত সহায় বিচৰা যদু কবিৰ ওচৰ ওলাবগৈ নোৱাৰিলে। তেওঁ ভাবিলে—সঁচাই মই অকলশৰীয়া। জগতত নাই কোনোজন। কিছুদিনৰ পিছতে সংসাৰ চক্ৰত নোসোমোৱা কবিয়ে নিজৰ পুতেকৰ দৰে যিজন ভতিজাকক তুলি-তালি পঢ়াই-শুনাই ঘৰ পাতি দিছিল—সেই নবোৱাৰীয়েক বিয়াৰ এমাহৰ পিছতে মৃত্যুৰ মুখত পৰে। বোৱাৰীয়েক ঢুকুৱাৰ পাঁচবছৰৰ পিছতে চেনেহৰ ভতিজাক “মইনাবো” ভৰবয়সতে হ'ল জীৱনাৱসান। দুৰ্বাৰ কুমলীয়া মনটোৱে অতবোৰ দুখৰ বোজা কেনেকৈ ব'ব? এই ঘটনাবোৰে কবিৰ মনত জীৱনত অথিৰতা আৰু মৰণৰ শোকতাপে দকৈ সাঁচ বহুৱালে। তেওঁৰ জীৱনৰ গতিয়েই সলনি হ'ল। তেওঁ সন্ন্যাসী হৈ যাব খুজিছিল। দাড়িয়ে-গোঁফে ভোবোকাৰ, মাতবোল নকৰে;—ভাগ্যক্ৰমে বেজবৰুৱাই গৈ দুৰ্বাক লৈ আহিল। লগত ৰাধিকানন্দ চৌধুৰী আৰু বলীন খাউণ্ড। দুৰ্বাৰ সন্ন্যাসীৰ বেশ আঁতৰিল। ই দুজনক কিন্তু বেজবৰুৱাই মন ঘূৰাব নোৱাৰিলে। খাউণ্ড নিৰুদ্দেশ হ'ল; চৌধুৰীয়ে পিছত এলাহবাদত আশ্ৰম পাতিলেগৈ—। বিষাদ ডাৱৰে জীৱনৰ আকাশ ঢাকি ধৰেহি। অথচ জীয়াই থাকিবও লাগিব। জীৱনৰ কায়িক লগৰী তেওঁৰ নাই। সেয়েহে কবিতাকে ললে লগৰী ৰূপে। পবিত্ৰ প্ৰেমৰ সাধনাত লাগি জীৱনৰ মায়া মৰীচিকাকে সপোনৰ মাধুৰিমা বুলি তাকে লৈ ওমলে জামলে। সেইৰূপে জীৱন কটালে আৰু জীৱনৰ বিয়লি বেলিকা ঘৰলৈ ঘূৰি আহি গিয়াতি-কুটুম, আপোন-পৰ সকলোৰে মৰম-চেনেহ, আদৰ-আশ্বাস পাই কবিজনে বুজি উঠিল অকলশৰীয়া তেওঁ নহয়—; এই জীৱনৰ মৰুৰ মাজত ওৱেচিচ আছে। কঁাইটীয়া বনৰ মাজতো কেতেকী গোলাপ ফুলে, তেওঁৰ জীৱনতো আন্ধাৰেই সাৰ নহয়—অ'ত ত'ত পোহৰ বিৰিঙে।

কবি চিৰকুমাৰ হৈ ৰোৱাৰ বিষয়ে বুজলৈ পোৱা কথাখিনিও এই প্ৰসঙ্গতে উল্লেখযোগ্য। বিয়া কৰোৱাৰ বিষয়ে ঘৰত নবৌৱেকহঁতে

ধৰিলে কয়—তেওঁ হেনো সপোনত দেখিছিল পূৰ্ব্বজন্মত তেওঁ এজনী গাৰ্ভিনী হৰিণী চিকাৰ কৰি মাৰিছিল। তাতে শাও লগা হেতু তেওঁ যাকে বিয়া কৰাব তেওঁ বেছি দিন নিজীয়ে। নিজৰ হাত চায়ো হেনো তাকে পালে। দুৰ্বা এজন ভাল ‘পামিষ্ট’ আছিল। আগতে কোৱা পানীত পৰা ককায়েকজনক হেনো তেওঁ বাৰে বাৰে কৈছিল পানীৰ পৰা সাৱধানে থাকিবলৈ।

সকৰে পৰাই চেগাচোৰোকাকৈ কবিতা লিখিলেও দুৰ্বাৰ কাব্য প্ৰতিভাই প্ৰসিদ্ধি লাভ কৰে ভাঙনি কবিতাৰ জৰিয়তে। ওমৰ খায়ামৰ ৰুবায়তৰ ভাঙনি হ'ল দুৰ্বাৰ ‘ওমৰ তীৰ্থ’। বিদেশী সাহিত্যৰ সুধা অসমীয়ালৈ আনোতা সকলৰ ভিতৰত দুৰ্বা অন্যতম। দুৰ্বাৰ আগতে বেজবৰুৱা, হেম গোঁসাই আদি কবি সকলেও চেগাচোৰোকাকৈ ইংৰাজী কবিতাৰ ছাঁ বা মুকলি ভাঙনি অসমীয়ালৈ আনিছিল আৰু কেইবাটাও প্ৰখ্যাত ইংৰাজী কবিতা অসমীয়ালৈ সুন্দৰকৈ ভাঙি আনন্দ আগৰৱালাই ‘ভাঙনি কোঁৱৰ’ ৰূপে খ্যাত হৈছিল। কিন্তু বিদেশৰ জটিল দৰ্শন এটা আন এটি বিদেশী ভাষাৰ জৰিয়তে অসমীয়ালৈ অনুবাদ কৰি গোটেই দৰ্শনটোকে এনে নিৰহ-নিপানিকৈ বুজাই দিয়াৰ বাবে বহুসময়ত ভ্ৰম হয় ‘ওমৰতীৰ্থ’ পাৰ্চী কবিৰ দৰ্শনৰ প্ৰকাশ নে অসমীয়া কবি দুৰ্বাৰ জীৱন দৰ্শন। দুৰ্বাৰ ভাঙনিত যেন স্বয়ং ওমৰো হেৰাই গল। আচহুৱা ভাৱধাৰা এটিক নিমজ ভাষাৰে গাত লাগি যোৱাকে আপোন কৰি লব পৰা দৃষ্টান্ত অসমীয়া সাহিত্যত কিয়, যেইকোনো সাহিত্যতে সততে পোৱা নাযায়। অৱশ্যে অনুদিত কবিতা মাত্ৰেই সকলো বিষয়তে মূলৰ সৈতে তেনেই একে হোৱা সম্ভৱ নহয়। মহাকবি হোমাৰৰ ‘ওদিচী, আৰু ‘ইলিয়াড’ পৃথিৱীৰ প্ৰায় সকলো ভাষালৈ অনুদিত হৈছে। আনকি ইংৰাজী সমালোচক সকলেও কিন্তু The surge and thunder of the Odyssey পূৰ্ণৰূপে ইংৰাজী অনুবাদত প্ৰকাশ নাইপোৱা বুলি কব খোজে। গীতিকবিতা অনুবাদৰ ক্ষেত্ৰত এই লক্ষণ আৰু বেছি প্ৰকট হয়।

কাৰণ এইবিধ কবিতাৰ কবিজনৰ আপোন-অনুভূতি অনুবাদ কৰোঁতাজনে নিজৰ কৰি লবলগীয়া হয়। এজনৰ প্ৰাণ আনজনে কাঢ়ি আনি নিজত প্ৰতিষ্ঠা কৰাৰ দৰে হয়। কিন্তু যিমানেই এই চেষ্টা ঐকান্তিক নহওক লাগিলে অনুদিত কবিতাই মূল কবিতাটোত কেৱল নতুন শব্দ-সম্ভাৰেৰে সজালেই মূলৰ ৰূপ পূৰাকৈ পোৱা নহয়, বৰঞ্চ ই এক নতুন কবিতাৰ দৰে হৈ পৰে। ব্ৰিউচফ্ নামৰ এজন প্ৰখ্যাত ৰুছ কবিৰ মতে কবিতা আন এটা ভাষালৈ অনুবাদ কৰাটো অসম্ভৱ কথা, কিন্তু তাতোকৈ অসম্ভৱ কথা সেই কামৰ পৰা (অনুবাদ) বিৰত থকাটো !

ৰুছ সাহিত্যৰ সমালোচকসকলে ভাৰতীয় সাহিত্য ৰুছ ভাষালৈ অনুবাদ কৰা ক্ষেত্ৰত কয় অনুবাদকাৰীসকল ভাৰতীয় সমাজ ব্যৱস্থা, ৰীতি-নীতি সকলোৰে লগত মনেপ্ৰাণে মিলি নগলে অনুবাদ সফল নহয়গৈ। এই ক্ষেত্ৰত কেতিয়াবা অসুবিধাৰ সন্মুখীন হব লগা হয়। ভাৰতীয় ক্লাছিকেল সাহিত্যত গৰুক মাতৃ-স্নেহ, ভক্তি, শান্ত প্ৰকৃতি আনকি কেতিয়াবা সৌন্দৰ্য্য আৰু বিমল কান্তিৰ প্ৰতীক ৰূপেও দেখুওৱা হয়। কিন্তু ৰুছ সাহিত্য সমাজত গৰুৰ অৱতাৰণা হলে হব এনেবোৰ বিৰুদ্ধ প্ৰকৃতিৰ পৰিচায়ক লেতেৰা, জধলা, কুৎচ ! এনে অসুবিধা দূৰীকৰণৰ একমাত্ৰ উপায় হ'ল অনুবাদকসকলে মূলৰ শুদ্ধ ৰূপটো বিকৃত নকৰাকৈ ৰুছ জনসমাজত আপোনভাৱৰ পৰিচায়ক কৰি অনুবাদৰাজিৰ গঢ় দিয়াটো। তেওঁলোকে স্পষ্টকৈ কয় ৰুছ ভাষাৰ সেই জাতীয় কবিতাৰ অনুবাদহে প্ৰকৃততে সাৰ্থক হৈছে যিখিনিত ৰুছ সমাজৰ নিজ প্ৰকৃতি প্ৰতিফলিত হয়গৈ—ৰবীন্দ্ৰনাথ, হিন্দী কবি "নিৰলা" "পান্ত"ৰ কবিতা—সেইহেতু ৰুছ সমাজৰ সবাতোকৈ বেছি জনপ্ৰিয়। কবিতা অনুবাদ কৰিবলৈ হলে অনুবাদ কৰোঁতাজনে নিজেও যদি কবি হয় তেতিয়াহলে মূলৰ কবিতাৰ বিষয়বস্তু কি সেইটো বিষয়েমূৰ নঘমোৱাকৈ নতুন কবিতাৰ সৌন্দৰ্য্যৰ দ্বাৰাই মূলভাৱ প্ৰকট হৈ পৰে। কিন্তু আকৌ কওঁ অনুবাদ যিমানেই সুন্দৰ নহওক লাগিলে—

মূল প্ৰাণবস্তু কাঢ়ি আনিবলৈ যিমানেই চেষ্টা কৰা নহওক লাগিলে, মূল কবিতাৰ সোৱাদ অনুবাদত পোৱা কঠিন। সমালোচনা সাহিত্যত পোৱা যায় বহু সাহিত্যানুৰাগী লোকে নিজৰ ভাষাৰ বাহিৰৰ সাহিত্যৰ সোৱাদ লবৰ বাবেই বাহিৰা ভাষাবোৰ শিকিবলৈ বিচাৰে। শেক্সপীয়েৰ, বাইৰণ, কীটছ আদিৰ সাহিত্যত মূল সুধা পিবৰ অৰ্থেই ফৰাচী, জাৰ্মান, বেলজিয়াম আদি ভাষাভাষী লোকে ইংৰাজী ভাষা শিকিবলৈ আগ্ৰহ কৰা দৃষ্টান্ত অলেখ। অনুবাদৰ বিষয়ত আটাইতকৈ মন কৰিবলগীয়া উপাদান হ'ল কাতৰতা। সেয়ে নহলে অনুবাদৰ সাৰ্থকতা প্ৰকাশ নাপায়। কবিতা ভাঙোতা জন হ'ল প্ৰকৃততে এজন ব্যাখ্যাকাৰ আৰু মূল ৰচনাৰ প্ৰতি যদি তেওঁৰ ঐকান্তিক অনুৰাগ নাথাকে তেতিয়া মূলদৰ্শনৰ অৱতাৰণাই বিকৃত হৈ যাব পাৰে। অনুদিত কবিতা কাব্যিক দৃষ্টিৰে মূলৰ লগত সমান মূল্য বা তাতোকৈ বেছি মূল্যৱো হব পাৰে। কিন্তু অনুদিত কবিতা কেতিয়াও মূল কবিতাটি হব নোৱাৰে। কাৰণ অনুবাদ কৰোঁতে কেৱল শব্দ সম্ভাৰেৰে সলনি হব এনে নহয়। উচ্চাৰণ প্ৰকাশৰীতি আনকি অনুভূতিৰো সলনি হৈ যায়। সমালোচকসকলে এই ক্ষেত্ৰত কবিতাৰ সাৰ্থকতাৰ বাবে শব্দ সম্ভাৰেই তিনি-চতুৰ্থাংশ বুলি কয়। কবি ইটছৰ মতে Words alone are certain good. এই অনুপম শব্দ সংযোজনাৰ বাবেই ডুৰবাৰ "আপোন সুৰ" আমাৰ সকলোৰে আপোন সুৰ হৈ পৰিল। তেওঁৰ দৰে বাটৰ কাষৰিত থকা বনফুল হয়েই বা নহয়েই।

কোনো কোনোৱে ক'ব খোজে ওমৰৰ মূল কবিতাৰ সৌৰভ ফিটজেৰেল্ডৰ ইংৰাজী ভাঙনিত শুদ্ধ-ৰূপে প্ৰতিফলিত হোৱা নাই আৰু ডুৰবাই এই ইংৰাজী ভাঙনিৰ পৰাহে তেওঁৰ "ওমৰতীৰ্থ" ৰচনা কৰিলে। কিন্তু ১৮৬০ চনত Swinburne আৰু Rossetti এ যেতিয়া নাম নোহোৱাকৈ প্ৰকাশ পোৱা The Rubaiyat of Omar Khayyam পোনতে পাই তেতিয়াই ইংৰাজী সাহিত্যিক সমাজত

৭৫০ বছৰৰ আগৰ এই কবিতা বাজিক সোৱাদ পোৱা নাছিল। ৮ বছৰৰ পিছত ১৮৬৮ চনত Fitzerald ৰ নামত ৰুবায়াতৰ দ্বিতীয় সংস্কৰণ প্ৰকাশ পালে আৰু ক্ৰমাৎ এই ভাঙনিৰ জৰিয়তে ৰুবায়াত বিশ্ববিশ্ৰুত হৈ পৰিল। তেতিয়াৰে পৰা এই কাব্যৰ মূলৰ লগত মিলাই পৃথিবীৰ বহু ভাষাতে ভাঙনি সমালোচনা আদি হবলৈ ধৰে আৰু আমাৰ কবিয়ে সেই অৰ্থে দেশভক্ত ফুকনৰ জৰিয়তে (ফুকন তেতিয়া বিপন কলেজৰ অধ্যাপক) পণ্ডিত খুদাবক্সৰ যোগেদি মূল ৰুবাইয়াত আৰু টীকা ভাষ্য আদি অধ্যয়ন কৰি 'ওমৰতীৰ্থ' ৰচনা কৰাত লাগি গল আৰু আগতে কোৱামতে অসমীয়া কবিজন যেন ফাৰ্চী কবিৰ লগত তেনেই মিলি গল।

Fitzerald ৰ ভাঙনিয়ে সেই কালত জনসমাজত তোলা আলোড়নৰ প্ৰসঙ্গতে এজন সমালোচকে কৰা মন্তব্য প্ৰণিধান যোগ্য।

Suddenly the poem became a favourite ; the care-free quatrains of the eleventh century Persian were used as a challenge by the 19th century under-graduates, repeated by rebellions lovers, and flung-out as a credo by the men and women who were growing restless if not resurrectory. There has always been an undercurrent of protest against the rigid moral earnestness of the period. The Rubaiyat served as a small but concentrated expression of the revolt against the Victorian conventions, the pre-vailing smugness, the false aequiescence and hypo-crital prudery. Religion has been confronted by science ; noble ideas had come into conflict with practical necessity ; roaring machinery was threaten-ing to dispel the once pervasive sweetness and light. The message of Fitzerald's Rubaiyat was something

of a slogan and something of an escape ; it turned imperial commercialism to an idealized paganism. Half defiandly half desperately the younger men and women made Fitzerald Omar a vogue............ Here was an infactious panacea, half tonic, half opiate. It was not so much a compromise of values as a combination of desirables : an avoidance of ordinary existence and participation in a richer, if somewhat unreal life............ Wine, women and song were affirmed and glorified in a mounting paean of pleasure......... (It) assured perplexed generation that all was vanity, that the glories of this world are better than Paradise to come ; that it is wise to take the cash and let the credit go ; that life is a meaning-less game played by helpless pieces ; that worldly ambitious turn into ashes ; that in the end, wine in a more trustworthy friend and a better comforter than all the Philosophers. অৱশ্যে চাৰ্ব্বাকী দৰ্শনৰ লগত (ঋণং কৃত্বা ঘৃতং পিবেৎ) ওমৰৰ দৰ্শনৰ সামান্য পাৰ্থক্য নথকা নহয়। যাৱৎ জীৱেৎ সুখং জীৱেৎ বুলি কওঁতাৰ মতে ইন্দ্ৰিয় গোচৰ বস্তু মাত্ৰকে ভোগ কৰি তেওঁলোকে সন্তুষ্টি লাভ কৰিছিল। কিন্তু ওমৰৰ অন্তৰত শান্তি নাই। কাৰণ জীৱন মৰণৰ সম্বন্ধ অবিচ্ছেদ্য—এই কথা স্বীকাৰ কৰিও সন্তুষ্ট চিত্তে মানি নলৈ তাৰ বিৰুদ্ধে তেওঁৰ অন্তৰাত্মা বিদ্ৰোহী হৈ উঠিছিল।

Fitzeraldৰ ৰুবাইয়াত পঢ়ি ইংৰাজ কবি টেনিছনে এটি কবিতা যোগে "The Golden Eastern lay" ভাঙোতাৰ গুণগান কৰিছিল। দুখৰ বিষয় অসমীয়া কবিয়ে ডুৰবাৰ প্ৰতি তেনে প্ৰশস্তি

লিখা নাই। জনা যায় প্ৰখ্যাত ঔপন্যাসিক টমাছ হাৰ্ডিয়ে ৮৮ বছৰত মৃত্যু শয্যাত পৰি থাকোতে ওমৰৰ এই ফাঁকি ৰুবাই (ভাঙনি) বিশেষ ভাবে গোৱাইছিল।

Oh, thou, who Men of baser Earth didst make.
And even with Paradise devise the snake
For all the sin wherewith the face of Man
Is blackened—Man's forgiveness give and take.

ত্বৰবা কবিয়ে তাৰে ৰূপ সলালে এনেভাৰে—

সংসাৰ হাটত উমলি-জামলি
ধূলি মাকতিৰে লেতেৰা হই
গধূলি পৰত ভাগৰি-জুগৰি
তোমাৰ ওচৰ চাপিলো মই;
জানো তুমি প্ৰভু হাত মেলি মোক
নিবা কাষলৈ মৰম কৰি;
জীৱনৰ মোৰ পাপৰ কালিমা
ধুৱাবা তুমিয়ে যতন কৰি॥

ওমৰৰ জীৱন দৰ্শনৰ ওপৰত ত্বৰবাই লিখা তত্ত্বগধুৰ প্ৰবন্ধটিও এই সন্দৰ্ভতে উল্লেখযোগ্য। ওমৰৰ কবিতাৰ ভাষাই ৰূপসলালে হয়, ভাৱৰ কিন্তু সলনি নহল। ত্বৰবাই নিজে ওমৰ তীৰ্থৰ ভূমিকাত লিখি গৈছে—"যেতিয়া আমি ভাবুকৰ ভাবৰাজ্যত প্ৰৱেশ কৰো তেতিয়া নিজৰ মনৰ গতিৰে তেওঁৰ মনৰ গতিক জুখি চাবলৈ যোৱাটো উচিত নহয়। তেওঁৰ ভাৱত একো কৰিব নোৱাৰিলে তেওঁৰ কথাৰ প্ৰকৃত তথ্য বুজা টান। ওমৰৰ সাধনাৰ দ'ল বিচাৰিবলৈ যাওঁতে নিজৰ কলিজাৰ দ'ল এটা যেন তেওঁৰ হাতত আমি তুলি নিদিও।"

সেইহে ওমৰৰ ভাৱত ত্বৰবা মিলি গ'ল আৰু তেওঁৰ অননুকৰণীয় শুৱলা শব্দ তৰঙ্গত পৰি ওমৰৰ প্ৰাণৰ ভাষা অসমীয়া মাত্ৰৰে প্ৰাণৰ ভাষা হৈ পৰিল। সেয়েহে আমি দঢ়াই ক'ব পাৰো ত্বৰবাই ওমৰক ওমৰ কৰিয়ে ৰাখিলে এনে নহয়, ত্বৰবাৰ বাবেই অসমীয়া কাব্যকাননত ওমৰ অমৰ হৈ ৰ'ল।

ইংৰাজ অনুবাদকে ৰুবায়ত পোনতে ভাঙিছিল ৭৫টা পংক্তিত। পঞ্চম আৰু শেষ সংস্কৰণত পংক্তিৰ সংখ্যা বাঢ়ি ১০১ হ'ল। পিছৰ সংস্কৰণবোৰত ফিট্‌জেৰাল্ডে অ'ত ত'ত শব্দৰ সালসলনি কৰি ৰুবাইৰ সংখ্যা বঢ়ালেও জনসমাজৰ মনত কিন্তু আজি পৰিমিত প্ৰথমবাৰৰ অনুবাদখিনিয়েই বেছি জনপ্ৰিয় হৈ থাকিল। যত্ন কবিয়ে ভাঙোতে ইংৰাজী অনুবাদ প্ৰথম ভাগ ৰচনাৰ প্ৰায় ৩২টা পংক্তি লৈ তাৰপিছৰ পৰা ইংৰাজী অনুবাদৰ পঞ্চম সংস্কৰণ হাতত লোৱা যেনহে লাগে। অৱশ্যে ইংৰাজী কেউটা সংস্কৰণতে ৰুবাইবোৰৰ ক্ৰম মাত্ৰ ইফাল সিফাল হৈ থকাও দেখা যায়। তাৰোপৰি হুইনফিল্ডৰ অনুবাদও যত্নকবিয়ে মাজে সময়ে নিশ্চয় চাই লৈছিল।

অঙ্কশাস্ত্ৰবিদ, জ্যোতিষী, বৈজ্ঞানিক ওমৰে ৰুবাইবোৰ একে সময়তে ৰচনা কৰা নাছিল। দাৰ্শনিক কবিজনাই তেওঁৰ কবিতাত ভাৱব্যঞ্জক নানা জটিল শব্দ চিত্ৰ সম্ভাৰ সংযোজনা কৰিছিল। ইয়াৰ অনুবাদকে মূলৰ বৈশিষ্ট্য সেইদৰেই ৰাখিলে। পৰবীন আৰু মুচতাৰী, চয়তান, জিন আনকি 'আন্ধাৰক দলিয়াই খেদি পঠিওৱা' আদি মূলৰ ৰচনা সেইদৰেই ৰাখিলে। অসমীয়া কবিয়ে পাৰস্যৰ পৰিবেশ বজাই ৰাখি জামচৈয়দ, বেইৰামৰ কথা উল্লেখ কৰিও ফাৰ্চীধৰ্ম্ম বিশ্বাসমতে সাতোটা গ্ৰহৰ ক্ষেত্ৰত সাত হেজাৰ বছৰৰ কথা নকৈ কৈছে 'হাজাৰ হাজাৰ বছৰ'। প্ৰথম ৰুবাইতেৰ ভাঙনিতে ত্বৰবাৰ বৈশিষ্ট্য ওলাই পৰে—

Awake! for morning in the Bowl of Night
Has flung the stone patty the stars for flight

And lo ! the Hunter of the East has caught
The Sultan's turret in a Noose of Light.

সোণালী ৰথত আলোকি বিমান
মাৰিলে সূৰুযে সোণৰ কাঁড়
পলাল আন্ধাৰ হৰিণীয়ে যেনে
হয় নিমিষতে চকুৰ আঁৰ।

ৰাজ কাৰেঙক চুমিছে পোহৰে
উঠিছে মঙ্গল প্ৰভাতী গান,
জীৱন্ত জগৎ উঠা উঠা হেৰা
এতিয়াও কিয় নিৰ্জীৱ প্ৰাণ ?

Ah ! my beloved fill the cup that clears
To-day of past Regrets and future Fears—
To morrow ? Why, tomorrow I may be
Myself with yesterday's seven thousand years.

ধৰা প্ৰিয়তম প্ৰাণৰ পিয়লা
জীৱন মদিৰা ভৰাই দিয়া,
অতীত ভৱিষ্য সুখ দুখ ভয়
আজিৰ ভাৱনা উটাই নিয়া।

আজিয়েই দিয়া কালিলৈ কিয়
কোনে জানে মোৰ কালি কি হব
হাজাৰ হাজাৰ বছৰ বিয়পা
হয়তো অতীতে সামৰি থব।

ৰুবায়তৰ আটাইতকৈ বেছি জনপ্ৰিয়—ইংলণ্ডৰ ডেকা-গাভৰুৰ মুখে মুখে ঘূৰি ফুৰা হিচাপেও প্ৰসিদ্ধ হৈ পৰা আৰু বহু সময়ত ৰুবায়তৰ পৰিচয়স্বৰূপে উল্লেখ কৰা ৰুবাইটি হ'ল—

“Here with a loaf of Bread beneath the bough
A Flask of wine, a Book of Verse and Thou
Beside me singing in the wilderness
Oh wilderness is paradise enow !

সেই নিৰলাত বহিম নিৰলে
কাষত তোমাৰ মধুৰ গান
ৰুটি এটুকুৰা সুৰাৰ পিয়লা
কৰিতা কুঁৰৱী আকুল প্ৰাণ।

সি সুৰ পুৰীৰ এয়েই সপোন
এয়ে হৃদয়ৰ বাসনা মোৰ
মৰুৰ মাজত নামিব সৰগ
জীৱন যাতনা, পৰিব ওৰ।

আখৰী অনুবাদ কৰিও Book of Verse-অক কবিতাৰ কিতাপ বুলি নকৈ কবিতা কুঁৱৰীকে সজাই থপাত আমাৰ মন থিতাতে কোনোবা সপোন পুৰীলৈ গুচি গ'ল আৰু Beneath the boughৰ তাতে গছৰ তলত কথা নকৈ নিৰলাৰ মাধুৰী বেচি আপোন যেন ভাৱি কবিয়ে গোটেই ভাৱবাশিক থুপতে প্ৰকাশ কৰিলে “আকুল প্ৰাণ” বুলি।

ইংৰাজী ভাঙনি যেন বুজিবলৈ জটিল ! কিন্তু দুৰৰাই গোটেই পৰিবেশকে আটাইৰে আপোন কৰি পেলালে। বেলেগ বেলেগ সময়ত ৰচা হেতুকে মূলৰ বা ইংৰাজী ভাঙনিত ৰুবাইবোৰৰ আঁত

হেৰাই যোৱা যেন লাগে কিন্তু ওমৰ তীৰ্থ যেন কবি প্ৰাণৰ পৰা অনৰ্গলভাৱে বাগৰি অহা এটি সুৰদী সুনিৰ্ম্মল অন্তঃপ্ৰৱাহহে।

ইংৰাজী প্ৰতিটো স্তৱকক দুৰ্গাবাই দুটা পংক্তিত ভাঙিলে। সেই দুৰ্গাবাৰ ওমৰ তীৰ্থৰ ৰুবাইৰ সংখ্যা ২১০—। প্ৰতি পৃষ্ঠাত একোটা স্তৱকৰ দুটা পংক্তিত ভাঙনিৰে সৈতে মুঠ ১০৫ পৃষ্ঠা। ইংৰাজী ভাঙনিৰ ছন্দৰীতি অৱশ্যে দুৰ্গাবাই মনা নাই। ইংৰাজীত চতুষ্পদী ছন্দেৰে বান্ধিলেও প্ৰথম, দ্বিতীয় আৰু চতুৰ্থ শাৰীৰ শেহৰ' শব্দ মিলাই ৰাখি তৃতীয় শাৰীটো মুকলিকৈ ৰখা হৈছে। দুৰ্গাবাই তেওঁৰ আপোন দুলড়ী ছন্দকে ওমৰ তীৰ্থত খটুৱালে—গীতি মাধুৰীৰ লয় অটুট হৈ ৰ'ল!

ইয়াতকৈ মনোৰম অনুবাদ কি হ'ব পাৰে? দুৰ্গাবাই আন একো নিলিখি "ওমৰ তীৰ্থ"ৰেই অসমীয়া সাহিত্যত অজৰ অমৰ হৈ ৰ'লহেঁতেন। ওমৰৰ দৰ্শনৰ লগত মিলি যোৱা বাবেই হবলা তেওঁ সততে সেই ধৰণৰ আবেগমূলক আন আন বিদেশী কবিসকলৰ কবিতাতো যেতিয়াই অনুৰূপ কবিতাৰাজি পায় তেতিয়াই সেই অনুভূতি নিজৰ অনুপম লিখণিৰে প্ৰকাশ কৰি দিয়ে। কেতিয়াবা হয়তো কবিতাটোৰ মুকলি ভাঙনি, কেতিয়াবা হয়তো নিজৰ কবিতাৰ মাজতে বিদেশী কবিতাৰ এফাঁকি দুফাঁকি ভাঙনি জোঁটনি। ইংৰাজ কবি 'গ্ৰে'ৰ বিখ্যাত ইলিজি কবিতাৰ আংশিক ভাঙনিও দুৰ্গাবাই কৰিলে। ইলিজি কবিতাই সেইকালৰ ইংৰাজী কাব্য মহলৰ কফি হাউচ আৰু ড্ৰইংৰুমৰ পৰা আনি কবিতাক বিনন্দীয়া প্ৰকৃতিৰ সহজ সৰল পৰিবেশৰ মাজলৈ লৈ আহিল। দুৰ্গাবাই তাতে পালে আপোনসুৰৰ সন্ধান। সেয়েহে ইংৰাজ কবিৰ—

Full many a gem of purest serene
The dark unfathom caves of bear Ocean
Full many a flower is form to blush unseen
And waste its sweetness on the desert air,

দুৰ্গাবাই ভাঙিলে—

কতনা মাণিক জ্বলে সাগৰ গৰ্ভত
মানুহৰ চকুৰ আঁৰত
কতনা ধুনীয়া ফুল লেৰেলি শুকায়
নিৰজন বনৰ মাজত।

"গাঁৱলীয়া দৃশ্য" কবিতাত দুৰ্গাবাই ক'ৰবাত লুকাই থকা সাহে-পিতে গদাধৰজনৰ কথাও কলে—অৱশ্যে সমাজত চিনাকি দিব নোৱাৰাকৈয়ে লীনহৈ যোৱা অসাৰতাৰ ওপৰত ভৰ দিহে। ওমৰৰ পিছতে শ্বেলীৰ প্ৰভাৱ দুৰ্গাবাৰ কবিতাত বিশেষভাৱে পৰা দেখা যায়। তেওঁৰ 'পাহৰাসুৰ'ৰ শেহৰ পিনলৈ শ্বেলীৰ 'Love's Philosophy', তোমালৈ কবিতাত শ্বেলীৰ 'The Indian Serenade' 'নাৰৰীয়া' 'খ'ত শ্বেলীৰ 'Adonais', 'মৰম ভিখাৰী'ত শ্বেলীৰ 'Philosophy of life' বনফুলৰ 'সমৰ্পণ', 'সপোন কুঁৱৰী', 'সোণোৱালী দেশ' আদিত শ্বেলীৰ 'Alabastar' আদিৰ সুন্দৰকৈ প্ৰভাৱ পৰিছে। সেয়েহে হবলা বেজবৰুৱাই দুৰ্গাবাক 'অসমীয়া শ্বেলী' বুলি মাতিছিল। ঠায়ে ঠায়ে টেনিচনৰ প্ৰভাৱো স্পষ্ট। দুৰ্গাবাৰ নাৰৰীয়া আৰু টেনিচনৰ পাইলট একেজনেই। স্বকীয়া জীৱন দৰ্শন এটি সাৰটি লোৱাৰ বাবে তাত ইন্ধন যোগোৱা যিকোনো ঠাইৰে যিকোনো লোকৰে একে ধৰণৰ ভাৱৰাশি মিলি যোৱাত কবিৰ অশান্ত মনত সেইবোৰে ক্ষন্তেকলৈ হলেও তৃপ্তি দিয়া স্বাভাৱিক, আৰু অ'ৰ ত'ৰ ফুলৰ কণিকা লৈয়ে এই বনফুল পাহিয়ে তেওঁৰ সপোন কানন বচি থৈ গ'ল।

কথা-কবিতা অসমীয়া সাহিত্যলৈ দুৰ্গাবাৰ আন এটি বিশেষ অৱদান। এই ধৰণৰ কবিতা সাহিত্যত তেনেই নতুন সৃষ্টি উনৈশ শতিকাত। দুৰাৰোগ্য কেন্সাৰ ৰোগত ভুগি বিখ্যাত ৰুচ সাহিত্যিক টুৰ্গেনেভে প্ৰতি মুহূৰ্ত্তে মৰণৰ আশঙ্কাত থাকিবলগীয়া হোৱাত তেওঁৰ

কষ্ট উপশমৰ অৰ্থে এই কথা আকাৰৰ কবিতাবোৰ লিখি উলিয়ায়। আমাৰ কবিয়েও জীৱনৰ কাঁইটীয়া বনৰ মাজতে থাকিব লগীয়া হোৱাত টুৰ্গেনেভৰ আদৰ্শকে লৈ এই অনুপম ৰচনাৱলী প্ৰায় কুৰিবছৰ কালৰ বিভিন্ন অনুভূতিৰ প্ৰকাশ। ডঃ কাকতিৰ ভাষাৰে—

"ই তেখেতৰ কোমল বুকু ভেদ কৰি ওলোৱা বালিৰ নিজৰাৰ দৰে আৰু ৰূপকৰ ছলেৰে দুৰ্বাই তেওঁৰ প্ৰহেলিকাময় জীৱনৰ ঘটনা ঠায়ে ঠায়ে ঠাৱেৰে কৈছে। কথা-কবিতাৰো প্ৰথমটি পাঠতে দুৰ্বাৰ কল্পনা-সুন্দৰীৰ চিনাকি পোৱা যায় আৰু সেয়ে তেওঁৰ নিজৰো চিনাকি।

"হে দেবী কল্পনাসুন্দৰী……মোৰ নিৰাশ দুৰ্ব্বল হৃদয়ত আশাৰ কিৰণ ঢালি সবল কৰা। কবিৰ কোমল প্ৰাণে সদায় তোমালৈ বাট চাই থাকে।" আগতে কোৱামতে 'শিল্পী' কাহিনীটি কবিৰ জীৱন চৰিতৰ যেন এটি অধ্যায়হে। সৰু সৰু চিত্ৰৰ সহায়ত কবিয়ে জীৱনতত্ত্ব কথাৰ গঢ়ত কবিতাৰ ভাৱত প্ৰকাশ কৰি অসমীয়া সাহিত্য ভড়ালত এইবিধ নতুন সম্পদ আনি দিলে। মাত্ৰ বিহগী কবিয়ে এতিয়ালৈকে 'নৱমল্লিকা' নামৰ সৰু পুথিত এনে ধৰণৰ কেইটিমান কথা-কবিতা ৰচনা কৰিছে। তাৰ বাহিৰে অ'ত ত'ত চেগাচোৰোকাকৈ কোনো কোনোৱে লেখিলেও দুৰ্বাৰ দৰে ৰূপকৰ বৈচিত্ৰ্য আৰু সৰল সহজ কবিৰ মনোৰম গুণ এতিয়ালৈকে প্ৰকাশ হোৱা নাই।

তেওঁৰ 'বনফুল' কাব্য কাননৰ পাৰিজাত ফুল। তেওঁৰ 'আপোন-সুৰ' প্ৰতিজন বিৰহীৰে মিলনৰ সুৰ। আটাইৰে আপোনসুৰ মিলনৰ সুৰ। দুৰ্বাৰ 'ওমৰ তীৰ্থ' জগতৰে পূত কাম্যক্ষেত্ৰ। যিজন গীতি কবি সেইজনেই কথা কবিও। সৰহ কি, দুৰ্বাৰ জীৱনটোৱেই এটি মনোৰম কবিতা।

দুৰ্বাৰ কবিতাৰ অন্তৰালত

শ্ৰীবীৰেন বৰকটকী

অসমীয়া ৰোমাণ্টিক যুগৰ কবিসকলৰ ভিতৰত প্ৰেমৰ বিশ্লেষণ, ব্যক্তিগত হা-হুমুনিয়াহ, ব্যৰ্থতা, অভিমান দুৰ্বা আৰু গণেশ গগৈৰ কবিতা বোৰতে আটাইতকৈ বেছি। দুৰ্বাৰ পাহৰণি কবিতাত অকলশৰীয়া জীৱনৰ উদাসীনতা, নিৰ্জ্জনতা, অনুকম্পা গোট খাই আছে যেন লাগে। তেওঁ প্ৰেমৰ বিফলতাৰ মাজত অতীতৰ স্মৃতি সুঁৱৰি কবিতাত অন্তৰ বেদনাৰ উহ উদ্ঘাটন কৰিছে। প্ৰেম, প্ৰীতি, কৰুণা তেওঁক লাগে; কিন্তু ইয়াৰ বাবে তেওঁৰ অন্তৰ অৱসাদেৰে পৰিপূৰ্ণ কৰাৰ বাহিৰে সমাজত দাবী প্ৰতীয়মান কৰিবলৈ শক্তি তেওঁৰ নাই। নিজৰ বিফলতা, নিজৰ বিষণ্ণতা আনৰ আগত প্ৰকাশ কৰি মনটো পাতলোৱা স্বভাৱ মানুহ মাত্ৰৰেই আছে। ফৰাচী কবি মাচেট্ আৰু ইংৰাজ কবি বাইৰণেও নিজৰ বিষণ্ণতা আনৰ আগত প্ৰকাশ কৰি তৃপ্তি লাভ কৰিছিল। মাচেটে কৈছিল 'নিজৰ তৃপ্তিৰ কাৰণে কবিয়ে বিষণ্ণতাক আকোৱালি লয়। মানুহে যি বিচাৰে তাকে নাপালে অনুভূতিত আঘাত লাগে। যদি জীৱনত নোপোৱাৰ অভিযান চলে তেনেহলে নিৰাশা বেচি হৈ বেজাৰ দিয়ে।' দুৰ্বাৰো সেয়েই হৈছিল। অনুভূতিৰে মনৰ আঘাতক প্ৰকাশ কৰি তাতেই তেওঁ সুখ লভিছিল। ৰুছোৱেও সুখ প্ৰকাশৰ কাৰণে চিন্তা কৰিছিল—তেওঁৰ সুখৰ ধাৰণাও চিন্তা প্ৰৱাহৰ মাজেদি প্ৰকাশ পোৱা নহয়—অনুভূতিৰ গভীৰ অভিযানৰ মাজেদিহে। সমালোচক

ক্ৰোচেই কৈছিল 'ৰোমাণ্টিক আৰ্ট হ'ল স্বতঃস্ফুৰিত অনুভূতিৰ প্ৰবাহ।' এই অনুভূতি প্ৰকাশ পায় ঘৃণা, উদ্বেগ, নিৰাশা, আনন্দ ইত্যাদিৰ মাজেদি। এনে অনুভূতিৰ জোৱাৰ উঠিছিল দুৰ্বাৰ অন্তৰতো।

ইংৰাজ কবি শ্বেলীৰ দৰে দুৰ্বাৰ জীৱনৰ কাঁইটীয়া বনৰ মাজত সোমাই আঁচোৰ খালে; কিন্তু এনে আঁচোৰ খোৱা জীৱনৰে তেওঁ সমাজৰ ওপৰত আক্ষেপ কৰা নাই, আক্ষেপ কৰিছে নিজৰ জীৱনৰ ওপৰতহে। গতিকে শূন্য পৰিচয়ৰ দৰ্শনৰ মানস সৰোবৰত স্নান কৰি কবিয়ে লুইতত অকলশৰে অতীত জীৱনৰ বিফলতাৰ মন্ত্ৰ সুঁৱৰি জীৱন তৰি এৰি দিছিল। কীটছে যেনেকৈ জীৱন্ত বাস্তৱৰ পৰা হাত সাৰি থাকিবৰ কাৰণে অতীতৰ ৰূপ কথাৰ দেশলৈ মনক লৈ গৈছিল তেনেকৈ দুৰ্বায়ো অতীতৰ বুকুলৈ উভতি গৈছিল। সমল ৰূপ কথা নহয়—সমল অতীত জীৱনৰ ব্যক্তিগত হাহুমুনিয়াহে। কীটছৰ দৰে দুৰ্বাৰ কবিতাতো বৰ্ত্তমান সময়ৰ ৰাজনৈতিক, সামাজিক পৰিবৰ্ত্তনৰ কোনো চিন নাই। মানুহৰ গতি যেন নিয়ন্ত্ৰণ কৰে অতীতেহে। দুৰ্বাৰ কবিতাৰ প্ৰায় শাৰীয়ে শাৰীয়ে আছে অতীত স্মৃতিৰ ৰোমন্থন। সেয়েহে তেওঁৰ সুখে দুখে জীৱনৰ ফুৰে পাছে পাছে, অতীতৰ মধুৰ সপোন।"

সুঁৱৰি সুঁৱৰি কিয় অতীতৰ স্মৃতি
মিছাতেই নিজে দুখ পোৱা
মুখানি মোলান কিয়, মিছাতে চকুলো,
অতীতক পাহৰি পেলোৱা।

এইদৰে অভিমানৰ সুৰত অতীতক পাহৰি যাবলৈ চেষ্টা কৰিলেও, 'জীৱনৰ নিজান বাটত অতীতেই ভৱিষ্যত মোৰ বুলি' সান্ত্বনা লভিছে। নাও মেলি আঁতৰি আহিলেও জীৱনত ক্ষন্তেকলৈ

হলেও অতীতৰ নাওবন্ধা ঘাটটিৰ স্মৃতি তেওঁ জীৱনৰ বিয়লি বেলিকাও বিচাৰিছিল।

অকলে আপোন মনে বহি নিৰলাত
ৰচো মই নিজানৰ গান।

এইয়া দুৰ্বাৰে নহয়, ৰোমাণ্টিক যুগৰ ব্যক্তিবাদী কবি প্ৰায় বিলাকৰে লক্ষণ। জন কোলাহল, বাস্তৱৰ নিষ্ঠুৰ আঘাত, তেওঁলোকে সহিব নোৱাৰে। তেওঁলোকে বিচাৰে সমাজৰ পৰা আঁতৰি আপোন মনে নিজানৰ গান ৰচিবলৈ। ৰোমাণ্টিক কবিসকলে প্ৰেম, প্ৰীতি আদিৰ জয়গান গালেই বাস্তৱৰ ৰূপত সেইবিলাকক প্ৰতিষ্ঠা কৰিবলৈ তেওঁলোকৰ প্ৰায় সকলেই অক্ষম, কল্পনাত বিননি তুলি সান্ত্বনা লভে, জীৱনৰ ভয়াবহ ৰূপৰ তেওঁলোকে কাষ নাচাপে। দুৰ্বাই এনে মনৰেই নিজৰ জীৱনটো দুখৰ কবিতা কৰি পেলালে। গতিকে দুৰ্বাৰ আপোন মনৰ গান অন্তৰ ভাগি অহা মৰ্ম্ম বেদনাহে—যি বেদনাই বাস্তৱৰ প্ৰতিকাৰ নিবিচাৰে—বিচাৰে চিৰজীৱন কাব্যিক কৰুণ অনুভূতিৰে ভৰি থকা অন্তৰ। ঠিক এনে কাৰণতেই দুৰ্বাৰ কবিতাত এটি কৰণসুৰ বিদ্যমান। এই কৰুণ সুৰ অন্তৰ সৰসীৰ পৰা নিগৰি অহাৰ কাৰণেই অতি মধুৰ। সেই কাৰণেই শ্বেলীয়ে কৈছে—Our sweetest songs are those that tell of saddest thought."

দুৰ্বাই নিৰলাত বহি যিবিলাক নিজানৰ গান ৰচনা কৰিছিল সেই বিলাকত গীতি মধুৰতা বেছি উপলব্ধি কৰা হয়। বেজবৰুৱা, চন্দ্ৰকুমাৰ আগৰৱালা আদিয়ে আৰম্ভ কৰা গীতি মধুৰতা আহি যেন দুৰ্বাৰ লিখনিত প্ৰাণ পাই উঠিল। দুৰ্বাৰ শব্দ যোজনা, ছন্দৰ লালিত্যই অসমীয়া গীতি কবিতাৰ এটি নতুন যুগৰ সূচনা কৰিলে। গীত শুনিলে, গীতৰ সুৰৰ এটি মধুৰ আবেশ যেনেকৈ ৰৈ যায় তেনেকৈ দুৰ্বাৰ কবিতা পঢ়িলে অন্তৰত

মধুৰ আৱেশ এটি বৈ গৈ পাঠকৰ অন্তৰত সাঙ্গীতিক মূৰ্চ্ছনা তোলে। সেয়েহে তেওঁৰ কোমল আৰু আকৰ্ষণীয় শব্দৰে ৰচা—

মোৰ এই হিয়াখনি জেতুকা পাতৰ দৰে
সেউজীয়া বননিৰ বৰণৰে ঢকা
অন্তৰ জ্বলোৱা ছবি অতীতৰ স্মৃতি লই
বুকুৰ তেজেৰে আছে অন্তৰতে আঁকা।

আদি কবিতাৰ শাৰী পাঠকৰ তেনেই প্ৰাণৰ যেন লাগে। কুইলাৰ কাউচে শ্বেলীক Superlatively melodious poet বুলি কৈছে। কুইলাৰ কাউচৰ এই কথাষাৰ আংশিক হিচাবে হলেও ডুৱৰাৰ কবিতাতো খটুৱাব পাৰি।

ডুৱৰা প্ৰেমৰ কবি। জীৱন জোৰা বিৰহে কবিৰ অতীতৰ বুকুত তাহানিৰ স্মৃতিজড়িত দিনবিলাকৰ কথা মনত পেলাবলৈ বাধ্য কৰিছিল। অতীতৰ স্মৃতি মনলৈ আনোতে সেই স্মৃতিৰ লগত সাঙোৰ খোৱা দিনবিলাকৰ সুখ-দুখ, বিৰহ-বেদনা, আশা-নিৰাশাৰ সকলো ছবি প্ৰতিফলিত হয়। এই ছবিবিলাক প্ৰতিফলিত কৰোঁতে ব্যক্তিগত দুখ-দৈন্যক তেওঁৰ বিৰহ-বেদনাৰ সাৰ্ব্বজনীন ৰূপত ফুটাই তুলিবলৈ যত্ন কৰিছিল। অতীতৰ সুখ-দুখৰ মাজত স্মৃতি ৰোমন্থন কৰি থাকোঁতে ডুৱৰাৰ মন কেতিয়াবা নিৰাশাত বুৰ যায়। কেতিয়াবা আশাত জিলিকি উঠে। তেওঁক সম্পূৰ্ণ নিৰাশাবাদী বুলি কব নোৱাৰি। বডেলিয়াৰে নিজৰ জীৱনক কেন্দ্ৰ কৰি হতাশাময় পৰিবেশ সৃষ্টি কৰি নিজৰ মনক আনন্দ দিছিল। ডুৱৰাইও আনন্দ লাভ কৰিছিল নিজৰ জীৱনৰ ভিতৰেদি নিৰাশাবাদী ভাবধাৰা সৃষ্টি কৰি—

ভিতৰত বাহিৰৰ ডুৱাৰ জপাই
জুইকুৰা ধৰোঁ ভালকই,
জীৱনৰ হঁহা-কন্দা উলাহ-বিলাহ
এই জুয়ে নিব লগতেই।

এই পৃথিৱীত যদি প্ৰেমৰ বাস্তৱ ৰূপত আশা নাই তেনেহলে আশা আছে মনৰ দাপোনত স্মৃতিৰ উজ্জ্বল ছবি জিলিকাই নাওমেলি আঁতৰি যোৱাৰ—'নাওমেলি আহিলোঁ আঁতৰি, অতীতক নাযাবা পাহৰি।' কিয়নো কবিৰ সেইদিনা যৌৱনৰ সাগৰ তীৰত প্ৰণয়ৰ অৰুণ উদয় হৈছিল। এই প্ৰণয়ৰ অৰুণ উদয়ৰ প্ৰথম উম বেদনালৈ ৰূপান্তৰিত হ'ল। কবিয়ে বাস্তৱৰ ৰূপত ধৰি ৰাখিবলৈ চেষ্টা কৰিলেও সি বিফল হ'ল। গতিকে হেৰাই যোৱা আশা আৰু নিৰাশাৰ প্ৰীতিকে লৈ জীৱন আৰু মৰণৰ গীত গাইছিল।

অজান সুৰত বাজে অন্তৰত মোৰ
জীৱন ও মৰণৰ গীতি
ঘনে ঘনে সংশয়ৰ কোলাত কঁপিছে
আশা আৰু নিৰাশাৰ প্ৰীতি।

কবিয়ে আশা-নিৰাশাৰ প্ৰীতি লৈ দুখৰ নাৱঁত জীৱনত ভটিয়াই গৈছিল। নিজৰ জীৱনলৈ বহু ক্ষেত্ৰতে নিৰাশা আহিলেও তেওঁ সংসাৰৰ সোঁতক দুঃখময় বুলি কোৱা নাই। সংসাৰৰ সুখৰ সোঁতত উটি যোৱা তেওঁৰ জীৱনৰ নাওখনহে দুখৰ—'সুখৰ সোঁতত ভাহে দুখৰ নাৱঁত ছয়া ময়া চেনেহ ভিখাৰী।' নিজৰ জীৱনত যেতিয়া দুখ আছে সেই দুখৰে আনক দুখী কৰাৰ হাবিয়াস তেওঁৰ নাই। গতিকে নীৰলে পঁজা সাজি, সংসাৰৰ মৰম চেনেহৰ পৰা আঁতৰি থকাৰ কথাকে তেওঁ চিন্তা কৰিছিল। পিছৰ ফাললৈ কবিৰ জীৱন ধাৰা আৰু চিন্তা ধাৰাই এই কথাকে সূচাইছিল। শূন্য পৰিচয়ত লিখা

নীৰলে থাকিম বুলি সাজিছোঁ ইয়াতে পঁজা,
দাঁতিয়েদি বৈ যায় পাহৰণি নই।

কবিতা ফাকি তেওঁৰ যেন জীৱনৰ বাস্তৱৰূপৰ কাব্যিক ইঙ্গিত। সমাজৰ মাজতে থাকি সমাজে যাতে পাহৰি থাকে তাৰ কাৰণে তেওঁ 'আজি মোক যোৱাহে পাহৰি' কবিতাত আহ্বান জনাইছে।

সময়ৰ সোঁত বলি যোৱাৰ লগে লগে যৌৱন মৰহি যায়। নিয়তিয়ে নিদাৰুণ হাতেৰে জীৱনৰ পাচপৰ্টৰ শেষ তাৰিখলৈ আঙুলিয়াই দিয়ে। এইবোৰ কবিয়ে নজনা নহয়। তেওঁ জানে—

উঠিল পৰিল কত শতেক যৌৱন মোৰ
ফুলিলে শুকালে কত ফুল,
অনন্ত যৌৱন লই ফুৰিছো ধৰাত
বিৰহত পৰাণ আকুল।

এই অনন্ত যৌৱনৰ অধিকাৰী হোৱাৰ ভাৱটোৱেই হ'ল ডুৱৰাৰ আশাবাদী ভাৱধাৰাৰ মূল উৎস। অন্তৰত যদি কল্পনাৰে অনন্ত যৌৱনৰ জোৱাৰ নোতোলে তেনেহলে অতীতৰ যৌৱনক মনৰ মাজত ধৰি ৰাখিবলৈ টান হয়। এই অনন্ত যৌৱনে ফুলাফুলৰ সৌৰভ ভোগ কৰিব নোৱাৰে। ঘ্ৰাণ লব পাৰে মৰহা ফুলৰ সৌৰভ। সৌৰভৰ লগত জড়িত কোমল মাতৰ গান যেতিয়া মৰহি যায় শ্বেলীৰ ভাষাত সেয়ে স্মৃতিত প্ৰতিধ্বনি তোলে Music where soft voices vibrate in the memory. ডুৱৰাৰ ক্ষেত্ৰতো সেয়ে হৈছে।

পাৰ্থিৱ প্ৰেমৰ উপাসনা কৰি থাকোঁতে কবিৰ মনত যেতিয়া বাস্তৱৰ নিকৰুণ আঘাত লাগে তেওঁ মনক সান্ত্বনা দিয়ে বিশ্বৰ সৌন্দৰ্য্যৰ মাজত নিজক বিলাই দি। বিশ্বৰ সৌন্দৰ্য্যই তেওঁক যেতিয়া আপোন ভোলা কৰি ৰাখিছিল তেতিয়া তেওঁ কব নোৱাৰাকৈ বিশ্ব সৌন্দৰ্য্যৰ আঁৰে আঁৰে প্ৰকাশ পোৱা অনন্ত সৌন্দৰ্য্যৰ কাষ চাপে। সেয়েহে ডুৱৰাৰ—

চেৱে চেৱে নাচে নাও সোঁতৰ লগত
লগে লগে নাচিছে পৰাণ
উৰিছে প্ৰাণৰ পখী অসীম ধিয়াই
গাই যায় সুমধুৰ গান।

ডুৱৰাই তেওঁৰ কবিতাত প্ৰতীকৰ ব্যৱহাৰ কৰিছে। এই প্ৰতীক

হ'ল নাও, নাৱৰীয়া আৰু লুইত। লুইতৰ ধাৰ নিছিগা সোঁতৰ দৰে সংসাৰৰ সোঁতো ধাৰ নিছিগা। সংসাৰৰ সোঁতত কত জীৱনৰ লীলা খেলাৰ ঢৌ উঠিছে, মাৰ গৈছে তাৰ আদি অন্ত নাই। এই সংসাৰৰ সোঁততে কবিয়ে জীৱনৰ নাও মেলি দিছিল। ডুৱৰাৰ নাৱৰীয়া কেতিয়াবা ভগবানৰ, আৰু কেতিয়াবা নিয়তিৰ প্ৰতীক হৈছে। ক'ৰবাত জীৱনৰ নাৱৰীয়াই গুৰিবঠা ধৰি নাওখনি আগুৱাই নিয়ে। ক'ৰবাত তেওঁ নিজেই পুৱাতেই 'নাওমেলি অকলে সোঁতত' নাৱৰীয়া হয় আৰু ক'ৰবাত পাৰ ঘাটত নাৱৰীয়াই (মৃত্যু) অপেক্ষা কৰে কবিক অনন্ত সাগৰত যাত্ৰা কৰাবলৈ। ফৰাচী প্ৰতীকবাদী সকলে শব্দৰ মূৰ্চ্ছনাৰ ওপৰত গুৰুত্ব দি কবিতাক সাঙ্গীতিক পৰ্য্যায়লৈ তুলিছিল। ফৰাচী প্ৰতীকবাদীৰ দৰে প্ৰতীকবোৰ ৰহস্যময় নহলেও ডুৱৰাৰ প্ৰতীকৰ মূৰ্চ্ছনা আছে আৰু সেই মূৰ্চ্ছনাই তেওঁৰ কবিতাক সাঙ্গীতিক পৰ্য্যায়লৈ তোলাত সহায় কৰিছে। অৱশ্যে ডুৱৰাৰ প্ৰতীক নিৰ্দ্ধাৰিত আৰু পোনপটীয়া। ডুৱৰাৰ্ প্ৰতীকত দুৰ্বোধ্যতা নোহোৱাৰ কাৰণ হ'ল সীমাবদ্ধ অৰ্থ আৰু সহজ শব্দৰাজি। ডুৱৰাৰ নাও, নাৱৰীয়া প্ৰতীক ব্যৱহাৰৰ ক্ষেত্ৰত শ্বেলীৰ প্ৰভাৱ হয়তো পৰিছে। ডুৱৰাৰ দৰে শ্বেলীও আছিল নাও, নাৱৰীয়াক ভাল পোৱা। শ্বেলীৰ আত্মাৰ অমৰত্বৰ প্ৰতি বিশ্বাস আছিল। তেওঁৰ কবিতাত নাওৰ যাত্ৰা মৃত্যুৰ পিছত আত্মাৰ ভ্ৰমণৰ প্ৰতীক যেন লাগে—

My spirit's bark is driven
Far from the shore, far from the trembling throng
Where sails were never to the tempest given.

ডুৱৰাইও জীৱনৰ সমাধিৰ পিছত অনন্ত যাত্ৰাৰ পিনে সাহ হৈছে। অনন্ত সঙ্গীতৰ সুমধুৰ ধ্বনিয়ে কবিক ইঙ্গিত দিয়ে সিপাৰৰ যাত্ৰাৰ। গতিকে কবিয়ে নাৱৰীয়াক কৈছে—

এতিয়া বুৰিল বেলি, নিজান দেশৰ পিনে
নাৱৰীয়া নিয়া নাও বাই।

পাশ্চাত্যৰ ৰোমাণ্টিক কবিতাৰ উম বুকুত লৈ বহুতো ইংৰাজী কবিতা তেওঁৰ নিজস্ব ৰূপত প্ৰকাশ কৰিছে। অকল এয়ে নহয় অনুবাদৰ ক্ষেত্ৰত পাৰশ্যৰ কবি ওমৰখায়ামৰ ৰুবায়ত মালাৰ অসমীয়া ৰূপ 'ওমৰতীৰ্থ' দুৰ্বাৰ কাব্যিক যশস্যাৰ সোণালী দেউল। ওমৰৰ ৰুবায়তৰ মধুৰ ভাঙনি দুৰ্বাৰ অন্তৰৰ পৰা ওলোৱা কবিতাৰ নিচিনা। ওমৰ তীৰ্থত ছন্দ মধুৰ স্পৰ্শী কৰিবলৈকে তেওঁ ফিট্‌জাৰেল্ড, হুইন্‌ফিল্ড, হেৰন এলেন্ আদিয়ে কৰা ইংৰাজী অনুবাদ তেওঁ বৰ মনোযোগেৰে পঢ়িছিল। ইয়াৰ উপৰিও ওমৰখায়ামৰ গ্ৰন্থ বুজিবলৈ চুফীবাদৰ বিভিন্ন গ্ৰন্থ পঢ়াত লাগিছিল। অনুবাদ সাৱলীল আৰু প্ৰাণময় নোহোৱালৈকে তেওঁ কেইবাবাৰো ভাঙনি কৰিছিল। উদাহৰণ স্বৰূপে তলত দিয়া শাৰী কেইটাৰ—

আজিয়েই দিয়া কালিলৈ কিয়
কোনে জানে মোৰ কালি কি হ'ব?
হাজাৰ হাজাৰ বছৰ বিয়পা
হয়তো অতীতে সামৰি থ'ব।

কিন্তু প্ৰথম ভাঙনি আছিল এনে ধৰণৰহে-

কালিলৈ ?
কালিলৈ কি হয় কোনে জানে কি হ'ব তাৰ
হ'ব পাৰোঁ নিজে মই অতীতত লয়।

গতিকে দেখা যায় ওমৰৰ ৰুবায়ত মালাৰ অসমীয়া অনুবাদৰ গুৰিতে আছিল ঐকান্তিকতা। ওমৰৰ কবিতাৰ অকল লালিত্যই নহয়, ওমৰৰ জীৱনৰ দৰ্শনেও দুৰ্বাৰ মনত পৰোক্ষভাৱে ৰেখাপাত কৰিছিল। ওমৰৰ দৰ্শনত মানৱ জীৱনৰ যি কাৰুণ্য ফুটি উঠিছে

সেই কাৰুণ্যকে নিজৰ জীৱন-ভঙ্গীৰ লগত ৰজিতা খুৱাই দুৰ্বাই গ্ৰহণ কৰিছিল যেন লাগে।

আন্ধাৰ মুধাৰ বাট-একোকে নমনি
সমুখত স্মৃতিৰ শ্মশান
কতনা প্ৰেমৰ ছবি লয় গই তাতে
তোলে এটি সকৰুণ তান।

ডাঃ কাকতিয়ে কৈছিল—'দুৰ্বাৰ ভাঙনি বুকুৰ তপত তেজেৰে উম দিয়া।' সেয়েহে তেওঁৰ অনুবাদ কবিতা বিলাকত নিজস্ব অনুভূতিৰ প্ৰভাৱ বেছি। ইংৰাজী সাহিত্যৰ ভিতৰত শ্বেলীয়ে তেওঁৰ মনৰ ওপৰত বেছিকৈ প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰিছিল। তেওঁ শ্বেলীৰ ভালেমান কবিতা নিজস্ব অনুভূতিৰে বোল দি অসমীয়া কাব্যিক জগতলৈ লৈ আহিছে। উদাহৰণ স্বৰূপে দুৰ্বাই শ্বেলীৰ 'মিউটেবিলিটি' (আপোনসুৰ), 'লাইন্ টু এন্ ইণ্ডিয়ান এয়াৰ' (তোমালৈ) আদি কবিতা নিজস্ব ৰূপত অসমীয়ালৈ অনুবাদ কৰিছে। ইয়াৰ উপৰিও টেনিছনৰ 'ক্ৰছিং দি বাৰ'ৰ ভাঙনি হ'ল নাৱৰীয়া (গ) কবিতাটি। টেনিছনৰ 'ক্ৰছিং দি বাৰ'ৰ ভাঙনি হ'ল

Sunset and evening star
And once clear call for me
And may there be no moaning of the bar,
When I put out to sea.

আৰু দুৰ্বাৰ নাৱৰীয়া (গ) ৰ আৰম্ভণি হ'ল—

মাৰ গলে ৰঙা বেলি সৰু তৰাটিয়ে
দিয়ে মোক সাদৰৰ শেষ আৱাহন,
ওলাম যেতিয়া মই সাগৰৰ পিনে
নুশুনো ঘাটত যেন কৰুণ কান্দোন।

যতীন দুৱৰাৰ ব্যক্তিজীৱনত এভুমুকি

শ্ৰীলীলা গগৈ

কেঁচুৱাই মাকৰ কোমল কোলাত শুই, গাখীৰ খাই থাকোঁতে পোনতে যি ভাষাৰে 'আই' বুলি মাতিবলৈ শিকে, সেয়ে মাতৃভাষা; দুখৰ বিষয় সেই মাতৃভাষাৰ পৰা বঞ্চিত।" এই বুলি কৈ কুৰিশতিকাৰ প্ৰথম দশকৰ শিৱসাগৰ চৰকাৰী স্কুলৰ এটি বাৰতেৰ বছৰীয়া ল'ৰাই হুকহুককৈ কান্দি পেলাইছিল। স্কুলৰ বঙালী প্ৰধান শিক্ষক জনে 'মাতৃভাষা কাক বোলে' বুলি সোধা এটা প্ৰশ্নৰ উত্তৰত উপৰোক্ত কথাষাৰ কৈ কান্দি দিওঁতে তেওঁ স্বতঃপ্ৰণোদিত ভাবেই কৈছিল—'বাছা শোক নকৰিবা, তুমি এদিন তোমাৰ মাতৃভাষাৰ মুখ উজ্জ্বল কৰিবা।" চকুপানীৰ বিনিময়ত বঙালী প্ৰধান শিক্ষকজনৰ আশীৰ্ব্বাদ শিৰত লৈ 'সাহিত্যচৰ্চ্চা মোৰ আজন্ম সাধনা' বুলি জীৱনৰ বিয়লি বেলিকাও বুকু ডাঠি কোৱা সেই গৰাকী পুৰুষেই হল, চিৰকুমাৰ কবি যতীন দুৱৰা।

'মই অকলশৰীয়া,—চিৰকালেই অকলশৰীয়া।" এই 'অকলশৰীয়া' কবিৰ জীৱনটো, জীৱনৰ উদ্দেশ্যে আজি সকলোৰে বাবে সাঁথৰ—এটা ভাঙিব নোৱাৰা সাঁথৰ হৈয়ে ৰ'ল। কুৰি শতিকাৰ তৃতীয় দশকৰ কথা। বি-এ পাছ কৰি আইন পঢ়িছিল—যুক্তি তৰ্ক যদিও দুৱৰাৰ স্বভাৱৰ বিপৰীত গুণ। তিনি বৰ্ছৰ আইন পঢ়ি এদিন হঠাতে সিদ্ধান্ত কৰিলে; আইন ব্যৱসায় তেওঁৰ জীৱনত কাহানিও নহব। চৰকাৰী চাকৰিও তেওঁক নালাগে। বয়স বাগৰি গল; দুৱৰা

চিৰকুমাৰ হৈয়ে ৰল। সেয়েহে সদায়েই দুৱৰাৰ ব্যক্তিজীৱন এটা বিৰাট সাঁথৰ। 'মোৰ এই হিয়াখনি জেতুকা পাতৰ দৰে' বুলি কৈ 'শূন্যপৰিচয়' বিচৰা এই কবিজনৰ বুকু যেন আজিও শূন্য। তিনিকুৰি পোন্ধৰ বছৰৰ ওচৰ চপা সেইজন পুৰুষক এদিন সোধোঁতে কৈছিল—"সেই শূন্যতাখিনি এতিয়াও মই পূৰ কৰিব পৰা নাই। কেতিয়াবা কেতিয়াবা এতিয়াও মই অকলশৰীয়া অনুভৱ কৰো।" যৌৱনৰ আগলি বয়সতে যেন কবিৰ কবি-অন্তৰখনে কিবা এটাৰ অভাৱ কৰিছিল; কিবা এটা বিচাৰি পোৱা নাছিল; এই পোৱা-নোপোৱাৰ প্ৰশ্নৰ সমাধান নৌ হওঁতেই সেইবোৰ অতীত হৈ গল। সেয়েহে কবিয়ে 'অতীতক যোৱাহে পাহৰি' বুলি একেবাৰ কৈ গধুৰ বুকুখন পাতল কৰিবলৈ এটা দীঘল হুমুনিয়াহ পেলালে।

"আপোনাৰ কবিতাবোৰ নিৰাশাবাদেৰে সেমেকা কিয়?"—"জীৱনত মই একো কৰিব নোৱাৰিলোঁ" এই এটা সৰল উত্তৰ কিন্তু গভীৰ, বহুত গভীৰ। সেই গভীৰতাখিনি জুখিবলৈ এই কবিজনক অলেখ প্ৰশ্ন সুধিছিলোঁ; যৌৱনৰ সম্ভাব্য ৰোমান্সৰ কথাৰে সাঙুৰি জোকাই চাইছিলোঁ, কিন্তু উত্তৰ দিবৰ সময়ত সদায়েই লাজকুৰীয়া কবিজনৰ কাণ-মূৰবোৰ মৰম লগাকৈ ৰঙা পৰি উঠিছিল; কিবা এটা কব খুজি ৰৈ গৈছিল। হয়তো পুৰণি স্মৃতিলৈ নতুন সজীৱতা নামিছিল। তথাপি দুৱৰাৰ কবিতাত নিৰাশাবাদৰ প্ৰভাৱ পৰাৰ ঘাই কাৰণ দুটা বা তিনটাও হব পাৰে। উনৈশ শতিকাৰ শেহ দশকত বঙলা স্কুলত নাম লগাই, বঙলা ভাষা পঢ়িব লগীয়া হওঁতে আলসুৱা কবি-অন্তৰ সহজতে ভাগি পৰিছিল। অসমীয়া ভাষা-সংস্কৃতিৰ নিৰ্য্যাতন আৰু দুৰৱস্থাই কুমলীয়া কালতে কবিৰ মনত নিৰাশাবাদৰ গুটি সিঁচিছিল। এদিন বঙালীৰ হাতত নিৰ্য্যাতিত অসমীয়া ভাষাৰ কথা কওঁতে দুৱৰাই কৈছিল—"মোৰ কবিতাত নিৰাশাবাদ ইয়াৰে প্ৰতীক।" দ্বিতীয়তে দুৱৰা আছিল পৰিয়ালৰ কুমলীয়া, আদৰুৱা আৰু আলসুৱা ল'ৰা। মাকৰ অসীম চেনেহৰ

উমত ডাঙৰ-দীঘল হোৱা দুৰবাই ডেকা কালত দুগবাকী অমায়িক মৰমীয়াল মাতৃসমা বৌৱেকৰ আদৰ পাইছিল। এই দুয়োগবাকী বৌৱেকৰ মৰমত নুমলীয়া দেওবেক দুৰবা পমি গৈছিল। কিন্তু কালৰ কুটিলা গতি, দুয়োগৰাকী বৌৱেক মাউৰত পৰি অকালতে ঢুকাল। সেই শোকলগা ঘটনা দুটিয়ে কবিৰ জীৱনত গভীৰ ৰেখাপাত কৰি গল। পিচৰ যুগত বহুত কবিতা এই নিৰাশাৰে প্ৰতীক। এবাৰ মাকে হেনো বিয়া কৰোৱাৰ কথা কওঁতে উত্তৰ দিছিল— 'বিয়া পাতি সিইঁত দুটাৰ (ককায়েকহঁতৰ) কি হল, দেখিলোঁৱেই নহয়।" সেয়েহে দুৰবাৰ কবিতা বাষ্ট্ৰীয় আৰু ব্যক্তি জীৱনৰ নিৰাশাৰ অভিব্যক্তি। এদিন নিৰাশাবাদৰ কথা সোধোঁতে কবিতাৰেই উত্তৰ দিছিল—

'কোনোৱে দূৰতে চায় কোনোৱেবা ছুই যায়
চেনেহ কণিকা বুলি কথোঁ তাকে ভুল ;
সপোন আঁতৰি গলে দিঠকে জনাই দিয়ে
বাটৰ কাষৰ মই বননিৰ ফুল।'

নাও, নাৱৰীয়া আৰু সাগৰ দুৰবাৰ কবিতাৰ সাধাৰণ প্ৰতীক। এদিন নিজৰ কবিতা এটা আবৃত্তি কৰি থাকোঁতে সুধিছিলোঁ—"ককা, ৱৰ্ডছ্‌ৱৰ্থৰমতে কবিতা যদি মনৰ তলিৰ গভীৰ ভাৱৰ স্বতঃপ্ৰণোদিত অভিব্যক্তি হয় ; তেনেহলে আপোনাৰ কবিতা বোৰত মাজে মাজে নিজৰ মনৰ কথাই প্ৰকাশ পাইছেনেকি ?" লাজকুৰীয়া হাঁহি এটাৰে উত্তৰ দিছিল—"কবিতা বোৰ আত্মজীৱনী নহয়। মই কবিতা লিখিবলৈ ভাল পাওঁ।" কবিতা লিখি গাৰুৰ তলৰ লুকুৱাই থৈ, দিনচেৰেকৰ মূৰত ফালি টুকুৰাটুকুৰ কৰি পেৰাই দিয়া ; আত্মপ্ৰকাশ কৰিবলৈ লাজ কৰা এই কবিজনে জীৱনত অলেখ কবিতা লিখিলে ; অলেখ কবিতাত ৰোমাটিচিজমৰ 'অসীম কল্পনাৰ মূৰ্ত্ত বিকাশ' সম্ভৱ হৈ উঠিল ; তথাপি তেওঁৰ ৰচনাত ব্যক্তিগত জীৱনৰ সাঁচ নপৰাকৈ থকা নাই। 'কথা কবিতা'ৰ এখনি চিঠিত আছে—

'সেইদিনা পুৱা তিনি ঠাইৰ তিনিজন ল'ৰাই একেলগে ৰং মনেৰে লুইত চাবলৈ যোৱা কথাটো আজি মোৰ ৰবকৈ মনত পৰিছে।...... হঠাতে এজনৰ নাওখনি ছাট কৰে কেনিবাদি আঁতৰি গল ...... এটা ঘাট পাই আনজনেও তাতে তেওঁৰ নাও বান্ধিলে —কিন্তু ইজনে নোৱাৰিলে ...... এতিয়াও তেওঁ সোঁতৰ মাজত নাওৰ বুকুত—" এই তিনিজন এসময়ত একেটা মেছতে থাকি শিক্ষা অৰ্জ্জন কৰা অন্তৰঙ্গ বন্ধু— বলীন খাউণ্ড, ৰাধিকা চৌধুৰী আৰু দুৰবা নিজে। সেই পুৰণি বন্ধুত্বৰ চিন স্বৰূপেই 'কথাকবিতা' ৰাধিকা চৌধুৰীলৈ উৎসৰ্গা কৰিছে।

'তুমি মোক ভালপোৱা, শুনিলেও হাঁহি উঠে, হয় যদি ইও এক সপোনৰ ৰেখা' বুলি অন্তৰ উজাৰি কৈ পেলোৱা কবিয়ে জীৱনৰ যৌৱনত কেতিয়াবা, ক'ৰবাত উজুটি খাইছিল বুলি বহুতেবে ধাৰণা। কিন্তু জীৱনৰ বিয়লি বেলিকা সেই জটিল প্ৰশ্নটোৰ উত্তৰ দিছিল— 'কাহানিবা যদি মোৰ জীৱনত প্ৰণয়ৰ ঢল নামিছিল, সেয়া কাব্য-দেৱীৰ মানস প্ৰণয়।

মহাকবি ডাণ্টেই বিয়েট্ৰিছক জীৱনত মাথোন চকামকাকৈ দুবাৰ দেখিছিল। কিন্তু সিয়ে ডাণ্টেই জীৱনত গভীৰ আৰু অমৰ-প্ৰেমৰ সঞ্চাৰ কৰিছিল। ডাণ্টেৰ এই প্ৰণয়ো আছিল মানস-প্ৰণয়। সেইদৰে অসীম কল্পনাৰ অধিকাৰী আমাৰ কবিৰ গভীৰ কল্পনাত কোনোবা মানস প্ৰিয়া সৃষ্টি হোৱা আৰু বাস্তৱত ধৰা নিদি আঁতৰি যোৱাটো একো আচৰিত কথা নহয়। কবিয়ে তেওঁৰ 'ব্যৰ্থতা' নামৰ কথা কবিতাটোত লিখিছে— 'চাকিৰ হয়তো ইচ্ছা নহয়, যে জাকে জাকে চগাই আহি তাৰ ৰূপৰ জুইত আত্মবলিদান কৰেহি। কিন্তু চগাই এই আত্মদানকেই জীৱনৰ ধ্ৰুৱসত্য বুলি মানি লৈছে!" কেতেকী চৰাইজনীৰ ব্যৰ্থতাত অনুকম্পা জাগি উঠা কবিজনে— 'লাগে মাথোন অন্তৰ আৰু হৃদয়ৰ ভাব আৰু ভালপোৱা" বুলি কাক সঁকিয়াই দিছিল সোধোতে একো উত্তৰ নিদিলে।

'প্ৰত্যক্ষ বা পৰোক্ষ ভাৱেই হওক, মোৰ কবিতাত ওমৰৰ আদৰ্শবাদ আছে।" কলিকতাত থাকোঁতে এদিন ওমৰৰ দৰ্শন আৰু চুফীবাদ সম্পৰ্কে অধ্যয়ন কৰিবলৈ তেওঁৰ আগ্ৰহ ওপজে। তৰুণৰাম ফুকনৰ সহায়ত দুৰ্ব্বাই কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ পাৰ্চী বিষয়ৰ অধ্যাপক খোদাবক্স চাহাবৰ ওচৰ চাপে আৰু সেই সম্পৰ্কে শিক্ষা লয়। তাৰ পিচত 'ওমৰ-তীৰ্থ' অনুবাদ কৰে। চুফীবাদত প্ৰেমৰ প্ৰাধান্য অনস্বীকাৰ্য্য, প্ৰকৃত ভালপোৱাত 'তুমি আৰু মই'ৰ সীমা আঁতৰি যায়। প্ৰেমিকে প্ৰেমিকাক পাবলৈ ব্যগ্ৰ হৈ পৰে—একান্ত মনে। চুফীবাদীয়ে নিজকে প্ৰেমিক আৰু ভগৱানক প্ৰেমিকা ৰূপে কল্পনা কৰি, তেওঁক পাবলৈ উদগ্ৰীৱ হৈ পৰে। কবিৰ জীৱনত চুফীবাদৰ প্ৰভাৱ স্বীকাৰ কৰি লোৱালৈ চাই তেওঁৰ কবিতাত সাধাৰণতে বিচাৰি ফুৰা বা বিচাৰি নোপোৱা 'তুমি' বা 'তোমাক' আন কোনো নহয়, চুফীবাদী সকলৰ আৰাধ্যা প্ৰেমিকাৰ দৰে কবিৰ মানস-প্ৰিয়া।

লৰাকালত দুৰ্ব্বা আছিল লাজকুৰীয়া। পঢ়া-শালিলৈ যোৱা সময়কণৰ বাহিৰে বাকী সময় তেওঁ কিতাপ পঢ়িয়েই কটাইছিল। 'Twinkle Twinkle little Star' নামৰ সেই ইংৰাজী কবিতাটো পঢ়ি কবিয়ে এদিন লিখি পেলালে—

"চিকিমিকি চিকিমিকি সৰু তৰাটি
কেনেকৈ শোভা কৰে ওখ আকাশত,
চিক্‌মিক্ কৰি কৰি হীৰাৰ নিচিনা জ্বলি
সন্ধিয়া দিয়েহি পোহৰ।"

কবিৰ মতে এই ফাঁকিটোৱেই আছিল তেওঁৰ জীৱনৰ প্ৰথম কবিতা। পঢ়াশলীয়া কালত বেণুধৰ ৰাজখোৱাই—'বাপু লিখিবাচোন, লিখিবা" বুলি সদায় উৎসাহ দিছিল আৰু কবিতাবোৰ চাই আ-কাৰ, ই-কাৰ পোনাই দিছিল। আন এজন পুৰুষেও উৎসাহ

দিছিল। তেওঁ হল ফনীধৰ চলিহা। কলিকতাত থকা কালত হেমচন্দ্ৰ গোস্বামী, চন্দ্ৰকুমাৰ আগৰৱালা আৰু লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাই পাবেমানে সহায় কৰিছিল। সেই সময়ত লিখা বহুতো কবিতা তৰুণৰাম ফুকনৰ যতত্তহে আলোচনী বোৰত প্ৰকাশ পাইছিল। দুৰ্ব্বাক লগ পালেই ফুকনে 'বামুণক দক্ষিণা দিয়া' বুলি হাত পাতি কবিতাৰ দক্ষিণা এটা আদায় কৰি লৈছিল। দুৰ্ব্বাই পোনতে 'যদু' এই ছদ্মনামত কবিতা লিখিছিল। পিচলৈ চন্দ্ৰকুমাৰ আগৰৱালা আদিয়ে তেওঁক সেই নামেৰে মাতিছিল। এদিন জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাক লগত লৈ আহি চন্দ্ৰকুমাৰ আগৰৱালাই দুৰ্ব্বাক কৈছিল —"যদু, জ্যোতিক তোমাক গতালোঁ। চাবা।" ৺জ্যোতি প্ৰসাদৰ শিল্পী প্ৰতিভা প্ৰকট হৈ উঠাৰ গুৰিতে দুৰ্ব্বাৰ সান্নিধ্য আৰু অনুপ্ৰেৰণা নোহোৱা নহয়।

'জীৱনত যদি কাৰোবাক ভাল পাইছিলোঁ, সেয়া কিতাপ। আন ভাষাৰ ভাল কিতাপ অসমীয়া কৰিবলৈ মোৰ সদায়েই হেঁপাহ আছিল"—আপুনি কাৰোবাক ভাল পাইছিল নেকি? বুলি সোধা এই অপ্ৰিয় প্ৰশ্নটোৰ সেইটো উত্তৰ। সঁচা কথা, দুৰ্ব্বাই কিতাপ ভাল পাইছিল, দেশবিদেশৰ কাব্য চৰ্চ্চা কৰি তাৰে উৰণীয়া ভাৱ দুটা এটা অসমীয়া সাঁচত মাৰি অসমীয়া বহন ঢালি অসমীয়া কবিতালৈ ৰূপান্তৰ কৰাটোৱেই আছিল ঘাই কাম। উনৈশ শতিকাত ৰুছ সাহিত্যিক টুৰ্গেনেভৰ প্ৰতিভাই কথা-কবিতাৰ জন্ম দিলে। ইংৰাজী সাহিত্যৰ দুৱাৰেদি সেই কথা-কবিতা বোৰ অসমীয়া সাহিত্য পালেহি দুৰ্ব্বাৰ যোগেদি। ওমৰ খায়াম বিশ্ববিখ্যাত কবিতা। তাৰো অসমীয়া ৰূপ দিলে দুৰ্ব্বাই। তদুপৰি অনেক ইংৰাজ কবিৰ কবিতাৰ প্ৰতিধ্বনি তেওঁৰ কবিতাত ফুটি উঠিছে। তেখেতে কৈছিল—'মোৰ কথা হল, কিবা সাহিত্য সম্পদ অসমীয়া ৰৰঘৰলৈ সোমোৱাবলৈ হলে অসমীয়া বোৱাৰী কৰি সুমুৱাম।" সঁচা কথা, কথা-কবিতাবোৰ পোনতে 'বাহী'ত ছপা হওঁতে 'ফুটনোটত' টুৰ্গেনেভৰ

ছাঁলৈ লিখা" বুলি উল্লেখ কৰিছিল। যথাৰ্থতে টুৰ্গেনেভৰ জঁকাটোহে ভাৱ, ভাষা, চিত্ৰাঙ্কন সকলো ডুৱৰাৰ নিজা প্ৰতিভাৰ। বাকী তিনি খন কবিতাৰ পুথি 'আপোন সুৰ', 'বনফুল' আৰু 'মিলনৰ সুৰ'। এই তিনিওখন পুথিৰে কবিতাত অতীতৰ স্মৃতি, অতীতৰ আশা-নিৰাশা, অতীতৰ মধুৰ সপোন আদিৰ বিষয়ে অনেক কথা আছে। সেইবাবে এদিন ডুৱৰাক সুধিছিলোঁ—আপোনাৰ কবিতাত ইমান অতীতৰ প্ৰতিধ্বনি কিয়? এবাৰ কৈছে 'অতীতক যোৱাহে পাহৰি', এবাৰ কৈছে—অতীতক নেযাবা পাহৰি।" কবিয়ে টপৰাই উত্তৰ দিলে—"সেইখিনিতেই ঘাই কথাটো। অতীতক মই পাহৰিব নোৱাৰোঁ। অতীতত মোৰ pathos আছে।"

কবি ডুৱৰাৰ জীৱন সঁচাকৈয়ে সাঁথৰ। আমি তেওঁৰ কবিতা বা সাহিত্যিক প্ৰতিভাৰে ব্যক্তি জীৱনত ভুমুকি মাৰিবলৈ চেষ্টা কৰা নাই। ব্যক্তিগত সান্নিধ্যলৈ আহি উপৰাউপৰি প্ৰশ্নৰ মাজেদি যি কেইটা বাক্য তেখেতৰ মুখৰ পৰা সকৰাই আনিছিলোঁ, তাৰে গইনা লৈহে আমি এই কেইষাৰ লিখিছোঁ। ইয়াকে লিখিবলৈ অনুমতি বিচাৰোঁতে কৈছিল—"লিখিলে লিখিবা, গালি খাবা।" গালি খাবলগীয়া হলেও লিখাৰ হেঁপাহটো সামৰিব নোৱাৰিলোঁ। অলমতি বিস্তৰেন।

ডুৱৰা আৰু ঐতিহ্য-বিচাৰ

শ্ৰীউদ্ধৱ কাকতী

কবিতাৰ ঋতু পৰিবৰ্ত্তন বা কাল চিহ্ন সকলো সময়তে অৰ্থবোধক নহলেও, সাম্প্ৰতিক বাস্তৱ চেতনা, জীৱনৰ তুচ্ছাতিতুচ্ছ অনুভূতি গভীৰ সমস্যা সঙ্কুল অভিজ্ঞতাৰ প্ৰকাশে সহজতে ধৰ্ম্মবিশ্বাসৰ প্ৰতি আনুগত্যহীনতা, নিৰাবৰণ দেহবাদৰ উপস্থাপন, মননশীল সমাজবোধে সমসাময়িক অসমীয়া কবিতাৰ কাল-লক্ষণ নিৰ্ণয় কৰিছে। উনবিংশ শতাব্দীৰ শেহভাগ আৰু বিংশ শতাব্দীৰ প্ৰথম চাৰিটা দশকৰ ভাৰতীয় সাহিত্য চেতনা আৰু কাব্যমানসক দোলা দিছিল ৰবীন্দ্ৰ ঐতিহ্য, নাগৰিক সভ্যতাৰ সম্পদ, উদাৰ মানবিকতা, একান্ত ব্যক্তিগত পৰ্য্যায়ৰ Transcendental value, ব্যক্তিগত অনুভৱ আৰু কল্পনা বিলাসৰ শিল্পৰূপ পদ্ধতিয়ে। নাগৰিক আৰু ঔপনিবেশিক সভ্যতাৰ ধনতন্ত্ৰৰ নিৰ্ম্মম ব্যৱস্থাই সমাজৰ Infra structure টোৰ ভয়াবহ অভিজ্ঞতাক এই যুগৰ কবিতাত আৰু সাহিত্যৰ আন আন বিভাগত প্ৰতিফলিত কৰিছিল যাক কড্‌ৱেলে Witches sabbath of bourgeois experience বুলি অভিহিত কৰিছে। অসমীয়া ভাষাৰ কাব্য কাননত একালত খলকনি লগোৱা, লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা প্ৰিয়-পাত্ৰ, পঢ়ুৱৈ সমাজৰ আদৰৰ, ডক্টৰ কাকতিৰ মতে বিংশশতাব্দীৰ শ্ৰেষ্ঠ অসমীয়া কবি ডুৱৰা bourgeois experience প্ৰকাশ কালৰে কবি। ডুৱৰা আমাৰ মাজৰ পৰা আঁতৰি যোৱা মাথোন সাতবছৰ পূৰ হৈছে। কিন্তু ডুৱৰা জীয়াই থাকোঁতেই দ্বিতীয় মহাসমৰৰ পৰবৰ্ত্তী

কালতে ডুৰবাৰ যুগটোৰ পৰিসমাপ্তি ঘটিল। ডুৰবাৰ কাব্যসাধনাৰ উত্তৰ কালটোত সাহিত্যৰ প্ৰকাশ ধাৰাৰ আঙ্গিক আৰু বিষয়বস্তুৰ পৰিবৰ্ত্তন সংঘটিত হৈছে। নানান সামাজিক শক্তিৰ ঘাত-প্ৰতিঘাত পৰস্পৰ বিৰোধী আবেগ, কল্পনা, অনুভূতি, প্ৰয়াস প্ৰতিশ্ৰুতিৰে এই কালছোৱা অস্থিৰ চঞ্চল আৰু প্ৰাণোচ্ছল। উত্তৰ ডুৰবা কালত আমি কি হেৰুৱাইছোঁ আৰু কি লাভ কৰিছোঁ তাৰ সম্যক মূল্যায়ণ কৰা এতিয়া সহজ নহয়। যুদ্ধ, দুৰ্ভিক্ষ, আদৰ্শৰ সংঘাত ৰাজনৈতিক চিন্তা-চৰ্চ্চা, জীৱনৰ পদ্ধতি নিৰ্ণয়, মাৰ্ক্স, গান্ধী, ফ্ৰয়েড অস্তিত্ববাদ, সমসাময়িক বিচাৰ ক্ৰিয়া দৃষ্টিভঙ্গী, বৰ্ত্তমান আৰু ভবিষ্যতৰ সমস্যাৰে সাম্প্ৰতিক সাহিত্যৰ পটভূমি বিশাল আৰু জটিলতৰ। বালিচন্দাৰ পাতনিত হেমবৰুৱাই ডুৰবাৰ যুগটোৰ তাৎপৰ্য্য আৰু নতুন সময়ত সেই যুগটোৰ নিৰৰ্থকতাৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিছে। নতুনচাম ৰসবেত্তাক ডুৰবাৰ কবিতাৰ প্ৰতিধ্বনি আৰু পেন পেননিয়ে আপ্লুত কৰিব নোৱাৰে বুলি অভিযোগ উঠিছে। কৈশোৰৰ Romantic despairত ডুৰবাৰ কবিতাই বিচিত্ৰ বৰ্ণ বিলাস সৃষ্টি কৰিলেও বয়ঃপ্ৰাপ্তিৰ মোহনাত উপনীত হোৱা ৰসিক পাঠক জনক কৈশোৰত উপলব্ধ সোণালী বিস্ময় দিব নোৱাৰে। এইখিনি অভিযোগ উত্থাপিত হোৱা সত্ত্বেও, এটা প্ৰশ্নৰ উদয় নোহোৱাকৈ নেথাকে যে ডুৰবাৰ কাব্যত উত্তৰ কালৰ বাবে একো সম্পদ সংৰক্ষিত হোৱা নাইনে। ৰোমাণ্টিক যুগৰ কবিতা কিয়, যোৱা পাঁচ হেজাৰ বছৰৰ ভিতৰত ৰচিত সম্ভৱতঃ দহখন কাব্যগ্ৰন্থই হে সকলো কালৰ নন্দনতত্ত্বজ্ঞ সকলৰ পৰীক্ষাত উত্তীৰ্ণ হব পৰা শিল্পবস্তুৰূপে বিবেচিত হব। সাহিত্যৰ প্ৰমূল্য নিৰ্দ্ধাৰণৰ অন্তিম পৰ্য্যায়ত যি কবিৰ বা লেখকৰ সৃষ্টি উত্তীৰ্ণ হব পাৰে, তেওঁহে সকলো কালৰ কবি। অন্তিম পৰ্য্যায়ৰ কাব্য বিচাৰত ঐতিহাসিক গুৰুত্ব উপলব্ধি নহলেও একোটা যুগৰ একোজন সাৰ্থক কবিৰ কাব্যসাহিত্যৰ বৰঙ্গীত একোখন আছুতীয়া আসন থাকে। যতীন্দ্ৰনাথ ডুৰবাও তেনে এজন কবি। জীৱনৰ পূৰ্ণতা বিচাৰৰ এটা বিশেষস্তৰত ডুৰবাৰ

কাব্যৰ ইন্দ্ৰিয়ানুভূতিৰ তীব্ৰতাই বিশেষ ক্ৰিয়া নকৰে যদিও ডুৰবাৰ কবিতাত বহু শ্ৰেষ্ঠ সম্পদ আছে।

ডুৰবাৰ যুগটোৰ নিৰন্তৰ দিবাস্বপ্নৰ মোহজালৰ পৰা উত্তৰণ কৰিও ধনতান্ত্ৰিক সভ্যতাৰ নিৰ্ম্মম অভিঘাতত আমি ক্লান্ত নোহোৱাকৈ থকা নাই। নৱ-জীৱন চেতনা আৰু নৱ অনুসন্ধান আমাৰ হাতৰ মুঠিৰ পৰা হেৰাই যোৱাৰ উপক্ৰম হৈছে। ধনতন্ত্ৰ কৱলত আমাৰ জীৱন ধাৰা আৰু যন্ত্ৰৰ কল্যাণত আমাৰ সাংস্কৃতিক প্ৰকাশ শ্বাসৰুদ্ধ হৈছে। বাণিজ্যিক সভ্যতাৰ বেলাভূমিত আমি এক প্ৰকাৰ spiritual impiety সৃষ্টি কৰিছোঁ, যাৰ আত্মকেন্দ্ৰিকতাৰ বন্ধনৰ পৰা আমি মুক্ত হব পৰা নাই। গভীৰ বিষাদ উপলব্ধি আৰু চিৰন্তন কাৰুণ্যৰ পৰা প্ৰেমৰ অনুভূতি আমাৰ বেপাৰী সভ্যতাৰ যৌনচেতনাৰ casual sex লৈ ৰূপান্তৰিত হৈছে। জীৱনৰ ব্যাপক ক্ষেত্ৰ ভণ্ড সম্ভোগত পৰিণত হোৱাত মানবাত্মাৰ নিৰ্ব্বাসিত হৈছে, ফলত আমাৰ দেশতো শোকহীন হিংসা উদ্ভাসিত হোৱাৰ উপক্ৰম হৈছে। লগতে আধ্যাত্মিক চেতনাৰ পৰিবৰ্ত্তে নগ্ন যৌনৰোধে জীৱন চৰ্য্যাক দোলা দি গৈছে। সেইবাবে নতুন পৌৰুষৰ সন্মুখৰ বিশৃঙ্খলা, অবক্ষয় চেতনা আৰু নৈতিক বিপৰ্য্যয়ৰ মাৰাত্মক ক্ৰটী সমূহ অপসাৰণৰ বাবে আমাৰ আগৰচাম কবি আৰু সৃষ্টিশীল মনীষাৰ সৃষ্টিৰ সাৰবস্তু বিচাৰি উলিয়াব লাগে। নহলে অস্থায়ী নতুনত্বতে আমাৰ সাধনা সীমাবদ্ধ থাকিব।

যি সকলৰ কৃতি আৰু সাধনাই বিংশ শতাব্দীৰ প্ৰথম পাঁচটা দশকৰ সৃষ্টিধৰ্ম্মী সাহিত্যৰ প্ৰাণ প্ৰাচুৰ্য্যৰ জোৱাৰ আনিছিল কল্পনাৰ মোহময়ী যাদুস্পৰ্শত জীৱনৰ চিৰ পৰিচিত আৰু চিৰায়ত অভিজ্ঞতাক অপাৰ্থিৱতা আৰু নিত্যদিনৰ নবীনতাৰ দীপ্তি দিছিল, অসমীয়াৰ জীৱন আৰু মানসিকতা গঠনত আগভাগ লৈছিল তাৰ ভিতৰত ডুৰবা নিঃসন্দেহে অন্যতম। প্ৰেমৰ স্বপ্ন স্মৃতি আৰু বিষাদ অভিজ্ঞতা সৃষ্টিত নিৰন্তৰ প্ৰত্যাশা সৃষ্টিত, প্ৰেমৰ mental consciousness সৃষ্টিত ডুৰবাই কৃতিত্ব প্ৰদৰ্শন কৰিছে। পশ্চিমীয়া ভাৱধাৰাৰ আঘাতত,

জীৱনৰ পৰিসৰ বহল কৰাত, প্ৰেমৰ কল্যাণ স্পৰ্শত তীব্ৰ সংবেদনশীলতা আৰু আত্যন্তিক কৰুণা, অপাৰ্থিব বিষাদৰ অভিজ্ঞতা প্ৰকাশতো দুৱৰাই আগভাগ লৈছে। দুৱৰাৰ কবিতাৰ সম্পৰ্কত বৰ বেছি আলোচনা হোৱা নাই যদিও নানা তবহৰ casual মন্তব্যত দুৱৰাৰ কাব্যমানস অসমীয়া পাঠক শ্ৰোতাৰ পৰিচিত হৈছে। দুই এজনে দুৱৰাৰ কবিতাত Mechanical সবলতা থকা সত্বেও, Organic দুৰ্ব্বলতা বিচাৰি উলিয়াইছে। যিহেতু দুৱৰাৰ কাব্য-সাধনাৰ লগত জড়িত আছে তেওঁৰ পূৰ্ব্বতন যুগটোৰ সামাজিক চেতনা আৰু উত্তৰকালৰ পৰিবৰ্ত্তিত মূল্যবোধ সেইবাবে দুৱৰাৰ কবিতাৰ লগত ঐতিহ্য চেতনা বিচাৰৰ প্ৰয়োজনীয়তা আছে।

ইংৰাজী সাহিত্যতো বিংশ শতাব্দীৰ উষালগ্নতো য়ুৰোপীয় সাহিত্যৰ অভিজ্ঞতাৰ অনুভূতিৰ স্পন্দনে প্ৰাধান্য পাব পাৰেনে নোৱাৰে, সেই সম্পৰ্কে বিতৰ্ক উপস্থিত হৈছিল। স্বয়ংচালিত আৰু আত্মকেন্দ্ৰিক সংস্কৃতিৰ বিচাৰ তথা ধাৰণাৰ ঠাইত ধাৰাবাহিক ঐতিহ্যৰ সংজ্ঞা এলিয়টে নিৰ্দ্ধাৰণ কৰিছে। Tradition and the Individual Talent ত এলিয়টে কৈছে "No poet, No artist of any art, has his complete meaning alone. His significance his appreciation is the appreciation of his relation to the dead poets and artists. You can not value him alone, you must set him, for contrast and comparison among the dead. I mean this as a principle of aesthetic, not merely historical criticism. The necessity that he shall conform, that he shall co-here is not one sided ; what happens when a new work of art is created something that happens simultaneously of all the works of art which preceded it."

প্ৰত্যেক যুগৰ কবিৰ কৰ্ত্তব্য অতীতৰ যোগেদি বৰ্ত্তমান মানসৰ সংযোগ স্থাপন। এই প্ৰবন্ধৰো প্ৰতিপাদ্য বিষয় হল দুৱৰাৰ কবিতাৰ ৰোমাণ্টিক ব্যঞ্জনাত অতীতৰ ধ্যান ধাৰণা মূৰ্ত্ত হৈছেনে বা দুৱৰাৰ কবিতাই কি দৰে তেওঁৰ উত্তৰকালৰ ঐতিহাসিক সীমাৰেখা স্পৰ্শ কৰিছে বা দুৱৰাৰ কবিতা নিজৰ যুগধৰ্ম্মৰ সিপাৰত কি দৰে দীপ্তমান ?

দুৱৰাৰ কাব্য সাধনাৰ কালতে আত্মকেন্দ্ৰিক ব্যক্তিমানসৰ নিঃসঙ্গতা আত্মকৰুণাৰ জয়গান ভাৰতীয় কবিতাত প্ৰতিধ্বনিত হৈছিল। এইকাল নিৰ্ঝৰৰ স্বপ্নভঙ্গৰ কাল—য'ত প্ৰাণৰ ক্ষুধা আছিল অসীম, গান আৰু কথাৰ ভাণ্ডাৰ আছিল অক্ষয়। দুৱৰাৰ কাব্যতো চিৰন্তন সেই জীৱন স্ৰোতধাৰাৰ দূৰতম প্ৰতিধ্বনি বাজি উঠিছিল যিটো sad music of eternityৰ সমগোত্ৰীয়। যুগ ধৰ্ম্মৰ প্ৰভাৱত, কালৰ পৰিবৰ্ত্তনত মানুহৰ জীৱনৰ প্ৰকাশ পদ্ধতি সলনি হলেও, বাহ্যিক পৰিবৰ্ত্তনৰ অন্তৰালত চিৰন্তন জীৱন স্ৰোতধাৰাৰ কোনো ৰূপান্তৰ নহয়। মানুহৰ অনুভূতি, নীতি-নিয়মৰ যান্ত্ৰিক অনুশাসনত অবদমিত হব পাৰে, কিন্তু যেতিয়াই সুযোগ পাই মুক্ত আত্মাপখী অনন্তৰ দুঃখচক্ৰলৈ ধাবিত হয়। জীৱনৰ চিৰন্তন মৰ্ম্মকথা আত্মকেন্দ্ৰিকতা, নিঃসঙ্গ কাৰুণ্য, ব্যক্তিমানসৰ অসংকোচ প্ৰকাশ দুৱৰাৰ যুগটোৰ প্ৰধান উপাদান। অসমীয়া মানসিকতা আৰু প্ৰেম ভাৱনাৰ ইতিহাসত দুৱৰাৰ এখন বিশিষ্ট আসন আছে। জোনাকী কাকতৰ শুভ-উদ্‌গমনৰ পৰা দেৱকান্ত বৰুৱালৈকে প্ৰেম সম্পৰ্কীয় ব্যক্তিগত অভিজ্ঞতাৰ অভিব্যক্তি, প্ৰাণ-প্ৰাচুৰ্য্যৰ উন্মাদনা আৰু সকৰুণ ৰাগিণী অসমীয়া কাব্য-আকাশত প্ৰতিধ্বনিত হল। দুৱৰাৰ আপোন সুৰ, বনফুল, মিলনৰ সুৰ আদি কাব্যগ্ৰন্থত সন্নিবিষ্ট কবিতাসমূহৰ সকলোখিনিয়ে ইন্দ্ৰিয়ানুভূতিৰ তীব্ৰতা আৰু অনুভূতিৰ বিশেষত্ব প্ৰতিপন্ন নকৰে। কিন্তু অনুভূতিৰ নিঃসঙ্কোশ প্ৰকাশৰ প্ৰযত্নত তেওঁ আত্মকেন্দ্ৰিকতাৰ নিঃসঙ্গ বন্দীশাল যতেই ত্যাগ কৰিছে, তাতেই তেওঁৰ কবিতাৰ আপোন-সুৰে অসমীয়া কবিতাৰ

ইতিহাসত বিৰল এক ৰহস্যময় অনুভূতিৰ গভীৰতা আৰু বিষাদৰ স্বপ্ন-চেতনা সৃষ্টি কৰিছে। ইন্দ্ৰিয়াতীত ৰহস্যবোধৰ স্পৰ্শানুভূতি অনুভৱ হৈছে। ক্লাসিক সৌন্দৰ্য্য সাধনাৰ মাজত কোনো এটি বিশিষ্ট মুহূৰ্ত্তত কবিচিত্তত জাগি উঠা ৰোমান্টিক জিজ্ঞাসা জীৱন বিচ্যুত মুক্তিৰ বিলাস নহয়, সু-গভীৰ প্ৰেম দৃষ্টি আয়ত কৰাৰ প্ৰেৰণা। দ্বিতীয়তে এই কবিতা সমূহৰ মূল বৈশিষ্ট্য হল emotional sadness. প্ৰেমৰ আৰ্ত্তি স্বপ্ন আৰু বিষাদ এই কবিতাসমূহৰ প্ৰাণবস্তু। প্ৰেম উপলব্ধিৰ পৰ্য্যায়ত তেওঁৰ চেতনা ভাবৰ প্লাৱনত বিপৰ্য্যস্ত। এই ভাব প্ৰৱণতা অতি কোমল আৰু ললিত সুৰেৰে আকীৰ্ণ, একান্ত করুণ, আৰু শ্যামলী মেঘৰ সতে তুলনীয়। দুৰবাৰ কবিতাত ফুটি উঠা sad-nessত মানৱ হৃদয়ৰ গভীৰ আৰু অপাৰ্থিৱ বিষাদ স্বপ্ন আৰু শূন্যতাবোধ মূৰ্ত্ত হৈ উঠিছে।

মানবাত্মাৰ এই বিষাদ লক্ষণ বহু সৃষ্টিশীল শতাব্দী ধৰি কাব্য আৰু শিল্পত প্ৰকাশ পাইছে। গ্ৰীক শিল্পতো হাস্য নাই। ৰীমস্ কেথেড্ৰেলৰ 'সহাস্য দেবদূত'ৰ বহু পূৰ্ব্বে বৌদ্ধ আৰু হিন্দু শিল্পত জীৱনৰ হাঁহি উদ্ভাসিত হৈছিল যদিও হাঁহিৰ সিপাৰৰ আন এটি নিৰ্ভুল লক্ষণ, মানৱজীৱনৰ আন এটি মহত্তম তথ্য, বিষাদ প্ৰতিবিম্বিত নোহোৱাকৈ নাছিল। বিষাদ য়ুৰোপীয় নৱন্যাসৰ এটি গুৰুত্বপূৰ্ণ আবিষ্কাৰ যাৰ প্ৰথম উদাহৰণ পেট্ৰাৰ্কৰ কবিতা। মনালিছাৰ হাঁহিৰ মাজত নিহিত আছে জীৱনৰ profound sadness. জীৱনৰ আৰ্ত্তি নিৰিবিতিময় বিষাদ মূৰ্ত্ত হৈ উঠিছে বতিচেল্লিৰ ভেনাসত-শাতোব্ৰিয়াঁ, হিৰ্ব্বাট, গ্যেটে, বোদেলিয়াৰৰ কাব্যত।

প্ৰুফকৰ প্ৰেমগীতি ৰচনাকালৰ পিছত ৰচিত দুৰবাৰ কবিতাত শূন্যবাদ বাস্তৱ বিড়ম্বিত ব্যৰ্থজীৱনৰ আত্মনিগ্ৰহৰ করুণা আৰু অসহায়তাৰ ধ্বনি ফুটি উঠিছে। অতীতৰ কোনো কোনো সময়ত প্ৰতীচ্যৰ অভিঘাত প্ৰাচ্যত আৰু প্ৰাচ্যৰ অভিঘাত প্ৰতীচ্যত অনুভূত হৈছিল। পাশ্চাত্যৰ নিঅ'প্লেটনিজমত প্ৰাচ্যৰ মহাবোধিসত্বৰ

করুণাসিক্ত শূন্যবাদৰ অভিঘাত পণ্ডিতসকলে বিচাৰি পাইছে। সুধীন দত্তৰ দৰে দুৰবাৰ কাব্যধাৰাতো বৌদ্ধশূন্যবাদৰ প্ৰভাৱ গভীৰ। কেতিয়াবা ৰবীন্দ্ৰনাথৰ আধুনিকতাইও দুৰবাৰ ৰোমান্টিক দৃষ্টিভঙ্গীক স্পৰ্শ কৰিছে। সম্ভৱতঃ সেই বাবেই ৰবীন্দ্ৰনাথৰ দৰে দুৰবাই বিৰহৰ অনুভূতিৰ মাজত এক নতুন সম্পদৰ সন্ধান পাইছে। সেই নৱতম সন্ধানক সুফী প্ৰেমে করুণ কিৰণ ঢালি নৈৰাশ্যবাদী কৰি তুলিছে।

জীৱন দুৰবাৰ বাবে ব্যক্তিজীৱনৰ বিচৰণ ক্ষেত্ৰ নহয়, বন্দীশালহে। সংসাৰ ব্যক্তিমনৰ আশাক মষিমূৰ কৰা নিৰ্ম্মম নিৰিতি। নৈ, নাও, নাৱৰীয়া প্ৰতীক দুৰবাৰ সংসাৰ চক্ৰৰ ঋকবেদীয় নিৰিতি। (বিৰিঞ্চি কুমাৰ বৰুৱাই ইয়াত ঐতৰেয় ব্ৰাহ্মণত থকা ইন্দ্ৰদেৱতাৰ নিৰ্দ্দেশৰ লগত তুলনা কৰিছে—চৰৈৱতি চৰৈৱতি) চৰাচৰ অনিত্যতা আৰু ক্ষণিকতাৰ প্ৰতীক মানবাত্মাৰ আৰ্ত্তিৰ প্ৰতীক এই চেতনা বৌদ্ধ দৰ্শনৰ flux, অনস্তিত্ব শূন্যবাদ। দুৰবাৰ জীৱনৰ দুঃখবাদ যৌৱনকালৰ অৱহেলিত প্ৰেমৰ অৰ্ঘ্য নে কোমল স্পৰ্শকাতৰ মনৰ বৈৰাগ্য? বৌদ্ধ-দৰ্শনৰ প্ৰতীত্য সমুৎপাদত সমস্ত চেতনজীৱ জগতৰ নিয়মৰ অধীন। জন্মৰ অৱশ্যম্ভাৱী ফল হৈছে মৃত্যু, দুঃখভোগ, দুৰ্ভাবনা, বিষাদ আৰু হতাশা। সংসাৰৰ অনিত্যতা আৰু ক্ষয়িষ্ণুতাৰ মাজত জীৱন ইন্দ্ৰধনু। নিয়তিৰ নিৰ্ম্মমতা আৰু জীৱনৰ নিৰৰ্থকতাত তেওঁ আজীৱন নিমগ্ন থাকিল। এই নিমগ্ন চেতনা বৌদ্ধদৰ্শনৰ "সৰ্ব ধৰ্মাঃ শূন্যাঃ"ৰ সমগোত্ৰীয়। যি সকল শূন্যবাদী তেওঁলোক জাগতিক কোনো বিষয়ৰ দ্বাৰা আকৃষ্ট নহয়। সংসাৰৰ নানান আহুকাল, আশংকা আৰু সাংগঠনিক দিশৰ প্ৰতি দুৰবাই চৰম অৱহেলা প্ৰকট কৰিছে। প্ৰকৃতিৰ প্ৰতি থকা মানুহৰ অনুৰাগ, একাত্মীয়তাবোধ, দুৰবাৰ কবিতাত প্ৰকাশ পোৱা নাই যদিও, প্ৰকৃতিৰ লগত মানৱ চিত্তৰ সম্বন্ধ, আত্মাৰ সুকুমাৰ জ্যোতিৰ্মণ্ডল, দাৰ্শনিক অনুভূতি প্ৰকাশ পাইছে। দুৰবাৰ শূন্য-পৰিচয় আদিত প্ৰকাশ পোৱা জীৱনৰ

গতিধৰ্ম্মৰ universal flux, করুণাসিক্ত চেতনা, বিশুদ্ধ ৰোমাণ্টিক মানসিকতাত বৌদ্ধশূন্যবাদে দোলা দি গৈছে।

আন্ধাৰত শেষ হব জীৱন তোমাৰ
পোহৰৰ ৰেখা আঁতৰিব।
এটি মাথো হুমুনিয়া বতাহ বুকুত
শূন্যে শূন্যে ওপঙি ফুৰিব।

নিয়তিৰ প্ৰতি কবিৰ তীব্ৰ আবেদন আৰু তাৰ যথাৰ্থ উত্তৰ দানতে দুৱৰাৰ কাব্যই সিদ্ধি লাভ কৰিছে। নিৰিতিৰ গহীনতম গৰ্জনত দুৱৰাৰ কাব্যত এক মহত্তম অভিজ্ঞতা সঞ্চিত হৈছে।

'গৰ্জ্জিলে সৰগে গহীন সুৰেৰে
নাই নাই ক'তো আলোকপথ
অন্ধ নিয়তিৰ অন্ধ বিশ্বাসত
চলে মানবৰ জীৱন ৰথ।'

এনে উপলব্ধি অসমীয়া কাব্য-চেতনাৰ দুৰ্ল্লভ বস্তু।

—০—

আমাৰ বাপুতা

শ্ৰীবসন্তলাল দুৱৰা

আদি পুৰুষৰ কথা

আহোম স্বৰ্গদেউ চুহুংমুং বা স্বৰ্গনাৰায়ণ ৰজাৰ দিনত গৌড়ৰ সেনাপতি তুৰ্ব্বকে অসম দেশ আক্ৰমণ কৰিবলৈ আহি যুদ্ধত পৰাজিত হৈ নিহত হয়। তেওঁৰ সেনাবাহিনীত গৌৰধ্বজ সিংহ নামৰ এজন ক্ষত্ৰিয়কুলজ হিন্দু লোক অসমলৈ আহি ইয়াতেই বসতি কৰিবলৈ লয়। গৌড়ৰ নবাবৰ সৈতে ইয়াৰ পিছত আহোম ৰজাৰ যি সম্প্ৰীতি গঢ়ি উঠিছিল তাত গৌৰধ্বজে যথেষ্ট অৱদান যোগাইছিল। আহোম ৰজাই গৌৰধ্বজৰ কাৰ্য্যদক্ষতাত মুগ্ধ হৈ তেওঁক ৰজাঘৰীয়া বিষয় বাব দিলে কিন্তু গৌৰধ্বজে যোগ্যতা অনুসৰি পদমৰ্য্যাদা নোপোৱাত নিজ দেশ কনৌজলৈ উভতি যায়গৈ। আহোম ৰজাই এই কথা গম পাই গৌৰধ্বজক কনৌজৰ পৰা মতাই আনি অনেক খাট-পাম লগুৱা-লিকচৌ দি নগাঁৱৰ কপিলী নৈৰ পাৰত বাস কৰিবলৈ দি ৰজাৰ প্ৰধান হিচাব-ৰক্ষক হিচাবে নিযুক্তি দিয়ে। তেওঁ এজন ভাল গণিতজ্ঞ আছিল। ইয়াৰ পিছত তেওঁৰ বুদ্ধিবৃত্তি আৰু বল-বিক্ৰমৰ পৰিচয় পাই ক্ষমতাসম্পন্ন এজন সীমান্তবৰ্ত্তী বিষয়া স্বৰূপে পদ মৰ্য্যাদা দিলে। এই আপাহতে তেওঁ 'দুৱৰা' উপাধি পায়। তেওঁ কায়স্থ ভূঞা সকলৰ লগত বৈবাহিক সম্বন্ধ স্থাপন কৰে। এই গৌৰধ্বজ সিংহই দুৱৰা কাকতি বংশৰ আদি পুৰুষ। এওঁ ৰজাৰ

সোঁহাত স্বৰূপে ৰাজঘৰীয়া কাৰ্য্য সম্পাদন কৰাৰ পিছতো এওঁৱ কেইবা পুৰুষলৈকে ৰজাৰ প্ৰধান বিষয়বাব পোৱাৰ অধিকাৰী হৈ আছিল। এই বংশৰে এজন সিংহ পুৰুষ হ'ল প্ৰবীণ ৰাজনীতিজ্ঞ —শ্বহীদ মণিৰাম বৰভাণ্ডাৰ বৰুৱা। মোমাই তামুলী বৰবৰুৱাৰ মাটি পিয়লৰ ব্যৱস্থা অনুসৰি এই বংশৰ লোকসকলে শিৱসাগৰৰ চাৰিওত বসতি কৰিবলৈ লয়। এয়ে দুৱৰা কাকতি বংশৰ আদি পুৰুষৰ চমু চিনাকি। (দুৱৰা কাকতি বংশাৱলী)।

আমাৰ পৰিয়াল

এই গৌৰধ্বজ সিংহৰ নৱম পুৰুষত জন্মলাভ কৰে আমাৰ ককাদেউতা স্বৰ্গীয় শ্যামসুন্দৰ দুৱৰা। এখেতৰ পাঁচজন পুত্ৰ আৰু দুগৰাকী কন্যা। এই পাঁচজন পুত্ৰ হ'ল ৺আনন্দ সাগৰ, ৺নন্দলাল, ৺ললিতচন্দ্ৰ, ৺কুঞ্জলাল (আমাৰ পিতৃ) আৰু সুমলীয়াজনেই হল আমাৰ বাপুতা ৺যতীন্দ্ৰনাথ দুৱৰা। কন্যা দুগৰাকীৰ ডাঙৰগৰাকী গোলাঘাটৰ স্বৰ্গীয় কেশৱকান্ত বৰুৱা ডাঙৰীয়াই (শ্ৰীনগেন্দ্ৰনাথ বৰুৱা উকীলৰ পিতৃদেৱক) বিয়া কৰাইছিল। এখেতৰ মাত্ৰ এগৰাকী জীয়েক আছিল। গোলাঘাটৰ মৌজাদাৰ স্বৰ্গীয় গুণ বৰুৱাই বিয়া কৰাইছিল। তেখেতৰ দুজন পুতেক ৺মহেন্দ্ৰনাথ বৰুৱা আৰু ৺জীতেন্দ্ৰনাথ বৰুৱা অলপতে ঢুকায়! সৰু এগৰাকী কন্যাক বলিয়াঘাটৰ স্বৰ্গীয় চন্দ্ৰকান্ত কাকতিয়ে বিয়া কৰাইছিল। তেখেতৰো এটি মাত্ৰ কন্যা—সাহিত্যিক ৺নকুলচন্দ্ৰ ভূঞাৰ পৰিবাৰ,—যাক আমাৰ ঘৰৰ সকলোৱে 'কুইন' বুলি মাতে।

আমাৰ ককাদেউতা ঊনৈশ শতিকাৰ আগভাগতে চাকৰি সংক্ৰান্তত চাৰিওৰ পৰা শিৱসাগৰলৈ উঠি আহে আৰু আমোলাপট্টিতে দিখৌ নৈৰ পাৰত স্থায়ীকৈ বসতি কৰিবলৈ লয়। আমাৰ আইদেউতা আছিল নাজিৰাৰ কায়স্থ বংশোদ্ভৱ ৰায়বৰুৱাৰ ঘৰৰ

৺সূৰ্য্যধৰ ৰায়বৰুৱা আৰু বৰ্ত্তমান ডিব্ৰুগড় নিবাসী অৱসৰ প্ৰাপ্ত সহ ৰাজনৈতিক বিষয়া (Assistant Political Officer) শ্ৰীগঙ্গাধৰ ৰায়বৰুৱাৰ দেউতাক স্বৰ্গীয় যোগধৰ ৰায়বৰুৱাৰ বাইদেৱেক ৺পুণ্যদালতা দুৱৰা।

আমাৰ বাপুতা যতীন্দ্ৰনাথ দুৱৰাৰ জন্ম হয় ১৮৯২ চনৰ ৪ মাৰ্চত শিৱসাগৰৰ নিজা ঘৰত। তেখেতৰ জন্ম হেনো অপ্ৰাপ্ত বয়সত হৈছিল সেইকাৰণে সেই সময়ত তেখেত জীয়াই থাকেনে নেথাকে সেয়ে ঘৰখনত আটাইকে চিন্তিত কৰি তুলিছিল আৰু বৰ যত্নেৰে তুলিব লগা হৈছিল। তেখেতৰ এই জন্মৰ চনটো লৈ বৰ্ত্তমান আমাৰ অলপ সন্দেহ হয়। সন্দেহ হয় এই কাৰণেই যে তেখেতৰ বঙালী ভাষাত লিখা যিখন জন্মপত্ৰিকা পোৱা হৈছে সেইখনত এই চন, তাৰিখ লিখা আছে যদিও সোঁৰৱণীৰ নাম "শ্ৰীযুক্ত যতীন্দ্ৰনাথ দুৱৰা" লিখা আছে। আমাৰ অসমীয়া মানুহে সোঁৰৱণীৰ নাম সাধাৰণতে গুপুতে ৰাখে। গতিকে এইখন কিবা কাৰণত পিচত কৰা সোঁৰৱণী বুলি ধৰিব পাৰিছোঁ। সি যি কি নহওক এইখন সোঁৰৱণীৰ মতেই ওপৰত উল্লেখ কৰা তেখেতৰ জন্মৰ চন তাৰিখ সৰ্ব্বসাধাৰণে ধৰি লৈছে তেখেতৰ জীৱিত কালতে। গতিকে আমি তাকে মানি লৈছোঁ যদিও এবছৰ দুবছৰ আগ হব পাৰে।

বাপুতা ঘৰৰ ভিতৰত সুমলীয়া ল'ৰা কাৰণে আটাইৰে বৰ মৰম পাইছিল আৰু দেখিবলৈ চেহেৰা পানীয়ে বৰ ধুনীয়া আছিল। সেই চেহেৰা জীৱনৰ শেষ ভাগলৈকে থাকিল। এবাৰ ১৯৩৮ চনত আমি কলিকতাত থাকোতে তেখেতৰ হোষ্টেলৰ পৰা তেতিয়া তোলা ছবি এখন আনি তাৰে দোকান এখনত বন্ধাবলৈ দিছিলোঁ। তাতে থকা দুজনমান বঙালী ভদ্ৰলোকে ছবিখনৰ পৰিচয় লোৱাৰ পিচত ৰঙালীতে কলে যে এনে ধুনীয়া চেহেৰাৰ মানুহ তেওঁলোকৰ মাজতে বিৰল। সেইখন ছবি এতিয়াও আমাৰ

হাততে আছে। তেখেতৰ গাৰ গঠন আছিল ঠাওকীয়া, শকত, বগা আৰু সকুৰে পৰা গোটেই শৰীৰটো কপাহৰ নিচিনা সোপস্তুপীয়া কোমল। ভিতৰত হাড়ৰ সংখ্যা কমেই আছিল নেকি। এই কোমল মানুহজনক সৰুৰে পৰা বৰ আতোল-তোলকৈ তুলিছিল আৰু গাত ছেকা এটা পৰিবলৈ নিদিছিল। সকলোৰে ডেউকাৰ আঁৰত ডাঙৰ হবলৈ সুবিধা পাইছিল। সৰুৰে পৰা অলপ অকলশৰীয়াকৈ ফুৰিবলৈ ভাল পাইছিল। জেপত কাগজ আৰু পেন্সিল থাকে। সকলোৰে মৰম পাইছিল কাৰণে মৰমৰ আকলুৱা হৈছিল। ককায়েক সকলৰ লগত শিৱসাগৰৰ বঙলা স্কুলত আৰু চৰকাৰী উচ্চ বিদ্যালয়ত শিক্ষা লাভ কৰিছিল। মৰমেই ভাবপ্ৰৱণতা আনি দিছিল। সেয়ে অকণমান কথাতে বৰ ঠেহ পাতিছিল। এই ঠেহ ডাঙৰতো দেখা গৈছিল। সৰুৰে পৰা কবিতাবিলাক বিশেষকৈ ইংৰাজী পাঠ্যপুথিৰ পৰা অসমীয়া ভাষালৈ অনুবাদ কৰি তাৰেই কবিতা ৰচিছিল—আৰু এনেকৈ ৰচোঁতে ৰচোঁতে প্ৰথম কবিতা Twinkle Twinkle ৰ ভাঙনি অসমীয়া কবিতা হৈ ওলায়। তেখেতৰ এই প্ৰচেষ্টাত ককাদেউতাই উৎসাহ দিছিল। তেখেতে বাপুতাক কবিতা বিলাক ৺বেণুধৰ ৰাজখোৱা আৰু ৺ফণিধৰ চলিহা দেৱক দেখুৱাবলৈ সততে কৈছিল। তেওঁলোকে সেইবিলাক চাই দি বাপুতাক কবিতা লিখাত উৎসাহ দিছিল।

আমাৰ বাপুতা

আমাৰ পূজনীয় দদাইদেউক আমি সৰুৰে পৰা 'বাপুতা' বুলি মাতিছিলোঁ। তেখেতৰ এই নাম কলিকতাত থকা দুই চাৰিজনে আৰু তেখেতৰ সান্নিধ্যলৈ অহা প্ৰায়বোৰ লোকে জানে, আৰু কোনো কোনোৱে বাপুতা বুলিও সম্বোধন কৰে। কিন্তু বাপুতা

শব্দটো কেনেকৈ আহিল তাকেহে উল্লেখ কৰিব খুজিছোঁ। দদাইদেউ ককাই-ভাই বিলাকৰ ভিতৰত একেবাৰে সৰু আছিল। তেখেতৰ ঘৰত মতা নাম 'বাপু'। আটাইবিলাকে বাপু বুলিয়েই মাতিছিল। তেখেতৰ একেবাৰে ডাঙৰজন ককায়েক অৰ্থাৎ আমাৰ ৰদেউতা ৺আনন্দ সাগৰ ডুৱৰাৰ এজন পুতেক আছিল। ঘৰত মতা নাম 'মইনা' আৰু আচল নাম ৺প্ৰফুল্ল কমল ডুৱৰা. এইজন ককাইদেৱে ওকালতি শিক্ষা শেষ কৰি শিৱসাগৰত ওকালতি কৰিছিল। এখেতে সৰুৰে পৰা দদাইদেউক 'বাপুদেউতা' বুলি সম্বোধন কৰিছিল। সেয়ে আমাৰ সৰুবোৰৰ মুখত বাপুদেউতা ফুকুটি ফুটিল 'বাপুতা'। পিচত আমি ডাঙৰ হলতো 'বাপুতাই' থাকিল। চিঠি পত্ৰ বোৰতো বাপুতাই লিখা হৈছিল। তেখেতে এই সম্বোধনটো বৰ ভাল পাইছিল। তাহানি এবাৰ আমি বহুত দিনৰ মূৰত তেখেতলৈ চিঠি এখন দিছিলোঁ। তেতিয়া চিঠিত 'পূজনীয় দদাইদেউ' বুলি সম্বোধন কৰিছিলোঁ। কিয়নো সেই সময়ত হেনো তেখেত ডাঙৰ মানুহ হৈছে বুলি আমাৰ ঘৰত কোনোৱে কোনোৱে কোৱা-মেলা কৰা শুনিছিলোঁ, সেইকাৰণে বাপুতা বুলি লিখিলে বেয়া পাব আৰু খং কৰিব বুলি ভাবি নতুন সম্বোধন ধৰি চিঠি দিলোঁ। তাৰ উত্তৰ অৱশ্যেই আহিল। কিন্তু প্ৰথমতে সম্বোধনটো লৈ চিঠিতে খং কৰি লিখিলে "কোনটো দদাইদেউৰলৈ চিঠি দিছ? নতুন সম্বোধন কেতিয়াৰ পৰা শিকিলি? ইয়াৰ পিছত বাপুতালৈ চিঠি দিলে বাপুতা বুলিয়ে লিখিবি। মই সেইটো মাতহে ভাল পাওঁ" ইত্যাদি। সেইকাৰণে তেখেতক আমি আটায়ে বাপুতা বুলি মাতিছিলোঁ। ইয়াতো বাপুতা বুলিহে উল্লেখ কৰি যাম।

যতীন্দ্ৰ নাথ ডুৰবা

তেখেতৰ এই নামটোৰো এটি কাহিনী শুনিবলৈ পোৱা গৈছিল। এই কাহিনী লৈ তেখেতক আমি ১৯৬৪ চনলৈকে মাজে মাজে জোকাই ধেমালি কৰিছিলোঁ। সৰুতে তেখেতক হেনো পঢ়াশালিত 'কেদাৰ' নাম দিছিল। এই নামটো তেখেতে বৰ বেয়া পাইছিল আৰু লগৰ লৰাবোৰে হেনো কেদাৰ, গেদাৰ কৰি জোকাইছিল। এবাৰ আমাৰ ঘৰলৈ চাৰিঙৰ ৺কমল ডুৰবা বুলি বৰ দেউতা এজন আহিছিল। চাৰিঙৰ মানুহ আমাৰ ঘৰত প্ৰায়ে আহি থাকেহি। এখেত বুঢ়িছৰ সোঁহাত স্বৰূপে ডিমাপুৰ, মণিপুৰত পুলিচৰ ডাৰোগা কাম কৰিছিল। সেই সময়ত হেনো এখেতৰ প্ৰতাপত বাঘে, ছাগে একেলগে পানী খাইছিল। এখেতক 'কমল ডাৰোগা' বুলিহে জনা গৈছিল। তেখেত আমাৰ ঘৰত থাকোতে কথা প্ৰসঙ্গত লৰা-ছোৱালীবোৰৰ নাম বিলাক সুধিলত ৰাপুতাৰ নামটো কেদাৰ বুলি জানি আৰু ৰাপুতাই তেতিয়াই আপত্তি কৰাত ককাদেউতাক হেনো কলে "দদাইদেউ, বাপুৰ নাম অইন এটা দিয়ক, ই এই কেদাৰটো বেয়া পাইছে" তেতিয়া ককাদেউতাই হেনো, "তয়ে দি থৈ যা, তোৰো নাম থাকিব" বুলি কোৱাত তেখেতে এফালৰ পৰা এসোপা নাম কৈ গ'ল আৰু কেনে লাগিছে বুলি সুধি আছিল। ইয়াৰ ভিতৰত 'যতীন্দ্ৰ' নামটো ভাল পাই তাকে ললে আৰু পিচদিনাই পঢ়াশালিত 'কেদাৰ'ৰ সলনি যতীন্দ্ৰনাথ ডুৰবা কৰিলে। আৰু তেতিয়াও হেনো কিছু দিনলৈ লগৰ ল'ৰাই কেদাৰ, যতীন্দ্ৰ হ'ল বুলি জোকাইছিল।

ঘৰুৱা দুৰ্য্যোগ আৰু প্ৰতিক্ৰিয়া

আমাৰ ঘৰত সুখৰ দিন অন্ত পৰিবলৈ ধৰিলে, নিয়তিয়ে ভুমুকি মাৰিলে। ১৮৯৮ চনত হঠাতে আমাৰ ৰবদেউতা এজন বাপুতাৰ

মাজু ককায়েক ৺নন্দলাল হেনো গুৱাহাটীলৈ পঢ়িবলৈ যোৱাৰ আগ-মুহূৰ্ত্তত কেইদিনমান অসুখত পৰি ঢুকাল। সেয়ে গোটেই ঘৰখনৰে মানসিক অৱস্থা সোলোক-ঢোলোক হৈ পৰিছিল আৰু ইবিলাকক পঢ়োৱাৰ আকাঙ্ক্ষা কমি আহিল। কিন্তু বাপুতা নিচেই সৰু আছিল কাৰণে তেখেতৰ শিক্ষালাভৰ ওপৰত আটায়ে চেষ্টা চলাইছিল। এই বেজাৰতে ১৯০১ চনত হঠাৎ ককাদেউতাৰ অসুখ হ'ল আৰু তেখেতৰ মৃত্যু ঘটিল। ককাদেউতাই মৃত্যুৰ আগমুহূৰ্ত্তত আটাইবিলাক পুত্ৰকে মাতি বেজাৰেৰে কলে "এটাতো গলেই, তহঁতকো একো কৰিব নোৱাৰিলোঁ কিন্তু বাপুক চাবি, তাক পঢ়ুৱাবিহঁক।" তেখেতৰ মৃত্যু-কালৰ শেষবাণী পৰিয়ালৰ সকলোৰে অন্তৰত দকৈ প্ৰবেশ কৰিলে আৰু সেয়ে বাপুতাই উচ্চ শিক্ষা লাভত বিশেষ একো অসুবিধা পোৱা নাছিল। তেখেতৰ ইচ্ছানুসাৰেই গুৱাহাটী আৰু কলিকতাত পঢ়িবলৈ পাইছিল। কলিকতালৈ যাওঁতে দিচাংমুখেদি জাহাজত গৈছিল আৰু লগত প্ৰায়ে আছিল ৺ভোলানাথ কাকতি, ৺গনি মৌজাদাৰ, ৺জামায়ৎদ্দিন চাহাব আদি। এখেত সকল কলিকতাত হেনো বাপুতাৰ স্থানীয় অভিভাৱক আছিল। কলিকতালৈ যাবৰ সময় হলেই আমাৰ ঘৰলৈ আহে আৰু আইদেউতাই বাটত খাবলৈ পিঠাপনা দি পঠায়। কলিকতালৈ গৈয়েই লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা ডাঙৰীয়াৰ সান্নিধ্যলৈ আহে। বেজবৰুৱা ডাঙৰীয়াৰ ঘৰো শিৱসাগৰ আমোলাপট্টিত। আগৰে পৰা আমাৰ ঘৰৰ লগত ঘনিষ্ঠতা আছিল। সেয়ে বাপুতাক কলিকতালৈ পঠাবলৈ আটায়ে সাহ কৰিলে। সি যি কি নহওক, ১৯১৩ চনত ৰাপুতাই বি. এ. পাচ কৰাৰ খবৰ পালত ঘৰৰ পৰিয়ালে দেউতাকৰ বাণী পালন কৰিব পৰাত সন্তুষ্টি প্ৰকাশ কৰিছিল—সকলোৰে আনন্দৰ লোতক বৈছিল। কিন্তু—দুখৰ অধ্যায়; বাটত কণাবিধি। বি. এ. পাচ কৰাৰ পিছত বাপুতাই ওকালতি পঢ়িবলৈ ইচ্ছা কৰাত আইদেউতাৰ পৰামৰ্শ মতে আটাইকেইজন ককায়েকে গোটখাই পঢ়োৱাবলৈ ললে। আই

দেউতাৰ ইচ্ছা বাপুৱে পঢ়িবৰ মন কৰিছে পঢ়ক, সিয়ে ঘৰখন ধৰিব পাৰিব। বাপুতাই ওকালতি পঢ়িলে। কিন্তু শেষ পৰীক্ষা হোৱাৰ আগতে পুনৰ ঘৰুৱা দুৰ্য্যোগে সকলোকে বিব্ৰত কৰি পেলালে। সেই সময়ত আমাৰ তুগৰাকী বৰ বৌ অৰ্থাৎ বাপুতাৰ মাতৃসমা নবৌয়েক, যি সকলে তেখেতক সৰুৰে পৰা পাইছিল আৰু পুত্ৰবৎ পালন কৰিছিল সেই তুগৰাকী নবৌয়েকৰ ১২ ঘণ্টাৰ ভিতৰতে হোৱা অকাল মৃত্যুৰ বাতৰি আৰু তাৰ এসপ্তাহৰ পিচতে হোৱা তেখেত সকলৰ লৰা-ছোৱালীৰ মৃত্যুৰ বাতৰিয়ে তেখেতক দিগভ্ৰান্ত কৰি পেলাইছিল। কিয়নো ওকালতি পঢ়ি থকাৰ ভিতৰতে এবাৰ ঘৰলৈ আহোঁতে এখেত সকলক কৈছিল, "নবৌ, আৰু এবছৰ কষ্ট কৰাহঁক! অহাবছৰ মই উকীল হৈ আহিম"—। এনে এবাৰ আশাৰ বাণী দি যোৱাৰ পিচত এই মৃত্যুৰ বাতৰিয়ে কেনে প্ৰতিক্ৰিয়া কৰিব পাৰে সি সহজে অনুমেয়। এই সময়তেই তেখেতে মানসিক স্থিৰতা হেৰুৱায়। সংসাৰৰ প্ৰতি বিৰাগ জন্মি কেনিবা যোৱাৰ কথা ভবাৰ বাতৰি ঘৰলৈ অহাত আটায়ে উদ্বিগ্ন হৈ পৰে আৰু বেজবৰুৱা ডাঙৰীয়ালৈ সঘনে চিঠি যাবলৈ ধৰে। এনে সময়তে তেখেতৰ তুজন বন্ধু নিৰুদ্দেশ হয়। এজনক গঙ্গাৰ পাৰত তপস্যা কৰি থাকোতে বাপুতাই গৈ নাম কাঢ়ি মাতিলে আৰু কি কৰিছে বুলি সোধাত তেখেতে হেনো চকু নেমেলাকৈ উত্তৰ দিলে—Whom do you speak, will this body speak? বুলি নিজৰ শৰীৰটোৰ ফালে দেখুৱায়। এখেত সকলৰ কাৰ্য্যই সংসাৰ অসাৰ বুলি ধাৰণা জন্মালে আৰু বাপুতায়ো দাড়ি চুলি ৰাখি অকলশৰীয়াকৈ ফুৰিবলৈ ধৰাত বেজবৰুৱা ডাঙৰীয়াই নি দাড়ি চুলি কাটি বুজনি দিহে ৰক্ষা কৰিলে। সেইবোৰ কথা লিখি অন্ত কৰিব নোৱাৰি। সি যি কি নহওক ওকালতি পঢ়াৰ সামৰণি মাৰি আৰু সেই মানসিক অৱস্থাৰে ঘৰলৈ গুচি আহি ভালেমান দিন অনাই বনাই ফুৰাটো জানিব পৰা গৈছিল আৰু প্ৰায় সেয়ে ঘৰৰ পৰা আঁতৰি প্ৰায়ে ডিব্ৰুগড়ৰ বৰদেউতা স্বৰ্গীয় গুণাভি কুমাৰ তুৰৰাৰ তাত

(শ্ৰীযুতা গৌৰী চলিহাৰ পিতৃদেৱক) আছিলগৈ। সেই সময়ত ডিব্ৰুগড়ত তেখেতৰ ককায়েক তুজনেও চাকৰি কৰিছিলগৈ। ডিব্ৰুগড়ৰ বৰদেউতাৰ ঘৰখন তেতিয়াৰ দিনৰ পৰাই আমাৰ ভাত-ঘৰ আছিল আৰু এতিয়াও সেই সম্প্ৰীতি অটুট হৈ আছে। বাপুতা তাত তেনেকৈ থাকি ডিব্ৰুগড়ৰ জৰ্জ্জ স্কুলৰ চাকৰিত সোমাই কেইবছৰমানৰ পিচতে পুনৰ কলিকতাৰ স্কটিছ চাৰ্চ কলেজিয়েট স্কুলত শিক্ষকৰ পদ পাই কলিকতালৈ যায়। সেই স্কুল আৰু কলেজৰো ছাত্ৰাবাসৰ অধীক্ষক হয় আৰু তাতেই ১৯৪৭ চনলৈকে চাকৰিত থাকে। সেই সময়ৰ ভিতৰতে তেখেত কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অসমীয়াৰ অধ্যাপকো হয়। স্কুলত তেখেতে বুৰঞ্জী বিভাগৰ প্ৰধান শিক্ষক (Incharge) আছিল।

চিৰকুমাৰ

তেখেত চিৰকুমাৰ হৈয়ে থাকিল। ইয়াতো এটা কথাই জানিব পাৰিছিলোঁ, ঘটি যোৱা ঘৰুৱা তুৰ্য্যোগ বিলাকত তেখেতৰ অন্তৰ একেবাৰেই ভাগি গৈছিল। কেউফালে মাথো শূন্যহে দেখিছিল। সেয়ে আইদেউতাই বিয়া পতাৰ কথা কোৱাত বাপুতাই সমিধান দিলে, "ইহঁতৰ সংসাৰ দেখিলিয়েই নহয়, আৰু সংসাৰ চাব নেলাগে। মোক এনেকৈয়ে থাকিবলৈ দেচোন।" তেখেত আগৰ পৰাই অলপ ভাবুক আৰু নিৰ্জ্জনতাপ্ৰিয় আছিল। তাতে এইবিলাক পৰিস্থিতিয়ে আৰু অকলশৰীয়াকৈ থাকিবলৈ ইন্ধন যোগালে। ১৯২৬ চনত তেখেতৰ মাতৃদেৱী ঢুকায় আৰু ১৯৩০ চনত ছমাহৰ ভিতৰতে তেখেতৰ তুজনকৈ ককায়েক আৰু এগৰাকী নবৌয়েক ঢুকায়। এই তুজনৰ এজন ককায়েক, যিজনৰ লগত বয়সৰ বেছি তাৰতম্য নাছিল যিজনৰ লগত বন্ধুৰ দৰে কথা-বতৰা হৈছিল, সেই এজন মৰমৰ ককায়েকৰ (আমাৰ পিতৃ) আকস্মিক মৃত্যুত (নৈত পৰি মৃত্যু) অতিকৈ শোক পালে। এই খবৰ বেজবৰুৱা ডাঙৰীয়াই পাই তেখেতক চিঠিৰে সান্ত্বনা বাণী

দিছিল। এইবিলাক ঘটনাই তেখেতক ঘৰ খনৰ প্ৰতি মায়া একেবাৰে নাইকিয়া কৰিলে। ইয়াৰ উপৰি ঘৰখনৰে কিবা এটা হওক বুলি তেখেতৰ ববককাইদেউকৰ (৺আনন্দসাগৰ) একমাত্ৰ পুতেক জনক কলেজত পঢ়ুৱাইছিল আৰু তেখেতেও ওকালতি শিক্ষা সাং কৰি শিৱসাগৰত ওকালতি ব্যৱসায়ত ধৰাত বাপুতাই সন্তোষ প্ৰকাশ কৰিছিল। কিন্তু কালৰ কুটিল গতিত কেইবছৰ মানৰ পিছতে ১৯৩৭ চনত তেওঁ মৃত্যুৰ মুখত পৰে। তেওঁৰ নাম আছিল ৺প্ৰফুল্লকমল দুৰবা বি, এল.। যিকণ আশা বাপুতাই দেখিছিল সেই আশা মাৰ গ'ল।

ট্ৰাম আৰু মটৰৰ ঘটনা

১৯৩৩ চনত বাপুতাৰ ট্ৰাম দুৰ্ঘটনা হয় কলিকতাত। ঘটনাটো হয় এনেদৰে—তেখেত ট্ৰামৰ পৰা নামি যাওঁতেই পিচফালৰ পৰা মটৰ এখনে খুন্দা মাৰি দিয়ে। তেখেত পৰি যোৱাৰ পিছত আকৌ মটৰ গাড়ীখনে আৰু এবাৰ খুন্দা মাৰি থৈ যায়। তেখেত জীৱনলৈ ঘুণীয়া হল। আমি তেতিয়া সৰু আছিলোঁ। উকীল ককাইদেউ অসুখ হৈ গুৱাহাটীত পৰি আছিল। চিঠি-পত্ৰেৰে খা-খবৰ লোৱাৰ বাহিৰে কলিকতালৈ কোনো যাব নোৱাৰিলে। এই জীৱন-মৃত্যুৰ সন্ধিক্ষণত ওচৰত আপোন মানুহ নেদেখি তেখেতে বৰ বেজাৰ পাইছিল। এনেয়ে ১৯৩০ চনৰ ঘৰুৱা বিপৰ্য্যয়ে তেখেতক অকল-শৰীয়া লগা যেন কৰিলে। তাতে ১৯৩৩ চনৰ ঘটনা জড়িত পৰিস্থিতি আৰু ১৯৩৭ চনত উকীল ককাইদেউ ঢুকুৱা এইবোৰ বাতৰিয়ে তেখেতক অকলশৰীয়া বুলি ভাবিবলৈ আৰু ইন্ধন যোগালে। সেয়ে বহুতদিন ঘৰলৈ অহা নাছিল। ১৯৩৮ চনত আমি প্ৰথম কলিকতালৈ যাব লগা হোৱাত তেখেতে আমাৰ থকা মেলাৰ সুবিধা কৰি দি শ্ৰীযুত হৰেন কলিতাক স্থানীয় অভিভাৱক পাতি দিছিল। তেতিয়াহে

আমাৰ ঘৰৰ থানথিত লাগি আছে বুলি জানি আৰু আমাক পাই আনন্দৰ চকুলো টুকিছিল। সেই দৃশ্য এতিয়াও মনত আছে। আমি তাত দুবছৰ থকাৰ পিছত ১৯৪০ চনত তেখেতক ঘৰলৈ আনো, আৰু পৰিয়ালৰ মাজত সোমাই তেখেতৰ ঘৰৰ প্ৰতি মোহ পুনৰ জাগি উঠে। তাৰ পিছত তেখেত দীঘলীয়া বন্ধ হলেই ঘৰলৈ আহি আছিল। আমাৰ ককাইদেউও (হেমন্ত দুৰবা) প্ৰায়ে কলিকতালৈ গৈ তেখেতক লগ ধৰিছিলগৈ। ১৯৪৪ চনত তেখেতৰ কলিকতাত টাইফয়ড অসুখত ভোগে। তেতিয়া আমাৰ মাতৃদেৱী আৰু ভনী এজনী (শ্ৰীমতী বিবি) কলিকতাত ভালেমানদিন থাকি তেখেতৰ শুশ্ৰূষা কৰাত আৰোগ্য পথলৈ আহে। ১৯৪৬/৪৭ চনত সাম্প্ৰদায়িক গণ্ডগোলত ককাইদেউ গৈ তেখেতক একেবাৰে ঘৰলৈ লৈ আনে। ১৯৪৮ চনত ডিব্ৰুগড়ৰ কানৈ কলেজত চাকৰি পাই তালৈ যায়। ১৯৬০ চনত তেখেতৰ অসুখ হোৱা দেখি চাকৰি ইস্তফা দিয়াই ঘৰলৈ অনা হয়। ১৯৬৪ চনত ঘৰত তেখেতে শেষ নিশ্বাস ত্যাগ কৰে।

মনত পৰে

তেখেত আমাৰ মৰমৰ বাপুতা আছিল, বৰ মৰমীয়াল আৰু খুহুতীয়াও। আমি সৰু হৈ থাকোতে তেখেত কলিকতাৰ পৰা ঘৰলৈ আহিলে তেখেতৰ কাৰণে বেলেগে সাজি দিয়া কোঠাত থাকে। আমি ওচৰলৈ গলে, "চাহাব হৈছোঁ, বিস্কুট খাইছোঁ" বুলি ধেমালি কৰে। সেই সময়ত ঘৰত বিস্কুট সোমোৱা নিষেধ। ঘৰৰ ডাঙৰ সৰু আটাইবোৰৰ লগতে চুপতি মাৰি থাকে। বেজবৰুৱা ডাঙৰীয়া শিৱসাগৰলৈ আহিলে লগত বাপুতা প্ৰায়ে আহে। বেজবৰুৱা ডাঙৰীয়াই 'চুট' কৰি আমাৰ ঘৰলৈ ফুৰিবলৈ আহে। তেখেতক দেখি চাহাব হোৱা কথাটো সঁচা বুলি ধৰিছিলোঁ। পিছত ডাঙৰ-বিলাকে ভুল ভাঙি দিয়ে। বাপুতা কলিকতাৰ পৰা আহিলে

পদ্মলিমুখত ককাইদেৱেক সকলক ভৰি ছুই সেৱা কৰিছিল, কিন্তু পিতৃদেৱতাক সাৰট মাৰি ধৰি আনন্দত চকুলো টুকিছিল। ১৯২৬ চনত 'ওমৰ তীৰ্থ' কিতাপখন আমাৰ ঘৰলৈ পঠায়। আমাৰ ঘৰত উকীল ককাইদেৱে পঢ়ি শুনায়। সেই সময়ত এবাৰ বাপুতা ঘৰলৈ আহি ৺আইদেউতাক 'ওমৰ তীৰ্থ' কিতাপখন কেনে পালে বুলি সোধাত আইদেউতাই হেনো কলে, "কিতাপখন মইনাই (উকীল) পঢ়ি শুনালে। ভাল লাগিল, মাজে মাজেহে বেয়া লাগে। ওঁ; ভালেই হৈছে। পিছে তই এটা বেয়া কাম কৰিলি।" "কি কৰিলোঁ" বুলি সোধাত কলে, "এই বুঢ়া গৰীয়াটোৰ লগত এই ফুলকুমলীয়া ছোৱালীজনী দিব নালাগিছিল।"—বুলি কিতাপৰ ভিতৰত থকা ছবিটো দেখুৱায়। আটায়ে হাঁহিছিল। কিতাপত সুৰাৰ কথা বেচিকৈ থকাত পুতেকে মদো খাই বুলি সন্দেহ কৰি কৈছিল, "বিয়া বাৰু পাতিব নেলাগে মদটুপিকে লৈ থাক আৰু এই বোৰকে লিখি থাক।" এই বিলাক কথাই ঘৰত ৰহস্য তুলিছিল। সৰুতে কোনো কাম কৰিবলৈ নিদিছিল বা আৰম্ভকো নাছিল। এবাৰ ককায়েকহঁতৰ লগত আমাৰ ঘৰৰ ওচৰত থকা হাবিখনলৈ গৈ ঘূৰি আহোঁতে কাঠ এডাল কান্ধত তুলি ঘৰলৈ অনা দেখি আইদেউতাই কৈছিল—"মোৰ ইমানবোৰ মানুহ থাকোতে বাপুৱে খৰি আনিব লগা হৈছে মই এইবোৰ চাবলৈকে জীয়াই আছোনে?" সেই দিনাৰ পৰা তেখেতে ধেমালিতো ঘৰলৈ কোনো বস্তু কঢ়িয়াই নানিছিল।

বাপুতা সকলো বিষয়তে বৰ পৰিপাটি, চিজিল আৰু চিক্‌চাকো আছিল। খোৱা-বোৱা, পিন্ধা-উৰা, ফুৰা-চকা সকলোতে। কোঠাটো এনেকৈ সজাই থব যে হাত দিলেই বস্তু পোৱা যায় যাতে। পিন্ধনত চুৰীয়া ছোলাৰ ভাঁজ কেতিয়াও নাভাগিছিল। চুৰীয়াৰ থোৰত পদুম ফুল ফুলোৱা প্ৰথম দেখিছিলোঁ। সকলো কথাতে আটোম টোকাৰি আছিল। বিচনা ঢকা খনো এনেদৰে পাৰিব লাগে যাতে চুক এটাও বেঁকা বা সোঁতমোচ হৈ থাকিব নোৱাৰিব। কলিকতাত শ্ৰীসাধন

ঘোষ নামে তেখেতৰ বান্ধনি-লৰা এটি আছিল। তেওঁৱেই হাতধৰা লিগিৰা আছিল। তেওঁক বৰ বিশ্বাস কৰিছিল। অন্য কি ভিতৰত কৰি দিয়া চাহকাপত কেতিয়াবা ধোঁৱাৰ গোন্ধ আছে বুলি নতুনকৈ কৰি আনিবলৈ দিয়ে। সেই চাহকাপকে সাধনৰ হাতত পঠাই দিলে গোন্ধ-ভাপ নাইকিয়া হৈ পৰে। নিজৰ অন্তৰ যেনেকুৱা অন্যৰো তেনে বুলি বিশ্বাস কৰে। দোকানীয়ে ভাল বুলি দিয়া বস্তুটো ভাল হবই লাগিব। ঘৰত আটাইয়ে ভাল বুলিব লাগিব, নহলে বিপদ। তেখেতৰ ভাব দোকানীয়ে মিছা কথা ক'বনে? খোৱা-বোৱাত অসমীয়া জুতি বৰ বিচাৰিছিল। অসমীয়া জুতিৰে ৰান্ধি খুৱাবলৈ সাধনক আমাৰ আয়ে শিক্ষা দিব লগা হৈছিল। তেখেতৰ কাৰণে ওচৰ চুবুৰীয়াৰ পৰা শুকান কোমোৰা, পুৰণি থেকেৰা বিচাৰি আমি আনি দিব লগা হৈছিল। সাধন বোলা ল'ৰাজন তেখেতৰ লগত সৰুৰে পৰা আছিল আৰু সেয়ে বিশ্বাসৰ পাত্ৰ হৈছিল। সাধন ডিব্ৰুগড়লৈকে আহিছিল যদিও আমাৰ ভাই শ্ৰীমান প্ৰশান্ত, কেতিয়াবা শ্ৰীমান অনন্তক লগতে ৰাখিছিল। সাধনে এবাৰ কলিকতালৈ গৈ বিয়া পাতিলে। তেখেতে এই খবৰ পাই বৰ অসন্তোষ কৰা দেখা গৈছিল। ভালেমান দিনৰ পিচতহে সাধনক তেওঁৰ পৰিবাৰক আনিবলৈ অনুমতি দিছিল। সাংসাৰিক জঞ্জালৰ পৰা মুক্ত হৈ থাকিব পাৰিম বুলি ভাবিছিল যদিও শেষত সাধনৰ সংসাৰে তেখেতৰ চিন্তাধাৰাত বিজুতি ঘটালে। যি কি নহওক সাধনৰ পৰিয়ালৰ লগত সহজ হৈ আহিছিল যদিও ১৯৬০ চনৰ ভাষা আন্দোলনৰ সময়ত হঠাৎ সাধনে আমাৰ খবৰ নিদিয়াকৈ বাপুতাক এৰি থৈ তাৰ পৰাই কলিকতালৈ উৰা জাহাজেদি উৰি গ'ল। এইদৰে সাধন গুচি যোৱাত তেখেতে বৰ বেজাৰ পালে। আমি তৎমুহূৰ্ত্তে খবৰ পোৱাত আৰু সততে অসুখ হৈ থকা দেখি ঘৰলৈ লৈ আনো। ১৯৩৩ চনৰ ঘটনাই তেখেতক বৰ ভয় খুৱালে। তাৰ পিচৰ পৰা অলপ জটিল সমস্যাতে তেখেতক বিব্ৰত বা মনৰ স্থিৰতা হেৰুৱা দেখা গৈছিল। সেই অস্থিৰতা মৰণ কাললৈকে

থাকিল। লগত কোনো এজনৰ সহায় নোলোৱাকৈ কেনিও নগৈছিল। সেয়ে তেখেতৰ ফুৰা-চকাত আমি প্ৰায়ে লগত থাকিব লগা হৈছিল আৰু লগত থাকিলেই তেখেতৰ মুখত বঙালী অসমীয়া কবিতাৰ ধুনীয়া ধুনীয়া পংক্তি শুনিবলৈ পাইছিলোঁ।

আগতেই কোৱা হৈছে তেখেতৰ শৰীৰৰ গঠন যেনেকুৱা কোমল অন্তৰখনো বৰ কোমল প্ৰাণৰ আছিল। কাবো দুখ-বেজাৰ, মৃত্যুৰ বাতৰি সহ্য কৰিব নোৱাৰিছিল। কোনো আপোন মানুহ বা তেখেতৰ অসমীয়া বা বন্ধু বিশেষকৈ মৰমৰ ছাত্ৰস্থানীয় লোকসকলৰ মৃত্যুৰ বতৰা পাই কান্দি পেলাইছিল। ঘৰতো কোনো লৰা-ছোৱালীয়ে কন্দা সহ্য কৰিব নোৱাৰিছিল, কন্দা শুনিবলৈ পালেই নিচুকাবলৈ কয় আৰু মাকক বিচাৰি দিবলৈ কয়। ক'ৰবাত গৰু বা ছাগলী পোৱালিয়ে বেবাই থকা শুনিলে নিজে কৈ থাকে 'আয়ৈ দেহি, সেই পোৱালিটোৱে মাকক বিচাৰি ফুৰিছে, এস্ মাকজনীনো যায় কলৈ। হেৰ, কোন আছ যা-চোন মাকজনীক বিচাৰি দেগৈ—' ইত্যাদি—। আমি কওঁ 'এ বাপুতা, সেইবোৰ পোৱালিয়ে এনেয়ে চিঞৰি থাকে মাকবোৰ ওচৰতে থাকে—।' "অ' হয়নেকি তেনেহলে ৰক্ষা"—এয়ে তেখেতৰ প্ৰাণ।

তেখেতে হস্তৰেখা গণনা কৰিব জনা কথাটো বহুতে নাজানে। তাহানি এবাৰ ঘৰলৈ আহোঁতে আটাইবিলাকৰে হাত দেখুওৱা হ'ল। সকলোৰে কথা বিলাক কোৱাৰ পিচত ককাইদেৱেক সকলৰ কেনেকৈ মৃত্যুৰ সম্ভাৱনা আছে তাকো কৈছিল। আচৰিত কথা পিচত ঠিক তেনেকৈয়ে তেখেত সকলৰ মৃত্যু হৈছিল। এই কাৰণেই পিচলৈ হাত চাবলৈ এৰি দিছিল।

কলিকতাৰ কথা

তেখেতে আমাক কৈছিল কলিকতাত থাকোতে তাৰ প্ৰায়বোৰ সম্ভ্ৰান্ত লোকৰ লগত পৰিচয় হৈছিল। অইন কি কবিগুৰু ৰবীন্দ্ৰনাথ

ঠাকুৰৰ লগতো ভাল পৰিচয় হয় আৰু তেখেতে বাপুতাক চেনেহ কৰিছিল। পিচে সেই ৰবি ঠাকুৰৰো এষাৰ কথাত তেখেতে অলপ বেয়া পাইছিল। প্ৰথমবাৰ হেনো কবি ঠাকুৰ অসমলৈ আহি অসমৰ মাটিত ভৰি দিয়েই কৈছিল—"জায়গাটা বড্ড চোট, ভাষা কি ৰকম বাড়বে।" সেই সময়ত এইষাৰ উক্তিয়ে বহুতৰ অন্তৰত লাগিছিল। কলিকতাত পঢ়িবলৈ যোৱা ভালেমান অসমীয়া ছাত্ৰৰো তেখেত স্থানীয় অভিভাৱক আছিল।

ডঃ আৰ্কহাট ; এডৱাৰ্ড ; তৰুণ ফুকন

তেখেতে ১৯৩৩ চনত হোৱা মটৰৰ ঘটনা সম্পৰ্কত ডঃ আৰ্কহাট চাহাবৰ কথা প্ৰায়েই কৈ থাকে। এইজন চাহাব তেখেতৰ শিক্ষা গুৰু আছিল আৰু পিচলৈ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ উপাচাৰ্য্যও আছিল। এখেতে বাপুতাক খুব মৰম কৰিছিল। মটৰৰ ঘটনা হোৱা সময়ত হেনো এখেতে টেনিচ খেলি আছিল। কোনোবাই খবৰ দিলেগৈ, 'Sir, Dowara is run over.' শুনিবলৈহে পালে ৰেকেট পেলাই থৈ একেবাৰে মেডিকেল কলেজ পালেহি। তেতিয়ালৈকে বাপুতাক ডাক্তৰ সকলে কোনোবা ক'ৰবাৰ বুলি প্ৰাথমিক চিকিৎসা দি পেলাই থৈছিল। চাহাবে হেনো "Where is Jatin, where is Jatin" বুলি খবৰ কৰাতহে আচল চিকিৎসা পাইছিল। ৪ দিন অজ্ঞান অৱস্থাত আছিল। সেই সময়ত কলিকতাত থকা অসমীয়া ছাত্ৰ আৰু অন্যান্য লোক সকলৰ অক্লান্ত শুশ্ৰূষাত হে জীৱন লাভ কৰিলে। সেই সময়ত দিল্লীত থকা দেশভক্ত তৰুণ ফুকনেও বাপুতাৰ এই ঘটনাৰ খবৰ পাই লৰালৰিকৈ কলিকতালৈ আহি চাই যায়হি। ফুকনে বাপুতাৰ ওচৰত বৈ থকা চিকিৎসক সকলক "Life, Life, money is out of question.," বুলি হুলস্থুল লগাইছিল। প্ৰথম অৱস্থাত কৰ্ত্তব্যত আওহেলা কৰা চিকিৎসক কেইজনৰ ওপৰত চাহাবে ব্যৱস্থা লব খোজাত আটাইকেইজনে আহি বাপুতাক ক্ষমা

খুজিছিলহি, "আমিতো আপনাৰ সঙ্গেই আছি। চাহাব আমাদেৰ উপৰ একেবাৰে ৰেগে গেছেন" পিচত চাহাবক কোৰাত যেনিবা সেইসকল ৰক্ষা পৰিল।

আৰ্কহাট চাহাব সততে বাপুতাৰ হোষ্টেললৈ আহি তেখেতৰ কোঠাত বহি থাকেহি। বাপুতাৰ আৰামী চকীখনৰ নাম বেজবৰুৱা ডাঙৰীয়াই 'কেবেপ' দিছিল। এইখন চকী অলপ বেলেগ পদ্ধতিত সজা। বেজবৰুৱা ডাঙৰীয়া আহিলেও এইখনৰ কথা সুধি বহেহি। আৰ্কহাট চাহাব আহি এইখন চকীত বহে। বহিলে সাউতকৰে উঠিব নোৱাৰে। চাহবে উঠি কয়; 'Well Jatin this chair is very tempting after all it is bad' বুলি হো হো কৰে হাঁহি কৈ গুচি যায়। এইজন চাহাব যেতিয়া পেন্সন লৈ স্বদেশলৈ যায়গৈ তেতিয়া বাপুতাই মাত লগাবলৈ যাওঁতে মৰমেৰে কৈছিল "Don't you be fighting with the motor car again my boy. I can't come back this time." তেতিয়া বাপুতাই বেজাৰেৰে কৈছিল, 'Sir, you have given my life back". চাহাবে কয়, "Oh no! no! God has given your life back, use it well." এইবোৰ কথা আমাৰ আগত কওঁতে কওঁতে বাপুতাৰ চকু পানী ওলায়। আকৌ কয় 'এনেকুৱা মানুহ, আজি ক'ত ওলাব। ক'ত আৰ্কহাট চাহাব, এডৱাৰ্ড চাহাব।

এই এডৱাৰ্ড বোলা মৰমীয়াল অধ্যাপক এজনৰ কথাও বৰকৈ কয়। এইজন চাহাবে ছাত্ৰবোৰৰ ওপৰত টোপকে পৰিবলৈ নিদিয়ে হেনো। ওচৰৰ শ্ৰেণীৰ শিক্ষকে আহি আপত্তি দিলে এখেতে কয়— "Well they are boys, so, they are making noise. What would you do, if you were a student." ইজন উত্তৰ শুনি আঁতৰি যায়। এইজন অধ্যাপক অৱসৰ লৈ যাবৰ সময়ত বিদায় সভাত চকুপানী টুকিটুকি ছাত্ৰ বিলাকক কৈছিল," I shall no longer be surrounded by the smiling faces

of the boys. I shall have to pass my days in the chymney corner counting my days, that are to come. But; boys, whereever you go you have my blessings always. Boys will come and boys will go, but, I your old Professor will have to pass his days alone" ...ছাত্ৰসকলে চকুপানী টুকিছিল।

তেখেতৰ সহপাঠী যোৰহাটৰ কমল শইকীয়াৰ কথা আৰু তেখেতৰ লগত চুপতি মৰাৰ কথা কয়। কলিকতাত থাকোতে পাৰ্ব্বতী প্ৰসাদ তেখেতৰ ওচৰলৈ আহে হেনো। তেখেত আহিলে হেনো নাচি নাচি গীত গাই বাপুতাৰ কোঠালৈ সোমায় আৰু নাচৰ চলতে কাগজৰ সাপ বাপুতাৰ গালৈ দলি মাৰি দি ভয় খুৱায়। বাপুতাৰ অসুস্থ অৱস্থাৰ খবৰ কৰিবলৈ বৰুৱা ডাঙৰীয়া আমাৰ ঘৰলৈ আহিছিল আৰু তেতিয়া এই কথাবোৰ আমাৰ আগত কৈছিল। এনেকৈ অতীতৰ বহুত স্মৃতি, বহুত লোকৰ কথা অথচ সৰু সৰু কাহিনীবোৰ আমাৰ আগত কৈ কৈ হুমুনিয়াহ পেলাই থাকে।

ব্যক্তিগত

তেখেতৰ নিজৰ জীৱনী লিখাৰ কথা কলে কয়, জীৱনটোৱেই সাঁথৰ, মোৰ জীৱনেই নাই। জীৱনী লিখিম ক'ত? মইনো কিটো কৰিলো যে মোৰ জীৱনীৰ পৰা কাৰোবাৰ উপকাৰ হব? কাঠৰ মুঢ়া হলো; কাৰো একো উপকাৰ কৰিব নোৱাৰিলোঁ। বলিয়ালি কৰি কথা কিছুমান লিখিলো তাকে মানুহে কবিতা বুলি আদৰি ললে—ইত্যাদি। এয়ে, এনেধৰণৰ আছিল উত্তৰ। তেখেতে প্ৰায়ে চিনা পৰিচয় থকা লোকৰ খবৰ সুধি থাকে। কাৰবাৰ মৃত্যুৰ বাতৰিয়ে মনত আঘাত দিয়ে বুলি আমি নোকোৱাকৈ থাকো। কেইদিনমানৰ পিচত অন্য কথাৰ লাচতে খবৰটো দি পাতলাই দিওঁ। এনেকৈ খবৰ লৈ থাকে দেখি এবাৰ শ্ৰীযুত নীলমণি ফুকন

ডাঙৰীয়া, নকুল ভূঞা, পদ্মধৰ চলিহা এখেত সকলক মাতি আনি ঘৰত বাপুতাৰ সৈতে একেলগে ভাত এমুঠি খুৱাওঁ। আৰু এজনক বিচাৰিছিলোঁ। শিৱসাগৰত থিতাতে পোৱা নহল কাৰণে আমি মনত আক্ষেপ কৰিছিলোঁ। শিৱসাগৰৰ এইসকল সাহিত্যিকক লগ খুওৱাটোত আমাৰ হেঁপাহ এটিও আছিল। যি কি নহওক বাপুতাই এনেদৰে আটাইকেইজনক লগ পোৱাত বৰ আনন্দ পাইছিল আৰু কৈছিল, "মোৰ কি ভাগ্য আপোনালোকক আজি একেলগে দেখিবলৈ পালো। থাকিমনো কেইদিন? আহিব মাজে মাজে।"

এইজন মৰম আকলুৱা আমাৰ বাপুতাক আমি সততে অকলে এৰি নিদিছিলোঁ। দুভাৰ্গ্যবশতঃ আমি আমাৰ পিতৃদেৱক পৰিচৰ্য্যা কৰিবলৈ নেপালোঁ। সেয়ে বাপুতাই আমাৰ পিতৃৰ আসন অধিকাৰ কৰিছিল। আমাৰ মাতৃয়ে তেখেতক পুত্ৰবৎ স্নেহ কৰিছিল। শেষত উল্লেখযোগ্য নহয় যদিও তেখেতে প্ৰায়ে বেজাৰ কৰি আমাক কয়, "বাপ, তইঁতে মোৰ কাৰণে বহুত কৰিছ। মইহে একো কৰিব নোৱাৰিলোঁ। মোৰ ভুল হ'ল। এইটোৱে মোৰ দুখ থাকি গ'ল।" আমি ধেমালি কৰি উৰাই দিওঁ সেইবোৰ কথা, বাদ দিবলৈ কওঁ আৰু অতীতক পাহৰি যাবলৈ কওঁ। কিন্তু তেখেতে "এৰা" বুলি হুমুনিয়াহ কাঢ়ে। কিন্তু আমি তেখেতৰ লগত শেষলৈকে ধেমালি কৰিয়েই কটালোঁ। অসুখত পৰি থকা শেষৰ দিনকেইটা মনত পৰিলে আমাৰ এতিয়াও বৰ দুখ লাগে। তথাপি তেখেতক শুশ্ৰূষা কৰাটো আমাৰ পৰিয়ালৰ জীৱনৰ ব্ৰত বুলি ধৰি লৈছিলোঁ। মৃত্যুৰ মুখৰ পৰা টানি আনিবলৈ চেষ্টা কৰিছিলোঁ কিন্তু তেখেতে আমাক এৰি থৈ গ'লগৈ। ঈশ্বৰে তেখেতৰ আত্মাক শান্তি দিয়ক।*

---

*দ্ৰঃ [illegible] বাপুতা[illegible]ৰ কথাখিনি আমাৰ আইৰ পৰা সংগ্ৰহ কৰা। (লিখক[illegible]

কবি দুৰ্বাৰৰ পত্ৰ-সাহিত্য

[সাহিত্যৰথী লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱালৈ লিখা চিঠি]

(১)

Sibsagar
Assam.
14. 5. 26

শ্ৰীচৰণেষু,

আপোনাৰ মৰমৰ চিঠিখনি যথাসময়ত পাই বং পালোঁ। আজি-কালি বিষাদৰ কথা বৰকৈ নেলেখোঁ আৰু মোৰ আগৰ চিঠিখনত সিমান বোধহয় নাছিল—মাথোন অকল লেখিছিলোঁ যে, ৰোহিণীকো সেইবিধ ৰোগে (অৱশ্যে আপোনাৰ মতেহে) ধৰিছে। অকল তেওঁৰ কথা কওঁ কিয়? ইয়াত যত আমাৰ লগৰ মানুহক দেখিছো সকলোৱেই সেই একে গুৰুঘৰৰে সেৱক। এওঁ বিলাকতকৈ মই বহুত গুণে ভালে আছোঁ। মোক বোধহয় আপুনি বৰ বেছি বুলি ভাবিছে। কিন্তু এওঁবিলাকক দেখিলে যে আপুনি কি কৰিব ক'ব নোৱাৰোঁ। অন্ততঃ একুৰি এটা বক্তৃতাৰ ঠাইত চাৰিকুৰি চাৰিটা মান দিব লাগিব।

যাওঁক সেইবোৰ কথা। ইয়াত হ'লে বৰ ঠাণ্ডা, ৰাতি বৰষুণ আৰু দিনত অলপমান 'ৰ'দ। Sambalpurঅৰ November মাহতকৈ ইয়াত বেছি ঠাণ্ডা। ইয়াত আহি দুঠাইত বক্তৃতা দিব লগীয়া হৈছিল—ওমৰ খায়ামৰ সম্বন্ধে, এখন···Town Hallঅৰ public meeting অত আৰু আন এখন কালি Bezbaroa School

অত। আজি ক'ত হয় ক'ব নোৱাৰোঁ। অৱশ্যে মোৰ এই সকলোখিনিৰে গুৰি আপুনিয়েই হে। যদি মানুহে কিবা ভাল পাইছে, সেইটো আপোনাৰ কাৰণেহে—অৱশ্যে অক্ষমতা হ'লে মোৰ নিজৰ, তাত আপোনাৰ অকণো ভাগ নাই। সঁচা-সঁচিকৈয়ে এতিয়া শিৱসাগৰ দেখিলে বৰ বেজাৰ লাগে। আগৰ ডাঙৰ মানুহৰ সতি-সন্তান সকলৰ অৱস্থা বৰ শোচনীয়। তেওঁলোকৰ ঘৰবাৰী আগতকৈতো ভাল নহয়; বৰঞ্চ দিনকদিনে তললৈহে গৈছে। শিৱসাগৰ দেখিলে Goldsmithৰ Deserted Village অৰ কথা মনত পৰে। কিন্তু ইয়াৰ Vitality হ'লে এতিয়াও মাৰিব পৰা নাই। Govt. Head quarter তুলি নিয়েই ইয়াৰ এনেকুৱা জুকলাজুপুৰা অৱস্থা কৰিলে, কিন্তু Vitality হলে মাৰিব নোৱাৰিলে—সেইটো ইয়াৰ climateঅৰ গুণ। এতিয়া সকলোৱেই মুক্তকণ্ঠে স্বীকাৰ কৰে যে আসামৰ অইন সকলো ঠাইতকৈ (অৱশ্যে Shillongঅৰ বাহিৰে) ইয়াৰ climate ভাল। বৰ্ত্তমান বেল হৈছে, লগে লগে ইয়াৰ importance আকৌ বাঢ়ি আহিছে। দীঘল টোপনিৰ পৰা যেন সাৰ পাইছে। কিন্তু দুখৰ বিষয় এই জাগৰণত ইয়াৰ অসমীয়া মানুহে যোগ দিব পৰা নাই। তেওঁলোক কঁকাল-ভগা মানুহৰ দৰে পৰি আছে—সমুখতে যি এটা struggle for existence আহিছে, তাত এওঁলোক টিকিব নোৱাৰিব, চিটিকি উফৰি পৰিব—হয়তো গাঁৱে-ভুঞে পলাব লাগিব। যদিও সময়ত শিৱসাগৰ আকৌ ৰমক জমক হৈ উঠিব, আৰু এখনি health resort হ'ব, কিন্তু ই আৰু আমাৰ আগৰ পুৰণি চিনাকি ৰংপুৰ হৈ নেথাকে। বাহিৰৰ মানুহ আৰু আন আন বিদেশী সকলোৱেই ভৰি যাব। আমাৰ চিনাকিৰ ভিতৰত বিচাৰিলে কাচিৎহে দুজন এজন দৰৱত দিবলৈ ওলাব।

কালি ৺তুলসীৰাম শৰ্ম্মা বৰুৱাৰ পুতেক শ্ৰীযুত আনন্দৰাম বৰুৱাই আপোনালৈ এখন চিঠি লেখিছে। তেওঁ শ্ৰীযুত চন্দ্ৰকুমাৰ আগৰৱালাক 'হেম কোষ'ৰ দ্বিতীয় তাঙৰণ উলিয়াবলৈ লেখিছে আৰু আপোনাকো

তেওঁক অনুৰোধ কৰিবলৈ কৈছে। এতিয়াও বপুৰীয়ে দেখিলে যে তেওঁ মুখখন ৰবকৈ মেলাত অসম সাহিত্য সভাই সেই ডাঙৰ আঁটো ভৰাব নোৱাৰি অইন ফালেহে গতি ল'লে—ফলত 'চন্দ্ৰকান্ত অভিধান'ৰ কাম আৰম্ভণ। কালি মোৰ ওচৰলৈ তেওঁ আহিছিল। মই বেছকৈ দুখাৰমান কথা শুনাই দিলো, আৰু ক'লো যে, তেওঁ যি mischief ধনৰ লোভত কৰিলে, সেইটোৰ ক্ষতিপূৰণ হোৱা বৰ টান। এতিয়াও যদি সোনকালে, 'হেমকোষ'খন ওলায়, তবু মঙ্গল। মই 'হেমকোষ'খন ওলাবলৈ ইমান আগ্ৰহ কিয় কৰিছোঁ তাক বুজিবই পাৰিছে; যথা—"চন্দ্ৰকান্ত অভিধান"ৰ ভাষাৰ নমুনা শুনক—অকলশৰে, অকলশৰীয়া—আকালছাৰ ইত্যাদি। সেই কাৰণেই আকৌ 'হেমকোষ' ওলোৱাত মই ভাষাৰ ম·ল বুলিছোঁ। মই কাইলৈ Dibrugarhঅলৈ যাম আৰু আগৰৱালাৰ লগত দেখা কৰি এই বিষয়ে ক'ম। আপুনিও তেওঁলৈ লেখিব। আৰু ৺তুলসীবাবুৰ পুতেকলৈকো লেখিব যে, মুখৰ আঁটো যেন সৰু কৰে। কাৰণ যদিও এতিয়া তেওঁৰ আঁটো সৰু হৈছে, তত্ৰাচ আগৰৱালা ডাঙৰীয়াই যদি ছপাবলৈ আগ্ৰহ দেখুৱায়, হয়তো তিলিকতে আঁটো ডাঙৰ হৈ যাব। সঁচাকৈয়ে এনে মানুহবোৰক মোৰ দেখিবৰ মন নেযায়।

আমাৰ ইয়াত সকলোৰে ভাল। কালি আপোনাৰ ককাইদেৱক শ্ৰীযুত বিনন্দ বেজবৰুৱাক লগ পাইছিলোঁ। আৰু আপোনাৰ কথা কলোঁ। তেখেতৰ গা ভাল। আমাৰ শ্ৰীযুতা আইতাই এতিয়াও আপোনাৰ কথা কয়। কালি কৈছে যে, আপুনি বৰ ভাল ল'ৰা, কাৰণ চাৰি-চকুৱা ৰেঘা লোৱা মেকুৰী পোৱালি এটা দি কলিকতালৈ যোৱাৰ সময়ত বিদায় লৈছিল। আৰু দুটা-তিনিটা হেনো ভাটৌ পোৱালি দিছিল। আজি কালি হেনো সংসাৰখন উলটিল, কাৰণ কোনেও আগৰদৰে তেখেতক আৰু মেকুৰী পোৱালি আৰু ভাটৌ শালিকা ইত্যাদি নিদিয়ে। মোৰ এই চিঠিৰ উত্তৰ C/o Raibahdur Sadananda Dowerah, B. L. M. L. C,

P. O. Rehabari, Dibrugarh বুলি পঠাব। সেৱা গ্ৰহণ কৰিব। শ্ৰীযুতা Mrs. Bezbaroa কো দিব। আশা কৰোঁ ভালে আছে। ইতি

আপোনাৰ মৰমৰ
যতীন্দ্ৰ

(২)

শ্ৰীচৰণেষু,

ইয়াৰ আগেয়ে আপোনালৈ এখন চিঠি লিখিছিলোঁ, আপুনি বোধহয় বিশেষ ব্যস্ত বুলি তাৰ সমিধান দিব নোৱাৰিলে। পাছত পাৰিলেহেঁতেন যদিও এই চিঠিখন লিখি তাৰ বাট বন্ধ কৰি দিলোঁ।

সিদিনাখন শ্ৰীযুত বাণীকান্ত কাকতিৰ মুখে শুনিলোঁ হেনো আপোনাৰ নামতে আঁউজি "বাঁহী"ত ৰাজনীতি সুমুৱাবলৈ যো-জা কৰিছে। আপুনি কি মত দিছে ক'ব নোৱাৰোঁ। মই হলে কওঁ—"বাঁহী"ত যেন ৰাজনীতি নুসুমুৱায়। কিয়নো, মোৰ মনেৰে প্ৰকৃত ৰাজনীতি স্বাধীন দেশত আছে যদিও, আমাৰ এই অভিশপ্ত গোলামৰ দেশত নাই। ইয়াত আছে মাথো নকলনবিচৰ হেঁপাহৰ কামধেনু মৰা গৰুৰ ছালেৰে ছোৱা পলিটিক্‌ছৰ জুমুধিটো আৰু তাৰে ভাৱনা পাতি যত দানৱৰ প্ৰহসন আৰু দেৱতাৰ চকুৰ লোতক সৰা The most stupendous tragedy in the whole range of human activities. তাৰ উপৰি যিটো কেঁকোবাৰ মূৰ নাই, তাৰ মূৰ কামোৰণিৰ দৰৱ 'বাঁহী'ৰ পাতত উলিয়াই আৰু ইমান দিনৰ মূৰত হঠাতে আপুনি যদি ইমান দূৰৰ পৰা তাৰ গুৰি ধৰিবলৈ যায়, তেনেহলে এই কাঙ্কুলি মাছৰ দৰে ছল পালেই ইপিঠি ছল পালেই সিপিঠি কৰা, ঔবিজলীয়া বিষয়টো আপুনি যে চম্ভালিব পাৰিব সেইটো মোৰ পক্ষে আশা কৰা বৰ টান। ইয়াৰ মানে ৰাজনীতি ক্ষেত্ৰতযে আপোনাৰ কলমৰ জোৰ নেথাকিব তাক কোৱা নাই, বৰং

আপুনি নিজে চলোৱা হলে পলিটিক্‌ছৰ নামতো সাৰ্ব্বজনীন ভাব আনিব পাৰিলে হেতেন বুলিহে মোৰ বিশ্বাস। কিন্তু এইটো মই ডাঠি ক'ব পাৰো যে যি ঠাইত আৰু যাৰ হাতত আপুনি "বাঁহী"ক গতাই দিব সেই ঠাইত আৰু সেই সকলৰ মানত ৰাজনীতি মানে সঙ্কীৰ্ণ ক্ষেত্ৰ—দলিয়া-দলিৰ ঠাই।

সকলোতকৈ ঘাই কথা এই যে, ইমান দিনে আসামত "বাঁহী"য়ে এটা স্বকীয়া স্বতন্ত্ৰীয়া সুৰ বজাই আহিছে; আৰু আজি যদি সেই সুৰ বিকৃত হয়, তেন্তে "বাঁহী"ক সঁচা-সঁচিকৈ ভাল পোৱা কোনো পাঠকে তাক সহ্য কৰিবলৈ টান পাব। কাৰণ তেওঁৰ মানত 'বাঁহী'ৰ সুৰ সলোৱা মানে "বাঁহী"ৰ অস্তিত্ব একেবাৰে লোপ হোৱা। কিন্তু মই জানো যে "বাঁহী"ৰ অস্তিত্ব লোপ হব নোৱাৰে। কিছু দিনলৈ নিমাত হৈ ধোঁৱা চাঙত পৰি থাকিলেও ভবিষ্যতে যে "বাঁহী"ৰ পৰা ভাল সুৰহে ওলাব তাক আশা কৰিব পাৰো; কিয়নো মোৰ বিশ্বাস যে, আপোনাৰ পাছতো "বাঁহী"ৰ অস্তিত্ব ৰখাৰ পৰা বা পুনৰ মাত উলিয়াব পৰা উপায় "বাঁহী"য়ে নিজে গঢ়ি আহিছে কিজানি।

ল'ৰালি কালৰে পৰা 'বাঁহী'ৰ লগত একেলগে ডাঙৰ-দীঘল হোৱা বুলি মোৰ ক'ব লগীয়া এই কেআষাৰ ক'লো।

আশা কৰো আপোনাৰ মঙ্গল। শ্ৰীযুতাৰ পৰা এখন চিঠি পাইছিলোঁ। তেখেতক মোৰ সেৱা জনাই ক'ব যে তেখেতে কিতাপ-খন পঠাই দিলে চেপাখানাত সুধি তাৰ এটা হিছাপ পঠাইহে তেখেতৰ মতামত জানিব পাৰিম। মই সেইখন কিতাপ আমাৰ association তাৰ হতুৱাই চেপাবলৈ যত্ন কৰিম। তেতিয়া হ'লে কাম সুকলমে হৈ উঠিব বুলি মোৰ বিশ্বাস। আপোনাৰ বংশাৱলীৰ প্ৰুফ নিয়মমতে পাব পায়। চেপা মোৰ মনেৰে ভাল হব বুলি বিশ্বাস।

মাজে মাজে চিঠি-পত্ৰ লিখিব (মই নিলিখিলেও লেখিব, কাৰণ মোৰ সময় নাইতো জানেই দেখোঁ)। আপোনাৰ চিঠি আমাৰ বৰ হাবিয়াসৰ বস্তু। বাৰু, আজি কালি ওচৰ-চুবুৰীয়াৰ হাঁহ বিশেষকৈ

আমৰলীয়া চোতালত চৰি ফুৰিলে আপোনাৰ খাবৰ মন যায় নে নেযায়? খায় যদি মোলৈকো টোপোলা এটা বান্ধি টেকেলিত ভৰাই থ'ব ; কাৰণ মোৰো আজিকালি "মগুহ" খাবৰ মন যায়—যদিও ভয় লাগে।

আৰু নাই—আজিলৈ ইমানতে।
মোৰ সেৱা ল'ব।

লেডী জেন ডাণ্ডাজ হষ্টেল,
৭১-২ কৰ্ণৱালিছ ষ্ট্ৰীট,
২০ মাৰ্চ, ১৯২৭

আপোনাৰ মৰমৰ
যতীন—

* ১ নং আৰু ২ নং চিঠি দুখন "পত্ৰলেখা" পুথিৰ পৰা আহৰণ কৰা হৈছে। ঃ সম্পাদক ॥

(অধ্যাপক শ্ৰীযতীন্দ্ৰ নাথ গোস্বামীলৈ লিখা চিঠি)

(৩)

Amolapati
P. O. Rehabari
Dibrugarh (ASSAM)

মৰমৰ যতীন,

তোমাৰ চিঠিখন পাই বং পালোঁ, মই এই পুৰস্কাৰ ঈশ্বৰৰ দান আৰু ৰাইজৰ শুভাশীষ বুলিয়েই মানি লৈছোঁ। জীৱনত কোনো আশা ৰাখি কাম কৰা নাছিলোঁ যেতিয়া যি মন যায় তাকে কৰোঁ। কবিতা লেখিবৰ মন যায় লেখোঁ—পিচে এতিয়া সেই বায়ু বন্ধ হ'ল। আনকি কিতাপখনি মই নিজেও উলিৱা নাই শ্ৰীযুত বিৰিঞ্চি বৰুৱাই মোৰ কবিতা লিখা বহীবোৰৰ পৰা বাচি ২ উলিয়াই ছপাবলৈ

দিছিল—তেওঁক এই কাম কৰিবলৈ ৺বাণীকান্ত কাকতিয়েও উদগনি দিছিল। এয়েই "বনফুল"ৰ ইতিহাস। মই কোনো এটা কাম ধাৰাবাহিক ৰূপে কৰিব নোৱাৰো! অলিয়া বলিয়া মনে যেনি নিয়ে তেনিয়েই যাওঁ—। মৰম লবা। ঈশ্বৰে তোমাৰ যেন মঙ্গল কৰে এয়ে কামনা। আশা কৰোঁ ভালে আছা। ইতি

তোমাৰ
শ্ৰীযতীন্দ্ৰ নাথ দুৰৱা।

(৪)

Amolapati, p. o. Rehabari
Dibrugarh (Assam)
Dated the 25th Jan. 1956

মৰমৰ যতীন,

তোমাৰ চিঠিখনি পাবৰ কেবা দিনমান হ'ল। নানা কামত ব্যস্ত থকাৰ কাৰণে উত্তৰ দিয়াত পলম হোৱাত যেন বেয়া নেপোৱা। কুসংস্কাৰ আৰু অন্ধবিশ্বাসে মানুহক কেনে আন্ধাৰত থয় আৰু নিজৰ-টোকে ভাল বুলি খামোচ মাৰি ধৰি থাকি গতিশীল জগতত উন্নতিৰ বাটত আগুৱাবলৈ নিশিকে এনে এটা ভাবলৈয়েই 'পোহৰ' টো লেখিছিলোঁ। জ্ঞানৰ পোহৰ পৰিলে মানুহৰ চকু মুকলি হয় আৰু তেতিয়া নিজৰ অন্ধ বিশ্বাসবোৰ আঁতৰি যায়। সময় পৰিবৰ্ত্তনশীল আৰু এই পৰিবৰ্ত্তনৰ লগে লগে মানুহবো পৰিবৰ্ত্তন আহি পৰে...... ইত্যাদি। "Light Light more light..........." "আৰও আলো আৰও আলো মোৰ প্ৰাণে প্ৰভু ঢালো—সুৰে সুৰে বাঁশী পূৰে, মোৰে আৰও আৰও আৰো দাও প্ৰাণ"। নিজৰ লিখা সম্বন্ধে নিজে ক'বলই বড় টান পাওঁ—শেহত তাৰ লগতে এটা গান লগাই দিছিলো—পিচে কথা কবিতাত গুচাই দিলো। সেই গানটো পোহৰক সাবটা মানুহবোৰে ঘৰলই উলটি আহোঁতে বাটে ২ গাই

আহিছিল। গানটো চিঠিখনৰ শেহত দিছোঁ। মন গলে পঢ়ি চাবা। নবৱকুৱাৰ চিঠিখন মই ভালকৈ পঢ়া নাছিলো আৰু পঢ়িবৰ মনো নেযায়। মই Dictator হবলৈ নিবিচাৰোঁ। মাথোন মোৰ মনৰ ভাব প্ৰকাশ কৰিছোঁ। সেইটোত মোৰ অধিকাৰ আছে বুলিয়েই ভাবোঁ, আৰু সকলোৰে সেইটো আছে বুলিও জানো। যি যেনে ভাল পাই কৰক। মাজতে গুৱাহাটীলৈ গৈছিলোঁ। তাত শ্ৰীযুত অতুল হাজৰিকাই কৈছিল যে—"কোনো ঠাইত সভাপতিৰ অভিভাষনৰ ওপৰত কোনেও এনেভাৱে criticize নকৰে। Criticize দূৰতে থাওক এনেদৰে সমালোচনাও নকৰে।" এইবোৰ মোৰ নিজৰ কথা নহয়। গানটো তোমালৈ লেখি পঠাইছোঁ—মন গলে পঢ়ি চাবা। মৰম আৰু সাদৰ সম্ভাষণ লবা। আশা কৰোঁ ভালে আছা। এক ৰকম আছো। ইতি।

তোমাৰ
শ্ৰীযতীন্দ্ৰ নাথ ডুৱৰা

"কোনে আজি মাতে, বাঁহী বাজে সুতালে,
সুৰ লহৰী আকাশ ভৰি উঠে তালে তালে।
কি গান কেনি ভাহি আহে, সপোন মাজত কোনে হাঁহে,
উলাহে মোৰ পৰাণ নাচে, নাচে গানে গানে।
পোহৰ নামে ভুবন জুৰি, মন মোৰ আজি নিয়ে হৰি,
নতুন গীতি নতুন তানে বাজে প্ৰাণে প্ৰাণে।"

This is not for publication

J. Dowerah.

এলম প্ৰেছৰ (কলিকতা) গৰাকী দেব প্ৰসাদ মিত্ৰলৈ লিখা চিঠি।

(৫)

Amolapati, Rehabari
Dibrugarh
13. 12. 55

প্ৰিয় দেববাবু,

অনেক দিন আপনাকে চিঠি লেখা হয়নি, কারণ শরীর আর মনের অবস্থা বড় ভাল ছিল না বলে আশা করি কিছু যেন মনে করবেন না। এখন একটা বিশেষ কথার জন্য আপনাকে চিঠিখানা লিখছি। আপনি শুনে সুখী হবেন যে এইবার "অসম সাহিত্য সভার" বাৎসরিক অধিবেশন গোহাটিতে হইবে। সকলেই প্রায় জোর করেই বল্‌তে হবে, আমাকে সভাপতি নির্ব্বাচিত করেছেন এবং আমি যেন প্রত্যাখ্যান না করি এইজন্য অনেকেই অনুরোধ করেছেন। আমি গতবার প্রত্যাখ্যান করেছি, এইবার আর পারলুন না। ভগবানের দয়ার ওপর নির্ভর করে আমি হব বলেই উত্তর দিয়েছি। আপনিত জানেন যে আমি লুকিয়ে থাকতে চাই। যারা আমাকে টেনে বের করেছে, তার ভিতর আপনিও একজন। যাক্‌গে সেসব কথা—আপনি নিজেই জানেন। অভিভাষনে আমার 'কথা কবিতার' কথাও উল্লেখ করতে হবে এবং অনেকে বইখানার কথা জিজ্ঞাস করবেন এবং আমি আপনার কথা উল্লেখ করে বলব যে "তিনি বের করবেন বলে হাতে নিয়েছেন"—এবং সঙ্গে সঙ্গে আপনি অনুমতি না দিলেও আমি যে আপনার কাছে কতদূর কৃতজ্ঞ তাও বল্‌তে হবে। এই কথাটা এখনি বলে রাখছি।

আমার সাদর সম্ভাষণ গ্রহণ করবেন। আশা করি আপনারা ভাল আছেন। আমার একরকম চল্‌ছে। বিশেষ ভাল না থাকলেও আমাকে ভার নিতে হচ্ছে। আপনার শুভইচ্ছা প্রার্থনা করি।

আপনার
শ্ৰীযতীন্দ্ৰ নাথ দুৱৰা

(৬)

Dibrugarh
30th March '57

প্রিয় দেববাবু,

কাল আপনার পাঠান বই কখানা পেয়েছি। তার জন্য আপনাকে ধন্যবাদ জানিয়ে আপনাদের অবমাননা করব না—কারণ আমার কাছে আপনারা ধন্যবাদের ঢের ওপরে। আপনারা না থাকলে আমার বই লেখা হত না।

* * *

Delhiর সাহিত্য Akademy থেকে আমার সম্বন্ধে কি লিখেছে তাই আপনাকে জানাচ্ছি—কারণ এই সবের গোড়াতে আপনিই ছিলেন :—

In Jatindranath Dowerah, the romantic morbidity of a non-ethical psssimism finds the fullest expression. His writings are the records of his personal feelings, his contradictory moods, his fugitive love and his sentimental despair. Dowerah has given to Assamese poetry a rich and fresh harvest of natural imagery, many of his imageries are drawn from river, boat and boatman. One of the earliest work of Jatindra nath was "Omartirtha" (1926) an exquisite and delicate rendering of

khayam's Rubayat (1926). He is also well-known for his "prose-poem—Kathakabita" in which he seems to be the only successful writer. His book "Banaful" was awarded the Sahitya Akademy Prize for the most outstanding Assamese book published since Independence.

আমার সাদর সম্ভাষণ গ্রহণ করিবেন। একরকম চলে যাচ্ছে ; আপনাদের সর্ব্বতোভাবে মঙ্গল কামনা করি। ইতি—

আপনার
শ্ৰীযতীন্দ্ৰ নাথ দুৱৰা।

৩.,৪, ৫, ৬ নম্বৰৰ চিঠি চাৰিখন শ্ৰীযতীন্দ্ৰ নাথ গোস্বামীৰ সৌজন্যত পোৱা হৈছে। সম্পাদক ॥

শ্ৰীযতি নাৰায়ণ শৰ্ম্মালৈ দিয়া চিঠি ॥

(৭)

Amolapati.
P.O. Rehabari
Dibrugarh.
25. XII. 50

মৰমৰ যতি,

তোমাৰ চিঠিখন পোৱাৰ পাছদিনাখনেই মই University-ৰ meeting অৰ কাৰণে গুৱাহাটীলৈ যাবলগীয়া হল। তাৰ পৰা অহা মাথোন তিন দিন মানহে হৈছে। সেইদিনাখন তোমাৰ যেনে ভাল লাগিছিল তোমাক দেখি মোৰো তেনে ভাল লাগিছিল। আশাকৰো তোমাৰ দাদাইদেৱৰ এতিয়া লাহে লাহে ভাললৈ আহিব পায়। বহুত দূৰ বাট বুলিয়েই মই যাব পৰা নাই। কাৰণ আগৰ দৰে উৎসাহ

আৰু সামৰ্থ্যও নোহোৱা হৈছে। মই ইয়াত এটাও কবিতা লেখা নাই। সাময়িক কাগজ পত্ৰত যি ২।৪ টা দেখিছা সেই বিলাক বোধহয় তেওঁলোকৰ হাততে আছিল। তাৰ উপৰি কলিকতাৰ পৰা আহোঁতে মোৰ ফটাচিটা বহী কেইখনমান সাধনে লৈ আহিছিল। সেইবোৰনো কি মোৰ তেতিয়া চাবৰ মন বা সামৰ্থ্য নাছিল। পিচত এদিন বিৰিঞ্চি আৰু ৰোহিনী বৰুৱা (Ph. D.) আহোঁতে কবিতাৰ কথা ওলোৱাত সাধনে তাৰে ফটাচিটা কিছুমান উলিয়াই আনি দিলেহি। তাৰো ২।৭ টা মান উলিয়াব পায়। এয়ে কথা। মই নিজ হাতেৰে কবিতা কাকো দিয়া নাই। এই ঠাই দখৰ কবিতাৰ উপযোগী নহয়। আনকি সেইফালে মনকে নেযায়। অৰ্থাৎ I am culturally dead আৰু অলপতে Physically dead হ'ম। তুমি যেন মোক ভুল নুবুজা। মৰম ল'বা। আশাকৰোঁ ভালে আছা। তোমাৰ দেউতাৰক মোৰ শ্ৰদ্ধা জনাবা। আশাকৰো তেখেতৰ ভাল। তোমাৰ সৰ্ব্বাঙ্গীন কুশল কামনা কৰোঁ।

ইতি—

তোমাৰ মৰমৰ

শ্ৰীযতীন্দ্ৰ নাথ দুৱৰা।

৭ নম্বৰৰ চিঠিখন শ্ৰীযতি নাৰায়ণ শৰ্ম্মাৰ সৌজন্যত পোৱা হৈছে।

সম্পাদক ॥